

46797

W.

12.

72

no. 22. Lipjak Stuhelj
Snopič 69-72.

Cena 72 kr.

Slovanska
knihovna.

Славянская
Библиотека.

Slovanska knjižnica.

Urejuje in izdaja A. Gabršček.

V PETROGRAD

Potopisne črtice.

Sestavil Ljudevit Stiasny.

V GORICI.

Tisk. in zal. „Goriška tiskarna“ A. Gabršček.

V Gorici, 15.

aprila 1898.

Slovenska knjižnica.

Urednik in izdajatelj A. Gabrček.

Ljubljana, Ljubljanski trg.

V. PETROVICH.

Urednik in izdajatelj A. Gabrček.

Ljubljana, 15. avgusta 1888.

Snopič 69—72. V Gorici, 15. marča 1898. Cena 72 kr.

Cena naročnikom celoletno

1 gld. 80 kr.,

ali snopičem za naročnike 15 kr., nenaročnike 18 kr.

„SLOVANSKA KNJIŽNICA“

Slovanská knihovna. — Славянская Библиотека

Urejuje in izdaja

ANDREJ GABRŠČEK.

Izhaja vsaki 15. dan v mesecu.

V GORICI.

Tisk. in zal. „Goriška tiskarna“ A. Gabršček.

1898.

~~45973~~

46.797

IN e 030002283

V PETROGRAD

POTOPISNE ČRTICE.

Po svojem opazovanju in po raznih virih

sestavil

LJUDEVIT STIASNY

V GORICI.

Tisk. in zal. „Goriška tiskarna“ A. Gabršček.

1898.

Predgovor.

«Dve sto let je preteklo», piše ruski znalec Herman Roskoschny, «odkar je otvorjeno narodom Rusije evropsko kulturno življenje, toda naše znanje o njih se ni razširilo v tej meri, kakor je v tem času napredoval ruski narod na poti civilizacije, katero mu je predpisal njegov veliki reformator Peter I. Pač so nas obsuli osobito v zadnjem desetletju spisi angleških, francoskih in nemških popotnikov z obilico odkritij iz Rusije, toda vsi ti spisi so se bavili največ s senčnimi stranmi ruskega življenja, ne da bi na enak način odkrili hvalevredne lastnosti ruskega narodnega značaja ter se bavili tudi z ljudskim življenjem, katero ima v sebi mnogo zanimivega, izvirnega. Zadoščevalo se je največ občinstvu, ki ljubi senzacionalne prigodbe, zato je nova knjiga o Rusiji in so odkritja o razvadah in napakah neločljive reči, — toda ljudstvo in njegovo bistvo, ki ni identiško z naredbami prvih razredov, nam je ostalo ptuje».

Tudi Slovenci poznamo Ruse in Rusijo premalo. To me je napotilo, da sem natančneje opisal svoje potovanje v Petrograd, in sicer po svojem opazovanju ter po najboljših virih, katere mi je bilo možno dobiti. Vem, da je to zelo težavna naloga ter da se mi marsikaj vseskozi ni sponeslo. Oprosti naj se mi to, saj sem imel najboljšo voljo. Važnejše vire sem navedel, drugih nisem zaznamoval.

Poleg raznih spisov ruskih klasikov in drugih zemljepisnih in zgodovinskih del sem rabil najbolj sledeče vire: Бахтеровъ: Вѣшкольное образованіе народа; Виноградовъ: Уллюстрованный путеводитель по Нижнему-Новгороду и ярмаркѣ; Вишневскій: Историческій путеводитель по Москвѣ; Волперъ: Русская рѣчь; Всероссийская выставка 1896 въ Нижнемъ Новгородѣ; dr. Celestin: Russland seit der Aufhebung der Leibeigenschaft; Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild: Ungarn; Игнатовъ: Въ Нижній на выставку; Игнатовъ: Москва и ея окрестности; Rennan: Sibirien; Lankenau v. und L. v. Oelsnitz: Das heutige Russland; Mayer v. Waldeck: Einrichtungen, Sitten und Gebräuche in Russland; Москвичъ: Путеводитель Крыма; dr. Murko: V provinciji na Ruskem; Novak: Ročenka. Rozhledy po školství a pisemnictví paedagogickem; Петровъ: Путеводитель Одессы; Roskoschny: Russland Land und Leute; Roskoschny: Wolga und ihre Zuflüsse; dr. Simončič: Najdražja kupica vode na svetu; Sienkiewicz: Z ognjem in mečem; Жулудскій: Обозрѣніе С. Петербурга.

Omeniti moram še, da nisem opisal popotovanja v Belgrad, ker je že tako mnogim znano.

PISATELJ.

I.

Iz Belgrada v Turn-Severin.

Tam, kjer se izteka Sava v Donavo, je stolica srbskega kraljestva in sedež metropolita srbske cerkve — Belgrad. Došel sem tje iz Zemuna dne 5. avgusta zjutraj z vlakom, ki drdrá po zeló dolgem železnem mostu čez Savo vsakih 5 minut. A tudi obilo parobrodov prevaža potnike v srbsko prestolnico. Ko sem izstopil v Belgradu, sem iskal po vseh kotih svoje kolo, katero sem bil oddal kot prtljago. Čez pol ure sem ga srečno našel v vagonu ter šel k colnemu uradniku, kateri je bil vendar toliko prijazen, da mi je dovolil — ne da bi vložil kavcijo zaradi colnine, peljati se s kolesom v mesto. Prav prijetno vendar ni bilo voziti se po tej zelo slabi cesti, zato sem si najel prenočišče v hotelu «Kragujevac» blizu pristanišča ter šel v mesto.

Belgrad ima jako slikovito lego ter je kaj zanimivo mesto. Ker ga je Kretanov že opisal pred leti

v «Narodovem» podlistku, zato ga jaz ne bom opisoval. Omeniti hočem samo, da je «srbski Pariz» v glavnih ulicah prav moderno mesto. Po glavnih ulicah vozi elektriški tramvaj in je uvedena že elektriška razsvetljava. Tudi je v višjih krogih francoska noša narodno nošo popolnoma izpodrinila. Celo premožnejši Turki so se poprijeli francoske noše, a na glavi imajo visok fes. Belgrad ima živahno kupčijo, katera se še jako povzdigne, ker so urejena sedaj Železna Vrata in je tako omogočeno velikim pomorskim parobrodom prihajati iz Črnega morja do srbske prestolnice.

Popoldne sem posetil belgrajske kolesarje v njihovem domu ter se peljal z njihovim prvakom Savičem v zgodovinsko prezanimivi grad Topšider. Ker se je že mračilo, nisva ostala dolgo v gradu, ampak se podala v vrt, kjer je svirala srbska ciganska godba. Vrnivši se v mesto sva srečala mnogo kaznjencev, ki so se vračali z dela. Rožljanje verig — vsi oni, ki so obsojeni čez 10 let, so obteženi s težkima verigama, da težko hodijo — za nas inostrance ni baš prijetno. Cesta iz Topšidera v mesto je prav slaba, razven tega so nam otroci nagajali, kar se je dalo.

Krašen je pogled na Belgrad večerom, ako se blesti tam nebroj elektriških lučij. Zanimiv je tudi pogled na Donavo, v katere pristanišču je mnogo vsakovrstnih ladij.

Jutro 6. avg. je bilo megleno, ko sem se ob 4. zjutraj vkrcal na parobrod «Ferdinand Maks». Vzel sem listek II. razreda iz Belgrada v Galac, kar me je stalo 25 frankov v zlatu. Prišedši na paro-

brod, sem bil neveselo presenečen, kajti II. razred donavskega parobrodnega društva se z istim v jadranskem morju, kar se tiče snažnosti in komforta, ne more niti primerjati. Vendar o tem kaj več pozneje. Uradniki in matrozi na ladiji so bili skoraj sami Madjari. Ko sem oddal svoje kolo, sem vprašal hrvaško in nemško, kam nas dovede ta parobrod, a dobil sem madjarski odgovor, iz katerega sem razumel samo besedo «Segelmajster», — in vendar izmed 400 in več popotnikov na ladiji ni bilo niti 10% Madjarov.

Parobrod je odhajal ob 5. zjutraj, in izven megle se je še dolgo videla belgrajska trdnjava. Pod Belgradom teče Donava zopet proti vshodu. Desni breg je obraščen, a levi komaj 1 m visok nad vodno gladino. Na pašnikih so se videli pastirji z običajno torbo, oblečeni v široke bele hlače in volneno suknjo, ki so varovali mnogoštevilno govedo. Zemlja je tu zelo rodovitna, a veletok nareja mnogo otokov. Tu se izliva parobrodna Temes, zato je Pančevo središče kupčije teh pokrajin. Pančevo je pravilno zidano čedno mesto. Ima mnogo lepih poslopij in več šol, izmed katerih so državne seveda vse madjarske, akoravno je tu le malo Madjarov. Pančevo leži 78 m nad morjem ter ima po zimi ugodno podnebje, a po letu hudo vročino in obilno prahu. V okolici so zelo obljudena in bogata selišča, tik cest drevesa.

Rimljani so imenovali mesto Panuca, a Turki Comva. L. 1521. so prišli Turki prvič čez zamrzlo Donavo v Pančevo, zažgali mesto ter odpeljali seboj 1.300 kristijanov v sužnjost. Turki so gospodarili tukaj nad 150 let ter so spodrinili kristijane v predmestje.

L. 1717. je bil tu princ Evgen, ko je napadal Belgrad, a l. 1738. so Turki Pančevo zopet premagali ter razrušili. V letih 1743. in 1744. je razsajala tu kolera, a l. 1788. so bili Turki zopet tu 3 tedne. L. 1789. je Lavdon utrdil predmestje, in od tega časa je mesto zelo napredovalo, osobito pod generalom Mihajlovičem, ki je uredil veliki in lepi mestni park. Sedaj je v Pančevem od 20.000 prebivalcev (po madjarski štetvi) 8000 Srbov, 7000 Nemcev, 2000 Madjarov (?), drugi pa so Rumuni, Slovaki itd. Srbi stanujejo v zgornjem, a Nemci v spodnjem mestu. Po veri je mnogo katoličanov, a tudi protestantov; Srbi in Rumuni so pravoslavne vere. Slovaki so luteranci, a med židi so tudi frenki (španski židje). Iz tega vidimo, da je prebivalstvo zelo mešano, največ je vendar Srbov.

Prvi Srbi so prišli na Ogersko po bitki na Kosovem polju l. 1391. Naselili so se na otoku Cepel ter dobili od ogerskih kraljev posebne privilegije. L. 1459. je prišel od sultana Murada oslepljeni Štefan Branković s številnim srbskim narodom v Sirmijo. Kralj Matjaž jim je pustil njihove poglavarje ter jim dovolil, da se smejo vojskovati pod svojimi vojskovodji in stotniki. Izročil jim je celo obrambo južne meje. L. 1465. je prišla nova naselbina pod Vukom Brankovićem, ki so se naselili v komitatih Bač, Torontal in Temes, ter se uspešno borili s Turki, zato so jih l. 1481. osvobodili od desetine. L. 1525. je prišlo 10.000 srbskih vojščakov, tudi l. 1529. pod vojskovodjo Pavlom Bakičem mnogo Srbov, a največ jih je prišlo l. 1690., ko je cesar Leopold navduševal Srbe na Balkanu, da so se uprli Turkom.

Po nesrečno dokončani vojni se je naselilo 39.000 srbskih družin na Ogerskem. Leopold I. jim je dovolil, obdržati po pravoslavni cerkvi stari koledar ter si prosto voliti svoje svetne in cerkvene predstojnike. V tej listini od 20. avg. 1691. sledi dalje. «Tudi je naša volja, da srbski narod ostane pod svojo administracijo in upravo». Naselili so jih v močvirjih, gozdovih in puščavah, katere so tekom let spremenili v cvetoča polja in travnike. Madjarom vendar ni ugajalo to nemadjarsko gospodstvo, razpustili so torej l. 1871. vojaško granico ter ji dali novo upravo, katera je bila v škodo nemadjarskim narodom ter se ni prav nič ozirala na dane privilegije. Razven tega so dobili madjarske uradnike in madjarske šole in to celo v krajih, kjer Madjarov popred ni bilo. Tako tudi v Pančevu. Da bi v teh pokrajinah madjarski jezik bolj razširili, so ustanovili «Društvo v razširjenje madjarskega jezika». Toda to jim ni veliko pomagalo. Srbi in drugi narodi so obdržali na veliko jezo Madjarov svoj značaj, telesna in duševna svojstva, jezik in običaje svojih prednikov. V madjarske državne šole niso hoteli pošiljati svojih otrok, temveč ustanovili si na svoje stroške srbske šole. Tako je v Pančevu razven zasebnih ljudskih šol srbska višja deklinška šola, a v zadnjem času se je bralo, da je krojač Nikolajević podaril 120.000 gl. za srbsko gimnazijo ter da je pripravljen zidati poslopje. Madjari so vsled tega l. 1882. sklenili, privabiti sem 1000 madjarskih delavcev iz Bukovine. Ustanovilo se je posebno društvo, a stroški za naselitev, kateri so znašali čez 100.000 gl., so se nabrali potom davkov, katere so morali plačati največ

nemadjarski narodi. Mesto 1000 Madjarov jih je prišlo 3.460, kateri so začetkoma morali trpeti največjo bedo, ker je bila naselitev premalo pripravljena. Te kolonije bukovinskih sceklerjev so sedaj blizu Pančeva ter imajo vse državne šole.

V Pančevu nismo dolgo ostali, temveč parobrod je kmalu odrinil proti srbskemu mestu Smederevu (Semendrija). Desni breg do Smederevega je gorat ter večinoma obrasel. Vidiijo se prijazna sela, tako Izardčik, ki je naslonjen na hrib in obkrožen z vinogradi. Že od daleč vidimo velikansko zidovje Smederevega, katero je pa sedaj zapuščeno. Mesto izdeluje orožje, prideluje vino ter se peča s svilorejo. Razven tega ima živahno kupčijo. Tudi je zgodovinsko znamenit kraj kot bivša stolica Srbije. V Smederevu je prišlo na parobrod veliko ljudij, in sicer mnogi v narodni obleki, vmes tudi jedna gospa v prav dragoceni narodni obleki. Oglejmo si malo to ljudstvo.

Srbi so največ rujavi, velike postave in krepkega, lepega života, plečnati in zelo utrjeni. Ženske so tudi sploh krepke z ovalnim obrazom, lepim profilom, krasnimi črnimi očmi, vitke rasti, malimi nogami in rokami in bogatimi lasmi. Glede na lepoto vendar v mnogih krajih zaostajajo za moškimi spolom, menda največ zaradi tega, ker morajo opravljati najtežja dela, dočim moški dostikrat počivajo. Narod je sploh zdrav in dosega visoko starost, celo v krajih, kjer je podnebje tujcem pogubno. Noše so v raznih krajih različne. Na kmetih se nosijo narodno, a v mestih večjidel francosko. Pri narodni obleki so splošno obuvalo «opanke», radi nosijo tudi lepo izre-

zane nogavice «čarape». Hlače so široke in dolge. Nad srajco, ki se spušča čez hlače, nosijo rudeč ali moder oprsник z velikimi gubami, nad oprsnikom (prsluk, jelek) modro sukno s kožuhovino obšito. Glavo pokriva fes, a okrog života se vije navadno volnen povoj in nad njim usnjat pas (pojas), v katerem tiči orožje in so shranjene druge reči, katere nosi Srb navadno seboj. Brez orožja ne gre Srb nikamor; če nima drugega orožja, tiči mu, ako je francosko oblečen, v hlačah oster nož.

Od Smederevega se deli Donava v dva dela, katerih jeden dela 6 km dolg, gozdnat in porasel otok, ter naredi zopet ovinek proti severovzhodu. Med potom teče mimo Kubina, pod katerim sprejema pri Dubovici Moravo, največjo srbsko reko. Čez nekoliko časa se zopet razdeli v dva dela in nareja blizu 20 km dolg, 2—2,5 km širok otok. Pri Palanki se združita zopet oba toka Donave.

Pri Baziji zapusti Donava «Alföld» (ogersko ravnino) in ne samo desni breg z Rama-gorovjem, ampak tudi levi breg z zadnjimi gorami jugovzhodnih Karpat je hribovit. Na levem bregu so hribi veinoma tako strmi, da so dobili komaj prostor za izborno cesto, ki veže Bazijo z Oršavo. V Baziji je živahna kupčija, kar nam svedoči velika množica raznih ladij. Od tu se prične spodnja Donava z veliko vrsto brzic, ki so delale parobrodstvu veliko ovir, katere so vendar veinoma odstranili ter Donavo popolnoma uredili v teh za parobrodstvo nevarnih krajih. 4 km pod Bazijo se deli veletok zopet v dva dela, in na spodnjem delu tega otoka leži srbsko mesto Gradišče,

z blizu 3000 prebivalci; pod njo se izliva iz Srbije reka Pek v Donavo. Tu so bile nekdanj rimske kolonije in za Ptolomeja «Picensis», ki so se pečali z rudarstvom.

Od tukaj teče Donava v enakomernem, mirnem teku do Nove Moldave, ki je oddaljena 25 km od Bazije. Tu jo malo zavira 9 km dolgo skalovje, ki dela 5 km dolg in 2,5 m širok Moldavski otok in množico večjih in manjših skal. Pod Moldavskim otokom je Donava široka 2100 m, a tekom 2 km se zôži na 400 m. Že na zgornjem delu te ožine je na levem bregu skalovje, med katerim je 6 m visoka Babakajeva skala kot mejnik nevarnih brzic spodnje Donave.

Tu je ključ spodnje Donave. Zato so že stari narodi ta kraj utrdili, a te utrdbe so že zdavnaj v razvalinah. Za turških bojev so sezidali trdnjavo Golubac, od katere se vidijo le še ostanki, a blizu njih je mestece Golubac z 2000 prebivalcev. Na ogerski strani pa so sezidali Ladislavov grad, pod katerim se je večkrat bojevalo. Onstran Moldove je Donava zelo globoka, a pod Alibegom se zopet razširi do 1000 m. Bolj spodaj pri 44 km od Bazije je granitna gora Gornja-Stenka, ki molí s strmimi skalami v veletok ter povzročuje prvo brzico Stenko, ki je otežkočila parobrodstvo, ako je bilo malo vode, ker so iz nje štrlele skale, katere so pa vendar že večinoma odstranili.

Za Stenko se razširi Donava še bolj, na levem bregu odstopi podnožje gora tudi bolj, in temno skalovje se zamenja z zeleno Lubkovo dolino, skozi

katero tečeta potoka Kamenica in Oravica, a zadnji prinaša toliko kamenja, da zôži Donavo na 500 m. 4 km od tu se odpré prijazna dolina Berejzka z vasjo in potokom jednakega imena, in še 2 km na levem bregu dalje je Drenkova, zgornja postaja večjih brzic na spodnji Donavi. Tu so prekladali blago.

Oglejmo si mimogrede tudi narode, ki žive v teh pokrajinah na levem bregu. Južni del od Temešvara je imel kot del vojaške granice in kot banatski mejni polk do l. 1871. posebno organizacijo. Na tem svetu — ki je nizka ravnina — srečamo različne narode: Srbe, Nemce, Rumune, Hrvate, Bolgare, Slovake in Madjare. V nekaterih vaseh žive skupno po trije narodi. Pečajo se največ s poljedelstvom, razven tega izdelujejo tudi lepa pogrinjala in platno ter se pečajo tudi s svilorejo in čebelarstvom. Popred so bila tu močvirja in peščena tla — sedaj že mnogo cvetočih polja in travnikov. Na meji Rumunskega bivajo vendar večinoma samo Rumunje.

Za Drenkovo teče veletok proti jugu in potem južnovzhodno. Na desnem bregu se gora bolj približa v strugo in skala Kozla sili vodo na levi breg, tu pa zopet štrli skala Dojke, ki odbija vodo skoraj v pravokotu na desni breg, pri čemur se zôži na 380 m.

Pod Dojko je veletok zopet širji; tu pa se vidijo 2-3 km posamezne skale, toda te ne zavirajo ladjarstva. Skalnate gore stopijo s strmimi skalami do brega struge in 2 km za Dojko je dolga strma skala Piatra lunga, med tem ko 3·5 km naprej vzdigujeta dve skali Bivoli svoje črne vrhunce iz

vode. Tu se steka na levem bregu potok Jeleseva, a od tu se veletok zopet zôži; levi breg je slikovit, kajti vrhunec 630 m visoke gore Trskovac iz rudečega rhyolita se krasno blisketa v opoldanskem solncu iz zelenih gozdov.

Ko zapustimo te skale, čujemo strašen šum brzic Izle in Tahtalije. Struga postaja širja, kajti v trdih skalah ni mogla izkopati globočine, zato se zvija po skalovjih. Blizu 69 km od Bazije se zôži Donava zopet na 400 m, razširi se pa takoj potem; pri 70 km upira Donavi prost odtok stena velike in male Tahtalije, pozneje pa strme stene gore Grebena, ki zôži strugo zopet na 420 m, a pri nizki vodi je parobrodstvu odprto radi skale Vrane samo 220 m. Onstran Grebena postane Donava nakrat 2 km široka in dela otoke in sipine različne velikosti.

S stenjami Izle-Tahtalije in Grebena povzročena brzica je bila zelo velika in ladjarstvu nevarna. Ako je bilo malo vode, je delal ladjarju, ki je krmil ladijo med štrlinami Izle in Tahtalije z največjo pozornostjo, veliko ovir različen pad in tok vode. Pri visoki vodi pa je bil ladjarstvu nevaren velik vrtinec, ki je bil že marsikomu pogubonosan.

Od Grebena naprej 2 km je voda plitva, namreč 3·5-9 m. Tu vidimo na levem bregu večjo vas Svinico in razvalino iz 16. stoletja Tri kule, namreč 3 turške stražnice, a na desnem bregu med 80. in 81. km srbsko mesto Milanovac, imenovano po prvem sinu srbskega kneza Miloša. Za njo je v gorovju mnogo rude, katero odvažajo po Donavi.

11.5 km od Grebena je visoka stena, ki povzroči Jučevo brzino. Ako je malo vode, vpada voda z velikim šumom čez to steno. Pad te brzine znaša 2 m na km, a voda je na levem bregu komaj nekoliko cm globoka, zato je moralo v tem času parobrodstvo popolnoma izostati. Ako je pa veliko vode, je tu mirna gladina in nič ne spominja hudobne brzice, ki je mnogokrat tu.

Da je Donava odprta parobrodstvu tudi takrat, ko je še malo vode, so morali izkopati tukaj na desnem bregu globoko strugo, kar je bilo deloma že dovršeno, a deloma se je še vedno pridno delalo. Na to so nas spominjale mnoge «Baggermaschinen,» izmed katerih so bile nekatere ogromne velikosti.

Donava se za brzico Juc obrne proti severovshodu. Njen tok od tu do soteske Kazana je precej pravilen, a struga je bogata sipin ter je mnogokrat samo 6-8 m globoka, med tem ko se širina menjava med 600-1200 m. Tu ležijo tri vasi Golubinja, Ticovica in Plavisevica.

Nakrat izgubimo tok vode izpred očíj. Bregova sta namreč zaprta z visokimi, strmimi skalami, ki jo zôžijo najedenkrat na 170 m. Ta kraj je jeden najlepših spodnje Donave. Kazanova soteska je najzanimivejši, najslikovitejši del, kajti Donava si je izdolbla tu strugo, katere okolica nas sili k največjemu občudovanju te prekrasne narave. Donava teče tu 4 km daleč v širini 170-380 m globočini 20-50 m vedno med visokimi stenami. To je gornji del Kazanove soteske. Ako jo zapustimo, odstopijo gore na levem bregu, in za 1 $\frac{1}{2}$ km se pušča skal

zameni z zelenjem Dubove doline. Struga se razširi na 500 m, a globina znaša le 10 m. Kmalu pa se približa zopet gorovje, strme skale zagrajaajo strugo, in širina znaša zopet le 180-300 m, a globina 30-54 m, dokler ne pridemo 9 km zgoraj od vasi Ogradena Donava iz te zelo zanimive soteske.

Po Kazanovi soteski se obrne Donava zopet proti vshodu, na levem bregu odstopijo zopet gore, in struga je široka 400-600 m. Na levem bregu sledita stara in nova Ogradena, in pri zadnji jednakoimenovani otok Jeselnica, potem na desnem bregu 10 km od Kazanove soteske srbska vas Tekija in tej nasproti v podnožju gora mesto Oršova (Stara Oršova) z blizu 2000 prebivavcev, katero je središče kupčije spodnje Donave ter leži v prijazni dolini Črni, ob jednakoimenovanem potoku, poševno od trdnjave Male Oršove sredi Donave.

Pod Oršovo se izliva potok Črna v Donavo in pri njegovem izlivu je znamenit zgodovinski kraj. Ob podnožju Alive gore je v senci topolov mala kapelica, blizu katere so zakopali v noči 23. in 24. avg. 1849. l. ogersko kraljevo krono in kraljeve insignije, katere so dobili po dolgem iskanju 8. sept. 1853. l. ter jih prepeljali na posebnem vojnem parobrodu s kraljevim sijajem na Dunaj. L. 1856. je dal sezidati na tem mestu naš presvitli cesar kapelico.

V Stari Oršovi smo zapustili parobrod. Ogerski žandarji so pregledali, kakor tudi na vseh pristaniščih od Zemuna, potne liste. Do sem vas pelje lahko tudi mimo znanih kopališč Mehadije in Herkulejevih toplic železnica, a blizu Oršove je rumunska železnična postaja.

V enciora, od katere se lahko popeljete po železnici v B u k r e š.

Čez pol ure smo se vendar ukrcali ob 4. popoldne na drug, mal parobrod, da se peljemo skoz Železna vrata. Struga postaja širja in mi vidimo otok Ada-Kaleh z mohamedansko naselbino kot zadnji znak nekdanjega turškega gospodstva na spodnji Donavi. (Na tem mestu so imeli Rimljani in Bizantinci naselbino Kierno ali kolonijo Zernersium). Otok Ada-Kaleh ali Novo Oršovo je utrdil l. 1689. avstrijski general Heister, toda Turki so ga zopet zasedli, a ga odstopili v miru v Požarevcu. A že popred so bile tu utrdbe; tako je že ogerski kralj Karol III. otok utrdil, a do dandanes so ostale samo razvaline. Temu nasproti je na srbskem bregu trdnjava Elizabet, katero je razrušil l. 1868. Mihael Obrenovič, srbski knez. Po belgrajskem miru l. 1739. je pripadel Ada-Kaleh zopet sultanu, a od l. 1878. po berlinskem miru je po prizadevanju sultana pod pokroviteljstvom Avstrije. Turška naselbina ima vendar še vedno svojo avtonomno vlado, turški značaj in turško upravo.

Tu se obrne Donava zopet proti jugovzhodu, a onstran otoka je meja Ogerskega in Rumunskega s postajo Venciorovo. Že tu se sliši šum vode, kateri dela največja brzica spodnje Donave, ki drvi skozi Železna vrata (Vaskapu, Demir-Kapu), a od daleč se blesketajo peneči valovi vode, ki buta ob visoke stene sredi veletoka.

8 km od Oršove in 108 km od Bazije se začenja brzica Železnih vrat, ki je v dolgoti 3 km najdaljša in največja. Stena se pričinja že pod Alijon

goro in globina vode pade, ako je malo vode, od 7-10 m na 2-6 m. Ta stena je 8 km dolga, a voda pada najbolj med 128-131 km od Bazije. Isto povzroči 2 km dolga in 250 m široka stena Prigrada, ki se prične ob srbski vasi Šibu in se spenja poševno proti levemu bregu. Na levem bregu pa je zopet množica večjih in manjših skal. Vse te ovire delajo tako različen padec, da se more ladija izviti iz teh nevarnostij le z največjo pozornostjo.

Brzica Železnih vrat je iz treh delov. Vhod je ona skala, ki vodo toliko zavira, da narašča, a nima ladjarstvu nevarnih štrlin, drugi del so prava Železna vrata s steno Prigrada in nevarnimi štrlinami, tretji del je velika globina za Prigrado, oni izhod, kjer je mnogo vrtincev. Kdor krmi ladjo, mora vse te skale in njih lego in kraj prav dobro poznati. Zato imajo za te kraje posebne krmilarje, ki dobro poznajo ta svet. V službi sta tu vedno dva krmilarja in dva kapitana.

Važnost teh krajev so spoznali že Rimljani, ki so izdelali tu že velika dela, katerih razvaline nas prešinjajo z občudovanjem. Razven mnogih velikih mostov so naredili tu pot, da so lahko vlačili ladje. Na desnem bregu so tudi zidali kanal, da so se izognili brzici Železnih vrat. Sledovi teh del s spominki nas spominjajo na žilavo vstrajnost starih Rimljanov, ki niso poznali nobenih ovir. Jeden takih spominkov je med brzico Kozlo in Dojko nasproti potoku Sirinije. Vsekan je v visoko, strmo steno, ki se vleče ob Trajanovi cesti. Isto je pričel že cesar Tiberij, a končal jo je Trajan l. 103. po Kr. r. s pomočjo scitskih

in makedonskih legij. Ne daleč od tega spominka je drug spominek z enakim napisom. Najbolj znana, najlepša in najbolj ohranjena je spominska plošča v Kazanovi soteski v Ogradeni, katera se tudi s parobroda prav dobro vidi. Tudi ta je bila zapuščena mnogo stoletij, a še le l. 1890. jo je srbska vlada osnažila in popravila.

Utrdbe in razna dela Rimljanov je vendar preseljevanje ljudstev uničilo. Še le v tem stoletju so začeli olajševati pot ladjarstvu v Železnih vratih. L. 1834. je odstranil tu grof Štefan Szechenyi mnogo skal, zaradi česar so mu vzdali spominsko ploščo. Posvetovanja zaradi nadaljevanja uravnave Donave so se vendar zavlekla, dokler ni dobila v berlinskem miru Avstrija nalog, narediti tu potrebna dela po brzicah ter pokriti stroške s colnino.

15. sept. 1890. l. se je pričelo to velikansko delo, ki je stalo nad 9 milj., in se je končalo 29. septembra l. 1896. Odstranili so deloma skale, naredili na mnogih krajih globočjo strugo ter skopali v Železnih vratih kanal, po katerem se bodo sedaj ogibale ladje nevarni brzici. Ko sem se vozil skozi Železna vrata, je bil kanal sicer že dogotovljen, a druga dela še ne, zato smo se vozili po stari poti.

Pod Železnimi vrati strugo Donave še daleč stiskajo skale in sipine, čez 6 km pa to prejenja in veletok se vali mirno in brez ovir od tu naprej v morje.

Iz tega opisa je razvidno, kako zanimiva je vožnja iz Belgrada skozi Železna vrata. A ne samo okolica, tudi sopotniki zanimajo potnika. Tu je bila

prava mešanica. Največ je bilo Srbov, menj Bolgarov, Rumuncev, Nemcev, Slovakov, Hrvatov, Madjarov, Rusov, Angležev, Francozov, Grkov, Armencev i. t. d. Oblečeni so bili v III. razredu največ narodno, a v II. in I. razredu največ francosko. Videl sem krasne narodne noše, vmes pa tudi delavce v zelo siromašnih in umazanih oblekah.

* * *

Ker se kmalu ločimo od srbskega kraljestva, oglejmo si še nekoliko šolstvo na Srbskem. Srbsko šolstvo je odvisno preveč od domačih in vnanjih sporov, zato se ne more povzdigniti na ono stopinjo, na kateri je na sosednem Ogerskem ali Hrvaškem. Srbsko šolstvo je danes na nižji stopnji nego bolgarsko, katero je 50 let dlje zdihovalo pod turško vlado. Ljudske šole so še sedaj tako redke, da jih komaj petina otrok more obiskovati. Šolsko obiskovanje trpi samo 4 leta (od 7. do 11. leta). Oddaljeni učenci ostajajo, osobito po zimi, po več dnij v šoli. Spijo največkrat v razredih, kar je zdravju škodljivo; tem bolj, ker si prinesejo seboj sami hrano (kruh, sir, slanino) ter se ne morejo vsak dan najesti zdrave hrane. Zato se širijo med šolskimi otroci mnogokrat nalezljive bolezni — ker se pri takem prenočevanju v šoli ne more govoriti o snažnosti šol in otrok —, zato v teh letih mnogo otrok umrje. Tu in tam je pač prebivanje otrok v šolah zboljšano s tem, da dobiva učitelj podporo od starišev, bodisi v naturalijah, bodisi v denarju. Ker so šole zelo redke, stane šolsko obiskovanje mnogo, a mnogokrat so vsi ti

stroški zaman, kajti pripeti se čestokrat, da zna učenec, ko zapusti z 11. letom šolo, le malo pisati in brati ter da še to v nekoliko letih pozabi.

Zato dosedANJI zakon ne more biti srbskemu šolstvu v proSpeh. Vsako leto se seli jako mnogo učiteljev, pri politični premembi pa, katerih je v Srbiji mnogo, pa selitev in premeščenj učiteljev ni konca ne kraja. Marsikateri učitelj je premeščen v jednom letu celo večkrat. Razven tega v Srbiji še ni uvedeno stalno nadzorništvo, kakoršno imamo pri nas, ampak vsako leto v spomladi vlada imenuje število revizorjev ali nadzornikov, med temi je največ profesorjev ter uradnikov učnega ministerstva pa le malo ljudskih učiteljev. Ti nadzorujejo šolo na ta način, da gredo od šole do šole ter sprašujejo ondi učence iz glavnih predmetov ter o vspehih poročajo ministertvu. Ta poročila so za učitelje tem važnejša, ker je od njih odvisno, ali si pridobi učitelj starostno doklado ali ne. Mnogokrat so izročeni nadzornikom na milost in nemilost, ker isti pedagogike prav nič ne poznajo. Zato so učitelji v vednem strahu, ali ostanejo v isti službi in ali dobé starostno doklado. Razven tega se učitelji v Srbiji smejo ženiti z učiteljicami, a mnogokrat službujeta mož učitelj in žena učiteljica čez nekoliko let v različnih krajih.

Učiteljišč ima Srbija dvoje, namreč v Belgradu in v Nišu. Sprejemata pa dečke iz nižjih realk in gimnazij. Sedaj imata po tri tečaje, a prej sta imeli po štiri. Ženskih učiteljišč v Srbiji ni, učiteljice se izgojujejo v višji dekliški šoli v Belgradu.

Večina srbskega učiteljstva je združena v zavezno društvo, katero ima po vsej Srbiji pododbore, izdava zavezni časopis «Učitelj» ter pedagoške knjige. Razven tega podpira z denarji v nemilost padle učitelje.

Akoravno je v Srbiji šolsko obiskovanje obligatno, obiskuje šolo jako malo odstotkov za šolo godnih otrok. Temu nedostatku je najbolj vzrok nebrižnost kmetov, kateri osobito smatrajo šolanje hčera za potrato. L. 1890. se od 280.365 dečkov ni vpisalo v šolo 222.544, a od 266.382 deklic 256.365 deklic, tako da je hodilo v šolo od več nego pol milijona otrok le 60.000 dečkov ter samo 10.000 deklic, torej komaj $12\frac{1}{2}\%$.

Ljudskih šol je bilo l. 1892. okoli 900, a učiteljev in učiteljic nekaj čez 1600. Na srbskih šolah se učijo isti predmeti, kakor pri nas, a vendar v manjšem obsegu. Prosto imajo le ob četrtnih popoldne, a šolsko leto traja od 16. avgusta do konca junija.

Od l. 1881. je uveden pri učiteljskih službah personalni sistem. Prva plača je 800 dinarov (frankov), a se zviša vsakih 4—5 let. Prva tri zvišanja so po 250 dinarov, a druga tri po 300 dinarov, tako da je najvišja plača 2450 dinarov. Zvišuje se učiteljeva plača na podlagi nadzornikovega poročila, pri katerem se učiteljevi vspehi ocenijo. Ako prizna nadzornik učitelju vspah v šoli prav dober, zviša se mu plača v 4 letih, ako se mu prizna le dober vspah, v 5 letih, ako je pa vspah nezadosten, se mu plača ne poviša. Pri zvišanju plače je torej učitelj popolnoma odvisen od nadzornika, kateri, kakor je bilo že rečeno, le

malo razume o ljudskem šolstvu. Učni minister sestavi nov razpored učiteljev, a učitelji se predstavljajo potem vsled njih prošenj ali iz službenih ozirov. Že to je srbskemu šolstvu zelo v škodo.

V Srbiji je po istem zakonu nekaj višjih ljudskih šol, občnih ali ponavljalnih za daljšo izobrazbo učenk iz nižjih šol. Veliko teh šol ni, a še te ne zadočujejo smotru.

Kakšna naj bodo šolska poslopja, določilo se je pred nekoliko leti z ministersko naredbo. Ta naredba je pa več škodovala nego koristila, kajti revne občine sedaj ne sezidajo nobenih šol, ker iste zahtevajo preveč stroškov.

II.

Iz Turn - Severina v Reni.

b četrt na sedem smo izstopili v Turnu-Severinu, kjer so nam pregledali rumunski redarji potne liste; čez tri četrt ure smo se odpeljali s parobrodom, ki je imel prostora za 1000 ljudij. Domneval sem, da bode na večjem parobrodu boljši red, toda tudi na tem parobrodu donavskega parobrodnega društva je vladala prejšnja nesnaga, prejšnji nered in prejšnja nevarnost pred tatovi, katerih je tu mnogo. Razlike med II. in III. razredom ni skoraj nobene. Pač ima drugi razred dva zasebna prostora, toda v ta dva hodijo potniki III. razreda prav brez skrbi, ker jih nikdo ne moti. Na ladji nas nikdo ni vprašal za listek, ampak le pri vstopu in izstopu. Nesnaga je povsod velika. Za pitno vodo se zajema Donava, katera je tu zelo kalna. Vodo seveda očistijo, toda še vedno ostane neslastna. Spalnih kabin drugi razred tu nima kakor parobrodi drugod, ampak ob steni so

dolge klopi, na katere smo se zvečer vlegli. Za silo bi že bilo, ko bi se nam ne bilo bati tatov. Povsod je tu zapisano: «Svari se pred žepnimi tatovi» pa vendar to premalo izda: tatvine ne izginejo. Nekateri teh tičev smo kmalu spoznali, a najlepše je bilo to, da sta dva izmed njih potovala s prostima listkoma. Ker društvo proti tej sodrgi nič ne stori, ampak se le zavaruje proti povračilu z napisi «Družba ne jamči za ukradene stvari», smo si morali sami drug drugemu pomagati s tem, da smo se vrstili v tem, da je vsakdo zaporedoma pazil, in to ne samo po dnevi, ampak tudi po noči. V naši družbi nas je bilo pet: dva Nemca iz Rusije, jeden Rumunec, jeden Grk in jaz. Zelo nadležna je bila tudi silna vročina, katera je bila neznosna, ker že dolgo časa ni deževalo. Na potovanju skozi Železna vrata je bilo v tem oziru bolje, kajti tu vleče večinoma veter. Veliko slabše je bilo zvečer, kajti ko prižgo električno luč, zaprejo vsa okna z veternicami iz pleha, da električna luč ne blišči izza oken ter pri plovbi ne povzroči kake nesreče. Parobrod je ostal po noči nekoliko časa v Brzi Palanki, Radujevcu, Grnji, Cesatu, Kalafatu, Vidinu in Lom-Palanki, a zjutraj v Behetu. Ko smo šli zopet na krov, smo mogli opazovati bolgarske in rumunske pokrajine. Oglejmo si najprej Bolgarsko.

Bolgarija je bila osvobojena turškega jarma še le 13. jul. 1878. l., a kak napredek se kaže povsod! Dežela je zelo rodovitna ter daje posebno žito, bob, tobak in vino. Gozdov je veliko, domačih živalij je največ ovac. Rudarstvo se ne goji mnogo, pač pa je važna sviloreja in industrija s svilo. Tudi druga obrt

se je zelo razvila, tako izdelovanje črevljev, sedel, lončenih posod, kožuhovine i. t. d. Železnic je že več v kneževini, a najvažnejša je pač ona, ki veže Sredec (Sotijo) s Carigradom.

Bolgari se pečajo mej drugim posebno s pridelovanjem rožnega olja. Rože se sadijo po njivah, kakor pri nas sočivje, in kedar so razcvele, — kakšen pogled po takih rožnatih poljih! Rožno olje je sila drago. Iz kakih 2500 kg rož se iztisne jedva 1 kg rožnega olja, ki se prodaja po 1000 frankov.

Bolgari nosijo na deželi še večinoma narodno šapko, turban ali fez na glavi, narodno suknjo, na nogah še tudi včasi opanke, a v mestih je francoska noša že zelo spodrinila narodno. Severni Bolgar je vedno z volnino oblečen. Njegov kratki korat, mnogokrat brez rokavov, hlače, oprsnik, širok pas in vse drugo je iz volne, kapa pa večinoma iz kože. Bolgarke so blage, občutljive in delavne, visoke in tanke postave, in tudi oblečene so lepše nego moški. Deklice ne pokrivajo glave, ampak si gologlave krasijo lase s cvetjem; ob nedeljah in praznikih pa so ozaljšane po nežnem vratu in čelu z nizi cekinov. Ko je nevesta nosi dekle na glavi belo kapo, v nedriji pa rdečo rožo. Mlade Bolgarke spuščajo nespletene svoje goste in prelepe lase, da se jim prosto po tenkem telesu vijó do tal.

Vse vasi leže daleč od klancev; večji del sredi travnikov ob kakem mimo tekočem potoku. Hiše so prav lične. Starih selišč, v katerih so bili dvori ograjeni z visoko ogrado, ni videti mnogo — saj se jim ni treba več bati ljutega Turčina. Hiše so snažne,

kar je naloga in zasluga neutrudne gospodinje. — Bolgar je najizurjenejši vrtnar na celem Balkanu. Kjer puščajo Srbi, Grki in drugi narodi zaradi nerodovitnosti tla neobdelana, ali kjer se bolj pečajo s kupčijo in drugo obrtnijo, tam se naseli Bolgar. Kakor je Bolgar potrpežljiv in delaven, tako je tudi varčen. Duhovnika časti Bolgar nad vse, kajti Bolgara poleg njegove pridnosti, varčnosti in poštenosti povišuje njegovo globoko spoštovanje in najiskrenejša udanost do cerkve. On je tako ljubosumen, kakor Turek. Ako bi pripravil kdo deklico ob poštenje in jo zapeljal ter bi je ne hotel vzeti v zakon, zapadel bi krvnemu maščevanju, oskrunjena devica pa bi morala zapustiti hišo in občino.

Kakor sploh Slovani prepevajo tudi Bolgari kaj radi. Že ob zori, ko gredo za delom, in zvečer, ko se s srpi za pasom vračajo z dela, pojó ženske, moški pa s poljskim orodjem za njimi jahaje ponavljajo zadnje kitice sleherne pesmi. V Bolgariji po več mesecev moških ni doma, ker hodijo na delo na Srbsko, v Carigrad ali na Rumunsko.

V Bolgariji živi še vedno mnogo Turkov, čeprav se je po berolinskem miru večina izselila. Tudi na parobrod jih je prišlo mnogo. Oblečeni so bili narodno s turbanom, premožnejši vendar francosko z visokim fesom na glavi. Na parobrodu je bil tudi turški kavarnar, ki je po ceni prodajal turško kavo. Tudi Turkinj je bilo nekoliko. Nekatere so bile oblečene popolnoma po predpisih Mohameda, druge so bile napravljene že bolj liberalno ter si zakrivale svoj

obraz le na pol. Bile so to vendar večinoma že prav stare ali vsaj zastarelih obrazov.

Bolgarska mesta ob Donavi, namreč: Vidin — nekdanja trdnjava — z živahno kupčijo in obrtnijo, trdnim gradom, mnogimi mošejami in 5 cerkvami ter sedežem grškega škofa, s 14.000 prebivalci; Nikopol z živahno kupčijo in sedežem grškega nadškofa in katoliškega škofa s 5000 prebivalci; Švištov z mnogimi mošejami, cerkvami, dobrimi šolami, živahno kupčijo z usnjem in bombažem, z 12.000 prebivalci; Ruščuk — nekdanja trdnjava — z živahno industrijo s svilo, volno, usnjem, tobakom in sadjarstvom ter živahno kupčijo z Avstrijo in Carigradom in sedežem grškega nadškofa z 27.000 prebivalci, ter Silistrija — nekdanja trdnjava — imajo zaradi živahne kupčije že skoraj povsem evropski značaj. Povsod se vidi velik napredek!

Oglejmo si še malo bolgarsko ljudsko šolstvo. Za turške vlade so vzdrževali ljudske šole nekateri bogati Bolgari, živeči v inozemstvu. Takih šol je bilo vendar malo, zato se more govoriti o bolgarskem ljudskem šolstvu še le od zadnje rusko-turške vojske. Od tega časa je pa ljudsko (in višje) šolstvo na Bolgarskem zelo napredovalo. Število ljudskih šol in šolo obiskujočih otrok je tako naraslo, da prekosi bolgarsko šolstvo in šolska književnost vse druge balkanske države.

Šolsko obiskovanje traja ondi od 6. do 12. leta. Ljudska šola se deli v 4 oddelke. Poučuje se na nižji stopinji vsak teden po 22 ur, a na srednji in višji po 26 ur, z istimi predmeti kakor pri nas, razven

tega tudi staro-bolgarščina in ročna dela. Šole se vzdržujejo iz občinskih zakladov, iz občinskih naklad in iz državnih prispevkov. Šolska poslopja so bila v prvih letih navadne hiše, in te koče so bile večinoma zasebne, a pozneje se je zgradilo s pomočjo vlade nekoliko stotin izbornih šolskih poslopij. Šolsko leto traja 10 mesecev, a v vaških šolah samo 7—8 mesecev, kajti tam šolski pouk preneha, kedar imajo kmetovalci obilo dela.

Razven štirih učiteljišč, v katerih se vzgajajo učitelji, so na nekaterih srednjih šolah jednoletni tečaji, na katerih se pripravljajo dijaki za učitelje.

Učiteljske plače so urejene po zakonu l. 1892. Učitelji dobivajo namreč v mestih 960, 1200, 1500 ter 1800 levov (frankov), na vaških šolah pa 720, 840, 1080 ter 1500 levov. Učitelji se delijo namreč včasne in stalne, a zadnji zopet v 3 vrste. V višjo vrsto se pomakne učitelj po 5 letih. Na vaških šolah se daje učiteljem plača deloma tudi v domačih pridelkih. Občine smejo dati učiteljem doklade.

Šolske nadzornike imenuje vlada. Isti nadzorujejo učitelje glede njihovega delovanja v šoli, a tudi glede njihovega gibanja izven šole. Zato se učitelji mnogokrat predstavljajo iz političnih ozirov.

Razven bolgarskih šol imajo na Bolgarskem šole tudi katoličani, protestantje, Turki, Grki, Armenci in židje. Te šole pa so vendar zasebne.

L. 1890—91. je bilo v Bolgariji 1009 deških, 116 dekliških a 3068 mešanih šol s 196.615 dečki in 72.699 deklicami, a poučevalo je 4998 učiteljev ter 945 učiteljic. Za ljudsko šolo se je izdalo 4 $\frac{1}{2}$ milijona levov.

Oglejmo si še pokrajine levega brega Donave. Rumunska planjava je stepna dežela, polna travnikov in kamenitih polj, dočim ob bregih bujno raste bičevje. Rumunski breg Donave je večinoma nizek, a bolgarski visok in bregovit, vendar so kraji, kjer je desni breg nizek, a levi breg do 40 m visoka stena. Reke so se globoko v strugo vkopale. Prebivalstvo je osobito v donavskih mestih zelo mešano. Največ je vendar, namreč 4,600.000 Rumuncev, menj, namreč 200.000 Ciganov, 85.000 Slovanov, 40.000 Nemcev, 30.000 Madjarov ter nekoliko tisoč Armencev, Grkov, Francozov, Italijanov in Turkov. Židov je 40.000. Prebivalstvo se deli v tri stanove: V prvem so bojarji t. j. višji plemiči, veleposestniki, ki zavzemajo najboljše službe. V drugem stanu so duhovniki, a v tretjem poljedelci. Meščanov je le malo, med nje prištevajo tudi obrtnike, nižje plemiče, učenjake, slikarje, nižje uradnike in kupce. Cigani so od leta 1844. prosti. Nižja duhovščina se jemlje iz poljedelcev, od katerih se razlikuje po zunanosti le po dolgi bradi in dolgih laseh. V delavnikih dela, ako ne opravlja svoje službe, kmetška dela, samo da je prosta davkov. Kmet se še od večstoletnega despotizma ni zavedel svoje vrednosti ter je raje pastir nego kmet. Po veroizpovedanju jih je največ grške vere. Židje so nemškega ali španskega pokoljenja, a od l. 1878. so svobodni ter imajo svoje sinagoge. V zadnjih letih se je mnogo iz Rusije izgnanih židov tu naselilo. Najboljši položaj v društvenem pogledu zavzemajo vendar španski židje.

Podnebje je jednako vzhodno-evropskemu, namreč po letu huda vročina, a po zimi hud mráz. Najvišja

toplota znaša 40° R, a najnižja — 29° R, razlika torej 69° R. Nenadna prememba toplote more se s tem tolmačiti, da je Rumunsko odprto severo-vzhodnemu mrzlemu vetru, ki piše sem z velike slovanske nižave; tu ga nazivajo «zlotvorom».

Stanje poljedelcev je bilo v zadnjih dveh stoletjih neznosno. Vsa zemlja je bila namreč posest bojarov in cerkve, a kmetje, ki so jedini plačevali davek, so bili nevoljniki. Stanujoči na zemlji bojarja, so morali največ dni tlačaniti svojemu gospodarju, da so svojo zemljo utegnili obdelovati. Skušalo se je že zdavno izboljšati to neznosno stanje tlačanov, a osvobojenje kmetov je bilo urejeno z zakonom še le l. 1864. — torej tri leta pozneje nego na Ruskem. Navzlic temu je v mnogih krajih odkup kmetstva le na papirju, ker odkupnina še ni izplačana, a tudi svobodni kmetje so še danes v rokah svojih starih gospodarjev in bogatih sosedov.

Na mnogih krajih vzamejo kmetje v zakup zemljišče veleposestnika, kojemu dajejo za to del žetve, ali pa jim pomagajo obdelovati ostalo zemljo; ali ta odnošaj se razlikuje od starega tlačanstva le po imenu. Veleposestniki imajo namreč po 1500—2000 ha polja, a nekateri celo do 10.000. Žal, da ima Rumunska mnogo takih veleposestnikov, kakor Italija. Mnogi se namreč za svoja posestva prav nič ne zanimajo ter prepuščajo njihovo oskrbovanje velikim zakupnikom, ti manjšim zakupnikom i. t. d. «Grabežno teženje» je posledica teh zakupniških odnošajev. Rumunija je jedna najplodovitejših dežel Evrope. Poljedelstvo se ne goji racionalno. Ker pa je zemlja tako bogata, daje bogato

žetev. Sadi se največ kuruza. Zavzema polovico vseh polj, a iz nje dela seljak svojo polento ali mamaligo. Razven kuruze se prideluje veliko pšenice, katere mnogo izvozijo. Široke rodovitne poljane vendar še niso vse obdelane. Tudi je ljudstvo premalo izobraženo. Pridelujejo pa tudi mnogo lanu, tobaka i. t. d., a na pobočju gora raste mnogo dobrega vina. Lesa je tu obilo, kateri rabijo za ladijestavstvo. V nekaterih krajih so pa že ves les posekali. Živinoreja se ne goji racionalno, govedo je izborno, konji so majhni, a trpežni. Tudi v rudarstvu je še veliko želeti. Industrija je v Rumuniji komaj ob pričetku. Največ obrtnij se poslužujejo tujci, namreč Nemci in židje. Da bi dobili domače obrtnike, so ustanovili v Bukrešu in Jassy obrtnijske šole. Kupčija je v rokah Grkov, Armencev in židov ter je zelo živahna. Živila so na rumunskem zelo cena, a obrtnijski izdelki radi pomanjkanja obrtnikov zelo dragi.

Mesta ob Donavi leže večinoma nasproti bolgarskim mestom. Razven že imenovanega mesta Turn-Severina, kjer smo se vkrcali na večji parobrod, s 5000 prebivalci in živahno kupčijo, je ob izlivu Alute nasproti mesta Nikopola Turn Magurele z živahno kupčijo s produkti delarno donavskega parobrodnege društva; šteje 5000 prebivalcev. Tu je tudi karanténa. Nasproti Švištova leži mesto Zimnica s 4200 prebivalci, pri kateri so premostili Rusi Donavo v noči 26. in 27. aprila 1877. l. Nasproti Ruščuku je mesto Gjurgjevo, ki je bilo prej kot trdnjava zelo važno, sedaj pa so obzidje porušili. To mesto z 21.000 prebivalci ima zelo ugodno pristanišče,

zato ga obišče vsako leto nad 1000 ladij. K utrjenemu gradu na donavskem otoku Slobodic drži most. Nasproti Silistrije je Stirbej ali Kalaraš s 4000 prebivalci in živahno kupčijo s produkti.

Isti dan smo se peljali do Ostrova, kjer smo prenočili v parobrodu. Drugi dan smo izstopili za delj časa v Črnivodi ter si ogledali mestece, a v prvi vrsti velikanski most čez Donavo z vijaduktom, kateri so dovršili lansko leto. Most čez Donavo je dolg 750 m ter je podprt s petimi ogromnimi, kamenitimi stebri, a vijadukt s 15 stebri 913 m, skupaj torej v dolžini 1663 m. Pod vijaduktom so velikanske zaloge vina. Zgradila ga je francoska družba, a stane 9,600.000 frankov. Čez njega pelje železnica, ki veže Bukreš s Črnim morjem.

Kakor prejšnje dni je bilo tudi ta dan zelo vroče — največkrat čez 40° R. Prav prilegla se nam je mrzla limonada, katero je prodajal prav po ceni Bolgar. Vrnili smo se zopet na parobrod ter se odpeljali kmalu potem proti Galacu. Desni breg od tu, Dobruča imenovan, je pridobila Rumunija še le v berlinskem miru. Ljudij je tu še malo, med temi mnogo Nemcev, ki so se izselili iz Rusije. Zemlja je rodovitna, kakor so pravili ti kolonisti. Na Rumunskem se ne klati samo 200.000 Ciganov, ampak tu je v zadnjih letih mnogo sodrge, katere so spodili iz Rusije. Vlada nemške koloniste premalo podpira, ker niso rumunski državljani. Zato se je mnogo kolonistov izselilo v Ameriko, ali pa so se vrnili v Rusijo.

Na severno stran pri Hirsovi, kjer je Donava široka 1050—1400 m ter globoka 8—10 m, se

razdeli Donava v več večjih in manjših raztokov, ki se združujejo pri Brajli. Brajla je bila poprej trdnjava, a sedaj je moderno mesto s prav dobrim pristaniščem in z živahno kupčijo. Tu so velikanske zaloge žita, katero prevažajo po Donavi. Nove magacine so sezidali Holandci, a velikanske stroje, s katerimi nalagajo in izlagajo s parom, so dovršili Nemci. Šteje 30.000 prebivalcev, med temi mnogo Grkov, Bolgarov ter Nemcev, izmed katerih so se mnogi v zadnjih desetletjih priselili z Ruskega.

Parobrod nas še popelje do Galaca, ki je bolje zidano nego druga mesta na Rumunskem. Tu je sedež evropske donavske komisije ter središče kupčije. Ker je nasip tako izboren, da ladje s 300 tonami teže lahko dospejo do njega, je pristanišče prav dobro obiskovano od raznih osobito od avstrijskih parobrodov. Zato se smatra pomorskim mestom, akoravno je 168 km od izliva Donave oddaljen. Mesto ima velik bazar, angleško tovarno za konservovano meso, izboren zavod za karanténo, velike magacine in nove nasipe. Od tu je s parobrodi redna vožnja na Dunaj, Carigrad in Odeso. Vendar tu Donava od sredi decembra do začetka februarja zamrzne. Prebivalcev je nad 80.000, med temi je zastopanih mnogo nerumunskih narodov.

V Galacu smo morali izstopiti. Od tu sem se hotel peljati naprej do Odese s kolesom. Že na ladji so me svarili, da moram biti zelo pozoren v Galacu, ker je tu mnogo žepnih tatov. Čakal sem torej toliko časa, da so drugi izstopili, ter se podal zadnji iz parobroda čez most na nasip. Na mostu je pregledovala rumunska policija polne liste, a malo naprej rumunski

colni stražniki prtljago. Radi tega se je vršilo izkrcanje precej počasi. Dolgo časa sem stal sam na mostu, toda nagloma me obstopi šest različno napravljenih ljudij. Prvi se je priporočal kot postrežček, drugi mi je priporočal neki hotel, tretji me naprosil, naj se peljem v mesto, a ostali v raztrganih oblekah kdovekaj. Govorili so rumunsko, rusko, nemško, grško, cigansko in kdo ve še katere jezike. Zraven so kričali in me suvali zdaj na levo zdaj na desno ter se topli za moje kolo, da je bila groza. Dolgo potovanje po Donavi ob tej strašni vročini, pomanjkanje spanja, kričanje in umetna gnječa me je skoraj omotilo. Kar čutim, da mi nekdo vleče moj mošnjiček zadej iz žepa. Med tem, ko so drugi kričali in vpili v me v raznih jezikih, mi je odprl sedmi, katerega še videl nisem, ker je priplezal od spodaj ter se držal z jedno roko mostu, z drugo roko žep ter mi hotel ukrasti mošnjiček. Z največjim naporom sem naredil s par krepkimi sunki toliko duška, da sem se ga rešil. Vsled mojega kričanja je raztrgana svojat zginila čez most. Povedal sem, kako se mi je godilo, policaju, toda ta se za tatove ni brigal ter je le zahteval moj potni list ter ga obdržal. Od prejšnje nevarnosti ne malo prestrašen, sem stal torej ob nasipu brez potnega lista. Ko sem zahteval svoj potni list, so me poslali v neko oddaljeno hišo, kjer so me zopet popraševali, zakaj sem prišel. Vrnem se torej k пристanišču, kjer konečno dobim stražnico; tu sem se z velikim trudem sporazumel — uradnik je govoril skoraj samo rumunsko, le malo nemško in rusko —, da moram plačati za kolo 18 frankov colnine v zlatu. Ko pa zahtevam transito-bilet, mi odgo-

vori, da za to ni časa, morda drugi dan. Tudi mojim sopotnikom, veleposestniku Wagnerju iz Akermana in neki Bolgarki z Ruskega, so zahtevali prav visoke zneske, a temu še pristavili, da moramo plačati še pri mitnici ter ko prestopimo mejo. Kaj nam je bilo storiti! Parobroda ni bilo nobenega, da bi se ž njim odpeljali, a čakati več dni nanj nismo hoteli. Najeli smo torej malo ladjo, da nas popelje na rusko mejo do mesta Reni.

Predno zapustimo Rumunsko, ogledimo si še površno ljudsko šolstvo. V Rumuniji je po zakonu z l. 1892. šolsko obiskovanje obvezno ter traja za dečke od 7.—14., a za deklice od 7.—12. leta. Ukovine ne plačujejo. K ljudskim šolam so ustanovljeni tudi otroški vrti, nadaljevalne in strokovne šole. Ljudske šole se delijo v nižje in višje. V vsaki občini, v kateri je 40 za šolo godnih otrok, se mora zgraditi šola. Na jednega učitelja se računi največ 80 učenecv. Kjer pa je 180 otrok, se mora zgraditi posebna šola za dekleta, v katerih poučujejo samo učiteljice. Učiteljišča so štirih vrst, za učitelje in učiteljice mestnih šol ter za učitelje in učiteljice vaških šol in otroških vrtov. Na vseh učiteljiščih so internatje. Razven navadnih predmetov se poučuje tudi francoščina, a na prvih tudi nemščina. Učiteljska zborovanja v okrajnem mestu trajajo vsako leto 10 dni. Učiteljske plače so mesečne, namreč prvotne službe učiteljev vnanjih šol znašajo na mesec 90 frankov. Kdor poučuje več nego 50 otrok, dobi koncem leta 120 frankov. Vsakih 5 let se zviša plača za 15^{0/10} poslednje plače.

Ta zakon pa je večinoma le na papirju, kajti šolstvo v Rumuniji je še vedno na nizki stopinji. V šolo hodi na deželi le malo število otrok, a učila in poslopja so nedostatna in se torej v izobrazbo naroda tako malo stori kakor na sosednjem Srbskem. —

Predno smo se odpeljali z ladjo iz Galaca, so nam odsvetovavali mnogi, ob tem vremenu — vlekel je močan veter ter se je približevala nevihta — peljati se z ladjo po Donavi, češ, da je taka vožnja zelo nevarna. «Lodočni» ali ladjar nam je vendar zatrjeval, da nas prepelje v 1¹/₂ uri brez nevarnosti v Reni. Ko so nam vrnili naše potne liste, smo se vsedli na ladjo, a še predno je bila ladja prosta, sem bil ves premočen. Veter je namreč tako pljuskal valove ob breg, da je trpelo dolgo časa, predno je spravil ladjo v tek. Pri tem je pljuskala voda v ladjo, da smo bili vsi mokri. V ladji nas je bilo šest: ladjar in matroz, veleposestnik Wagner iz Akermana, urednik lista «Odessaer Zeitung», neka Bolgarka iz Rusije in jaz. Posvetovali smo se, kaj nam je storiti, ali naj se peljemo naprej ali ne. Večina se je nagibala, da zopet izstopimo in se drugi dan peljemo, a ladjar nas ni poslušal, ampak nas spravil od brega, razvil jadra, in ladja je pod zelo ugodnim vetrom trčala po Donavi. Kmalu potem začujemo za seboj nevihto, katera se nam je vedno bolj približevala. Povpraševali smo ladjarja, ako uidemo nevihti, toda ta nam je dajal samo rumunske odgovore. Že smo srečno v zelo kratkem času prejadrali pol pota, kar nastane nena doma drug veter. Ladja se je nagnila, in ko je še matroz napačno vrv nategnil, je manjkalo prav malo,

da nismo zajeli toliko vode, da bi se ladja potopila. Predno so zgrnili jadra ter vrgli sidro, smo prestali težke trenutke. Zraven pa je besnela nevihta, da je bila groza. Radi hudega vetra niti dežnikov nismo mogli odpreti, kajti morali smo se držati. Ker neugoden veter ni polegel, sta začela mornarja veslati, toda pomikali smo se prav počasi naprej. Veter med tem ni pojenjal, ampak postajal vedno močnejši. Čez pol ure je vrgel ladjar zopet sidro, tako neugodno je bilo vreme, in posvetovali smo se, ali naj prenočimo na Donavi ali naj poskušamo priti do Reni. Veter je čez nekoliko časa malo polegel, razvili so jadra, in pomikali smo se počasi v poševnih črtah naprej. Pri teh manevrih nas je spravil parkrat v nevarnost drug mornar, ki o ladjarstvu ni imel veliko pojma, kateri se je pridružil ladjarju le radi tega, kakor se je pozneje na meji pokazalo, da bi preplazil čez mejo. Konečno smo vendar dospeli čez 3 ure namesto čez 1½ uro do ruske meje, v pristanišče Reni.

III.

Iz Reni v Lajpcijskajo.

Prislonivši ladjo ob pristanišču, so nam zaukazali ruski mejni vojaki, da naj čakamo toliko časa v ladji, dokler ne pride njihov častnik. Čez dolgo časa se prikaže na vrh brega ruski častnik orjaške postave z dolgo brado. Z močnim zelo nizkim basom začne vpiti nad ladjarjem, kateri mu je odgovarjal z jokajočim glasom. Drugi mornar, kateri se je skazal v nevihti ladjarstvu popolnoma neveščega, je bil namreč neki preoblečen žid, katerega so pred leti spodili iz Rusije. Hotel je porabiti to priliko, da bi se preplazil čez mejo, toda vojaki so ga spoznali. Kako se je ta reč končala, ne vem. Čez nekoliko časa so nas pustili nas štiri na breg ter nam nesli naše reči v colno poslopje, kjer so pregledali naše potne liste in našo prtljago. Nikjer v Evropi niso tako natančni s potnimi listi

kakor v Rusiji. V Rusiji so bile še v prejšnjem stoletju in začetkom tega stoletja prostrane pokrajine brez ljudij, kamor so vabili naseljencev iz raznih dežel, katerim so dajali razne privilegije. A tudi obrtnike, kupce, uradnike, profesorje, slikarje i. t. d. so vabili v Rusijo, kjer se jim je večinoma prav dobro godilo. Časi se vendar spreminjajo, in Rusija se dan danes brani mnogokrat novih naseljencev, ker so imeli z mnogimi bridke skušnje, akoravno je prebivalstvo v mnogih pokrajinah še vedno redko. Še bolj se pa brani omikanejših naseljencev, — ker jih navadno ne potrebuje. Ker so v Rusiji srednje in višje šole prav dobre in dobro obiskane, ima Rusija v nekaterih mestih celo že proletarijat. In ker že domačini težko dobivajo dobre službe, ne izpolnujejo se tem nade ter se navadno pridružujejo nezadovoljnejšem, ki so združeni v skrivne družbe. Radi tega Rusija ostro nadzoruje vse one, ki potujejo v Rusijo, ter ne dovoljuje vsakomur, v prvi vrsti se brani židov, prestopiti rusko mejo. Kdor hoče potovati v Rusijo, mu mora to dovoliti bližnje rusko konzulstvo, kar stane $1\frac{1}{2}$ rublja v zlatu. Brez tega dovoljenja, katero se vpiše v potni list, ne dovolijo nikomur prestopiti rusko mejo. Moj potni list je bil v redu, samo za kolo sem moral plačati blizu 28 fl. colnine. Tudi potni listi ostalih treh so bili v redu, izjemši oni urednika Kiessiga iz Odese, kateri ni imel svojega potnega lista potrjenega od nemškega konzula, radi česar so ga zavrnil. Dovolili so mu samo toliko, da je prenočil na ruskem parniku, ki ga je peljal drugi dan zopet v Galac.

Ker je bilo že temno in ker listi radi mojega kolesa še niso bili v redu, smo se peljali z izvozčikom v mesto Reni ob Prutu. Temno je že bilo, ko smo se pripeljali v blizo 3 verste¹⁾ od pristanišča oddaljeno slabo razsvetljeno mesto. Izvozčik je obstal na zelo širokem trgu, kjer sva dobila v židovski gostilni jedno sobo z dvema posteljama. Odloživši svoje reči sva se napotila v gostilno, kjer sva pila čaj. Rad bi kaj večerjal, toda zadovoljiti sem se moral s sirom, kajti v ruskih priprostitih gostilnah se zvečer razven čaja redko dobi topla jed. Čez nekoliko časa zadoné glasovi godbe. Onstran trga je namreč igrala v elegantnem restavrantu, sredi lepega vrtiča, ciganska godba. Ker sva bila pa trudna, in ker se je hotel vmešavati v našo družbo policijski častnik, sva se podala kmalu k počitku. Drugo jutro sem si ogledal 4500 prebivalcev broječe mesto.

Reni ima živahno trgovino s pristaniščem, katero obiskujejo ruske in avstrijske ladje. Donava vendar tu zamrzne od srede decembra do začetka februarja. Prebivalci so Rumunci in Bolgari, a trgovci židje in Grki. Ker je bila isti dan nedelja, je bil živahen semenj. Prodajalci so bili večinoma moški, tako tudi prodajalci sočivja in takih poljskih pridelkov, katere pri nas nosijo na trg ženske. Na trg se navadno pripeljejo, a svoje reči prodajajo na svojem vozu, kar je le tu mogoče, ker je zelo prostoren trg.

Tik Donave so Kalugovo, Jalpuhovo, Katlabugovo, Kitajevo, Sasikovo in druga slana jezera, iz katerih pridobivajo mnogo soli.

¹⁾ Versta = ruska mera za oddaljenosti, 1066 m 78 cm.

Iz Reni sem se hotel peljati s kolesom naravnost v Odeso. Moj sopotnik Wagner mi je vendar to odsvetoval, češ, da ne bom mogel opazovati raznih kolonij, ker cesta pelje skozi brezljudnato stepo. Ker je on beserabijski okraj, ker ga je v 25 letih kot gubernijski uradnik mnogokrat prepotoval, prav dobro poznal, ker mi je obljubil, da mi bo med potjo tolmačil razne odnošaje v teh kolonijah, sem sklenil potovati z vlakom proti severu do kolonije Lajpciskaje (Leipzig) in od tam zopet proti jugovzhodu do Odese.

Podal sem se torej v tamošnjo (colno postajo), kjer sem dobil svoje kolo in potrdilo, da sem plačal 28 gld. colnine, in od tam s kolesom na baksel (kolodvor). Kakšni so ruski kolodvori, naj si predstavlja častiti bralec po opisu kolodvora v Nižnjem Tagilu, kateri je opisal Kennan v svojem senzacionalnem opisu Sibirije. «V Nižnjem Tagilu», piše on «na azijski strani Urala, je ostal vlak pol ure. Ta postaja bi vsaki železnici prve vrste delala čast. Masivno, kamenito poslopje je bilo okusno slikano in s plehom pokrito. Ob njegovi 35 m dolgi fronti je bil 7 m dolg peron, kateremu se je pridružil velik, lepo urejen park z vodomedom. Jedilnica je imela parkete, stene do polovice polne stekla in drugi del tapetovane, strop lepo okrašen. Sredi dvorane je bila dolga miza, pokrita s snežnobelim platnom, z lepim porcelanom, svečniki iz kristala, finimi brušenimi kozarci in steklenicami, cvetlicami in akvarijem. Stoli so bili lepo zrezljani, dragocena ura koncem dvorane je kazala pravi čas, a na drugi strani je bila velika bronsirana peč. Natakariji so bili praznično oblečeni, kuharji v snažnih, belih platnenih

oblekah, a na glavi so imeli čveterooglate, bele kape. Ne pretiravam, ako zatrjujem, da je bila to najokusnejša očitna jedilnica, katero sem videl na vsem svetu. Ko sem še prav izborno obedoval, nisem mogel verjeti, da sem že v Sibiriji.» — Ni mi torej potreba nadalje opisovati ruskih kolodvorov, ako jih tako opisuje isti Kennan, kateri sicer v jako črni luči opisuje Sibirijo in Rusko.

Ruske železnice imajo širji tir nego druge evropske. Prva železnica, namreč «Nikolajevskaja železnaja doroga», je imela širji tir, zato so gradili tudi druge iste tako. Za prevažanje blaga čez rusko mejo to pač ni prijetno, ker morajo isto prelagati, zato je tem prijetneje za potnike, osobito ker imajo vagoni večinoma salonski slog s prehodom. Tudi je za komfort občinstva v vagonih bolj preiskrbljeno nego drugod v Evropi, saj je tu celo v vsakem prehodnem vagonu umivalnica in stranišče tudi v vsakem tretjem razredu. Kondukterji so z občinstvom zeló uljudni. Ne bom bolj natančneje opisoval ruskih železnic, ogledati si hočemo raje pokrajine, po katerih sem se vozil.

Beserabija je v jugu brezlesna, malorodna, valovito hribovita stepa. Ti kraji spadajo k najrodovitejšim vse zemlje, toda prebivalci se morajo boriti z vremenskimi neugodami. Po zimi razsajajo močni vetrovi, a po letu je mnogokrat velika suša. Tako 1896. skoraj tri mesece ni deževalo. Vsejedno je pšenica bogato rodila, a sena so dobili prav malo. Zemlja je še tako rodovitna, da smejo gnojiti samo s kompostom. Živinski gnoj osuši namreč v suši zemljo popolnoma, ako

pa dežuje, zraste pšenica zopet tako visoko, da poleže. Zemlja še ni izpita, saj so se naselili ljudje v teh pokrajinah večinoma še le v tem stoletju. Razven tega se zemlja dovolj odpočije, ker sejejo na leto samo jedenkrat, v mnogih krajih pa le vsako drugo, tretje leto. Gnoj porabijo v kurivo, ker je malo gozdov. Kakor se pogozduje v zadnjih desetletjih naš Kras, tako se vidijo tudi sem ter tje mali gozdovi, katere je nasadila ruska vlada. Osobito so razna selišča večinoma obkrožena s senčnatimi drevesnicami, a tudi med nekaterimi selišči so drevoredi, katere je zaukazala nasaditi prejšnja kolonijalna gosposka.

Kjer so sedaj cvetoča mesta z mnogimi vasmi in cvetočimi vrtovi in dobro obdelanimi zemljišči, je bilo pred 100 leti zapuščeno obrežje. Od ustja Donave, oziroma od Karpatov, so se razprostirale ob Črnem morju stepe, kjer sta pasla nekdanj Atila in Timurlenk svoje konje. Divji konji so dirjali v visoki travi, a nad njimi so visoko v zraku vriščale nebrojne jate ptic. Ptice selilke, kobilice, podgane, miši, potujoče žuželke raznih baž, kuga in divji narodi so potovali po teh krajih. Ljudstva, ki so se hotela upirati ali bojevati, so se srečala na nevtralnih tleh, na brez-drevesni stepi. V teh stepah so se potikali nekdanj nomadi, a skrivali se tudi roparji.

Rimljani so se zavarovali pred temi divjimi narodi s Trajanovim zidom, ki je bil od reke Prut do reke Kogélnik, čegar ostanki se še dandanes vidijo nad Bolgradom, a Rusija je dobila Beserabijo od Turčije končno še le l. 1812.

Ker je bilo v teh pokrajinah le malo ljudij, je vabila Rusija tje koloniste, davši jim zelo dragocene privilegije. Tako so se naselili tu tekom let razni narodi, namreč: Rumunci, Bolgari, Nemci, Rusi, Poljaki, Srbi, Grki, Arnavti, Armenci, židje in cigani, a blizu Akermana celó Francozje iz Švice. Kolonisti so dobili od ruske vlade do 60 desjatin zemlje zastonj, bili osvobojeni vojaške dolžnosti ter prosti 10 let vseh davkov. Nekaterim kolonistom, kakor nemškim ob reki Kogélnik, je sezidala ruska vlada celo hiše ter jim posodila brezobrestno denar, kateri so morali v 40 letih vrniti. Ker je zemlja rodovitna, ker so kolonisti večinoma zelo pridni, zmerni in varčni, ker je velikost posestev teh kolonistov, katere so dobili zastonj, jednaka ne samo onim naših kmetov, ampak celo našim veleposestnikom, ni čuda, da vlada v mnogih kolonijah pravo blagostanje. A tudi poznejšim naseljencem, med katerimi dobimo mnogo Rusov, ki so ubežali sem svojim gospodarjem in katere so vpisali l. 1858. med stalne naselnike, se tu dobro godi, saj tu, kjer je pšenica izpodrinila krompir popolnoma, živi najrevnejši bolje, nego kmet v severnih krajih.

Oglejmo si malo natančneje nekatere kolonije in nekatere narode. Največ, namreč skoro $\frac{3}{4}$, je Rumuncev, ker je velik del te gubernije dobila Rusija še le l. 1878. po berolinskem kongresu. Rumunci so, dasi močne, muskulozne rasti, leni in delu neprijazni. Temna polt in temne oči značijo Rumunca, sina juga, vendar se spozna na mnogih obrazih že slovanska kri. Med ženami je mnogo prav lepih, pri katerih rast života in krasnih očij povzdiguje gracijozno kretanje.

Kakor vse južne krasotice, starajo tudi te zeló hitro, in težko se dobi 30 let stara, ki bi bila čedna. Možje nosijo dolge kaftane, čez pas privezane z modrim ali usnjenim pasom, in čez to modro suknjo z rokavi ali brez njih. Kričeče barve so pri obeh spolih priljubljene. Žene so po zimi tudi doma redko kedaj brez kazavajke — s kožuhovino obrobljene in podložene jopice, po letu imajo vendar le jutko. Nosijo rade lišp, namreč: korale, uhane, zapestnice. Na glavi nosijo bel robec, ki je pretkan s svilo. Vendar so Valahinje pridne gospodinje, ki morajo opravljati tudi gospodarstvo, katero možje zanemarjajo. Več turistov je opisalo vasi Beserabije, da so iz ilovice, v katerih vlada največja revščina in nesnaga. Izjeme se dobe tudi tu, vendar sta obe sobi navadno prav čedni, stene pobeljene, tla iz ilovice, a na stenah so s cveticami ozalšane podobe. Na mizah so pogrinjala, a na klopeh so tepihi, kateri so glavni nakit vsake hiše. Ti umetno izdelani tepihi do 150 rubljev vredni so namenjeni za hčere, ako se omožé. Tepihe, kakor tudi drugo perilo in oblačilo izdelujejo Valahinje vedno same. Vseh Rumuncev je v Rusiji okolo 800.000, ki žive v beserabijski, hersonski, podolski in jekaterinovski guberniji.

V Beserabiji biva tudi 70—80 tisoč Bolgarov, ki so se začetkom tega stoletja umaknili turškemu nasilstvu. Glavno torišče tem naselbinam je pri Jalpuhovem jezeru mesto Bolgrad, preje Tabak. Bolgarski kolonisti se tudi tu pečajo največ s poljedelstvom in vrtnarstvom ter so zeló pridni in varčni, da celo skopi, zato so mnogi zeló premožni. Nekatere

vasi so sezidali na holmih, druge v dolinah. Pridelujejo tudi mnogo vina in tobaka, a zadnjega največ za svojo potrebo, ker so tovarne za izdelovanje tobaka v zadnjih letih pod državnim nadzorstvom. Tudi Bolgarke izdelujejo kakor Valahinje tepihe in drugo perilo, oblačilo in platno. Oblečeni so narodno, a mnogi že francosko. Hišice so navadno male, pokrite z bičevjem, a pred hišami je s streho pokrit in ograjen prostor, kjer po letu jedo in tudi spé, do katerega peljejo 3 stopnice. Tudi na Krimu je mnogo Bolgarov, kjer so zaseli deželo, katera je bila izpraznjena po odhodu Tatarov. Tudi tu se odlikujejo s pridnostjo in snažnostjo.

Tudi Rusi se radi selijo v te kraje; ruske vasi v teh pokrajinah so veliko lepše, čišče nego na severu. Mladi Rusi radi službujejo pri nemških in drugih kolonistih, kjer postanejo pridni delavci. Večkrat se tudi pripeti, da se oženi Rus z Nemko, kar vendar najbolj ovira razlika v veri. Malo in Velikoruse hočem vendar pozneje opisati.

Začetek nemških naselbin v teh pokrajinah se začelja po rusko-francoski vojni, zato se imenujejo kolonije: Leipzig, Paris, Beresino, Krasno, Tarutino, Töplitz, Ploek, Ferešambolovaz, Denevic, Brien, Arsis, Sarata, Gnadenthal, Lichtenthal i. t. d. Prvi kolonisti so prišli l. 1814., a zadnji l. 1836. Prišli so iz raznih krajev, raznih dežel, jedni iz severne Pruske, a drugi z Bavarskega, mnogi tudi iz Avstrije. Največ so protestantje, mnogi vendar, kakor n. pr. v Krasnem, katoliki.

Ko sem poprašal svojega sopotnika Wagnerja, ali se je izselilo mnogo nemških kolonistov pri vpe-ljanju splošne vojaške dolžnosti, mi je pripovedal sle-deče: Ko so l. 1874. vpeljali na Ruskem splošno vojaško dolžnost, je nastal velik krik in vik med nemškimi kolonisti. Mnogi so prodali svoja posestva ter se izselili v Ameriko. Drugi so se udali in l. 1877. je bilo v rusko-turški vojni že mnogo nemško-ruskih vojakov iz teh pokrajin. Za osvobojenje kristijanov na Balkanu so bili vsi nemški kolonisti isto tako oduševljeni, kakor vsi Rusi, ter niso samo pustili svojih sinov z veseljem v to vojno, ampak so tudi gostili ruske vojake, ki so potovali skozi njihove kolonije, kolikor jim je bilo le možno. Pripovedoval mi je tudi, kako plemenito so se vedli ruski častniki in vojaki v Bolgariji. Pripeljali so namreč seboj mnogo zapuščenih sirot ter jih izgojili na svoje stroške. Poslali so jih na svoje stroške v najbojše zavode, in dečki so sedaj, dovršivši svoje studije, ruski častniki ali urad-niki, a deklice so se že večinoma pomožile, dobivši od svojih rešiteljev primerne dote.

Vprašal sem svojega sopotnika, zakaj so po-gnali l. 1888. toliko židov čez mejo? Ta mi je pri-povedal marsikaj, kar mi je bilo popred povsem neznano in kar je zelo značilno, kakšne neresnice mi mnogokrat čitamo v Rusiji neprijaznih listih. Dejal je: Ko so uvedli l. 1874. splošno vojaško dolžnost, ter se je mnogo nemških kolonistov izselilo v Ame-riko, so prodali ti svoja posestva za nizke cene. Pre-kupci so bili večinoma židje. Ti so razdelili ta po-sestva ter privabili naseljencev iz osrednje Rusije.

Ko so pa ta izseljevanja kmalu potem prenehala, so pogrešali židje bogat dobiček, zato so začeli ruvati proti nemškim naseljencem v nekaterih ruskih časopisih, katere so podkupili. Očitalo se je Nemcem, da hočejo pokupiti vso rusko zemljo, da so prave pijavke i. t. d. Vsled te umetno uprizorjene gonje proti nemškim kolonistom, se je izseljevalo leto za letom več nemških kolonistov. Mnogi so prodali svoje posestvo vredno nad 35.000 rubljev za 7.000 rubljev, izselili se v Dobručo, kjer se jim je godilo slabo, a od tod zopet v Ameriko, od koder so se nekateri vrnili revni kot delavci zopet v Rusijo. Ko je ruska vlada o tem izvedela, je poslala uradnike pregledat nemške kolonije in pozvedovat, zakaj se še vedno izseljujejo nemški kolonisti. Komisija — med katerimi je bil tudi moj sopotnik Wagner — se je prepričala, da so nemški kolonisti zelo pridni, trezni in večinoma premožni ter da je vzrok njihovemu izseljevanju le hujskanje židov, kateri so obogateli s tem, da so pripravili toliko pridnih kmetov v največjo bedo. Razven tega je prišla komisija na sled, da se izogibljejo ruski židje na nepošten način splošni vojaški dolžnosti. Mnogo teh si je pridobilo turško državljanstvo, da so se izognili na ta način vojaški dolžnosti. Vsled poročila te komisije je zapovedala ruska vlada: 1). Cenzura naj strogo pazi, da se ne bo hujskalo proti nemškim kolonistom; 2). vsi židje, kateri nimajo ruskega državljanstva, naj se pošljejo čez mejo; 3). židje ne smejo več kupovati posestev na deželi; 4). vsi oni židje, ki niso bivali v teh kolonijah pred l. 1858., se morajo naseliti v za to določena mesta. Ruska vlada je vse

to strogo izvršila, vsled česar je nastal v Rusiji sovražnih listih strašen krik, a v te kolonije se je povrnil prejšnji mir, in izseljevanje je povsem prenehalo.

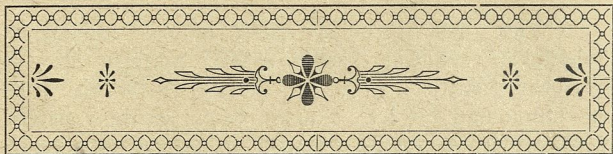
«Toda», pripovedoval mi je nadalje moj sopotnik», ostalo nam je še vedno mnogo židov. Ti so kupci in obrtniki, poljedelstvo jim tudi tu ne prija. Mnogi med njimi so tudi prekupci ukradenih stvari. V stepi je osobito zelo razširjena konjska tatvina. Konji se namreč pasejo prosto brez varuhov v stepi. Zvežejo jim samo prve noge, da ne zaidejo predaleč. S tatvino se pečajo cigani in nekateri delu neprijazni Velikorusi, ki se splazijo h konjem ter zdirjajo z njimi čez stepo v oddaljene kraje, kjer jih potem prodajo na sejmi. Na selskih sejmi se namreč v teh krajih še ne nadzorujejo povsod živinski listi. Nemcem ne kradejo mnogokrat, kajti, ko ti čujejo o tatvini, zdirjajo vsi moški na vse strani na brzih konjih. Največkrat tatove ujamejo ter jim nalože par gorkih, predno jih izročijo sodnji».

Na moje vprašanje, ako ruske sodnije pri tem strogo postopajo, mi je odgovoril, da kaznujejo tatu prve trikrat z zaporom od 1—3 let, a še le četrtič, ako mu vsakokrat tatvino dokažejo, ga pošljejo na nekoliko let v Sibirijo.

Ker je v teh pokrajinah vedno več naseljencev, se je zvišala zelo v zadnjih letih vrednost zemlje. Tako je Wagner kupil pred 20 leti 600 desjatin zemlje po 36 rubljev, a sedaj kupujejo v istih krajih desjatio po 116 rubljev.

Vlak nas je peljal mimo mnogo rumunskih, bolgarskih, nemških, ruskih selišč. Starejše hiše so bile vse pokrite z bičevjem, katero je tu zeló ceno in vstraja nad 50 let, a nove hiše, sezidane največ v obliki vil, so pokrite z modro ali rudeče pobarvanim žestom ali plehom. Ob pol petih je dospel vlak do Lajpcijskaje (Leipzig), kjer sem izstopil ter se poslovil od svojega ljubeznivega sopotnika Wagnerja.

IV.

Iz Lajpcijskaje v Odeso.

X Lajpcijskaji nisem ostal dolgo, temveč se podal na pot, da bi še pred nočjo došel v 56 verst oddaljeno nemško kolonijo Arciskajo. Zemljevida od teh pokrajin nisem imel, ker sem hotel prvotno potovati veliko južneje, ampak vedel sem samo imena vasi, katere mi je povedal moj sopotnik Wagner, kateremu so bile vse te kolonije znane. Razven tega ne bi mogel daleč zaiti, ker so ležale te kolonije ob reki Kogélnik. No parkrat sem jo vendar zašel v stran, ker je bilo mnogo povsem enakih cest. Ceste v južni Rusiji se z našim ne morejo primerjati, kajti tu nimajo v nekaterih pokrajinah kamena. Zato cest prav nič ne posipajo. V suhem vremenu se z biciklom primeroma še dobro vozi, ako pa dežuje, potem kolo obtiči v blatu. Zato so ceste tu zeló široke, tako poštné do 30 m.

Ker je bila nedelja, so bila polja povsem prazna. In kakšna razlika med temi njivami in našimi. Nikjer namreč nisem videl plota ali meje, in jedna njiva je bila sem ter tje tako velika, da sem mnogokrat zaman, gledal raz hrib, kje se pričenja druga. Seje se tu večinoma le pšenica, katera bogato obrodi. Njive so bile že vse požete, a žito je še večinoma ležalo na njih v snopih. Travniki so bili vendar goli vsled hude vročine in ker že tri mesece ni deževalo, od vročine vsi popaljeni. Pot je peljala na razne griče, a med potjo sem videl na cesti dvakrat čisto obrani konjski nogi, znak, da mesto naših konjedercev gospodarijo tu jastrebi.

Čez jedno uro sem privozil v kolonijo Berezino, katera leži, kakor tudi naslednje, tik ceste, a je čez pol ure dolga. Cesta je tu čez 80 m široka. Bila je zelo prašna in slaba, ker tudi ta ni bila posuta. Pač pa so bile ob straneh ceste vzvišeni pešpotje, ki so bili prav dobro ohranjeni. Voziti se tam vendar nisem mogel, ker imajo iz hiš napeljane jarke, da se odteka voda. Kakšna cesta mora pač tu biti, ako dežuje. Hiše niso skupaj, ampak navadno precej oddaljene druga od druge, kajti hiša jednega kolonista s stranskimi poslopji in prostranim dvoriščem zavzema vedno čez 1 ha. Psi so me že tu močno nadlegovali, kajti v teh kolonijah imajo zelo hude pse, da jim varujejo živino pred volkovi in tatovi. Težko sem se jih obranil ter se podal v 10 verst oddaljeno kolonijo Krasno. Dočim je v prvi koloniji švabsko narečje navadno, čuje se tu avstrijsko narečje, zato so pa tudi zadnji katoliki.

V Rusiji sem prišel z mnogimi katoličani v dotiko, namreč ne samo tu, ampak tudi na Krimu in v severnejših kolonijah. Povsod sem se prepričal, da tu o zatiranju katoliške vere ni govora. Akoravno je priprost Rus svoji cerkvi zeló udan, sme brez zadržka v Rusiji Kalmik obožavati Dalaj-Lama, Parz večni ogenj, Indijanec Bramo, Mohamedanec Allaha, Tungus svoje malike. Rus ne vpraša ptujca nikdar po njegovi veri, in nikjer niso drugoverci v izvrševanju očitne službe božje svoje vere menj zadrževani in nikjer se ne smejo tako prosto gibati kot v Rusiji. Katoliški duhovniki so bili v teh kolonijah popred Poljaki, a sedaj so pa že večinoma domačini. Cerkve, katoliške in protestantovske, so sicer majhne, a prav čedne.

Mračilo se je že, ko sem se pripeljal v kolonijo Parizkajo (Pariz). Tolpa psov me je pozdravila ter me nadlegovala z lajanjem. Ko sem hotel udariti z bičem nekega psa, ki se je najbolj zaganjal v mene, se mi je zapletel bič v zadnje kolo in komaj sem še utegnil pravočasno odskočiti. Med tem, ko sem se trudil izvleči iz zadnjega kolesa popolnoma strt bič ter sem popravljal kolo, katero hvala Bogu ni bilo vsled tega zeló pokvarjeno, me je napala množica psov, ki so grozno lajali. Zbežal sem torej v prvo hišo, da so zapodili pse. Ko sem pa hotel se odpeljati, se je vračalo govedo domov. Trg je sicer tudi tu širok nad 80 m, toda na vsem trgu se kmalu ni videlo drugega nego polno goveje živine. Bilo je je gotovo blizu 1000 glav. Ker sem imel do kolonije Arciskaje še 14 verst, sem gledal, da sem čim prej prišel iz selišča.

Ker je bilo povsod mnogo povsem enakih cest in nikjer nobenega napisa, kam pelje ta ali ona cesta, orijentoval sem se mnogokrat prav težko. Zato sem bil prisiljen povsod povpraševati, katera cesta pelje v to ali ono kolonijo. Nagovoril sem jih večinoma nemško, a dobil mnogokrat celo od nemških kolonistov ruski odgovor. Govorili so med seboj večinoma le v narečjih, pismen jezik so znali stareji, menj pa otroci. Popred so imeli namreč nemški kolonisti nemške šole, v katerih so učili nemški učitelji samo nemško. Šole je nadzoroval pastor, oziroma katoliški duhovnik, a učitelja je imenovala občina s privoljenjem duhovnika. Sedaj pa nadzoruje šole šolski nadzornik, katerega imenuje vlada. Ta potrdi učitelja, katerega predlaga občina, ako ima potrebne učiteljske izpite. Razven nemščine se uče otroci v vseh šolah sedaj tudi rusko. Ako nima nemški učitelj izpita za ruščino, priskrbeti si morajo še učitelja za ruski jezik. Tako sem v nemških kolonijah deloma z ruščino bolje shajal nego s pismeno nemščino.

Oblečeni so največ francosko, a pokriti so z rusko furažko, katera je na ruskem tako zelo razširjena. Mlajši nosijo tudi brke, a stari so obriti ter oblečeni še tako, kakor so bili njih pradedi v Nemčiji. Oblečeni so bili prav čedno, dà mnogi celo elegantno. Hiše so zidane iz kamnja, pokrite največ z bičevjem, nove z opeko ali plehom. Povsod so vendar sledovi blagostanja in pridnih rok.

Ko sem prišel iz kolonije, se je nagnilo solnce k zatonu, solnce je žarelo še nekoliko minut in potem se skrilo za hrib rudeče kot kri. Zarja kmalu zgine,

na njeno mesto stopi rumen sijaj, ki se spreminja v modro in temno modro. Kmalu zatemni zadnji žarek večerne zarje, in zvezde se prikažejo. Nastane večerni hlad, in kmalu vleče veter k morju. Globoka tihota nastane, brenčanje hroščev potihne, tema hitro napreduje. Pastirji in črede so se že podali k ležišču, in nikjer nobenega človeka. Slednjič se prikažejo v dalji lučice kolonije Arciskaje. Potreboval sem vendar še pol ure, predno sem došel tje.

V koloniji Arciskaji, ki je jedna največjih nemških kolonij, je bilo še živahno, in kmalu se mi je posrečilo, dobiti prenočišče v neki gostilni. Gostilničar je bil Rus, a gostilničarka Nemka. Tople večerje tudi tu nisem mogel dobiti, znak, da so se nemški kolonisti že zelo porusili. Tudi kave tu ne pijejo, ampak samo čaj. Utrujen sem hotel kmalu iti k počitku, toda zbralo se je veliko radovednega mladega sveta, ki so ogledovali moje kolo. Videli so že nekoliko koles, a pnevmatiškega menda še ne.

Spalna soba je bila velika in zelo čedna. Delala bi čast vsakemu hotelu. Na oknih so bile lepe gardine, a stene so bile ozaljšane s podobami carja, carinje i. t. d.

Drugo jutro sem vstal rano, da bi še isti dan došel v 127 verst oddaljeno Odeso. Iz Arciskaje vodi v Odeso poštna cesta, ki se večinoma ni razločevala od drugih cest, po katerih sem se prejšnji dan vozil, nego da je bil napeljan kraj ceste brzjav. Brzjavni drogi tu vendar niso bili popolnoma iz lesa, ampak spodaj so bile železniške stare šine, kar so vpeljali tu radi trpežnosti ter ker je tu lesa jako malo.

Ta dan sem srečal mnogo ljudij na cesti, kar je bilo deloma prijetno, deloma zopet neprijetno, ker so se konji večinoma plašili. Radi tega, in ker so vozovi uprizorili strašen prah, sem se ognil navadno vsakemu vozu po 10 ali 20 m v stran. Tudi na poljih in pašnikih je bilo mnogo ljudij, kateri so se največ pečali s spravljanjem pšenice. Pri tem so rabili različne stroje, saj tu obdelujejo kmetje zemljo večinoma s stroji, ker ima skoraj vsak prostrano posestvo in ker so posli zelo dragi. Žito meljejo v mlinih na sapo, katerih se vidi tu na raznih gričih mnogo. Vendar je tu že več parnih mlinov, kateri vendar niso tako veliki kakor pri nas. Iste kurijo s slamo, zato so bili v njih bližini celi hribi slame.

Na mnogih krajih so bile v hribih zelo globoke razpokline, nastale vsled prehude suše.

Čez jedno uro sem privozil v lepo in veliko nemško kolonijo Sarato. Tu bivajo nekateri židje, a napisi so samo ruski, dočim so v Arciskaji ruski in nemški. Okrepčal sem se v neki hiši s svežim mlekom, ogledal sem hišo, katere znotranjost je bila zelo snažna, prikupna, ter se čudil v stranskem poslopju množici izbornih poljedeljskih strojev. Cesta je peljala čez razne griče, iz katerih so se videla nekatera selišča sredi svežega zelenja. Parkrat pa je vodila cesta tudi mimo dobro obdelovanih vinogradov.

Čez poldrugo uro sem prišel v trg Beramčo, čegar prebivalci so Rusi in Bolgari. Velikorusi so tudi tu oblečeni tako, kot v osrednji Rusiji, z dolgim kaftanom, visokimi škornji ter imajo gladko počesane zadej pristrižene lase ter dolgo brado. Na trgu je bilo —

ker je bil semenj, vse polno raznega naroda, med njimi tudi mnogo židov. V gostilnah je bilo mnogo priprostega naroda, ki so pili čaj. Da bi kdo pil vodko ali žganje, do tukaj nisem mogel opaziti, zato tudi nisem videl nobenega pijanega človeka.

Na sejmu sem videl tudi mnogo židov. Teh je v vseh krajih ruske države, največ pa v pokrajinah nekdanjega poljskega kraljestva. Vseh židov so šteli na Ruskem l. 1884. okolo $2\frac{1}{2}$ do 3 milijone, katero število se je vendar v zadnjih letih znatno zmanjšalo.

Poteze poljskega (tako se navadno imenujejo) žida nosijo očitne znake njegovega azijskega pokolenja. Iste so ostre, pa pravilne, zakrivljen nos je velik, isto tako tudi oči, ki so temne in ognjene, lasje so črni, redko rdeči, polt obraza blede, rmenkasta. Kljub nesnage, katera jih nikdar ne zapusti, so mlajše žene mnogokrat zelo lepe, ker imajo ono dedno orijentalno lepoto, katera se leskeče celo iz revščine in iz cunj.

Med tem, ko se židje v zapadni Evropi ne razločujejo v vnanjem življenju v noši in navadah le malo ali prav nič, spoznaš na Ruskem žida največkrat že od daleč. Isto tako so si zvesto ohranili svoje šege in način življenja že stoletja. Možje nosijo kratke lase, a dolgo brado. Glavo si pokrivajo z malo črno čepico, a čez te nosijo širokokrajne klobuke in kape različnih oblik z kožuhovino ali brez nje. V zadnjih letih nosijo mnogi tudi že rusko furažko. Možje nosijo dolg, črn kaftan, s črnim pasom jednake barve, ali pa kratke suknje. Visoke škornje ali pa dolge hlače so spodrinile dolge nogavice. Žene se vendar ne razločujejo

mного od drugih, noš ženskega prebivalstva istih pokrajin, samo da jako ljubijo lišp.

V opravljanju svojih verskih običajev so poljski židje posebno strogi ter si ne dovoljujejo nobene prostosti, kakoršne uživajo oni v zapadni Evropi.

Zakon dovoljuje židom stalno naselitev samo v zapadni in Novorusiji. V vseh drugih delih države pa smejo stalno prebivati le kupci prve vrste in oni, ki imajo višjo izobrazbo. Kakor pa je bilo že omenjeno, je tudi v teh pokrajinah dovoljeno židom prebivati le v mestih in trgih, a v vaseh le onim, ki so stalno bivali že pred l. 1858.

Na Poljskem je petina vsega prebivalstva židov, isto tako v Litaviji. V mnogih mestih in trgih teh pokrajin prebivajo samo židje. V vaseh se pečajo z raznimi obrti — a nikdar s poljedelstvom. Kot krčmarji spravljajo kmete na boben s tem, da jih zapeljujejo k pijančevanju ter jim posojujejo denar proti oderuškim obrestim. Kjer zapravljivi, lahkoživi in brezskrbni graščaki dajejo v najem židom svoja posestva, kmalu graščaki ubožajo, a židovski najemniki obogatijo. V poltavski guberniji so imeli židje l. 1869. samo 6000 desjatinj zemlje, a sedem let pozneje že 38.000. V nekaterih vaseh je vsled oderuštva vse premakljivo in nepremakljivo blago zastavljeno židom. V mnogih pokrajinah je denar in kredit izključljivo v rokah židov, vse v deželi jim je dolžno in brez njihovega posredovanja se ne izvrši nobena kupčija. Oni kupijo žito že na bilkah, dajejo predplače na zeleno setev in na še nestorjeno tele. Osamljeni, zaničevani, zasramovani od vseh so vendar oni

gospodarji, kajti oni imajo denar in ga znajo ohraniti in pomnožiti. Ni čuda, da se čita potem o izgredivih proti židom.

Kupčija je njihova najljubša obrt. V njej razvijejo vsa sredstva svojega ostrega in premetenega duha, svoje neprestane delavnosti. Zato je v manjših mestih in trgih prešla vsa kupčija v roke židov ter je tam povsem nemogoče ob židovskih praznikih kaj kupiti. Na meji se pa pečajo s tihotapstvom na najdržnejše načine.

Toda kljub temu je le malo židov premožnih, velika množica se nahaja v največji bedi. Ruska vlada se je že davno prizadevala, opomoči tej bedi ter jim skušala dati priložnost, da bi se mogli preživeti s poštnim delom. Že za časa Aleksandra I. so naselili 600 židovskih rodbin ter razdelili med nje 30.000 desjatinj zemlje. Te poskušnje so se pozneje večkrat ponavljale. Toda poljskim židom ne prija poljedelstvo, zato so se te poskušnje popolnoma ponesrečile, kajti židovske naselbine so najžalostnejše v vsi južni Rusiji. Hiše v teh naselbinah so popolnoma razpale, ker židje ne obdelujejo svoje zemlje, ampak jo dajo v najem bližnjim kolonistom, ali jo pa pustijo celo neobdelano ter se pečajo raje s prepovedano kupčijo. Zato so mnoge naselbine že popolnoma razpale.

Zaradi revščine in zaradi nesnage, v kateri vedno živijo, razširjujejo se prav rade med njimi epidemične bolezni, tako da so se nekatere bolezni popolnoma udomačile med njimi. Zato so poljski židje slabotno ljudstvo, čemur je pomagala popred osobito prezgodnja ženitev, kajti popred so se ženili židje mnogokrat že

v starosti 10—12 let. Ruska vlada jim je vendar to v zadnjih desetletjih strogo prepovedala.

Iz omenjenih razlogov je pač razvidno, zakaj je pognala ruska vlada vse žide, ki niso bili ruski državljani, čez mejo.

Iz Beramče pelje poštna cesta do selišča blizu Akermana t. j. blizu 33 verst naravnost skozi stepo ter pusti razna selišča na strani. Sredi te ceste je poštna postaja, kjer menjajo konje. Radi velikih razdalj raznih mest in krajev v Rusiji so mnogokrat poštne postaje v brezljudnati stepi ali blizu selišč in ne v seliščih ali trgih, ker ceste peljejo mnogokrat naravnost iz mesta v mesto ne oziraje se na razna selišča. Tudi tu imajo v nekaterih krajih poštne vozove, s katerimi se vozijo potniki, a največ se dobijo na poštnih postajah samo konji, a voz mora imeti potnik sam. Vsejedno prizna že omenjeni Amerikanec Kennan, da ima carska ruska pošta najrazprostranejšo in najbolj urejeno poštno zvezo. Saj se tu lahko vzame v Nižnem Novgorodu parodožnajo (bilet) do 11.000 km oddaljenega Petropavlovska na Kamčatki, s prepričanjem, da so na vseh poštnih postajah pripravljeni konji, severni jeleni ali psi. Na ta način potuje se lahko zelo hitro. Plača se od števila verst, a število konj je odvisno od teže voza, od vremena in kakovosti ceste. V teh poštnih postajah se tudi lahko prenoči. Ogledavši poštno poslopje, sem se okrepčal s sočnatimiibusi, potem pa zopet v stepo proti še 17 verst oddaljenemu Akermanu.

Nam planincem ti kraji ne prijaajo. Kolika razlika je pri nas, saj je pri vsaki stopinji drug razgled,

a tu mnogokrat vedno isto in isto. Hodiš lahko ure in ure in ne vidiš družega ko samo golo hribovje, zeló malo selišč in malo ljudi.

Solnce je stalo najviše ter pošiljalo najbolj vroče žarke na ravnino, zrak je bil žareč, da so umirale rastline. Vse življenje je dozdevno umrlo, nikjer človeka, celo godba kobilic in njih bratov in sestic je utihnila, in pusta tihota je vladala po vsej širini. Črede so prenehale pasti se in so se vstopile v krog; glave, obrnene k tlom, so stale brez gibanja, in žival se je skušala skriti v senci druge živali. Začetkom avgusta meseca je namreč vročina mnogokrat tu nestrpna. Udušljiva vročina me je primorala konečno, da sem zbral poslednje moči. Ko bi ne bilo strmih hribov, bi že bilo, tako sem pa parkrat moral kolo potiskati. Jedenkrat sem si zavihal rokava pri srajci ter si jo odpel na vratu, toda vrh hriba sem že čutil, da me je solnce na desni roki in na vratu močno opeklo, kar baš ni bilo prijetno. Osobito me je opeklina na desni roki tako pekla, da sem mogel držati kolo samo z levo roko. Ker sem pa takoj roko namazal z vazelinom, oluščila se mi je v par dneh koža in dobro je bilo. Razven tega me je žeja neznosno trpinčila, a nikjer hiše, ne vodnjaka. Konečno sem pa še moral požirati mnogokrat velike množice stepnega prahu. Cesta je bila namreč nekako 5 verst pred Akermanom zidana, ne široka a zeló prašna. Ako sem privozil blizu drdrajočega vozu, sem prišel parkrat v tak prah, da sem komaj dihal. Zato pokrivajo ženske in celo tudi nekateri moški svojo glavo s tanjčico, da se obranijo cestnemu prahu. Konečno sem se privlekel do Akermana.

Par čaš kvasu, ki je izborna in zelo cena, hladilna pijača, in dobro je bilo, toda voziti se po predmestjih nisem mogel, kajti kolo mi je parkrat obtičalo v — prahu. Predmestja v Akermanu so namreč izmed vseh ruskih mest, katera sem imel priliko opazovati, najbolj umazana, ali vsaj ceste so bile tu najslabše, najbolj prašne. Veter namreč nanese tu mnogokrat toliko prahu, da je strahota. Okrepčavši se v gostilni, se podam v mesto, broječe čez 40.000 prebivalcev. Akerman je močna trdnjava ob ustju Dnestra. Važno je zaradi svojega pristanišča, živahne kupčije ter radi pridobitve soli iz bližnjih slanih jezer. Tudi kupčija z vinom je postala v zadnjem desetletju zelo živahna. Blizu Akermana so tudi francosko-švicarske kolonije, ki so uzorno urejene.

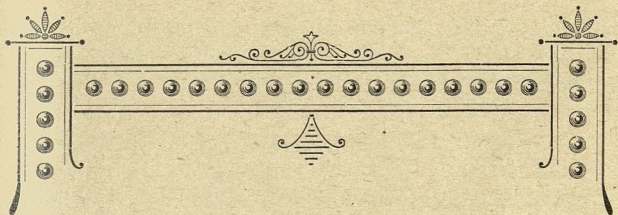
Dnester se nad Akermanom spremeni v jezero ter je 9 verst širok. Vsled močnih južnih in zahodnih vetrov v ustja raznih rek je naredilo morje tu čudno obrežje. Izliv vseh rek, kakor tudi rečic, je namreč razširjen globoko v zemljo. Pred zalivi leži množica otokov in sipin, namreč nekaka vrsta lagun, tu liman imenovanih. Blato, katero prinašajo reke, oddajajo na otoke, zato se daljava med njimi vedno bolj zmanjšuje, da nastane podolgovat ozek nasip, peresip imenovan. Taki peresipi so pretrgani na več krajih, in na teh se odteka rečna voda in priteka morska voda skozi odprtine (girle). Nekateri limani se posuše poleti, potem so vsa tla pokrita s soljo, katero nabira na stotine delavcev.

Iz Akermana prepeljujejo na levi breg Dnestra potnike večji in manjši parobrodi. Ker sem večji parobrod zamudil, sem moral čakati do 5.

Ker je bilo že prepozno, ko sem došel na levi breg Dnestra v Ovidijopol, da bi prišel še ta dan v še 40 verst oddaljeno Odeso, sem poiskal tu prenočišče. Pokazali so mi židovsko gostilno, katera se v snagi ni posebno odlikovala. Večerja je bila zopet zelo skromna, bolje mi je ugajalo domače vino. Ogledal sem si na večer blizu 5000 prebivalcev broječe mesto, ki leži na pobočju hriba. Ceste so zelo široke, a slabe. Istotake so bile starejše hiše, pokrite z bičevjem, tem ličnejše so bile nove.

Drugo jutro se rano podam na pot proti Odesi. Cesta je peljala še vedno čez hribe ter pustila tudi tu začetkoma selišča v strani. 18 verst iz Ovidijopola sem se peljal skozi lepo vas Varvanko, a 15 verst pred Odeso se že prično vrti, ki so uzorno urejeni. Ker nimajo potokov, da bi škropili vrte, pumpajo iz tal vodo s stroji, katere gonijo konji; to vodo potem napeljejo na vse strani. Proti Odesi se je zopet pričela «šosejnaja doroga», a malo pred to, nekako 5 verst pred Odeso sem videl ležati sredi ceste mrtvega, velikega psa. A kaj to, saj sta isti dan ležala v predmestju v Odesi blizu krasne palače dva psa, katera sta bila menda po noči povožena. Ne vem, ali prepuščajo tudi tu mrhovino jastrebom in krokarjem, katerih je tu mnogo!

V.

Odesa.

Ko je dobila Rusija v miru Kučuk-Kajnardši leta 1774. pravico prostega brodarstva v Črnem morju, ni imela še pristanišča ob tem morju. Štiri leta pozneje so pač gradili Kerson, toda to mesto leži 70 km od morja, zato ne morejo večje ladje do njega. Razven tega zamrzne Dneper vsako leto od oktobra do marcija. Zaradi tega so zgradili ob vasi Hadši-Bey — Odeso, katera je sedaj s svojimi predmestji Peresip, Novaja Slobodka, Moldavanka in Bugajevka in bližnjimi vasmi kolonistov samostojno okrožje pod vodstvom vojaške gubernije, ki je podrejena vrhovni guberniji Nove Rusije in Beserabije, a od gubernije Kersonske popolnoma neodvisna. 22. avgusta 1794. so položili pod carinjo Katarino svečano prvi kamen, a v sto letih je nastalo tu mesto, katero je sedaj jedno najbolj cvetočih vse Evrope. V sto letih ni samo

naraslo število prebivalcev čez 200.000, ni samo postala Odesa prvo kupčijsko mesto Črnega morja ter jedno prvih pristanišč Evrope, ampak mesto s svojo krasno panoramo palač, cerkvâ in drugih poslopij, ki zagrajuje na terasah obrežje, je krasna oaza sredi nepregledne stepe. Stepa se vendar vedno bolj odmikuje od mesta, ker ga obkrožujejo daleč okrog cvetoči vrti in prijazne vasi. Ob obrežju pa je polno dot (vil) sredi senčnatih vrtov. Pač so ti nasadi — hutori imenovani — povzročili velike stroške, kajti zemlja je tu nerodovitna in morali so pripeljati sem rodovitno zemljo od daleč. Zato pa lahko uživajo tu svež zrak ter so prosti stepnega prahu.

Najlepši kraj Odese je nad obrežjem 500 m dolg Nikolajevski buljvar, od koder je prekrasni razgled na pristanišče. V tem buljvaru so trije drevoredi akacij, a Odeščani obiskujejo to krasno sprehajališče poletu najbolj zjutraj, ko še ni nadležne hude vročine in ko vleče od morja hladen veter. Sredi buljvara nasproti stopnicam, ki peljejo k morju, je spominek vojvode Richelieu — francoskega emigranta iz rodbine znanega kardinala Richelieu — ki je bil tu guverner od leta 1803.-1814. in pod katerim se je mesto zelo povzdignilo. Spominek je iz bronâ, ter je postavljen na podnožje iz granita. Jeden ogel podnožja nosi sled bombardovanja Odese v krimski vojni l. 1854: v odbitem oglu tiči namreč neprijateljska krogla z napisom: «strastnaja subota 1845 goda». Zraven Nikolajevskega buljvara je najlepši del mesta; to so: vseučilišče, gledališče, knjižnica, borza, najbolj elegantni hoteli, največji trgovci itd.

Odesa je zeló pravilno zidano mesto s krasnimi palačami in pravokotnimi, širokimi in zeló snažnimi ulicami, ki so pokrite z izbornim tlakom. Najlepša poslopja so: katedrala, evangelijska cerkev, cerkev sv. Mihaela, admiralno poslopje, gledališče i t. d. Zidanje monumentalnih poslopij je tu lahko, ker se v bližini pridobiva izborna kamenje. Tla so iz mešanice, peska in morskih školjk, ki so po lomljenju še mehka, a se na zraku strdijo.

Mesto ima sedaj v obsegu nad 10 verst. Po glavnih ulicah, v razna predmestja, v zdravišča ter zabavišča, limane in kopališča vodijo konjski tramvaji, a tudi izvozčikov je tu obilo, ki imajo primeroma zeló nizko od mestnega poglavarstva urejeno takso.

V Odesi je mnogokrat poletu huda vročina. Razven tega so nadležni tu hudi vetrovi, ki prinašajo seboj stepni prah. Bogatejši meščani zbežijo takrat v svoja letovišča, a ostali se lahko sprehajajo po mestnih parkih, kateri so zeló obsežni ter izborno oskrbovani. Celo otroci imajo tu dovolj zabavišč. Razven že imenovanega Nikolajevskega buljvara še je tu 5 večjih parkov in vrtov, namreč: Deribasovski z večjim razkošnim cvetličnjakom in vodnjakom, Aleksandrovski park, imenovan po carju Aleksandru II., ki je l. 1875. sam vsadil prvo drevesce; Djukovski vrt, v katerem se prirejajo zabavišča za narod in otroške igre; botaniški vrt, ki je zeló velik, krasno urejen in senčnat; otroški, kjer so pripravljene za otroke vse mogoče igre, v vrtu prodajajo sladoled, mleko in kumis t. j. kobilno mleko.

Razven že imenovanega spomenika vojvodi Richelieu so še tukaj: spomenik imperatorju Aleksandru II., ki je bil odkrit l. 1891. v Aleksandrovem parku; spomenik knezu Voroncovu, bivšemu Novorosijskemu in Beserabijskemu general-gubernatoru od 1823—1854. leta; spomenik generalu Radeckemu, šipkinskemu heroju, in spomenik ruskemu pesniku Puškinu. Razven tega je naložilo trgovstvo pri stoletni slavnosti obstanka Odese dne 22. avgusta l. 1894. zaklad za spomenik imperatorici Katarini II., kateri vendar še ni dovršen.

Mesto upada v terasah proti morju, kjer sta dve izborni pristanišči, namreč vojno in karantensko pristanišče. V prvega imajo prost vhod le one ladje, ki pridejo iz ruskih pristanišč, a vse druge morajo se vsidrati v zadnjem. Ladje, ki pa prihajajo iz krajev, kjer razsaja kolera, ostanejo v kordonu zunaj pristanišča najmanj 14 do 20 dni ob strogem nadzorstvu. Isto prekosi vse jednake naprave v Evropi. Potniki se prekadé v posebnih sobah, blago se razprostré, dà, celo pisma se denejo v poseben žakelj in poškrope s klorom. Potniki so za časa karantene dobro preskrbljeni. V krajih kjer so zaprti, so namreč izborni restavrant, sprehajajo se lahko po drevoredu in posebna pošta olajša zaprtim občevanje z vnanjim svetom. Ako pa kak potnik zboli za nalezljivo boleznijo, odstranijo ga takoj v bolnišnico, kjer skrbe izborni zanj.

Ker je Odesa vedno bolj napredovala in njena kupčija vedno bolj cvetela, je privabila sem tisoče iz raznih narodov. Vnanjo kupčijo — namreč prekmorsko — so izvrševali poprej skoraj izključno inostranci,

namreč Nemci, Italijani in Grki, a notranjo kupčijo pa Rusi. V zadnjih desetletjih se je vendar v Rusiji marsikaj spremenilo in tudi vnanja trgovina je že prišla večinoma v roke Rusov. Isto tako je ruščina tu zdajno spodrinila italijanščino, ki je bila v zadnjih desetletjih v orijentu kupčijski jezik in se je tudi v Odesi tako vgnezdila, da so bili nekdanj tu ulični napisi ruski in italijanski. Povsod v vseh ulicah, osobito pa v pristanišču čujemo razne jezike, namreč sedaj rusko, sedaj nemško, francosko, italijansko, angleško, poljsko, srbsko, bolgarsko, turško, tatarsko, perzijansko, cigansko. Največ je tu vendar od inostrancev — Nemcev. Odesa je namreč jedno tistih maloštevilnih ruskih mest, kjer se lahko izhaja z nemščino in kjer Nemci zavzemajo častno stopinjo, toda nazivanje »Nemška Odesa« je povsem zastarel, kajti velika večina so sedaj Rusi.

Tudi verstvo je zelo različno, o čemur pričajo cerkve. Razven 37 večjih pravoslavnih cerkev je jedna rimsko-katoliška, jedna evangelijsko-luteranska, jedna evangelijsko-reformatorska, jedna armenska, štiri sinagoge, med tem jedna karajinska, ter jedna mohamedanska molilnica. Izmed drugovercev je vendar največ židov — okolo 20.000, ki silijo tako v učne zavode, da jih smejo v zadnjih letih sprejeti le določeno število.

Za izobrazbo naroda se je v zadnjih desetletjih neizrečeno veliko storilo. Pred leti izdani izborni knjigi Roskošnega »Russlands Land und Leute« beremo, da je duševno življenje bilo v Odesi radi mnogih tujih in različnih življev zelo živahno. Odesa je imela takrat nad 50 učnih zavodov, med temi razven vseučilišča

jedno gimnazijo, tehnološki institut, zavod za poljedelstvo in vrtnarstvo, mineraloški in dendrografiški kabinet, zavod za orijentalne jezike z bogato knjižnico, hebrejsko šolo, več okrajnih šol itd., veliko javno knjižnico in mnogo učenih družeb in društev. Iz Petrovega »putevoditelja« Odeze iz l. 1896. pa posnamemo, kako zelo se je šolstvo tu, kakor v zadnjem desetletju sploh v Rusiji, povzdignilo, saj rastejo tu šolska poslopja in učni zavodi kakor gobe. V Odesi je namreč razven vseučilišča, kojega so preosnovali l. 1871. iz liceja Richelieu, in katero zavzema med višjimi učilišči Rusije jedno prvih mest, še 143 učnih zavodov, in sicer 21 srednjih šol in 122 ljudskih. Kolik napredek! Mesto jedne gimnazije so sedaj tu 4 gimnazije, jevna progimnazija, dve realki in dve trgovski učilišči. Posebno se pa zelo skrbi za višjo žensko izobrazbo, kajti tu je sedaj 6 ženskih gimnazij ter 6 višjih ženskih učilišč, izmed katerih je jedno obrtno učilišče. Izmed ljudskih šol je 67 mestnih, 15 častnih t. j. od zasebnih ljudi ustanovljenih, 10 verskih in 30 društvenih. Iz teh števil se razvidi, da je šolstvo, nižje kakor srednje na zelo visoki stopinji. Osobito se za žensko izobrazbo tu več stori, nego v marsikateri evropski stolici.

Rusi se vendar ne zanimajo ter ne skrbijo samo za izobrazbo mladeži, temveč tudi za odraslo ljudstvo. Tu v tem oziru nas Rusi prekosijo. Razven dveh muzejev ter učiliščne knjižnice je tu še mestna knjižnica, ki ima 40.000 knjig in 76.000 zvezkov. Za prosto ljudstvo so pa otvorili na sredstva mestnega glavarja G. G. Marazlija narodno čitalnico, ki je uprav krasen dom. V vseh teh čitalnicah je vstop brezplačen.

Kavaren po našem ukusu tu ni. Časopisi se berejo po čitalnicah, a pred štirimi leti je odprlo uredništvo časopisa «Odeskoga listoka» kabinet, v katerem leži na mizah čez 500 raznih ruskih in inostranskih časopisov, romanov, povestij itd. Vstop imajo naročniki ali kdor kupi jedno številko omenjenega lista. Da pa prosti narod tudi doma bere, posojuje v jesenskih in zimskih mesecih «mestno blagotvornitelno društvo» v dveh mestnih dvoranih knjige tudi na dom ter prodaja tu za nizko ceno dobre knjige. Ta knjižnica ima čez 2500 knjig. — Ker pride v Odeso mnogo anafalbetov, izobrazujejo se ti v večernih in nedeljskih šolah. Zato se tudi tu, kakor večinoma po vsem Ruskem, lahko opazuje, kako zelo sega priprost narod po knjigah.

Rusko časopisje je kakor tudi drugod na Ruskem tudi v Odesi na zelo visoki stopinji. Znani ruski znanec Roskošny piše že l. 1882.: Akoravno ruski časopisi ne seznanjajo bralca tako hitro z dnevnimi dogodki, ker izhajajo samo jedenkrat na dan in še zaradi drugih razmer — gotovo je pri tem mislil na strogo cenzuro — prepričani smo, da imajo ruski listi toliko prednosti, da ne dvomimo, da bi ne pridobili v konkurenčni razstavi z drugimi evropskimi časopisi — osobito z nemškimi — zmage venec. V Odesi izhaja sedaj 12 časopisov, med katerimi je 10 ruskih, jeden nemški in jeden francoski. Med 6 dnevnimi časopisi je najvažnejši «Novorosijski Telegraf». Večji časopisi se razumejo obdržati na vrhuncu političnega in družabnega stališča. Najbolj pa skrbé za feuilleton (listek), ki po sodbi zgoraj omenjenega pisatelja zdatno prekaša one mnogih drugih večjih inostranskih časopisov.

Uvodni članki in drugi spisi so spisani v duhu višje politike ter na financijelni ali narodno-gospodarski podlagi, torej brez istega strankarstva, ki prešinja skoraj vse članke naših časopisov. Od domačega strankarstva se bere tu prav malo, pač pa se bralci natančno seznanjajo z vnanjo politiko narodov ter o njihovem kulturnem gibanju.

Predaleč bi zašel, ako bi hotel opisati vse dobrodelne zavode, katere ima Odesa. Lepa stran ruskega naroda, izobraženega kakor priprostega, je milosrčnost in sočutje za trpljenje in revo ubogih in obolelih ljudij. Isto povzroči med bogatini polno ustanov, a revnejši polagajo svoj obolus v razne nabiralnike, katerih je v Rusiji po vseh voglih polno. V Odesi je 37 blagotvornih ruskih ter 7 inostranskih društev ter 16 krajev, kjer ubožci prenočujejo. Bolnišnic je 34; mnoge so vzdrževane od posebnih društev ali od ustanov, a ubožci se zdravijo tu zastonj. Tako je celo tu »brezplačnaja« bolnišnica za prihajajoče. Bolnišnice so večinoma zelo prostorno zidane, sredi vrtov ter so uzorno urejene.

Mesto ima samo dva neznatna studenca, zato so dovažali popred vodo od daleč za drag denar. Sedaj ima mesto vodovod iz Dnestra, oddaljen 40 km, ki preskrbuje mesto z dobro vodo. Kurivo je vendar še sedaj drago, kajti lesu se v okolici ne dobiva in se dovažja iz severnih krajev, kakor tudi iz Rumunskega. V hudih zimah poskočijo cene za les, in parkrat se je že plačalo za seženj do 50 rubljev. V zadnjem času vendar dovažajo mnogo premoga.

V hotelih in stanovanjih je v Odesi ves komfort zapadno evropskih mest, zato so pa tudi cene velikomestne. Tudi zabav ne manjka tu. Razven štirih gledališč se lahko obiskuje cirkus ali koncerte filharmoničnega društva, poletu se posluša lahko v velikih vrtnih restavranih vojaška godba, a po zimi je plesov in zabav v obilici. Razven tega skrbi vsak klub za razveseljevanje svojih članov s prireditvijo veselice in zabav.

Rusi boljših stanov namreč ne zahajajo radi v gostilne ter obiskujejo radje klube, kjer so zastopane tudi dame, kojih ne vidiš v gostilnah. Večji klubi v Odesi so: «Odeski klub ali angleški klub (klub plemičev), «Blagodornoje sobranije», klub trgovcev, klub obrtnikov, «Beseda» (klub židov), «Harmonija» (klub Nemcev), a v dačah je Tir-klub. Glavno težišče klubov je prirejanje plesov, veselice, koncertov, gledaliških predstav itd. V elegantnih velikih prostorih so izborne restavracije, bralne sobe z ruskimi in inostranskimi časopisi, a tudi igralne mize se pridno rabijo.

Sportu niso Rusi posebno naklonjeni, razven jaht-kluba, čegar člani so Rusi in inostranci boljših stanov, so člani drugih klubov večinoma inostranci. Tako so člani telovadnega društva s 350 člani skoraj izključljivo Nemci.

Pač pa so ustanovili v Odesi l. 1890. po vzoru alpskih klubov «Krijmskij gornij klub», čegar smoter je razkrivati prirodo in delati izlete v iste kraje itd.

Odesa je postala znamenita tudi radi svojih izbornih kopališč in zdravišč, katera so prav dobro obiskana. Razven mnogo drugih kopališč je sezidalo mesto novo krasno zdravišče v pavilonskem sistemu.

Obstoji iz 8 poslopij, zjedinjenimi z galerijami, a deveto poslopje je za stroje. Vsaka skupina ima oddelke za moške in ženske, a sredi nje je občna dvorana. Ob strani limana so razpoloženi paviljoni I. razreda, ki so urejeni z vsem komfortom. Isto tako so urejeni paviljoni drugih razredov. Razna zdravišča pa so sredi parkov in lepih sprehajališč. Med temi je največji in najbolj senčnati park pri zdravišču «had-žibejskega» limana.

Rusija sme biti ponosna na to lepo mesto, katero je nastalo na južni meji, tembolj, ker se je mesto povzdignilo v tako kratkem času, kakor vidimo mesta vzrasti le v Ameriki, ne pa v Evropi, in toliko bolj, ako pomislimo, da je bila tu pred 100 leti sredi nepregledne stepe zapuščena turška vas.

VI.

Sevastopol.

Večerom dne 11. avgusta sem se odpeljal s parobrodom iz Odeše v Sevastopol. Parobrod je bil zelo velik, zelo snažen ter opravljen z takim komfortom, kakoršni se dobi le na najboljših ladjah. Pač pa so cene v primeri z onimi na Volgi zelo visoke, ker je v Odesi samo jedno parobrodno društvo, ki se peča s prevažanjem potnikov. Isto je namreč tako bogato ter ima v svoji sredi tudi člane cesarske obitelji, da mu je težko tekmovati.

Čarobna je bila Odesa zvečer pri odhodu, kajti videlo se je v pristanišču tisoč in tisoč električnih lučij, a vmes tri velike zdaj belo, zdaj rudeče žareče svetilke. Ves zamaknjen v ta prelep razgled sem sedel čez jedno uro na krovu ter niti zapazil nisem, da smo že zunaj na prostem morju. Rad bi še dolgo ostal tam, toda nakrat nastane hud veter in ladja se je

začela zibati, da je bila strahota. Črno morje je namreč mnogokrat zeló nemirno. Neki sopotnik na Donavi, ki je že parkrat potoval v Ameriko, mi je pripovedoval, da je Črno morje izmed vseh morij, po katerih se je vozil, najbolj nemirno. To nam svedočijo tudi ustja rek ob njegovem obrežju, katera so bila že popred opisana. To noč je razsajal posebno močan veter in bal sem se, da ne dobim morske bolezni, katera bi moje potovanje za par dnij ovirala. Šel sem torej v kajito, kar ni bilo tako lahko, ker je bilo iz zadnjega krova, kjer je vrhovni prostor za I. in II. razred daleč do spodnjega prostora za II. razred, ter se vlegel na svojo posteljo. Ista je bila izborna, in ker sem bil truden, sem kmalu zaspal. Prebudivši se zjutraj sem čul razne žalostne glasove iz sosednih kajit. No, tudi jaz se nisem posebno dobro počutil, kajti močno me je bolela glava in krulilo mi je po želodcu. Dobro, da je bil isti prazen, kajti zavžil sem zvečer samo malo konjaka. Ker je morje proti 8. uri postalo bolj mirno, sem šel na krov. Videlo se je samo razburkano morje, le sem ter tje kakšna morska ptica. Ladij ni bilo videti, ker so se le večje upale v takó kritičnih dnevih iz varnih pristanišč. Ob najjstih smo imeli izboren drug zajuterk, kojega se nas je vdeležilo komaj jedna tretjina — med tem niti jedna dama, akoravno je hrana vračunena pri vožnji v II. razredu. Približevali smo se sčasoma velikemu in izbornemu zalivu Sevastopolskemu, in ko je parobrod obstal v pristanu, je zagrmel top v znamenje, da je poludan. Moja ura je kazala vendar še le $\frac{3}{4}$ na 11, znak, da sem od doma že blizu 20⁰ proti vshodu.

Sevastopolski zaliv je jeden najvarnejših vsega sveta. Proti vshodu se vidijo grozni spomeniki krimske vojne — Aleksandrova in Konstantinova baterija. Na levo pri vhodu na vzvišenem mestu je velikansko poslopje Lazarjevih morskih vojašnic s spomenikom Lazarjeva, a spodaj admiralsko poslopje. V pristanišču, kjer ostajajo parobrodi, je vedno živahno. Na desno od pristanišča je gledališče, kopališča in dvorec izza časa Katarine II. Na južno-vshodni strani je Karabelska slobodka, kamor in odkod prihajajo vsako minuto ladje. Po vsem večjem Sevastopolskem zalivu pa so vojne ladje črnomorskega brodarstva.

V zalivu, kjer leži sedaj Sevastopol, je nastala že 500 let pred Kr. r. grška kolonija, mesto Kersones, katerega razvaline se še dandanes vidijo blizu Sevastopola. Za Ruse, kateri so zvali to mesto Korsum, je bilo zaradi tega važno, ker je bil tu krščen veliki knez Vladimir. Ko so si priborili Rusi l. 1783. Krim, je bila tu tatarska vas Ahtijar. Ustrojitelj Novorusije in Krima, knez Potemkin, je spoznal vendar važnost tega zaliva in l. 1784. se je sklenilo zidati tu morsko trdnjavo s sedežem mornarice, a novo mesto je dobilo ime Sevastopol, t. j. vzvišeno mesto. Zidanje novega mesta in morskih ladij je vendar tako hitro napredovalo, da je bilo v treh letih tu že precejšnje število večjih poslopij, 5 večjih ladij, 12 fregatnih ter 25 manjših s 4080 mornarji. L. 1787. je obiskala Sevastopol carica Katarina II. To potovanje je jako zanimivo ter je bilo za prospeh Novorusije in Krima največje važnosti.

Za carinje Katarine II. so spoznali namreč korist novih nasadov Petra Velikega v petrograjskem okraju, kajti čez 80 let pridobitve tega okraja je dajal isti že osmino vseh dohodkov velike ruske države. Ista carinja, žena nenavadnih zmožnostij, se je trudila posnemati Petra Velikega v tem, da je pospeševala trgovino in ustanovitev obrtnije. Kar je storil Peter Veliki v petrograjski guberniji, je skušala ustanoviti v južni Rusiji, v deželah Ukrajine in ob obrežju Črnega morja. Ko se ji je posrečilo po večletnih bojih s Turčijo razširiti rusko državo do reke Dnester in si podvreči Krim, je začela zidati tam mesta, naseljevati ljudi ter sploh pospeševati kupčijo in obrt. Pri tem jo je najbolj podpiral knez Potemkin. Ta podjetja so vendar stala ogromne svote, a sovražniki Potemkina so trdili, da je ves ta denar brezobrestno naložen, češ, da je Ukrajina in obrežje Črnega morja brezdrevesna stepa, v kateri nedostaja vode in vlada strašna vročina. Je li to resnica ali natolcevanje, hotela se je prepričati carinja s tem, da je potovala l. 1787. na Krim. Med potjo se je sešla s poljskim kraljem Stanislavom Avgustom ter avstrijskim cesarjem Jožefom II. Knez Potemkin ni štedil, da bi bilo to potovanje kolikor možno čarovno. V spremstvu carinje je bil francoski, avstrijski in angleški poslanik. Razven pozlačene kočije carinje, v katero je bilo vpreženih 8 konj, jo je spremljalo 14 kočij in 128 sank. Na vsakej postaji pa je bilo pripravljenih 600 konj.

Da bi carinja imela primerna prenočišča, so se sezidale palače, med potjo pa so gorele vsakih 30 sežnjev grmade ter se zažgali gozdi, da so razsvitljevali

po noči pot. Kjer so pa počivali, se je uprizoril semenj, da spremstvo ni ničesar pogrešalo. Drugod so zopet sadili vrte in gozde. Ako je bila tik ceste na pol podrta hiša, so jo podrli ter sezidali nove, lepe hiše. Tu in tam so postavili slavoloke z napisi v verzih. Na pusta polja so prignali od daleč velike črede ovac in konj, a pastirji v ličnih oblekah s trakovi in piščalkami so pozdravljali carinjo. Za kraje, kjer ni bilo nobene vasi, so imeli dekoracije lepih krajev z vasmi in graščinskimi poslopji, katere so postavili med griči ali za gozd blizu ceste. Ako je prenočila carinja, so prenesli te dekoracije na kak drug kraj. Sčasoma se je to pač zvedelo, a te prijetne prevare so bile po okusu tistih časov ter so ugajale samoljubju mogočne žene. Ko je dospela carinja v neobljudno stepo, se je vzdignil nakrat v daljini prah in cele vrste konjikov so se prikazale. Bila je to nova vojna Ukrajine, oddelki donskih Kozakov in huzarov v priležnih, elegantnih nošah, katere jim je predpisal sam Potemkim. Ne daleč od teh, gledajoč boje Kozakov, so se približevali v plesnih vrstah poljedelci in dekleta, pojoči in vris-kajoči. Semtertja so se tudi poklonili carinji plemstvo in duhovniki.

Potemkinu se je posrečilo s tem dokazati, kakšna more postati sčasoma ta stepa, zato je carinja po tem potovanju še raje privolila v izdatne stroške za povzdigo teh krajev.

Sevastopol je od tega časa neprestano napredoval, osobito pod admiralom Lazarjem; bilo je vedno važneje kot vojno пристanišče. L. 1853. je imelo mesto 45.000 prebivalcev, bilo izborno utrjeno proti morju

ter je imelo velike vojne zaloge. V istem letu se je pričela krimska vojna, ki je spremenila lepo mesto v razvalino.

Skoraj 11 mesecev trajajoče oblegovanje Sevastopola, pri kojem si je ruska vojna, dasi je končno podlegla, pridobila nesmrtnih laviorik, je za ruski značaj tako značilno, da hočem to vojno v kratkem opisati.

Vzrok tej vojni je znan. 2. junija 1853. l. je prestopilo 40.000 Rusov Prut, ki so oblegovali dolgo časa mesto Silistrijo. Bolj srečna je bila Rusija na morju. Admiral Nahimov je napadel namreč 28. nov. 1853. z 6 vojnimi ladjami 14 vojnih ladij broječe vojno turško brodovje pri Sinoni ter ga popolnoma uničil v dve in pol ure trajajočem boju.

Občno mnenje je bilo takrat v zapadni Evropi Rusiji zelo sovražno, ker so mnogi videli v ruskem caru fanatičnega zagovornika reakcije. Zaradi tega in ker so se bali, da bi Rusija ne postala premogočna, so prišli na pomoč — najhujšemu sovražniku krščanstva, Turčinom — Anglija, Francija in pozneje tudi Italija. Razven tega je še Avstrija zavzela Rusiji sovražno stališče, da se je morala vsled tega ruska vojska vrniti zopet za Prut.

Dolgo so se posvetovali zavezniki, kje naj prično vojno, a slednjič so sklenili, napasti Sevastopol, kjer je bilo rusko brodovje ter velikanske vojne zaloge. Napadli so vendar to mesto brez pravega pripravljanja, kajti domnevali so, da ni mogoče, da bi se jim Sevastopol dolgo vstavljal.

Vrhovni poveljnik ruske vojske knez Menčikov jim ni branil, da so stopili pri Evpatoriji na suho,

ampak se je zavaroval za reko Almo, dokler mu ne pride pomoč. 8. septembra so ga napadli tu zavezniki ter ga prisilili, da se jim je ognil za reko Kačko. Vest o tej zmagi se je raznesla pretirano po vsej Evropi. Govorilo se je, da je že jeden fort Sevastopola v rokah zaveznikov, da je rusko vojno brodovje uničeno, 18.000 Rusov mrtvih in 20.000 ujetih i. t. d. Veselje o tej pretirani zmagi vendar ni trajalo dolgo, kajti vsa Evropa je bila kmalu primorana čuditi se junaštvu ruskih vojakov.

Sevastopol še ni bil utrjen v tem času, ko se je pričela krimska vojna, od strani suhe zemlje ter je imel samo 16.000 vojakov. Nevarnost je bila toraj zelo velika, da z lahkoto vzame Sevastopol 70.000 zaveznih sovražnikov. Rusi vendar niso obupali. Da zaprejo vhod v Sevastopolski zaliv sovražnim ladjam, so potopili 8 ladij pri vhodu, a admiral Kormilov je peljal vso vojsko na severno stran, da so tam naredili razne utrdbe in baterije. Nad 500 vojakov je delalo noč in dan, a pomagali so jim prostovoljno tudi drugi prebivalci, dà, celo žene in otroci. Žene so naredile tu baterijo, ki se je zvala «Devičjej bateriej», na kojem mestu stoji dandanes mramorni obelisk.

17. oktobra 1854. l. je pričel sovražnik bombardovanje mesta, ki je trajalo brez vspeha 8 dnij. Rusi so namreč popravljali po noči poškodovano ob zidje, pač pa je bil precej prvi dan smrtno ranjen na Malahovskem kurganu admiral Kormilov. 25. oktobra so celo napadli Rusi angleško pozicijo ter pregnali Turke in Angleže iz svojih utrjenih mest v Balaklavi ter uničili popolnoma angleško konjico.

5. novembra je bila znamenita bitva pri Inkermanu, pri kateri bi kmalu Rusi Angleže popolnoma razbili, a so se morali konečno po strašnem klanju vrniti v mesto, ker so Angležem prihiteli na pomoč Francozi.

Rusom je prišla vendar na pomoč njihova stara zaveznica — zima. Zavezniki niso bili pripravljeni na vojno v zimi, ker so mislili, kakor je bilo že omenjeno, da se Sevastopol kmalu uda ter da bo vojna kmalu končana. Razširile so se med zavezniki razne bolezni, toda dobivali so od doma pomoči. Tudi stališče Rusov ni bilo ugodno. Morali so na Krimu vzdrževati 120.000 vojakov, a vse njihove potrebe so morali dovažati po suhem, ker so gospodarili sovražniki na morju. Tisoče voz je obtičalo v blatu in ni moglo pripeljati Rusom hrane; med tem ko so bili angleški vojaki dobro preskrbljeni, morali so živeti ruski vojaki ob črnem kruhu ter so dobivali le dvakrat na teden meso, a mnogi so morali celo prenočiti pod prostim nebom pri ognjih. Težke dni so morali pretrpeti tudi vojaki v mestu, kajti do konca novembra so zavezniki zmetali 600.000 bomb v mesto, zato so morali Rusi popravljati vse noči porušeno obzidje.

2. marcija je umrl car Nikolaj, a vojna se ni končala, ker je bil njegov naslednik Aleksander II. trdno sklenil nadaljevati vojno. Na mestu kneza Menčikova je postal načelnik ruske vojske knez Gorčakov, ki je napadel 12. marcija Francoze pri Malahovem stolpu, a se moral po hudem boju vrniti. Malo dnij pozneje so pričeli zavezniki desetdnevno bombardovanje, pri katerem so zmetali 260.000 bomb v mesto — toda brez konečnega uspeha.

Med tem so zavezniki opustošili obrežje na Krimu. Brodovje je zasedlo mesti Kerč in Jenikale, oropalo ji, pri čemer so se vedli Turki kot pravi barbari. Oskrunjevali so namreč ženske, sekali otroke i. t. d. Tudi Angleži niso hoteli poznati nikake razlike med državnim in zasebnim imenjem ter so skušali Rusiji kolikor je bilo mogoče škodovati.

Rusom je pričel pohajati smodnik, vsejedno so se uspešno ustavljali tretjemu bombardovanju, ki se je pričelo 25. maja, ter četrtemu z dne 5. junija.

Še le, ko je prevzel general Pelessier, naslednik Konroberta, poveljništvo nad 110.000 Francozov, 30.000 Angležev, 15.000 Italijanov, in 60.000 Turkov, se je posrečilo zaveznikom naskočiti predzidje Malahovega stolpa, toda napad na stolp sam je bil odbit 18. julija, pri katerem so izgubili zavezniki 5000 vojakov. Zavezniki so se vendar vedno bolj približevali s svojimi nasipi Malahovemu stolpu, ki je bil ključ Sevastopola, in jasno je bilo, da se Sevastopol ne bo mogel dolgo časa ustavljati sovražnikom. 17. avgusta so pričeli zavezniki bombardovanje, ki nima jedakega v vsej svetovni zgodovini. Blizu 15000 topov je bljuvalo od obeh strani ogenj, in kmalu je bil Sevastopol v plamenu. Jedna založnica smodnika je vzletela v zrak, v pristanišču sta zgoreli dve ladji, a poškodovano obzidje se je rušilo ter zagrebalo vojake in topove. Bombardovanje je trpelo 20 krat 24 ur in 8. septembra so naskočili zavezniki mesto. Pač so Rusi Angleže srečno odbili, a med tem časom so vzeli Francozi Malahov stolp in Rusi so bili primorani zapustiti južni del mesta. Ta odhod se je vršil

v polnem redu v sledeči noči čez most, nalašč za to narejen v prejšnjih dneh. Rusi so izgubili v zadnjem bombardovanju 15.000 vojakov, 281 častnikov in svoje velike vojne zaloge. Ko so pa zavezniki 9. septembra na 349. dan oblegovanja zasedli južni del trdnjave, Sevastopol ni bil več mesto, ampak kup razvalin in kamenja. Vsaka ruševina, vsaka ped zemlje pa je bila poškropljena s krvjo junaških branilcev.

Krim vendar s tem še ni bil pridobljen. Rusi so imeli še vedno trdne pozicije v severnem delu Sevastopola, v Perekopu in pri Simferopolu. Ker so se tudi v Aziji bolj srečno vojskovali, se je sklenil 30. marca 1. 1856. za Ruse primeroma ugoden mir.

Po računu ruskega generala Totlebena so zmetali zavezniki v mesto 1,356.000 topnih bomb ter čez 28½ milj. puškinih krogelj, a Rusi iz mesta 1,027.000 artiljerijskih bomb in 17 milj. krogelj. Smodnika so porabili z obeh stranij okolo 82.000 kv.

Ako se precenijo uspehi sovražnikov, so isti prav ničevni v primeri z velikanskimi žrtvami. Francija je izgubila 70.000 vojakov in je potrošila 1700 milj. frankov, Anglija 22.000 vojakov in 76 milj. funtov šterlingov (okoli 760 milj. gld.), a Rusija 102.669 vojakov. In koliko se je doseglo s temi žrtvami denarja in ljudij? Ostalo je skoraj pri starem, le da se je Rusija morala pogoditi s Turčijo glede števila vojnih ladij v Črnem morju.

Po francosko-nemški vojni l. 1871., začeli so Rusi vnovič graditi črnomorsko brodovje. Do Sevastopola vodi železnica in mesto je tako napredo-

valo, da ima sedaj zopet čez 45.000. prebivalcev, med tem ko je imelo še l. 1870. samo 13.000.

Najlepši razgled na mesto je s trga pred glavnim poslopjem morskih vojašnic, kjer je spomenik admirala Lazareva. Pod tem vzvišenim trgom leži spodaj admiralitetno poslopje, a v karabelnem zalivu je cel gozd jarbol in dimnikov ladij. Na desno od tega zaliva se popravljajo ladje, a na obrežju južnega zaliva so morske vojašnice. Nekoliko na desno od njih vidimo Malahov kurgan, vrh katerega je spomenik Kormilova. Na severni strani onstran velikega zaliva se dviga piramidalni hram »Bratskega kladbišča«, na drugi strani na rtu pa je primorski buljvar in gledališče, kolonada Grafkega pristanišča, bolj na levo pa panorama vsega mesta s cerkvijo sv. Vladimir i. t. d. Težko sem se ločil od tega razgleda ter se podal v zgodovinsko prezanimiv kraj, na Malahov kurgan.

Pri vhodu na kurgan stoji stražnica, a zraven iste v spomin francoskega napada velik križ iz belega mramorja s francoskim napisom, ograjen s krasno mramorno ograjo. Čuvaj v stražnici, Matej Ivanovič Verhovski, veteran iz krimske vojne, ki je služil pod Kormilovom, me je peljal na kurgan ter mi pokazal vse zanimivosti: spomenik V. A. Kormilova, stolp i. dr. Nakit tega kurgana, spomenik Kormilova je bil odkrit 17. okt. 1895. Spomenik je iz bronza ter kaže Kormilova v vojaški obleki, kakor so jo nosili v krinski vojni. Razven drugih napisov je na levi strani: General-adjutant vice-admiral Kormilov smrtno ranjen na tem mestu 17. oktobra 1854. l.

V stolpu je na levem oglu na steni mramorna plošča z napisom: «Tukaj je stala postelja smrtno ranjenega generala Istomina», a blizu stolpa je na zemlji mramorna plošča z napisom: «Tukaj je bil smrtno ranjen admiral N a h i m o v 10. junija 1855. l. Na mnogih krajih kurgana so narejene piramide iz kamena, da značijo kraje, kjer je bila kaka baterija za časa krimske vojne. Ves kurgan pa se po možnosti ohranjuje z vsemi groznimi zidovji, rovi i. t. d., kakoršen je bil za krimske vojne.

Vrnivši se v mesto, sem si ogledal zanimiv «Muzej oboroni Sevastopola» na Katarinski ulici zraven Nikolajevskega sobora. V tem muzeju so vsi dragoceni in zgodovinski predmeti, ki se tičejo sevastopolske obrambe. Od tu sem se podal na «istoričeski buljvar», raz kateri je krasen razgled. Tudi tu so kamene piramide z napisi, katera baterija je stala tu ob času obleganja.

Izmed vseh cerkev je najbolj znamenita Vladimirski sobor (tudi admiralni sobor imenovan). Sobor služi v spomenik sevastopolskega obleganja, kajti bil je odprt 17. oktobra 1854. za časa prvega bombardovanja mesta, a v nižji etaži sobora počivajo štirje junaki črnomorske mornarice: Lazarev, Nahimov, Istomin in Kormilov. Mogile teh admiralov so združene v jedno. Razven teh počivajo tu še drugi junaki z raznimi spomeniki.

Razstreljeno in upepeljeno mesto Sevastopol je vstalo k novi moči, toda sledovi obleganja še niso izginili. Isti dajejo mestu poseben značaj, kajti Seva-

stopol je še dandanes mesto grobov. Ako se napotimo na pokopališče «Bratskoje kladbiščje», dobimo tam grobove 127.587 padlih vojakov. Na tem pokopališču je mnogo starega orožja, katero so ugrabili Rusi Angležem. Največji spomeniki so: Kruleva, Gorčakova, Totlebna, Kumana, Kilenskega, Spirina i. dr. Vse te križe iz granita in mramorja, obeliske, piramide in druge spomenike pa presega velikanski spomenik v podobi piramide, kateri so postavili branilcem trdnjave. V vsej Rusiji so nabirali darove za ta spomenik, ki je bil dovršen 17. sept. 1859. l. Velikanski križ vrh piramide je 16 kv. težek. Velike črne plošče pa kažejo izgube raznih polkov, a notranji del je spremenjen v cerkev sv. Miklavža, na straneh pa so imena padlih višjih častnikov, vseh skupaj 843.

3 verste od Sevastopola so razvaline starega mesta Kersona (Korsuna), ki so zelo zanimive v arheologičnem in zgodovinskem oziru. Že zdavnej so tu izkopavali starine, a najbolj se je začelo s tem pečati še le l. 1839. odeško «občestvo istorije in drevnostej». Nekateri so domnevali, da je Kersona drug Pompej, toda profesor Kondakov je dokazal s svojimi izkopavanji l. 1888.-1892., da so tu sledovi bizantinskega mesta iz 15. stoletja. Izkopali so cele ulice ter 27 monumentalnih poslopij. V muzeju arheologične komisije na južnem delu Kersona se vidi mnogo zanimivih ostankov iz življenja starih časov, namreč različni napisi na mramoru, steklu i. t. d.

Pol verste od Kersoneškega samostana pa je sevastopolsko zdravišče, ki je bilo odprto še le 1894. l.

Zvečer sem šel v primorski buljvar, kjer je igrala izborna vojaška godba. Občinstva je bilo obilo, a med možkimi je bilo več nego $\frac{3}{4}$ v uniformah. V Sevastopolu je namreč mnogo vojakov — med temi nad 8000 pomorskih — razven teh so v Rusiji uniformovani tudi uradniki, dijaki vseučilišč in srednjih šol, dà, celó učenci ljudskih šol.

VII.

Iz Sevastopola v Jalto.

Drugí dan sem odpotoval zjutraj rano iz Sevastopola proti južnemu obrežju Krima. Cesta vodi čez hrib, na katerem je na levi strani «istóričeski buljvar», a za istim «četrty bastijon». Nekoliko dalje je strelíšče in vežbališče vojakov. Na desni strani pa so razni hutori in dače, izmed katerih so nekatere uprav krásne in obdane s senčnatimi drevesi. Na tej 100—200 m visoki planjavi so taborili zavezniki po bitvi pri Almi. Smrtna tihota vlada še dandanes po teh krajih, a med golim kamenjem se bleste nagrobni in drugi večji spomeniki. Tu sta namreč pokopališči francoskih in angleških vojakov. Pred nami na levo pa obmejuje obzorje Tavričesko gorovje, ki se vleče od Feodozije do Balaklave v nepravilni črti čez 150 verst. Severni sedaj vidni del tega do 50 verst širokega gorovja se spušča stopnjevito do

stepe, a že na prvih obronkih gorâ, spuščajočih se k goli stepi, rasto in krasijo gorovje razna drevesa. V dolinah pa žubori hladna voda, ki namaka vrtove. Zapadni del tega gorovja je višji od ostalih in predstavlja visoko planoto, ki se imenuje Jajla. (S tem imenom nazivljajo Tataři visoke planine, pokrite s travo ali drevjem, kjer pasejo poletu ovce). Vmes pa se je videl Čatir dag, Šatergora ali Talat-gora, čegar vrh predstavlja mizo, vsled česar so ga imenovali tavrijski Grki «Trapezos».

Cesta vodi navzdol po pobočju gore Sapun, a na desni strani jo obdajajo vinogradi in vrtovi. V dalji pa se vidijo na desno gole skale krimskega gorovja, v katerem podnožju je balaklavski zaliv z mestecem Balaklavo. Čez nekoliko časa se zagleda morje, a na jedni visočini so razvaline dveh genoveških stolpov, katera sta varovala vhod v zaliv. V Balaklavi je bilo med krimsko vojno angleško brodovje, ker je zaliv zelo varen, a tja se nisem peljal, ampak naravnost po cesti proti Jalti. Cesto v Balaklavo so naredili zavezniki v krimski vojni, a sedaj jo vzdržuje, kakor tudi njen podaljšek v Jalto, Alušto in Simferopol, ministerstvo «putej soobšččenja». Izpeljana je tako izborna ter oskrbovana tako dobro, da se mora prištevati med najboljše vsega sveta. Nekoliko dalje je piramidni spomenik zgrajen l. 1875. od Angležev z napisom v angleškem in ruskem jeziku: «V spomin teh, ki so padli 13. oktobra 1854. leta». Za mlinom na veter se vidi zadnjič balaklavski zaliv in morje; tu so taborili turški vojaki. Čez nekoliko časa pelje cesta skozi gozd, a na desni strani se vidi grška

vas Komara, pred njo pa se blesti iz gozda kapelica. V rusko-turški vojni l. 1768.-1774. se je bojevalo mnogo Grkov na strani Rusov. Po vojni jih je povabila ruska vlada, da so vstopili v rusko službo, kar je večina sprejela. Poslali so jih v Balaklavo in v bližnje vasi ter naredili iz njih grško legijo, ki je bila tako organizovana, kakor pri nas graničarji. Za deželo, katero so jim odstopili, morali so služiti 40 let v ruski vojski, o prostem času pa so ribarili ter kupčevali. L. 1859. so razpustili to legijo; zato so se premožnejši Grki naselili v mestih, a revnejši so ostali v vaseh, ali pa se pečajo v Balaklavi z ribarstvom, ker kamenita tla tam niso za poljedelstvo. Vseh Grkov v Rusiji je okolo 77.000. Mnogi vendar ne govorijo več grškega jezika, ampak so se poprijeli ruskega ali celó tatarskega. Kako lokavi so pa grški trgovci, vidimo iz ruskega pregovora: »Dva žida učinita Armenca, dva Armenca Grka, a dva Grka hudiča».

Na levo od vasi Komare je na gori italijansko pokopališče vojakov padlih l. 1854., ki je bilo zgrajeno še le leta 1882. Od Komare vodi cesta zopet navzdol v kuruzemsko dolino, a tam čez potok Kuruzem, ki je poletu večinoma suh, od tu pa zopet na goro sredi prijaznega gozda. 21 verst od Sevastopola je poštna postaja, kjer se vsak lahko okreпча; tu menjajo poštna konje.

Od te poštna postaje vodi cesta zopet navzdol v Kučuk-Miskojsko dolino, kmalu potem ko pride iz gozda, vodi po dolini, potem pa zopet navzgor na vrhunec perovske gore, ki je obrastena z gozdom. Ne dolgo pozneje spušča se zopet v baj-

darsko dolino. V podnožju gore je tu tatarska vas Sohti, a na desno vas Hajto in Iaspinske gore. Cesta se zavije zopet na hrib, kjer je kmalu potem vas Bajdar.

V vasi, ki ima blizu 600 prebivalcev — število prebivalcev je naznačeno na Ruskem na tablah pri vhodu v vas — je zemska bolnica ter nekaj gostilen za turiste, katerih je jako mnogo v južnem delu Krima. Ta poslopja so prav krasna v podobi dač. Tudi je tu krasen razgled na bajdarsko dolino, ki je zavarovana od vseh strani z visokimi gorami. Dolina je obrastena najbolj s slavitimi grškimi orehi, ki rastejo tu že 2000 let. Ti orehi prinašajo od 70—100.000 sadov na leto ter redijo pet tatarskih zemstev. Parteniški oreh ima namreč v obsegu do 6 metrov ter da dobička do 300 rubljev. V tej vasi se tudi lahko prenoči v lepih sobah, za kar se mora vendar plačati po 2—3 rublje, kajti južni Krim je zelo drag kraj. Prvi turisti so bili namreč bogati Rusi, ki so vsako stvar preplačali, in od tega časa je tu zelo drago. V južnem Krimu sem moral vsako reč plačati dvakrat do petkrat več kakor drugod, a koravno nisem potoval v glavni sezoni, ki je tukaj v jeseni in spomladi. Zapustivši vas zagledam krasno poslopje, obdano z lepim vrtom. Meneč, da je kakšna dača, hočem že potovati naprej, ko zagledam napis: «Cerkovno - prihodskaja škola, dom zemstva» (dovršena 12. decembra 1891.) Takoj se podam v šolo. Šolsko poslopje ni bilo samo zunaj krasno, ampak tudi znotraj uprav uzorno. Pri vhodu na desno je bila visoka in zelo svetla učna soba. Tudi šolska oprava je bila izborna, a knjižnica

ogromna ter učila tako izborna, kakor se vidijo le v najboljših šolah zapadne Evrope. Zraven učne sobe je bila »masterkaja« izba, kjer se vadijo učenci v ročnih delih. Isto tako je bilo uzorno stanovanje učiteljevo, kakor tudi velik in uzoren šolski vrt okrog šole. Takih šolskih poslopij sem videl še več na Krimu. G. G. Moskvič opisuje šolstvo na Krimu v svojem izbornem »Praktičeskem putevoditelju po Krimu« tako: »Kakor kaže, je obča izobrazovanost Krima na višji stopinji kakor v drugih krajih ruskega carstva. To kaže dejstvo, da imajo žitelji na Krimu in v vsakem manjšem ali večjem mestu moška in ženska srednja učilišča. Razven tega je v vsakem krimskem mestu vsled prizadevanja zemstva in mestnih svetovalstev zelo mnogo različnih šol, moških in ženskih. V vsaki poštni postaji in vasi pa so narodne šole, ki se vzdržujejo na stroške zemstva z zelo priličnim stanovanjem za učitelje in učiteljice, ker so šolska poslopja zidana po vseh pravilih šolske higijene».

Iz vasi Bajdar vodi cesta na 600 m visoko goro. Cesta je izborno vpeljana in le redkokrat sem moral hoditi peš. Cesta vodi večinoma skozi senčnate gozde, a sem ter tje so bili kraj ceste izborni vodnjaki, kjer sem se okrepčal s svežo vodo. Čez 5 verst dospem vendar na vrh k bajdarskim vratom.

Tu gori so velika kamenena vrata, pred katerimi se odkriva divna panorama južne obale, ki leži pod nami, kakor bi bila v globokem prepadu brezmejnega morja.

Marsikateri smatra Rusijo in snežena polja za nerazločljive pojme, pozabi pa, da sega Rusija čez

40° zemljepisne širine, da se morejo v njej dobiti ledene gore in lovorjevi gozdi. Južni breg Krima je jeden tistih delov, v katerem sta podnebje in vegetacija južnega značaja. Z Benetkami na isti širinski stopinji se ponaša južni del Krima s popolno italijansko floro. Podnebje se mora deliti na Krimu v stepno, gorsko in primorsko. V severnem stepnem delu je podnebje ostro, a čez gorski preval prehaja v južno podnebje, ki je tako različno od severnega, kakor bi bilo oddaljeno za tisoče verst. Mnogokrat, ko sneži na severu, sije na jugu prijazno solnce in v vrtih se blesketa rosa. Južni breg je namreč z gorovjem obvarovan pred severnimi vetrovi, katerim je severni del odprt. Radi tega in bližine morja ter množice dreves ni take razlike v toploti, kakor na severu. Zato je razloček med zimsko in letno temperaturo na jugu zeló majhen. Razven tega je na Krimu jasnih dnij čez 50%. Ako v takih dneh ne vleče severo-vzhodni veter, je na južni obali tudi po zimi temperatura zraka od 12° do 20° R, zato je ta obala ruski Meran, San-Remo, Nica ali Opatija.

Radi plodovitih tal ter ugodnih klimatičnih razmer se odlikuje južna obala z bogastvom in raznovrstnim rastlinstvom vsega carstva. Obronek gorovja je obrasten, kakor kak botanični vrt, z velikanskimi parki, kateri sledijo tu drug drugemu v podnožju gora sredi prirodnih gozdov in lepih vinogradov, kakor bi ti parki bili odvzeti čudeznim vrtom Sicilije in Ligurije. Na južnem bregu vspeva velika množica nežnih rastlin (a ne samo jelovih) kakor lovor, smokev, arbutus, granata, malahonija in neka vrsta palm. Tudi

pomaranče in limone rastejo v rastlinjaki, a vinska trta povsod na prostem.

Gorovje, ki se vleče ob južni obali, je bogato krasnih razgledov in romantičnih partij. Potovanje po njih je vendar težavno. Gore so zeló strme z navpičnimi skalami, a vasi, graščine in dače so zidane na pobočju gorovja na raznih terasah. Zalivov je tu le malo, daleč okrog nimajo ladje varnega zavetja.

Marsikakega ruskega pesnika je navdušila ta krasna dežela. Mickievicz, Puškin, Tolstoj so tu bivali in z živimi, ognjevitimi barvami slikali krasoto te obale. Tudi inostranci radi potujejo v te kraje ter primerjajo Krim z Italijo. Krimski Amerigo Vespuči E. Markov piše: «Kdo dišet Krimom, tot dišet radustju žizni, poezijej, dolgoletijem», a G. Moskvíč v svojem izbornem «putevoditelju» Kríma: «Krim pov nedaleki bodočnosti pri tako progresivnem napredku stane v istini najboljšim ugolkom» ruskega carstva. A tudi zgodovina Kríma je zeló vplivala na napredek južne obale. Kríma so se polastili že v starih časih narodi: Skifi, Kimepiranje in Tavri, od kojih so zadnji dali tem pokrajinam svoje ime, ker se še dandanes imenuje «tavričeska gubernija». Pozneje so se naselili ob obali Grki, ki so sezidali hram «Tavričeske Dijane», kjer je bival Jazon s svojimi Argonavti. Ustanovili so ob obrežju več kolonij, izmed katerih je bil Kerzon najvažnejši. Tu so ljudje zgodaj sprejeli krščansko vero. Za časa selitve narodov so izpodrinili prvotne prebivalce sčasoma drugi narodi, osobito Komani (Pavlovci). V prvi polovici 13. stoletja pa so vdrli Tatari pod Batujem.

V istem času so pregnali Genovezi Grke z obrežja. Zadnji so od Balaklave do Krči zgradili več trdnjav in mest, med drugimi na mestu grške Fevdosije Katu. Živeli so v večni borbi s Tatari, koji so jih končno l. 1475. prepodili s pomočjo Turkov. Tatari so se ločili od »Zlate orde« ter vstanovili tu samostojno hanstvo z glavnim mestom Solgat, pozneje Bakčisaraj. Od tu so napadali Poljsko in Rusko. Bojna črta je bila mnogokrat do 10 milj dolga, kajti valilo se jih je skozi vrata pri Prekopu 50 do 80.000 mož z dvakrat do trikrat toliko konji. Roparski napadi so se vršili navadno koncem meseca januarja, ko so bile na severu reke zamrznjene in ceste trde. Čez več mesecev so se vrnili z bogatim plemenom in obilico jetnikov, katere so potem na sémnjih prodajali. Vendar je postalo moško prebivalstvo v več njih bojih zelo redko. Da bi dobil novih mohamedanskih naseljencev in ukrepil hanstvo, priznal je han Megli-Girej turško vrhovno oblast, pod katero je ostal Krim do mira v Kučuk-Kajnardže.

Odkar so pridobili Krim ruski državi, so ga radi obiskovali ruski vladarji. Prva je bila tu carica Katarina II. l. 1787. Tudi drugi vladarji niso zabili Krima ter ga večkrat obiskovali. Najbolj se je vendar povzdignila južna obala od l. 1861., ko si je izbral car Aleksander II. Livadijo za svoje letovišče. Od tega časa pa rastejo krasne dače, hoteli in druga poslopja kakor gobe po dežju.

Iz Brajdarskih vrat se spušča cesta k južni obali. Cesta je tu precej strma ter se vije v serpentinah. Začetkoma vodi po obronku gore, a potem pod

navpičnimi stenami Jajle, spodaj se pa vidi morska obala po kateri so razvrščene dače. Čez 1 versto na veliki skalnati steni je zraven ceste prekrasna cerkev, sezidana na troške Kuzneca. Stala je čez 150.000 rubljev, a za vzdrževanje cerkve je naloženih 50.000 rubljev. Cerkev ni posebno velika, a je prekrasna ter ima mnogo prelepih slikarij najboljših ruskih slikarjev.

Okolica umetno narejene ceste, ki se vije ob obrežju mimo krasnih dač, katere napolnujejo vso obalo od tu do Jalte in dalje do Alušte je slikovita v najdrznejšem pomenu besede. Pri vsakem koraku najkrasnejši razgled... zdaj bujna južno-italijanska vegetacija, zdaj prepadi in strme stene, zdaj gotični gradovi z umetnimi vrtovi, parki in vinogradi. Na levo štrlijo vrhovi Jajle-gorovja, ki dvigajo svoje gole vrhunce iz zelenih gozdov — na desno pa krasno obrežje, katero obliva smaragdno morje, ki se razprostira, kakor daleč seže oko.

Cesta ne vodi ob obali, ker je prestrma, ampak po pobočju gora, zdaj navzgor, zdaj navzdol. Sem ter tje je tudi nekoliko tatarskih vasij. Okrepčavši se s čajem v tatarski vasi Kekenejiz, sem potoval dalje v Alupko.

V Alupki je med mnogoštevilnimi krasnimi dačami najlepše poslopje grad Voroncova. Sezidan na pobočju hriba l. 1825. od angleškega arhitekta Blora iz krimskega granita z dolгим proti morju obrnениm glavnim pročeljem, h kateremu vodijo široke kamene stopnice, nas spominja na indijska stavbišča. Velikanski park — vse posestvo razprostira se nad 200 desjatin —, v katerega je vhod vsem dovoljen,

urejen je zelo originalno po angleškem vkusu. Razven južnih rastlin in cvetlic rasto v senčnatih drevoredih tudi jelke in druga severna drevesa. Znotranjost gradu je bila z vsem razkošjem urejena in 200 sob je čakalo gostov. Iste so sedaj vendar večinoma prazne, kajti naslednica Voroncova, vdova grofinja Ginken ne biva tu, dasiravno jo vzdrževanje graščine in parka stane vsako leto nad 36.000 rubljev.

Ime je dobila Alupka od gradu Alupka-Idaur, čegar razvaline se vidijo pol ure od graščine na strmi skali. Velike jelke so vzrastle iz razvalin, a na vrhuncu, kjer je bil popred polumesec, blesti se sedaj križ. Takih gradov je bilo za časa Genovezov ob južni obali Krima mnogo, a tudi Tataři so vzdrževali te gradove, toda Rusi so jih opustili, zgradivši trdnjavo Sevastopol.

V Alupko zahaja mnogo turistov in bolnikov, toda Alupka je drago kopališče, kajti v sezoni se zahteva tu za sobo na mesec od 35—100 rubljev.

Najboljši razgled na Alupko in na ogromne in navpične skale Aj-Petra se uživa iz minareta mečeti, kamor je vstop vsakemu dovoljen.

Za Alupko vodi cesta zopet navzgor in navzdol mimo prekrasnih dač. Potuje skozi poštno postajo in vas Mishor z lepo cerkvijo in krasnim šolskim poslopjem ter skozi vas Gaspra in Aj-Todor vodi cesta zopet na goro do Aj-Todorskega vrhunca, kjer je ob bregu morja Aj-Todorski svetilnik. Od tu do Jalte je še $8\frac{1}{2}$ verst.

Tu se prične prava rajska oaza južne obale, kajti narava ni raztrošila svoje krasote enakomerno

ob vsej obali, ampak le med Balaklavo in Alušto, a najkrasnejši del je od tu do Jalte.

Kmalu potem se vidi napis «Orejanda». Graščina, ki je sedaj posestvo ruskega carja, stoji z velikanskimi skalami obdana na prostorni k morju se nagibajoči terasi. Na jedni strani iste se vzdiguje 40 m visoka stena, na katere vrhuncu se blesti velik pozlačen križ. Na drugi ne menj visoki skali se dviga grški tempel. Graščina in stranska poslopja leže sred morja zelenja, da se mora vsak čuditi rodovitnosti teh pokrajin. Pod to bujno vegetacijo pa obliva obalo sreberno se peneče morje.

Vse to se vidi na prvi pogled iz ceste. Količkor dalje se pride, toliko bolj se mora vsak čuditi raznovrstni krasoti teh razgledov. Saj se vidijo tu zdaj strmo ter zeló romantično gorovje, zdaj gozdnate nižave, vmes pa žubore vode, ki oblivajo zelenje in drvé v morje. Sredi tega kaosa pa je narejen razkošni park. Temne skale, bujno južno italško rastlinstvo, zelene jelke se menjavajo tu na vsak korak.

Pri tej krasni naravi, razume se lahko, da je ravno ta kraj si izbral Aleksander I., da bi mogel sredi teh naravnih krasot z nekaterimi mu ljubimi ljudmi nekoliko mesecev vsako leto preživeti. Zato je kupil to posestvo od grofa Kušelof-Besborodka. Toda vse je bilo zanemarjeno in le jedna grška in jedna turška kočica sta se priredili v začasno prebivališče vladarja sedmine vsega sveta. Strme stene, ki nosijo še vedno sledove nekdanjih tatarskih utrdb, strma pogozdena potočja, vodopadi — vse to je dalo krasen

okvir za park in grad, kateri je bil vendar še le po smrti Aleksandra I. dozidan.

Orejanda se vidi iz ceste prav dobro iz ploščadke, ki je obdana z leseno ograjo. Od tu pelje cesta na Krestovo goro. Že ta pot, ki vodi do tja je zelo romantičen, kajti povsod je prekrasen razgled. Na Krestovi gori kaže tabla, da je hrib visok 88 sež-njev (185 m) nad morjem. Skala Krestove gore je obdana spredaj z globokimi prepadi, a pod njo se vidi divna graščina Orejanda s svojim prekrasnim parkom in cvetličnjaki, vinogradi, a v dalji se vidi Jalta, Ljesničestvo, Masandra, Nikitski vrt, Aju-dag ter Sudatske in Koktebelske gore.

Kmalu za Orejando je ob cesti kameneni steber z zlatim orlom in napisom «Livadija». Od tu se prične livadsko posestvo ruskega carja, jedno najkrasnejših med Alupko in Jalto, ki je bilo v 60. letih letovišče ruske carske obitelji. S ceste so vidni dvorci in stranska poslopja, oranžerija, cvetličnjaki, park, vinogradi in dr. Livadsko posestvo se vleče do 4 verste ob cesti, poleg katere so večinoma 35 desjatinj veliki vinogradi, a koncem istih je l. 1876. zgradena livadska cerkev s poslopji za prislugo.

Graščina je v orientalskem slogu sezidana. Globoki balkoni v podobi kijoskov, obdani s finim omrežjem, raznovrstne barve, visoki dimniki v podobi stolpov in minaretov se izvrstno podajajo k bujnemu zelenju, katero obdaja graščino. V vrtu, ki obdaja dvorec, zastopane so vse cvetlice, ki rastejo na južni obali Krima, vmes se vidijo tudi razne tropične rastline. V parku pa so visoke ciprese, veličastne topole

in jelova drevesa, ki so obdana z pisanimi gredami mnogovrstnih dišečih cvetlic. Povsod zelenje in cvetje. Celo dvorec s svojimi balkoni, okni in galerijami je zakrit v zelenje in sten se niti ne vidi. Znotranjost se vjema z vnanjostjo, a vse je priprosto, brez posebnega nakita.

Lahke, lične stopnice vodijo na streho, kjer je prostorna terasa, ki je obdana s finim omrežjem in je pokrita s streho, ki brani pred solncem. Od tu je raznovrsten in živopisan razgled. Od jedne strani se vidi Jalta, Masandra in Nikita v polni lepoti, a od druge strani fantastično gorovje Orejande, zalivi proti Alupki in nepregledno morje.

Ne daleč od glavnega dvorca je mali dvorec, ki se istotako ne odlikuje po ogromnosti in pretiranosti v nakitu, ampak po priprosto-umetni preprostosti. Ima vendar prekrasen razgled na morje. V tem dvorcu je umrl 20. nov. 1894. l. car Aleksander III.

Tudi v Livadijo je vstop dovoljen proti poprejšnji zglasbi — ob določenih dneh in urah.

Iz Livadije se spušča čez nekoliko časa cesta zopet v dolino in na desno spodaj vidimo kolonijo Čukurbar ter dalje Jalto.

VIII.

Iz Jalte v Simferopol.

Jalta je položena v dolini ob morskem zalivu, med rtoma Aj-Todorski in sv. Joana. Ta draga se deli v dve manjši, v Derekojsko in Agutinsko. Po prvi teče potok Guba, po drugi Učan-Su (leteča voda), ki dela po deževnih dnevih prekrasen vodopad, kakoršnih je le malo v alpskih krajih. Poletu sta vendar potoka suha.

Jalta je okrožena z vrhunci Jajle, — na zapadni strani je gora Moraba in gorska planota Pendiko, obe okoli 2500 futov (750 m) visoki, a na vzhodni strani je holm Palkerur, pod katerim je amfiteatralno sezidano staro mesto. Visočine glavnega hrbta Jajle dosegaajo 4800 futov (1440 m) nad morjem. Okrožena z gorami, katere so porastene po obronku z gozdovi, a od spodaj z bujno južno vegetacijo, leži Jalta zeló živopisano.

Jalta je bila imenovana od grških kolonistov, ki so jej dali ime «Jalita» (od besede «jalos» — breg). V srednjem veku so imeli Genovezi tu svojega konzula. Ko je l. 1495. prešlo mesto v roke Turčinov, je bilo utrjeno. Ostala je vendar Jalta neznaten kraj, dokler se niso začeli Rusi v tem stoletju zanimati za njo. Še le l. 1837. je postala mesto, a najbolj napreduje od l. 1861., ko je postala Livadija letovišče carske ruske obitelji. L. 1874. se je razširilo mesto, katero pokriva sedaj 300, mesto poprejšnjih 5 desjatin. Ono je jeden najlepših krajev ob južni obali Krima, katero leto na leto privablja več turistov in bolnikov. Pravijo, da pride sem in v okolico vsako leto čez 50.000 tujcev. Mesto ima namreč okolo 600 hiš z 10.000 prebivalci. Za tujce je urejenih blizu 400 hiš z več nego 2500 sobami.

Jalta ima tri sezone: jesensko, spomladansko in letno. Po zimi je namreč le malo tujcev, akoravno sneg le malokaterikrat zapade in le malo ur leži, ker so mnogokrat nadležni mrzli severo-vzhodni vetrovi. Glavna sezona je jesenska, v kateri je Jalta zbirališče ruskih dvornih krogov in najfinejše družbe petrograške. V tem času nebogatemu turistu ni svetovati potovati v Jalto, kajti Jalta je sploh drag kraj, osobito pa v glavni sezoni. Sploh so ruska kopališča zelo draga, torej večinoma le bogatim pristopna. Izjeme se dogajajo pač v zadnjih letih, toda iste so redke. Razven tega v prejšnjih letih kopališča niso bila urejena s kakim komfortom, ko v inostranstvu, v čemer se kaže vendar v zadnjih desetletjih velik napredek. Ni čuda, da toliko Rusov potuje vsako leto v inostranska ko-

pališča, in da so oni povsod, kjer se prikažejo, najboljši gostje.

Najlepši razgled na Jalto je s ploščadke pri kapelici spomenika Tatarinova. Spodaj se vidi staro mesto, jaltinska cerkev, okrožena s krasnim cvetjem, nižje pristanišče, a na desno novo mesto, dalje Liva-dija; na jugu pa morje z nedozorno prostranostjo.

Jalta ima krasen mesten vrt, v katerem je magistratno poslopje, paviljon za brezplačno branje časopisov, gledališče, restavrant i. t. d. Tu igra godba v sezoni vsaki dan dvakrat. Tudi v ogromni in lepo urejeni Mordvinski park je vstop vsakomur dovoljen.

V Jalto zahajajo bolniki, da se zdravijo v milem južnem podnebj, krepčajo v više ležečih krajih v svežem gorskem zraku, kopljejo se v morskih kopališčih ter se lečijo z grozdem, kumisom in kefirom.

Za tujce in bolnike je prijetno tudi zaradi tega, ker malokaterikrat dežuje. Tako je bilo tu l. 1895. 206 popolnoma jasnih dnij.

Podnebje južne obali je bilo že dosti proslavljeno. Po letu je tu vendar mnogokrat zelo vroče, zato obiskujejo tujci takrat raje višje kraje. Tako je tu nad vasjo Autko penzijonat Isaur. Za morsko kopanje ni Jalta vedno pripravna. Morje je namreč mnogokrat zelo nemirno, da zabranjuje kopanje na prostem. Saj do l. 1889., ko so sezidali nov 315 m dolg pomol, ki je stal blizu 1 milj. gld., niso mogli mnogokrat po zimi celo parobrodi prestati, ker pristanišče ni bilo proti vzhodnim vetrom zavarovano.

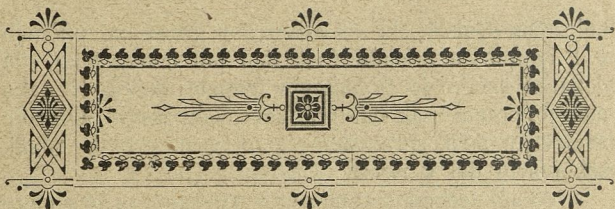
Priljubljeno lečenje je tu z uživanjem večjih množin grozda, katero se priporoča proti marsikaterim

boleznim. Bolniki, ki se zdravijo z grozdem, pričnejo z 1 funtom, a pridajo vsak dan pol funta, tako, da nekateri snedo do 8 funtov v enem dnevu. Istotako morajo potem vsak dan pol funta manj zavžiti. Grozdje zavživajo med sprehodom, zato vzame vsak bolnik seboj svoj del v mreži.

Tudi lečenje s kumisom je vpeljano tu že mnogo let. Isti se pripravlja iz kobiljnega mleka. Pijejo ga iz buteljke in sicer 4—8 na dan, katere pošiljajo sem Nogajiki in stepni Tatari, kajti v pripravljanju kobiljnega mleka so še zdaj Tatari nedosežni. V bolj hladnih mesecih pa zavzema mesto kumisa kefir, koji dovažajo iz Kavkaza, kjer ga pripravljajo iz kravjega mleka.

Tudi jaz bi se bil rad kopal v Jalti, toda morje je bilo prenemirno, da bi se mogel na prostem, a v kadunji se nisem hotel, zato sem se podal proti večeru v Alušto.

IX.

Iz Jalte v Alušto.

Iz Jalte vodi precej strma cesta na goro. Spodaj je zapisano: Prosi se pri težkih vozovih rabiti cokljo. Na Ruskem rabijo namreč malokje zavoro, tudi na Krimu, akoravno je tu povsod na strmih klancih znamenje coklje. Le nekateri vozniki s težko obloženimi vozovi jo rabijo, a izvozčiki nikdar. Cesta vodi mimo krasnih dač na goro, kjer je vhod v Lesničestvo ter v nižji masanderski park. Dalje slede vinogradi, a za vrhnjo in srednjo Masandro se vidi spodaj ob morju krasni carski Nikitski vrt. Kmalu potem sledi tatarska vas Nikita, ki je postavljena ob obeh straneh ceste. Ne dolgo potem je poštna postaja Aj-Danijel, katera je oddaljena od Jalte samo $10\frac{3}{4}$ verste, znak, da je cesta tu zelo hribovita,

kajti daljave poštних postaj se določujejo vedno po kakovosti ceste. Čez blizu 2 verst je prekrasni razgled na vas Gurzut na Artek in Medvjed goro. Za gurzufskimi vrati pridemo čez 6 verst v vas Kiziltaš, odkoder je dobra pot čez Jajlo na Kozmo-Damijanski samostan. Tu sem srečal nekoliko turistov, kateri so se vračali s svoje ture ter jezdili na mezojah. Za Kiziltašem vidijo se s ceste, ki vodi po pobočju hribov gor in dol ob obali morja in ob pobočju hribov zopet razne dače in vasi. Okrepčavši se nekoliko v tatarski vasi Bjuk-Lambat, kjer je poštna postaja in lepo šolsko poslopje, sem potoval naprej. Noč se je že približevala, a jaz sem bil še vedno 15 verst oddaljen od Alušte. Cesta iz Jalte v Alušto je namreč tako hribovita, da sem moral mnogokrat peš iti, osobito ker sem bil že truden. Zato je bila že tema, predno sem prišel na goro Kastel, od katere se spušča cesta v Alušto. Hotel sem prižgati svetilnico, toda v naglici sem jo pokvaril ter vsa prizadevanja jo popraviti, so bila brezuspešna. Vozili se skoraj jedno uro v temi, v tujem, nepoznanem kraju, je bilo tem manj prijetno, ker me je srečalo več Tatarov, ki so se vračali z vozovi iz Alušte. Deveta je že odbila, ko sem slednjič srečno prikorakal v Alušto, kjer mi je redar pokazal neko tatarsko gostilno, v kateri sem dobil prenočišče.

Rad bi bil večerjal, kajti bil sem zeló lačen, toda Tatar mi ni mogel z ničemer drugim postreči, kot s čajem in kavo. Niti kruha nisem dobil, da bi mogel jesti konserve, katere sem imel seboj. Ker je bilo že prepózno, da bi šel v precej oddaljen restavrant in ker sem bil utrujen, šel sem lačen spat.

Drugo jutro si ogledam Alušto, ki je bila, ako-ravno ima prekrasno lego, še pred desetimi leti precej zapuščena, ker se je pogrešal tu vsak komfort. Dandanes je vendar moderno zdravišče. Za morsko kopališče tudi tu ni posebno ugodno, kajti morje je mnogokrat zeló nemirno. Razven tega je obala na nekaterih krajih močvirnata, a morska tla so pokrita z ostrimi kamenčki in peskom. Le pri izlivu potoka Ulu-Uzen je voda čista in za kopanje ugodna. Kdor se hoče torej zdraviti s kopanjem v morju, podaj se raje v kopališče Feodozije ali še bolj vshodno ob obali Krima, a sem prihajajo tujci najbolj radi krasne okolice, milega podnebja ter zdravljenja z grozdem.

Alušta je večja tatarska vas, ki je položena ob morski obali ter ima prekrasno lego. Po dolini tečeta potoka Demerdža in Ulu-Uzen, a dolina je obdana z gorami Kostela, Čatirdaga in Demerdže. Alušta se je v zadnjih letih tako povzdignila, da ima značaj mesta. V zadnjem desetletju so nastala namreč tu lepa poslopja, med tem trije hoteli, a v okolici je polno dač. V središču selišča blizu lepe cerkve je prekrasno dvonadstropno poslopje »cerkovno-prihodske« šole, ki je bilo zgrajeno na stroške Stahjeva. V tem poslopju je razven izborna narejene šole tudi narodna knjižnica ter velike sobane za čitanje ter prirejevanje koncertov v sezoni.

Iz Alušte so tudi prekrasni izleti na bližnje gore in v podzemeljske jame. Gorska turistika se je začela v Krimu negovati še le v zadnjih letih. Kakor je bilo že omenjeno, ustanovilo se je l. 1890. v Odesi »Krimskij gornij klub«, a pozneje podružnici v Jalti

in Sevastopolu, izmed katerih osobito prva podružnica krepko deluje. Vsejedno ima «Gornij klub» sedaj samo blizu 400 članov, a izdaja «Zapiske krimskoga gornoga kluba», ki izhajajo 12 krat na leto ter stanejo za nečlane 3 rublje in pol, a članarina znaša na leto 5 rubljev.

Najhvaležnejši izlet iz Alušte je na Čatirdag, kamor se lahko prijezdi v 3 urah. Žalibože, nisem utegnil izleteti na to goro. Kakor sem razvidel iz «Putevoditelja», vodi do vasi Korbekli cesta, a od tam na goro je zaznamovana pot z malimi piramidami iz kamenja. Okoli 4000 futor (1200 m) nad morjem so konjske planine A-Čokrah, a še višje so čabani (pastirji), ki pasejo vse leto ovce. Čatirdag je visok 4498 futor (1500 m), a na Krimu je še pet višjih gora, izmed katerih je najvišja Roman-Koš, ki ima 5064 futor (1515 m). Iz Eklizi-Baruna, najvišje točke Čatirdaga, je prekrasen razgled na Simferopol, Sevastopol in njegov zaliv na Evpatorijo ter Azovsko in Črno morje. Grki so nazivali Čatirdag Trapezos, t. j. mizna gora, od česar ga Rusi nazivajo Palat gora. Čatirdag ima namreč ob vrhuncu obliko četverokota, ki je veliko do 20 kv. verst. Na vzhodu in zahodu pada z navpičnimi obronki, a na jugu in severu se znižuje v terasah. Tri ure hoda od vrhunca proti severu sta Čatirdajski jami Bim baš-hoba (jama tisoč glav) in Suuk-hoba (mrzla jama), od katerih je osobito prva velika ter ima mnogo stalagmitov.

L. 1893. je vzel «Krimskij gornij klub» v najem ti dve jami za letno plačo 50 rubljev ter sezidal tu planinsko kočo, ki ima prostora za 18 ljudi, a zra-

Skalar „jueni afriki Tafelberg“

ven te kočje iz kamena je še druga lesena, katero je postavil prvi predsednik tega kluba, grof Rostovcov. Stroški zidanja klubne kočje so bili zelo nizki, ker je prevzel vse delo brezplačno Mustafa-Dželil-Oglu, župan v vasi Korbekli. V kočji je sedaj od 1. maja do 1. oktobra varuh, pri katerem se lahko dobi čaj i. dr. Cene so v tej kočji — osobito glede na draginjo v Krimu — zelo nizke, kajti za prenočišče se plača samo 20 kopejek. Varuh vodi turiste tudi v Bim-baš hobo, in Suuk hobo, kateri jami tujci pridno obiskujejo. Žal, da so se v prejšnjih letih, ko še niso bile pod nadzorstvom, tako oropale, da stoję v nekaterih dačah balkoni na stalagmitih, dobljenih iz teh jam.

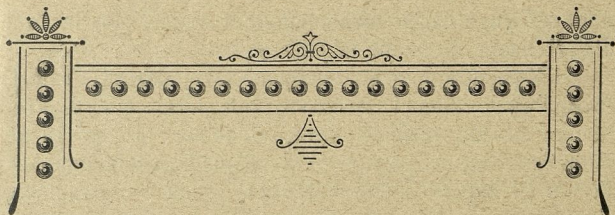
X.

Iz Alušte v Simferopol.

Iz Alušte sem se podal čez sedlo v Simferopol. Cesta pelje le malo časa po ravnini, potem pa 13 verst na 2500 futor (750 m) visoko goro. Cesta je vendar izborna izpeljana v serpentinah, a hoditi sem moral vendar več kot 1 uro peš, kajti bil sem od prejšnjega dne utrujen. Potovanje po tej cesti je zelo zanimivo, cesta vodi mimo tatarskih selišč, a največkrat je krasen razgled na Alušto in morje. Na levo se pa vzdiguje veličastni Čatirdag, a na desno kamnita gora Demerdže. Sredi gore je »Kotuzov fontan« z napisom, da je bil tu ranjen v vojni s Turčini general-major Kotuzov, ki je bil pozneje feldmaršal in knez Smolenski. Iz sedla vodi navzdol cesta ob pobočju gore, spodaj je globoka soteska, na drugi strani pa se dviga Čatirdag. Blizu postaje Mamut-

Sultan ob jednako imenovani tatarski vasi se vidi glavna reka krimska Salgir, ki izvira pod Čatirdagom. Kmalu potem se vidi del Krimske stepe. Od tu naprej se povsod kaže velika razlika med temi pokrajinami in južnimi, kajti podnebje ni tukaj tako ugodno kot v južnem predelu, ker je zemlja odprta severnim vetrovom. Blizu Simferopola se zopet prično razni vrtovi in parki, a pot vodi popred skozi tatarske vasi, ki pridelujejo največ tobak.

XI.

Simferopol.

Simferopol, ob reki Salgir, je imel še pred nekako 20 leti samo 17.000 prebivalcev, a sedaj jih ima nad 50.000. Zraven tatarskega mesta z ozkimi ulicami je nastalo novo, lepo, snažno mesto s širokimi, pravokotnimi in dobro tlakanimi ulicami, lepimi poslopji, velikim buljvarom in mnogimi vrtovi. Simferopol namreč ni samo gubernsko mesto, ampak tudi središče trgovine in ima zelo ugodno podnebje.

Že v 1. stoletju po K. r. je nastalo tu mesto pod imenom Neapolis (Novo mesto), pozneje Kermenčikom (mala trdnjava); ko so se naselili sem Tataři, dali so mestu ime Ak-Mečet (bela mečet). V starem mestu se vidi Gžamig-Kabir, t. j. večja mohamedanska mečet. Pri isti je višje mohamedansko učilišče; v tem »medresu« izgajajo »uleme« t. j. pismouke. Tu se uči kakih 80 zoft od 10—30 leta. Simferopol je tudi sedež

muftija, poglavarja mohamedancev na Krimu, in tudi Tataři imajo tu svoje učiteljišče.

V Simferopolu so zastopani razni narodi: Tataři, Rusi, Poljaki, Nemci, Armenci, židi, Grki, cigani. Prebivalci so kaj različne vere, o čemer pričajo razne molilnice, saj je tu razven 5 večjih pravoslavnih cerkev in 14 kapelic jedna katoliška, jedna protestantska, dve armenski, 12 tatarskih molilnic ter dve sinagogi, med tem jedna karajitska.

Spomenikov ima mesto le malo, namreč spomenik carici Katarini II., kateri je najlepši vseh spomenikov imenovani vladarici v južni Rusiji, ter spomenik knezu Dolgoruku — Krimskemu.

Okolica simferopolska je prav lepa. Na severu se sicer razprostira že stepa, a proti jugu se prične krimsko gorovje, izmed katerega se dviga Čatirdag. V okolici je mnogo sadnih vrtov, a tudi poljedelsko ministerstvo ima tu 46 desj. velik vrt s poljedelsko šolo. Šolstvo je sicer, kakor tudi drugod na Krimu, na visoki stopinji, ali tu izhajajo samo 3 časopisi.

Oglejmo si še malo narode, ki živijo na Krimu. Zgodovina Krima je provzročila, da je njegovo prebivalstvo zelo mešano. Tu dobimo Tatare, Ruse, (Veliko- in Malo-ruse) Nemce, Armence, Poljake, Grke, Bolgare, žide, Karajite, Este, Italijane, cigane in dr. Ko so Rusi pridobili Krim, je bilo tu največ Tatarov. Vsled večkratnih izseljevanj se je vendar njih število tako zmanjšalo, da jih je sedaj komaj tretjina vsega prebivalstva. Največ se jih je izselilo takoj po pridobitvi Krima, namreč skoraj $\frac{1}{4}$ milijona, a tudi v tem stoletju so se večkrat selili tako, da jih je bilo l. 1874.,

po vpeljanju splošne vojaške dolžnosti, samo še 80.000. Krimskie Tatare delijo v gorske in stepne. Prvi in zadnji se tudi v etnografičnem smislu zeló razlikujejo. Gorski Tataři so namreč skoraj podobni Grkom in Italijanom, ker ne kažejo mongolskega tipa. Po njihovem tipu soditi, so oni potomci Grkov in Genovežev, ki so sprejeli mohamedansko vero. Tudi jih zovejo stepni Tataři Mut-Tat (renegate). Gorski Tataři so vendar pridnejši in inteligentnejši nego stepni, ki največ pipo kadeč sedijo v koči. Stepni Tataři so bolj ohranili mongolski tip: čokato truplo, rmeno barvo, mal potlačen nos, črne male poševnoležeče oči in črni lasje ter redka brada jih razločuje od drugih Tatarov. Vsejedno je tipičnih nositeljev mongolskega plemena vedno menj, ker je prebivalstvo zeló mešano.

Predpise korana vendar vsi strogo izpolnjujejo ter se v tem razločujejo od Tatarov v drugih krajih Rusije. Strogo dele tudi miloščino: ako Tatar umre, zapade tretjina revnim. Tudi poste strogo držijo, zlasti ne vživajo ničesar po dnevu v vsem mesecu ramazanu, kar je po letu v hudi vročini zeló mučno. — Tatarske vasi so večinoma majhne. Vendar Tatar dobro prekrbi svojo hišo, zato je v njej najlepši red in snažnost, akoravno je v jedni hiši vedno veliko ljudi. Tla so pokrita s preprogami, po katerih polagajo po noči blazine, da spe na njih. Navadno spe v jedni sobi 6—8 osob in sicer ženske posebej od moških.

Tataři so največ poljedelci in živinorejci, a gorski Tataři se pečajo tudi s pridelovanjem tabaka. V mestih so tudi rokodelci; kupčija pa je vendar v rokah Grkov, Armencev, židov in Rusov.

Tatari imajo kratke lase, — nekateri imajo še vedno obrito glavo — ter pokrivajo svojo glavo tudi poletu z ovčjo, okroglo, na vrhu ploščato kapo, pod katero nosijo oni, ki imajo obrito glavo, vijolčasto, z zlatom obšito čepico (jermolko). Oblačijo se mnogi — osobito na jugu — francosko, a stepni Tatari še vedno nosijo dolgo suknjo. Ženske ljubijo žive barve, a glavo si pokrivajo s kolpaki, čijih sprednji del je z zlatom obšit. Lica si vendar Tatarke ne zakrivajo z belim ovojem, ampak severne zakrivajo obraz, ako srečajo moške s «chalatom» t. j. z rokavi dolge suknje; južne Tatarke pa vendar na deželi celo nič ne zakrivajo svojega lica, ampak hodijo po «evropski» odkrite. V tem se zeló razlikujejo od onih mohamedancev, ki živijo v Bosni, Srbiji ali Rumuniji. Bogatejše Tatarke si pokrivajo glavo z zavezo čez čelo, ki je mnogo-krat pretkana z zlatom, biseri in dragimi kameni.

Pač pa so tatarske mečeti bosenskim «džami-jam» ali «turškim mošejam» zeló podobne. Mnogo jih je po Krimu, a mnoge so le molilnice in česa velikankega se ne sme pričakovati od njih. Notranjost je jako priprosta, ker ne sme tu biti nobene podobe. Proti Meki se nahaja v zidu dolbina, v kateri duhovnik moli vernikom. Pri večjih mečeti je tudi zunaj dolbina v zidu, da ponavlja kak starec isto, kar «mula» v molilnici, ako je toliko ljudij, da morajo nekateri ostati zunaj, kjer puščajo svojo vrhno obutev. Tla notranje molilnice so pokrita s zelenim suknom ali preprogami iz bičevja, a zraven dolbine je lepo izrezana propovednica, s katere jim ob petkih čita mulá iz korana. Zeló zanimivo je opazovati mohame-

dance pri njih molitvi. Ako doni glas mule z minareta: Haja allal solat ve! haja allal feleh (združite se, pravoverni, k molitvi! združite se k pobožnemu delu!), hitijo Tataři v mečet. Kdor se ni doma umil, zmije se pri vodnjaku pred molilnico, sezuje zgornjo obutev ter se poda v mečet. Vsi moški stoje v vrstah, a ženske morejo biti navzoče le na korih ter navadno k molitvi ne prihajajo. Molitev vsak prične z dotikanjem ušes, ki naj bi se obrnila k nebesom in pozabila na vse zemeljsko, potem pa se spuščajo na tla po vshodni šegi, bijejo s čelom ter se zopet dvigajo. Med tem mulá bere nekaj besed iz korana, a končno še kak starec z neizmerno visokim glasom, na kar se vsi zopet z veliko natančnostjo trkajo ob tla. Ko se konča molitev, razidejo se vsi — čudil sem se vedno, kako je vsak hitro dobil svojo vrhno obutev —, ter se vsi v najlepšem redu vračajo domov. Pri molitvi vlada vedno največji red, kajti nikdo se ne gane in ne ozre, dokler se ne konča molitev. Zaradi tega se Tataři najbolj protivijo vsem poskusom pokristjanjenja, a krščenih je dandanes vsejedno že 100.000 Tatarov. Tudi so jim priredili za njih jezik cirilico, ki je zanje bolj primerna nego arabsko pismo, ter jim preskrbeli prevod svetega pisma in druge bogoslužne knjige.

Za šolstvo se Tataři popred niso dosti zanimali. Ko je bil deček star 13 let, ga je peljal oče k muli, ki je prevzel za gotov denar pouk v branju in pisanju, kar je trajalo 5—10 let. Revni dečki so ostali brez pouka, istotako deklice. Kakor pa je bilo že prej omenjeno, je zgradilo zemstvo v vseh vaseh krasna šolska poslopja, in od tega časa obiskujejo tatarski učenci

pridno ljudske šole. Kjer prebivajo Tataři in Rusi skupaj v jedni vasi, žive v miru in najboljši slogi, brez zmešnjav. Vera jim dela nepremagljivo oviro.

Na jedni strani vasi stoji cerkev, na drugi mošeja. V «miru» imata zastopnike oba naroda, a za starosto se izvoli jedenkrat Rus, drugokrat Tatar in vse občinske stvari se oskrbujejo brez ozira na verstvo. Verski fanatizem je ruskemu narodu nepoznan.

S krimskimi Tataři so v tesni zvezi cigani, ki se tudi tu odlikujejo v tatinstvu ter se pečajo z raznimi obrti.

Prvi ruski naseljenci so bili največ ubegli kmetje, a v zadnjih desetletjih se je mnogo prostih sem naselilo. Najbolj se pečajo s poljedelstvom ter z roko-delstvom, ali pa so delavci v raznih tovarnah.

Nemci zavzemajo za Rusi drugo mesto po številu naseljencev ter se odlikujejo z blagostanjem. Pričetek teh naselbin se zaznamuje z l. 1801. in tako imajo mnoge med njimi že zdatno prebivalstvo. Večnoma so to oaze sredi krimske stepe. Mnogo se jih je naselilo tudi l. 1861., ko so zapuščali mnogi Tataři Rusijo vsled vpeljevanja prisilnega stavljanja koz. Cele pokrajine so bile takrat brez ljudi. Desjatina je stala takrat samo 3—30 rubljev, a v mnogih krajih se je dobila celo zastonj. Nemci so takrat veliko zemlje prav po ceni kupili, zato se odlikujejo mnogi z velikim blagostanjem, ker se je vrednost zemlje zvišala v zadnjih letih na 80—150 rubljev, in mnogi imajo ogromna posestva.

Nekateri kolonisti niso mi vedeli povedati, od kod so prišli njihovi pradedje. Nemških kolonistov

je mnogo iz Švice, in izmed teh so nekateri zelo imoviti. Nekateri so se celo porusili, in mnogi otroci govore samo rusko.

Za nemškimi naseljenci sledijo Bolgari, Grki, Čehi in Estje, ki niso mnogoštevilni. Kakor je prebivalstvo na deželi mešano, tako je tudi v mestih, kjer je vendar največ Grkov, Armencev in židov, v čijih rokah je večinoma kupčija.

Rad bi si bil ogledal češke naselbine, toda bile so zelo oddaljene. Nemški kolonisti so mi pripovedovali, da so Čehi imoviti in zelo pridni.

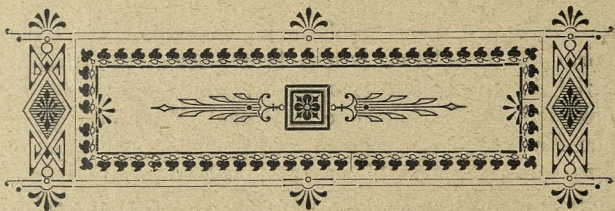
Zvečer sem bil v prijetni družbi Frančiška Lericha, avstrijskega Nemca s severnega Češkega, ki je priromal sem kot klarinetist, a je danes premožen tovarnar — v parku, kjer je igrala vojaška godba.

V Simferopolu imajo tudi Karajiti svojo sinagogo. Karajiti so židovska sekta (okolo 6000) ter so med narodi na Krimu jeden najzanimivejših. Karaim znači pripoznalce sv. pisma, a mnogi jih imenujejo »Herrenhuterje« židov, ker so brez izjeme pridni, mirni ljudje, ki se s svojo veliko ljubeznijo do resnice prikupljivo ločijo od drugih semitov na Ruskem. Karejiti so lep, močan narod; njihove žene imajo temne, svitle oči in pravilen obraz. Oblačijo se tako kot Tatari, samo žene ljubijo lišp ter pokrivajo vrät, prsa in ramena s trakovi, zlatniki in biseri. Rabinski židje zaničujejo Karajite, akoravno so ti imeli mnogo učenjakov, ker jih smatrajo identičnim sekti Saducejcev, katera se mnogokrat omenja v starem zakonu. Vsi drugi jih pa čislajo zaradi pripoznane poštenosti. Karajiti vzgojujejo svoje otroke

prav skrbno, vendar se isti poučujejo brez izjeme v sinagogah. Tudi za revne zelo skrbijo.

Drugi dan sem odpotoval skozi krimsko stepo proti Perekopu. Ker pa je začelo deževati, sem se vrnil in odpotoval z vlakom v Melitopol.

XII.

Iz Simferopola v Melitopol.

Začetkoma vodi železnica skozi krimsko stepo, kjer je še malo ljudij. Zato so tudi tu postaje oddaljene čez 20 verst druga od druge. Gozdovi so tu redki in dežela je pusta, a sem ter tja se pasejo dromedarji v polni prostosti, znak, da je tu stepa. Iz Krima vodi proti severu samo jedna železnica. Proti Perekopu, kjer je bila nekdanja meja Krima in je bil globok jark z nasipi in stolpi, ki so branili polutok sovražnih napadov, vidijo se čumaki — stari reprezentantje nomadskega življa. Istih je vendar vedno manj, kajti meje onih pokrajin, kamor se ne dospe

ne z železnico, ne s parobrodom, so vedno ožje. Njih vozovi so popolnoma iz lesa brez železa, zato strašno škripljejo. (Nekoliko podobne vozove sem videl v nekaterih krajih Dalmacije in Bosne). V teh pokrajinah čumake vedno z veseljem pozdravljajo. Isti namreč niso samo vozniki, ki prevažajo blago skozi stepo, ampak tudi trgovci, ki dovažajo ljudem marsikaj, osobito sol. Čumakov je vedno več skupaj. Prikažejo se izza kurganov (gomil), katerih je polno v stepi. Počasi korakajo krepke postave v visokih ovčjih kapah z lesenimi vozovi (pred nje so upreženi voli), katerih škripanje se že od daleč sliši. Vmes pa se razlega monotona pesem čumakov, ter glasni klici, s katerimi priganjajo vole k hitreji hoji, vihteč nad njimi dolge police. Ko dospejo v selišče, izprežejo vole in šotorijo zraven vozov.

Mejno mesto Perekop stoji na jednako imenovanem medmorju. Proti vzhodu se razprostira Gnjiło morje, čez katero vodi železnični most. Soli je v tem morju toliko, da bode voda kmalu prenasičena. Zato se delajo ob bregovih kristali soli ter zaradi tega so tu izborne soline.

Onkraj Gnjiłega morja se razprostira neizmerna širina pisane nogajske stepe kot samo travnato morje. Najboljši razgled se ima tu, ako se spleza na kateri mnogoštevilnih kurganov, v katerih so pokopali svoje mrtve, a nekateri so celo scitskega izvira. Pomladi in jeseni je stepa s cvetočimi zelišči in visoko travo bujno porasla, a poleti je bilo vsled vročine vse golo. Nogajska stepa se razprostira tu na desno in

levo, le redko je valovita in prehaja končno na obzorju v modro lesketajoče se morje. Med tanko in suho travo poganja neštivilno belih, rudečih in modrih cvetic, in sliši se tisočero petje ptic. Vendar stepa izgublja vedno bolj svoj značaj ter del svoje poetične lepote s tem, da se naseljenci vedno bolj množé. Vsejedno ima še vedno svoje naravne, posebne krasote in nepregledna pustinja je še vedno prizorišče zanimivih, presenetljivih naravnih prikaznij, ki se po letnih časih menjajo.

Sem ter tja ni videti ni vasi, ni posameznih hiš, le v dalji se vidijo tu pa tam ovčji hlevi z dolgimi palicami, na katerih se zibljejo snopje zelišč. Včasih se pride po stezici do vodnjaka, ki je tako globok, da se mu ne more videti na dno. Ruski Cooper, slavni pisatelj Gregor Danilovski, imenuje to pokrajino v svojem slovečem romanu »Bjegljice iz Novorosiji« ruski Massachusetts, kateri naslov je že zastarel. Naseljevanje v te rodovitne kraje, ki so bili v prejšnjih stoletjih popolnoma zapuščeni, se je vršilo zelo počasi. Ko si je pridobila carica Katarina II. te pokrajine, jih je podarila, akoravno presega njih velikost marsikatero nemških vojvodinj, nekemu grškemu metropolitu, ki je pribežal k njej iz Turčije. Obljubiti je vendar moral, da naredi tukaj pribežališče ptujcem ter sezida naselbine. Metropolit je umrl, ne da bi bil kaj storil za te pokrajine. Zato so jih dražbenško prodali in kupil jih je neki zelo bogat poljski grof. Še predno je videl to stepo, je izdelal načrt novih naselbin. Sezidala se je uzorna vas z ličnimi hišami, v katero so preselili čez 300 rodbin iz osrednje

Rusije. Začetkoma je vse dobro uspevalo. Toda prišla je topla zima in razširila se je v vasi bolezen tako grozno, da je v enem letu izmrla vsa vas. Tla so namreč v mnogih krajih solnata in voda vsled tega nezdrava. Mnoge pokrajine zaradi tega niso za zelišča, pač pa jih porabijo za pašnike. Ker pa je stepa rodovitna, ker se dobi v drugih krajih dobra voda, so začeli zopet naseljevati sem ljudi iz osrednje Rusije. Vabili so tudi druge narode. Sčasoma se je tu naselilo razven Rusov mnogo Nemcev, Bolgarov, Armencev i. t. d. Ti so začeli obdelovati ledino, sadili vrte, zasadili gozde, pečali se z živinorejo ter oživel nekdanjo pustinjo. Kjer je bila poprej stepa, vidimo zdaj dobro obdelana polja z lepo zidanimi ekonomijami, vrte z ribniki, mline na veter ali celo parne mline, dà, celo tovarne in nekatera mesta. Kjer poprej še poti ni bilo, vodijo zdaj ceste. Po njih švigajo Tatari z ovčjimi kapami, drviijo smeli Kozaki, a vozniki prevažajo s težkimi voli tovore. Sem ter tje se vidijo še vedno karavane s kamelami, katerih je vendar le malo, znak da je tu stepa. Vsejedno je prebivalstvo še zelo pičlo, saj je prišlo l. 1880. na 1 km samo 9 ljudij, čemur je najbolj krivo pomanjkanje vode.

Tudi Rusi se v te kraje radi selijo. Mnogi se naselijo stalno, a drugi prebijejo tu samo poleti, potem pa se vrnejo zopet v rodno vas. Mika jih sem bogat dobiček, kajti delavci se tu mnogokrat zelo težko dobijo ter so dobro plačani. Iz vseh strani Rusije, posebno s severa potujejo množice ljudij proti jugu »na avos«. Ker so prišli isti popred večkrat v kraje, kjer niso bili potrebni, a v drugih jih zopet za strašne

cene ni bilo dobiti, urejajo v zadnjih letih to gibanje s tem, da objavljajo brzojavno v listih, koliko delavcev je tu ali tam treba. Ti delavci se združujejo med potjo v artele ali zadruge. Kolikor bolj se približujejo jugu, toliko bolj iste naraščajo. Ob nedeljah pa se delo iščoči delavci zbero pred cerkvijo. Iste so večinoma v raztresenih vaseh ob veliki cesti ali blizu njih. Med delavci pa se sučejo razni posestniki, graščaki in agentje, ki najemajo delavce, kolikor jih potrebujejo. Zadruga se neha, a ustanovijo si takoj druge, če prav manjše družbe. To združno življenje je za delavce neprecenljive vrednosti, kajti le s tem dosežejo tako visoke plače.

Tudi pred osvobojenjem kmetov so se selili Rusi v stepo. Mikal jih ni samo bogat dobiček, ampak neizmerna stepa je bila priljubljeno pribežališče begunom. Te so kolonisti večinoma radi sprejemali, ker niso bili samo pridni delavci, ampak so tudi radi delali za polovico mezde. Živel so vendar v večnem strahu, da jih ne polové redarji ter jih ne povlečejo vklenjene zopet nazaj k neusmiljenim graščakom. Neizmerna stepa pa jim je navadno nudila veliko kotov, kjer so se lahko poskrili.

Mnogi vendar niso samo ušli tej nevarnosti, ampak so celo obogateli ter postali prosti.

V zadnjih desetletjih je mnogo kolonistov obogatelo tu s pridelovanjem pšenice, zato so se začeli vsi kolonisti največ pečati s tem pridelovanjem. Cena pšenice je vsled tega tako zelo padla, da je nastala

kriza, zato se pečajo mnogi sedaj bolj z živinorejo in z vinarstvom.

Vlak nas je odpeljal dalje v pokrajine, kjer živé razven raznih naseljencev Kozaki. Oglejmo si ta zelo zanimivi narod.

XIII.

Kozaki.

Meje Rusije so segale proti jugu koncem srednjega veka le do ustja Sale in Pruta. Od tu pa so se pričeli šatori nomadov Kozarov, Pečenegov in Plovcev. Živeli so vendar v neprestanem bojevanju. Ropali so namreč po ruskih deželah ali pa so se družili z Rusi k napadu drugih narodov, nadlegovali karavane ter živeli tudi med seboj v večnem boju. V teh deželah so prvi pričetki Kozakov.

V 15. stoletju je pregnal litavski vojvoda Tatare do levega brega Dnepra in Kozakom je ostalo le Zaporožje in dežele ob reki Don. Zaporožci so vendar morali pripoznati vrhovno oblast Poljske. Kralj Sigismund jim je dal dežele in mesta, da bi stali na straži Poljske proti Tatarom in Turkom. Kozaki so bili pač zakleti sovražniki Tatarov in Turkov, vendar niso bili prijazni Poljakom, kajti držali so s pravoslavno cer-

kvijo, katero so pripoznavali ali prav malo poznali, kar pa jih ni motilo, da bi se v imenu svoje cerkve ne bojevali kot pravi junaki, katera je bila po njih mnenju jedino prava, ter sovražili vse drugovernike.

Prosti narod je živel v dobrem sporazumljenju s Kozaki, vendar je bil popolnoma ločen od «sičji», zbirališča Kozakov. Sič ni bila vedno na enem kraju; ko je kozaštvo najbolj cvelo je bila na otoku Kortici sredi Dnepra. Isto nam opisuje slavní ruski pisatelj Nik. Vas. Gogolj sledeče: «Vsa «sič» je bila nena-vaden prostor: neko brezikončno plesišče, gostišče — veselišče, kjer se je shajanje vselej hrumno pričelo, nikoli pa konca ni imelo. Nekateri so se motili z rokodelstvom, nekateri so kramarili in trgovali, največ pa jih je veseljačilo od zore do mraka dan za dnevom, dokler je kaj zvučilo po žepih, to je, dokler prislužena imovina ni prišla v pest trgovcu ali krčmarju. To obče godovanje je bilo omotno, čarovno življenje. Pa to ni bila nikakoršna bratovščina pijancev, ki se pijanijo zaradi nesrečne obupnosti, temuč to je bilo do svobodne veselosti preširno društvo. Vsak novinec je tako zabil svojo osodo in slovo dal vsemu, kar ga je poprej zanimalo. Tu je, to je res, pljuval na vso minolost — in se hladnokrvno zaupal srcu in tovarištvu takih ljudi, kakoršen je bil sam: takim krstom, ki niso imeli ni sorodstva, ni svojega ležišča, niti rodovine — katerim je last bilo svobodno nebo — in njih dušam neumorno veselje zatrep. To je bil izvirek tega preširnega veselja, ki bi ne bilo moglo prikipeti in vreti iz nikakoršnega drugega vira. Povesti, katere je tu ali ta pripovedoval sredi zbrane, po tleh

ležeče množice, pravljice in burke so bile tako smešne in humoristične tako žive, da bi vsakdo res moral biti obdarovan z vso hladno vnetostjo pravega Zaporožca, a da bi se zdaj pa zdaj ne zasmeljal iz vse duše, da bi najmanj ne promenil svojega lica in da bi ne mrdnil z brkami — s tem dičnim znamenjem, s katerim se zmerom južni Rus razlikuje od svojih drugih bratov. Ta veselost je bila omotna, šumna, ali «sič» zato vendar ni bila nikakoršno razuzdano točišče, kjer se človek moti z malomarnimi, mračnimi in samopridnimi vabami pogubnega veselja; temuč je bilo dijaških tovarišev véno društvo. Razlika je bila le ta: kedar so sedeli, da niso sedeli vsled učiteljevega ukaza in ne poslušali njegovih omrzelih nauk, temuč da so vruga napadali na petkrat tisoč konjih ob enem; — da niso sukali se po logih, kjer so časi tolkli žogo, temuč da so topotali po nezavarovani, nevarni meji, na katero je škilil bistrega oka Tatar in neumorno in ostro izpod zelenega turbana strmел Turek. Razlika je bila le ta: da ni strah jih več zganjal v učilnico, temuč da so sami ob sebi zapuščali očete in matere ter uhajali izpod rojstnih streh; da so tu bili takovi junaci, katerim se je že vrv motala okrog vratov in kateri so namesti blede smrti radovali se života in življenja najnesebičnejšega; da so tu živeli ljudje, kateri po svoji ljubi navadi niso mogli v žepu trpeti ni kopejke; da so tu bili tudi takovi krsti, katerim je samo en rumenjак bil bogatija, — katerim je krčmar žid smel narobe obrniti žepe brez vsakojake bojazni, da bi utegnilo kaj pasti iz njih. Tu so živeli vsi tisti borzaci, kateri niso mogli trpeti

akademiških šib — in tudi katerih nobeden iz učilnice ni odnesel ni črke; a z njimi vred so na «siči» bili tudi taki, kateri so znali, kdo je bil Horacij, kdo Cicero — in kaj je bila rimska ljudovlada. Tudi je bilo tu mnogo dostojnikov, kateri so se kasneje odlikovali na kraljevski (poljski) vojski — mnogo tudi omikanih, izkušenih dobrodrugov, katere je motilo krepko prepričanje, da ni nič do tega, kje človek vojuje, da le vojuje in da pošten človek ni, da bi živel brez boja. Mnogo je bilo tu tudi tistih, kateri so na «sič» prišli zato, da bi mogli trditi, da so bili na «siči» in da so srčni junaci. Sicer pa, katerega naroda ljudje niso bili tu? Taka čudovita ljudovlada je bila temu veku potrebna. Katerim je dosti bilo do bojnega življenja — do zlatih čaš — do bogate zlate tkanine — do rumenjakov in realov, tisti so lahko tu vsako uro delo dobili. Le krasnega spola čestilci niso mogli najti ničesar, zato ne, ker «siču» ni v predgradje ni smela se prikazati nobena ženska.

Došel je vsak sem, kakor v svojo domačijo. Kdor je prišel, je stopil pred košovega, koševi pa je vsakega običajno ogovoril tako le: «Zdravstvuj! No ali veruješ v Krista?» —

«Verujem!» — odgovoril je prišlec.

«A v sveto Trojico veruješ?»

«Verujem!»

«Ali hodiš v cerkev?» —

«Hodim!»

«Nu, pokrižaj se!»

Novinec se je pokrižal.

«No dobro je!» — opomnil je koševi, «idi, v kateri kuren hočeš».

Tak je bil pozdrav in slehernega junaka sprejem. Vsa «sič» je molila v isti cerkvi, katera je bila odločena, da jo v sili hoče braniti do poslednje kaplje krvi, če prav ni slišati ni hotela ničesar ne o postu, ne o zmernosti. Le vsled silne hlepnosti po dobičku so židje, Armenci in Tatarji upali se živeti v predgradju in trgovati, zlasti ker Zaporožci nikoli niso radi dobičkarili, kajti kolikor je kateri z roko zagrabil novcev v žepu, toliko je tudi plačal. Sicer je pa teh dobičkarjev tržna osoda bila zelo žalostna; podobni so bili tistim ljudem, kateri se nastanjajo Vezuvu v znožji, ker — ko hitro Zaporožci niso imeli novcev, razbijali so smelo po njih prodajalnicah in jemali vse zastonj.

«Sičev» je bilo več nego šestdeset kurenov, ki so bili podobni posebnim samosvojim ljudovladam, a še podobnejši učilnicam in mladeniškim zavodom, ki se vzdržujejo ob gotovini. Nihče se ni mučil z ničemer, tudi v svojem varstvu ničesar ni imel nihče; vse je imel v rokah kurenov ataman (vodnik), kogar so zategadelj navadno imenovali batko (oče). Ataman je hranil obleko in zaslužek, imel je tudi zalogo pšenične moke, kaše in celó paliva; njemu so dajali tudi novce v varstvo. Često se je kuren sprl s kurenom; o takih slučajih je bil kmalu pretep na vrsti. Kureni so se razgrnili po ravnini in s pestmi so Kozaki drug drugega suvali v rebra, dokler ti ali oni niso mogli več tekmovati; po takem kavsu se je navadno začelo raz-

veselovanje. Taka je bila «sič», ki je tako zanimala mlade ljudi.

Sredi prostovoljne ljudovlade so imeli zelo stroge zakone. Če se je kateri Kozak prenaglil ter je ukradel kako malenkost, to je bila sramota vsemu kozaštvu; privezali so ga — kot hudodelca k sramotilnemu stopu in blizu njega na tla položili hrastovko, s katero ga je vsakdo, kdorkoli je prišel mimo njega, moral vdariti; topli so ga tako dolgo časa, dokler ni bil smrtno raztepen. Kdor dolga ni plačal, so ga priklenili z verigo k topu, kjer je moral sedeti tako dolgo časa, dokler ni plačal zanj dolga kateri tovarišev ter odkupil ga. Najhujša je bila kazen odločena ubojici. Izkopali so jamo, vanjo položili živega hudodelca, nanj pa mrliča, a oba zasuli s prstjo.

To življenje je bilo vendar le presledek dolgotrajnih vojen, ki so se vršile v teh krajih v prejšnjih stoletjih. Kakošna je bila stepa v istih časih, opisuje nam Henrik Sienkiewicz v povesti «Z ognjem in mečem». «Na ovinku Dneprovem, na Niži je vršelo za slapovi kožaško življenje; na poljanah samih ni nihče bival, le po obrežju je stala tam pa tam kaka mala naselbina («palanka») kakor ostrov sredi morja. Zemlja je bila pustinja, pašnik in bojišče ob enem. Prežali so v travi na ljudi, kakor na volkove in na sudake. Lovil je, kdor je hotel. Človek, ki ga je pravica zasledovala, se je živil na divji stepi, pastir je oborožen pasel čredo, vitez je tam iskal prigrad, razbojnik plena, Kozak Tatarja, Tatar Kozaka. Dogajalo se je, da so cele čete branile črede proti tolpom napadovalcev. Bila je to stepa, prazna in polna ob

jednem, tiha in grozna, mirna in polna prež, divja z ozirom na divja polja, pa tudi na divje duše. Tačas so kakor vzburkano valovje vihrale po njej tolpe tatarske, polki kozaški, praporji poljski in vlaški, po noči je odgovarjalo konjsko hržanje volčjemu tuljenju, zvok kotlov in medenih tromb se je razlegal do samega Ovidovega jezera in k morju, a na Črni poti, na Kučmanskem — rekel bi — povodenj človeška».

Za iste čase je bilo vendar to bojevito življenje Kozakov Evropi v korist. «Zgodovina svetu priča», piše Nik. Vas. Gogolj, «kako je večno bojevanje in nepokojno življenje Kozakov Evropo otelo divjih napadov, ki so jo hoteli pogoltniti. Poljskim kraljem, davnim nastopnikom samosvojnih knezov — gospodom teh dolgih in širokih pokrajin — njim je bila po vseči kozaška sila takega brambovskega in opreznega življenja vrlost, zlasti ker so bili oddaljeni in sami brez bojne moči. Podpirali so kozaštvo in kurili ogenj njegove srčnosti. Pod njih oddaljenim vplivom so ketmani, odbrani izmed Kozakov samih, prominjali kurene (krajine) v polke in pravilne okroge (okraje). Pa to ni bila nikakoršna posebna skupna vojska, take bi nihče ne bil videl, temuč o boji in občji vstaji je od kralja dobil vsak rumenjaka, a v dveh tednih zbrala se je tolika vojska, kolikoršne bi celo dandanes ne nanovačili. Vojna je nehala — vojaki so se razšli po logih in pašnikih, po dnjeperskih lokah, kjer so ribarili, tržili, varili pivo in bili svobodni Kozaki. Sočasni inozemci so se po pravici čudili njih nenavadnim sposobnostim. Ni ga bilo rokodelstva, ki bi ga Kozak ne znal: kuhali so žganje, kolarili, delali smodnik, izgo-

tavljali kovaška in ključavničarska dela, a poleg tega so tudi dobro živeli: pili in godovali, kakor more le Rus, — vse to je bilo na vrsti».

Kozaki so večkrat pripravili Poljsko in Rusijo v največjo nevarnost. Tako se je udeležilo napada lažnjega Dimitrija proti Moskvi 12.000 Kozakov, a v poznejših bojih Poljske proti Rusiji celo v številu čez 30.000. Poljaki so se vendar sčasoma začeli bati mogočnosti Kozakov. Že kralj Štefan Batory (1575. do 1586.) se je začel bati Kozakov, katerih število je neprestano rastlo. Da bi zmanjšal njih moč, razdelil jih je v 10 polkov po 1000 mož, ki so imeli po 10 stotnij. Vojvoda — koševi — je dobil od kralja bulavo, bunčuk, zastavo in pečat. Kakor se je glasil pri Poljakihi vrhovni poveljnik vojske hetman, nazivali so ga Poljaki tako tudi pri Kozakihi, dočim so ga zadnji in Rusi imenovali ataman.

Preganjanje pravoslavne vere na Litvi je bil vzrok, da so že koncem 15. stoletja odpadale mnoge dežele litavsko-ruske k Moskvi. Kozaki so odtod vsak čas razvijali zastavo vpora in bojujoči se za svoje koristi in pravoslavno vero, nahajali so najživejše sočutje med prostim narodom ruskim, izdanim popolnoma v roke plemstvu. Ruski tlačani so se tropoma zbirali pod zastavo kozaških voditeljev. Ko so pa v 17. stoletju hoteli Poljaki zmanjšati število Kozakov v «siči» na 6000, ko so postavili žide kot sodnike v Ukrajini ter jim izročili celo cerkvene ključe, vzplamteli so boji in spori v veliko buno kozaštva in naroda ruskega za Hmielnickega (1648.) Pomirjenje med obema življema, katoliško - plemiškim ter pravoslavno - kozaškim

in narodnim, ni bilo mogoče. V kruti boj mešala se je konečno Rusija klicana od Hmielnicega in Ukrajina je postala ruska dežela.

Kozaki so bili sicer tudi Rusiji nemirni podložniki, branili so jo vendar divjih turških in tatarskih navalov. Ko so pa razbili mogočni ruski carji s pomočjo Kozakov turško moč in od te strani ni bilo več nevarnosti, vzeli so Kozakom samostalnost in carica Katarina II. jih je uvrstila med druge vojake.

Poljedelstvo je bilo še l. 1690. Kozakom strogo prepovedano, a sčasoma so spoznali, da bodo mogli Kozake umiriti ter jih privaditi na jeden kraj le s poljedelstvom. Zato je Peter Veliki ukazal, da morajo Kozaki obdelovati zemljo. Sedaj se pečajo skoraj vsi s poljedelstvom, osobito oni ob izlivu Medvedice v Don, kjer so tla poljedelstvu ugodnejša nego na jugu. Tam zginjajo sčasoma zelene stepe in nadomeščajo jih nepregledna pšenična polja.

Ob velikih cestah ne dobiš več step, pač pa še vedno v notranjem delu. V veliki stepi, ki je kakor morje zlatega zelenja, ki se preliva v različne barve, živi različno živalstvo v brezštevilni množici. Donska stepa je pravi eldorado za lovce, saj se potikajo tu cele črede antilop in tudi volkov ni malo.

Kozaki tudi dandanes radi lovijo in sicer najraje lisice ali volkove, katere pobijajo z biči, ko jih dohitijo na brzih konjih.

Radi izbornih pašnikov je tu živinoreja zelo razvita, kajti tu je več sto tisoč goved in ovac. Marsikateri gospodar ima 50-60.000 ovac ter razven tega več tisoč goved in konj. Tu so še vedno velike črede

divjih konj. Te črede imenujejo «tabune» ter sestoje iz 1000—2000 konj, ki živijo vse leto brez skrbi. Le sem ter tje jih lovijo z zanjko, da jih potem prodajajo v daljne kraje. Vkrotitev takega konja je pač težavna in le izbornim kozaškim jezdecem mogoča. Te konje zelo cenijo in vsi kozaški polki imajo svoje konje od tu.

Konjereja je namreč na Ruskem največja v vsi Evropi. Isto je vlada vedno podpirala in najbolj je razširjena v južnih in donskih pokrajinah. Najboljši so kalmiški konji donske pasme, ki so sloveči zaradi hitrosti.

Odkar so se združili Kozaki z Rusi, vdeležili so se vseh vojen, katere je vojevala Rusija od tega časa naprej. Bojevali so se na strani Rusov proti Tatarom, Turkom, Poljakom, Švedom ter prišli prvič v Nemčijo in Avstrijo za časa Friderika Velikega ter cesarice Marije Terezije. Preplezli so s Suvarom Sv. Gothard ter si pridobili pod atamanom Platonom novih lavorik za časom dolgotrajnih vojen za Napoleonom. V zadnjih desetletjih pa so se vdeležili vojne v Srednji Aziji ter zadnje rusko-turške vojne, v kateri so se osobito pri znamenitem Gurkovem prehodu čez Bal-kan pokazali kot drzni in vztrajni jezdec.

Števila donskih Kozakov je sedaj čez 650.000. Cesar imenuje atamana, a carevič je najvišji ataman vseh kozaških čet.

Kjer je bila zadnja «sič», katero je general Teköli na povelje Katarine II. razdejal l. 1775., je sedaj vas Pokrovskoje. Komaj se še spoznajo sledovi nekdanjih nasipov in tudi stara cerkev Zaporožcev je izginila.

Koliko bogastva je bilo nakopičenega v tej! Ako se bere zaznamek dragocenosti, katere je imela ta cerkev, mnogo centov zlata, srebra, križev, svetilnic in drugega cerkvenega orodja, ki je bilo bogato okrašeno z dijamanti in biseri, dozdeva se nam, da beremo opis kake zakladnice iz 1001 noči.

Z grozo nas navdajajo opisi barbaričnega divjanja Kozakov v zadnjem in vspešnem vstanku pod Hmielnickem v slovečem romanu Henrika Sienkiewicza »Z ognjem in mečem«. Kdor pa bere Vas. Gogolja roman »Taras Bulba«, razume, da je bilo to vse le povračilo onih neusmiljenosti in grozodejstev, s katerimi so hoteli vdušiti Poljaki prejšnje vstanke. Tako so Poljaki hetmana Pavljuka gnali uklenjenega v Varšovo, posadili ga na razbeljen prestol, potisnili mu na glavo razbeljeno železno krono, dali mu v roko razbeljeno žezlo, ter zažgali pod stolom ogenj. Med strašnimi mukami je umrl hetman, a poljski plemiči so gledali to kot zabavo, pili vino in vesela godba je zadušila stokanje umirajočih. Kozaki so povrnili jednako z enakim, delali so to, kar so se od gospodov naučili. Kakor Poljaki, tako so zaslužili tudi židje strašno sodbo, katera jih je doletela pod Hmielnickem. Saj so bili ti pravi gospodarji teh dežel, kar se razvidi osobito iz tega, da se je bahal židovski pisatelj Rabi Neta, da v teh pokrajinah gospodujejo po vsem svetu zatirani židje. Imeli so v rokah ne samo vse žganjarnice, pivarne, izdelovalnice medu, ampak tudi prodaja teh pijač je bila monopol židov. Bili so celo sodniki ter pobirali davek. Izročili so jim celo cerkvene ključe, kjer so pobirali davek pri krstih, poro-

kah in pogrebih. Židovski pisatelji trdijo, da je poginilo nad 250.000 židov v tej vojni. Največ jih je umrlo vendar vsled bolezni in lakote, ker so židje večinoma o pravem času zbežali pred Kozaki. Največ grozodejstev so vendar provzročili roparji, ki so med tem časom razsajali po teh deželah, o katerih se tudi za časa tridesetletne vojne v zapadni Evropi mnogo bere.

Voditelju zadnje vstaje, Hmielnickemu, pa je hvalen narod: v zahvalo, da ga je rešil sramotnega hlapčstva, postavil mu je v Kijevu lep spomenik.

Kako izborni jezdec so Kozaki, prepričal se lahko vsakdo, kdor je videl »džigitovko«. Džigitovka so namreč vojaške vaje, ali bolje vojaški prizori, katere izvajajo Kozaki po vojaških paradah. Ko so te končane, čaka še gledalcev nov vojaški prizor. Nasproti si stojita dve kozaški sotniji (stotniji). Kozaki so oblečeni v modrih polukaftanih, a pokriti so z visokim kalpakom (kozaško kapo) iz kožuhovine.

Jeden migljej načelnika in v istem trenutku se razpršita sotniji na posamezne jezdece, kateri dirjajo hitro ko blisk ter izvajajo pri tem zapletene vaje. Jedni spustijo uzdo ter se obrnejo, da streljajo s puško na nasledovalce, drugi padejo nalašč na tla, da zopet v smelem skoku skočijo na konja; tretji zopet stoje na sedlu, držijo golo sablo med zobmi in streljajo s samokresi na sovražnike. V najhujšem diru pobere ta kako stvar s tal, drugi skoči s konja, teče ž njim nekoliko časa, v hipu je zopet v sedlu, postavi se na konja, nabaše karabinko, strelja naprej, nazaj: vsi izvajajo najpredrzejše in najsmelejše umetelne igre.

A ne vidijo se samo take smeje vaje, ampak tudi razni vojni prizori. Tu dirja Kozak z jetnikom pred sedlom; tam hoče odpeljati drug Kozak ženo v divjem diru ter se mora braniti pred zasledovalci, ki mahajo po njem s krivimi sablami. Tako slede razni vojni prizori drug za drugim. Najenkrat se sliši povelje: jedna sotnija se vrsti, druga izgine. Jeden migljaj, jeden žvižg in vsi konji urejene sotnije ležejo na tla in Kozaki s karabinkami v rokah pričakujejo sovražnikov. Tá — namreč druga sotnija — pridirja z divjim vpitjem nad njo. Jezdec streljajo na prvo sotnijo, ki leži pred njimi v prahu; — najenkrat vstreljajo prva sotnija, konji poskočijo na noge, Kozaki v sedla in napadeni zasledujejo kmalu nasprotnike, kateri se spuste v divji beg.

L. 1882. je bilo v vseh kozaških naselbinah 3,122.473 prebivalcev. Izmed teh je Kozakov, ki gredo takoj na prvi poziv v vojsko 323 sotnij jezdeccev ter 30 sotnij pešcev s 118 topovi, 3765 častnikov ter 166.163 vojakov. V sili pa jih gre lahko v vojsko nad 600.000.

L. 1841. so razdelili ves svet, ki je bil popred skupna lastnina vseh. Pri razdelitvi je dobil vsak prosti Kozak 30 desjatin, a častniki po njihovem činu 100—1000 desjatin. Ta posestva so prišla l. 1870. v dedno last Kozakov. Za vse ta ogromna posestva ne plačajo Kozaki davkov. Zato so pa zavezani na perijodično vojno službo. Ko postanejo vojaki, morajo se na svoje stroške obleči in službovati tam, kamer jih pozovejo. V mirovnem času biva mnogo Kozakov doma, katere skličejo le poleti h kratkim orožnim

vajam, ostanek pa službuje v vseh delih ruske države in Kozaki se dobe od Njemna pa do meje Kitajskega. In ravno v nekultiviranih krajih so Kozaki neprecenljive vrednosti.

Kozak, kakor njegov konj, moreta neverojetne težave in pomanjkanja prenašati ter se obdržita v okoliščinah, kjer bi drugi vojaki obnemogli. Razven tega imajo Kozaki v najvišji meri izbornost Rusov, da se obstoječim razmeram prilagodijo. Poklican v oddalnejše kraje Azije, postane Kozak takoj naselnik, sezida si hišo, pridobi si živino, od koder jo le more, obdeluje zemljo, orje, seje in je izboren kolonist, med tem ko svoje vojaške dolžnosti najtančnejše izpolnjuje: on je izboren vojak, ki povzročuje svoji državi le malo stroškov.

Dežela donskih Kozakov je jedna najdragocenejših biserov ruske krone. Poleg ugodne lege blizu azovskega morja in Volge, je tu krasno podnebje s svežim zrakom. Temu se pridružuje obilica produktov vseh baž, kakoršnih ima malokatera ruska provincija. Tu dobimo krasna koruzna in pšenična polja, zelene travnike, na katerih se pasejo tisoči goved in ovac, pa velike črede konj. Tudi vinska trta, aprikozi in arbusi tu bogato obrodijo. Murbe so povzročile pričetek sviloreje, a tudi lov v stepi in ribji lov v Donu daje mnogo dohodkov. Iz zemlje se pa koplje premog, katerega je tu veliko. To je blagoslovljena dežela in ni se čuditi, da je bila že od nekdaj velika privlačna moč za severne Ruse. Saj tu, kjer je pšenica krompir popolnoma izpodrinila, živi najrevnejši poljodelec bolje, kot premožen kmet v severnih kra-

jih. Tu se dobi obilo rib, rastejo v obilju arbusi in tikve, vinska trta in drugi sadeži, ki se prodajajo za malenkostno ceno. Vinogradi so na obeh straneh Medvedjice in Dona, osobito na desnem bregu zadnjega, kjer raste vinska trta po skalnatem pobočju zelenih oaz v rumeni stepi. Že Peter Veliki je vpeljal pravilno trtorejo v donskih pokrajinah, kjer je že v 13. stoletju rastla vinska trta. Če prav ne pridelajo veliko vina, je to vino vendar izborno in jedno prvih ruskih vin.

Bogati pridelki niso ostali brez upliva na domače življenje. Z malimi izjemami so kozaške vasi na Donu in njenih pritokih Medvedjice, Donca in Sapera zelo prijazne naselbine. Med cvetjem sadnih vrtov, ki obdajajo vas, blesketajo se belo pobeljene hiše z dobro oskrbljenimi cvetličnjaki pred okni, in ako stopimo v hišo, preseneti nas velika snažnost, ki je v vseh prostorih. Razven čedne oprave so v sobi slike carja, carinje in carjeviča, vedno v kozaški obleki, ter podobe znamenitih atamanov. V omari je namizno orodje ter samovar. Popotnik se spočije namesto na trdi klopi na pripravnih prevlečenih klopih in snažno poribana miza mu ponudi izboren obed. Rodbina ne spi v tej sobi, ampak v stranskih prostornih spalnicah in jedi se pripravljajo v prostorni kuhinji. Konji, goveda, ovce in prešiči so v hlevih zraven hiš, a za njimi je velik vrt, v katerem je mnogo zelenjave, osobito zelja, katerega rabijo za priljubljeno juho (šči). Na dvoru pa je kuretnine vseh baž, večkrat na stotine.

Kozaki se ne bavijo radi z obrtnijo, pač pa s kupčijo, katera je v vseh pokrajinah izključljivo v rokah Kozakov, ker jim je zagotovljena po danih privilegijih.

Kakor se razločujejo severne in južne donske pokrajine, tako se razločujejo tudi ljudje. Kozaki na severu so namreč močnejši, na težko delo navajeni, modrolasi in modrooki ter obdržijo telesno in duševno svežost do visoke starosti. Južni Kozaki so šibkejši ter imajo tip južnih narodov, ker so črnooki in črnolasi. Severni Kozaki so ohranili patrijarhalične navade: oče je glava vse rodbine, in če on umre, njegov najstarejši sin. Sinovi ostanejo, ako se oženijo, mnogokrat še vedno v hiši in kar pridobijo, je družbinsko imetje. Pečajo se večinoma s poljedelstvom in živinorejo, sem ter tje tudi z vinarstvom, a obdelujejo zemljo še vedno tako, kakor so jo njihovi pradedje. Za novotarije ne da rad severni Kozak denarja, zato večina obogati, le malokateri je reven. Vse drugače je na jugu. Od patrijarhaličnih navad severnih Kozakov je tu le malo sledov. Celo gostoljubnost, ki jo goje tako zelo severni Kozaki, je tu precej redka. Ako se južni Kozak oženi, hoče imeti svoje ognjišče, zato si sezida svojo hišo. Med tem ko so ženske na severu priprosto oblečene ter podeduje dragocenosti, nakrasnine in kožuhovino rod od roda, so žene na jugu, osobito v Novem Črkasku, elegantne po modi opravljene dame, ki se oblačijo v svilo, nosijo s fino kožuhovino obrobjeno obleko, če zadostuje njih premoženje za tako potrato ali ne. Možje imajo lepe konje za jahanje, a žene se vozijo v kočijah in doma imajo elegantno

opravo. Pač je tu mnogo bogatih ljudij, kajti južni Kozak ni tako pedanten, kakor oni na severu, ter se rad ukvarja s kupčijo in sploh z vsem, kar mu donša bogat dobiček.

Ljudsko šolstvo je bilo popred zeló zanemarejeno, a od l. 1860. je v procvitu. Istega leta je namreč vlada zapovedala, da se morajo poučevati v vseh postajah dečki in deklice. Osnovale so se okrožne knjižnice, časopisi so začeli izhajati i. t. d. Za kosaške dijake so naredili štipendije v Harkovu in drugih učiliščih, in v zadnjih desetletjih so se začeli premožnejši Kozaki sami zanimati za izobrazbo svojih dečkov ter jih pridno pošiljajo na vseučilišče v Peterburg ali Moskvo.

XIV.

Iz Melitopola v Jekaterinoslav.

Melitopol ima sicer široke a slabo tlakane ulice. Trg je zeló obširen in zraven njega zidajo lepo novo cerkev. Zjutraj so gnali velike črede merino-ovac na pašo. Spredaj je korakal pastir z veliko palico, vodeč kozla, ki je imel zvonec. V jedni čredi je bilo do 400 ovac, a poganjali so jih psi. Na prvi pogled se nam merino-ovce ne zde kaj posebnega, kajti njih volna je tu od stepnega praha vsa umazana, a vendar so slovite zaradi dolge in zeló fine volne.

Okrog Melitopola so ruske vasi, a tudi nemška selišča, od katerih je glavno Prišib. Severneje so pa zopet češke kolonije, med temi Čehigrad, ki ima 200 dvorov. Čehi so se naselili sem l. 1869.-1870., torej po slavjanskem kongresu v Moskvi l. 1868. V njih bližini živé Nemci, s katerimi se dobro razumejo ter imajo z njimi skupaj katoliškega duhovnika iz odeških kolonij. Vseh Čehov je v Rusiji naseljenih, namreč v Voliniji, Podoliji in Tavridi, več kot 8000.

Od Melitopola naprej imajo pokrajine še vedno stepni značaj. V nekaterih vaseh, kakor v Vasilevki, so bile hiše pokrite s preperelo slamo. Prebivalci namreč niso naseljenci, ampak so bili do l. 1856. nevoljniki grofa Tangina, ki je imel 45.000 desjatin. Kmetje so sicer od omenjenega časa prosti, toda kakor kažejo koče, še vedno revni.

Proti štirim popoldne dospem v mesto Aleksandrovsk, ki ima velike tovarne. Tu sem videl v prvič velikorusko bedo. Blizu kolodvora sem namreč srečal mnogo ruskih delavcev v zeló zamazanih oblekah, ki so se menda vračali domov ali pa šli kam drugam na «avoš» (delo). Delavci v tovarnah so večinoma Velikorusi. Ker je bila nedelja, se je zibalo nekaj pijanih po ulicah, kar sem imel priliko v prvič opazovati na svojem potovanju. Jako neprijetno me je dirnilo «čelobitje» nekega berača. Sredi ulice ob strani, kjer je prostor za pešpot, se je bil s čelom ob tla berač orjaške postave, srednje starosti, v zeló zamazani obleki. Glasno je kričal pri tem in prosil, a v rokah je na tleh držal skledico, da bi metali v njo darove.

Nisem se dolgo mudil v Aleksandrovsku, kajti nočevati sem hotel onstran Dnepra v Kortici. Dneper je tu širok čez 4 km, zato prevažajo na drugo stran potnike parobrodi. Iz mesta do пристанища sicer ni posebno daleč, vendar bi bil kmalu zamudil parobrod. Vsled nalivov je bil namreč velik del ceste do пристанища pokrit čez 3 dm z vodo, zato so se vozili vsi potniki tje z izvozčiki. Ker je bila cesta slabo tlakovana in tal vsled vode nisem videl, se nisem

upal voziti, zato sem skočil s kolesa ter prebredel vodo. Kmalu potem je odhajal parobrod v Kortico. Kakšen je Dneper, je opisal krasno slavni ruski pisatelj Vasilij Gogolj, ki je bil sin teh pokrajin. «Čudovit je Dneper», piše on, «o jasnem vremenu, kadar goni svoje naraslo valovje prosto in polagoma med gozdi in lesovi. Tedaj ne buči in ne struji; ti gledaš in ne veš, ali se njegova veličastna gladina premika ali ne, in zdi se ti, kakor bi bil ves zlit iz stekla, kakor bi se ta sinja, zrcalna cesta nezmerjena gledé širokosti in brez konca gledé dolgosti, vila in vila po zelenem svetu. Prijetno je tedaj tudi žarkemu solncu, ogledovati se z višine in pogrezati svoje žarke v hlad steklenih vodá, prijetno je nabrežnim lesom, jasno bliščati se v vodah. Ob enem s poljskimi cveticami gnetejo se k vodam, priklanjajo se in gledajo vanje, ali ne nagledajo se, ne naradujejo se jasnega svojega lica in smehljajo se mu in pozdravljajo ga, z vejami majaje; na sredo Dnepra pa ne smejo pogledati: nihče razven solnca in sinjega neba ne gleda tam vanj; redka je ptica, ki prileti do srede Dnepra. Prekrasen je! Ni je reke na svetu, ki bi bila njemu enaka. Čudovit je Dneper tudi v toplih poletnih nočeh, kadar vse spi: človek, zver, ptica in samo Bog se veličastno ozira po nebu in zemlji in veličastno stresa svoje odelo. Od odela sipljejo zvezde; zvezde se žaré in blišče nad svetom in vse se ob enem odsevajo v Dnepru. Njih vse drži Dneper v temnem svojem krilu; ni ena mu ne ubeži — razven če pogasne na nebu; črni les, posejan s spečimi vranami, in davno razpoke gore se silijo, da bi ga prevlekile in zakrile

z dolgo svojo senco: — zaman! ničesar ni na svetu, kar bi moglo Dneper zakriti. Popolnem sinj, plava v lahнем pritoku po noči in po dnevu, in vidi se tako daleč, kakor sega človeško oko! Od nočnega hladu pritiska in prižima se k bregom, srebrna njegova voda se povzdiga tedaj in openja kakor ostrina sablje damasčenke, ali zopet pada in zaspi, ravno tako sinj. Čudovit je Dneper tudi tedaj in ni mu enake reke na svetu! Kadar pa se na nebu kopičijo sinji oblaki v velikanske gore; kadar se črni les maja prav do koréna, hrasti pokajo in se strele lomijo med oblaki ter naenkrat osvetlujejo ves svet — strašen je tedaj Dneper! Vodeni griči šumé, rohne ob goré, in brizgaje in ječaje valé se nazaj, tulijo in poplavlajo v daljavi vse. Tako se ubija stara mati kozaška, ki spremlja svojega sina na vojsko; čvrsto in veselo jaha on vranega konja, roke si je vprl v bok in predrzno potegnil čapko na čelo, ona pa stoka in hiti za njim, prijema ga za stremene, lovi uzdo, lomi roke in se zaliva z bridkimi solzami».

S parobrodom se je peljalo mnogo ljudij v Kičko, kjer je bila isti dan zabava, bila je nedelja. Godba je pozdravila goste ob pristanišču, a ob obrežju so šetale tudi nekatere gospice v krasni maloruski nošnji, katero hočem pozneje opisati.

Parobrod nas je pripeljal iz Kičke mimo otoka Kortice, kjer je bila nekdanj kozaška «sič», a je sedaj zapuščen otok. Mnogi so poskušali tu svojo srečo, iskaje zakopanih zakladov, istotako so izkopavali tudi starinoslovci starine.

Onstran otoka Kortice je obstal parobrod ob pristanišču selišča Kortice, ki se zove »Carski pristan« v spomin, da je izstopila tu carica Katarina II. na svojem potovanju na Krim. Iz pristanišča do selišča je komaj 3 vrste, a moral sem ves čas do selišča iti peš, kajti cesta je bila zelo prašna. Po naših nazorih je skoraj neumljivo, da je mogoče, da ima tako slabo cesto selišče, ki je jedno najpremožnejših na vsem Ruskem, tem menj ako se pomisli, da je v Dnepru dovolj kamenja. Iz pristanišča v selišče me je spremljeval mlad žid. Kakor drugi židi, je govoril rad nemški, a razumel sem ga prav malo, kajti pismeno nemščino razume malokateri nemški žid v južni Rusiji; njihova nemščina je neka zmes, katero menda samo židje v teh pokrajinah razumejo. Čez nekoliko časa se nama pridruži snažno oblečen kolonist, v katerem sem kmalu spoznal melonita. V Kortici so namreč naseljenci največ meloniti, ki spoznavajo dogmo, da se ne smejo bojevati. Ko so vpeljali 1861. splošno vojaško dolžnost, se jih je mnogo izselilo. Ker so pa zelo pridni, trezni in večinoma bogati, je odvrnila ruska vlada ostale od izseljevanja s tem, da jim je dovolila, da jim ne bo potreba v vojsko. Meloniti vendar vsejedno postanejo vojaki s tem razločkom, da ne dobijo nikdar orožja v roke, ampak samo razna orodja, s katerimi sade gozdove ali pa zidajo poslopja i. t. d. Tako so pogozdili na ta način na Ruskem že prostrane pokrajine. Ker sem že mnogo čital in slišal o ti zanimivi sekti, sem sprejel z veseljem melonitovo povabilo, naj bom njegov gost.

V kolonijo Kortico, ki šteje nekako 20 vasij, se je naselilo v zadnjih desetletjih nekoliko protestantov s Pruskega. Iz pogovorov z mojim spremljevalcem sem razvidel, da se z meloniti slabo razumejo. Vprašal sem za vzrok in dobil v odgovor, da so »prusaki« revni, malo izobraženi, a zelo ponosni.

Prebivalci v Kortici se pečajo največ s poljedelstvom, a mnogi so bogati tovarnarji — da, tu je celo mnogo milijonarjev — in nekateri so celo obrtniki. Ceste so zelo široke, a »gruntovane«, t. j. nikdar posute z gruščem. Hiše so velike in zelo čedne. Moj gospodar — njegovo ime pa sem žal pozabil — je bil urar. Imel je zelo lično hišo, iz kamena zidano in z žestom pokrito, a za njo je bil vrt. V prvi sobi je bila miza, omare in poblazinjene klopi, pripravljene za ležišče gostom. Zraven so bile zelo prostorne spalne sobe, kakor tudi kuhinja, veža in drugi prostori.

Komaj so zvedeli sosedge, da je prišel nekdo izza »granice«, se jih je zbralo mnogo pred hišo. Bili so vsi francosko in sicer prav čedno oblečeni. Nekateri so bili obrtni, a drugi so nosili polno brado. Bili so večinoma poljedelci ter se niso mogli prečuditi, da pri nas ne obdelujejo kmetje zemlje s poljedelskimi stroji. Meloniti se še niso mnogo v svojem životarjenju porusili, akoravno le slabo pismeno nemščino govore, a bolje ruščino. Ob 9. zvečer smo večerjali in sicer obilo, kar pri Rusih ni v navadi. Pili smo po pečenki — mleko. Priznati moram, da mi po pečenki ta pijača ni posebno ugajala in bal sem se, kako bo s tem zadovoljen moj želodec. Pogovarjali smo se pozno v večer, a zunaj po vasi so prepevali ruski delavci,

katerih je tu mnogo. Pravili so mi meloniti, ki ne pijejo nobene alkoholične pijače, da so pili velikoruski delavci žganje kot vodo, a da je to popivanje v zadnjih letih zelo pojenjalo, ker se sedaj prodaja žganje v zapečatenih steklenicah. Tudi tu so delavci zelo dragi.

Pripovedovali so mi dalje, da imajo štiri ljudske šole ter učiteljšče. Da se ruščina uči v njihovih šolah, se niso pritoževali, pač pa, da morajo razven nemških še celo v zadnjih letnikih vzdrževati tudi ruske učitelje. Poprašal sem jih, kakšno plačo dobivajo učitelji, in odgovorili so mi, da 700 rubljev, prosto stanovanje, kurjavo in svečavo in toliko sveta, da lahko redijo dve kravi. Ako se pomisli, da je v teh krajinah meso zelo ceno, namreč funt 8 kopejek (kg 22 kr.) in še bolj pšenica, so te plače nasproti našim uprav briljantne.

Drugo jutro mi je pokazal moj gospodar «Brockhausov lexicon», na kateri je naročen, ter strokovni list za urarstvo, čemur se nisem mogel načuditi. Zahvalil sem ljubeznivega, vedoželjnega gospodarja za njegovo gostoljubnost, na kar mi je odgovoril, da je to «Christenpflicht und Schuldigkeit», poslovil se ter se podal proti Jekaterinoslavu.

Sredi Kortice je spomenik stoletnice, odkar obstoji občina. Spodaj so na treh straneh ruski napisi, a na četrti sledeči: Zum Andenken an das hundert-jährige Bestehen der Kortiner Melonitengemeinde 1789 - 1889. Bis hieher hat uns der HERR gehalten. 1. Sam. 712. Zunaj vasi pa je napis: Kaditi v sobah, na ulicah, dvorih in vrtih ter blizu poslopij je prepovedano. Na drugi tabli je bil sledeči napis: Jekate-

rinoslavskaja gubernija, okraj Kortica, vas Kortica, dvorov 108, otrok moških 104 a ženskih 102, odraslih moških 1230, ženskih 1340.

Iz Kortice vodi cesta do poštna ceste, ki pelje v Jekaterinoslav. Ta vodi tudi tu naravnost iz Nikopolja skozi stepo v Jekaterinoslav ter pusti daleč v stran selišča ob Dnepru. Hotel sem si vendar ogledati krnice Dnepru, osobito Nenasitec, zato se nisem peljal do poštna ceste, ampak sem se moral držati bolj na desno. Toda predno sem prišel na pravo cesto, sem taval več ur po stepi. Meloniti mi namreč niso mogli povedati, kje naj se ognem na desno, zato sem precej zašel. Popraševal sem torej ljudi med potjo, a srečal sem jih le malo. Parkrat sem jo mahnil kar čez stepo, čez travnike in celo čez požete njive — njive so tu namreč obdelane vse s poljedelskimi stroji, torej ravne —, ako sem videl namreč kakega človeka v dalji na polju, toda večkrat se mi je isti oddaljil, predno sem privozil do njega. Bilo je namreč tu mnogo jarkov, katerih sem se moral ogibati, kolikor je bilo možno. Slednjič dobim vendar jednega kmeta, ki se je peljal proti Dnepru. Ta mi pove pravo pot in čez delj časa sem privozil v vas Fedorovko ob Dnepru. Tu bi bil rad kupil žganja, ker mi je krulilo po želodcu. Po dolgem povpraševanju vendar končno dobim hišo z napisom: kazenaja lavka vinaja št. 40, v kateri je prodajal žid žganje v zapečatenih steklenicah. Kupim ga malo steklenico ter ga prosim, da mi jo odpre, a on mi odvrne, da ne sme. Pokusil sem pozneje to žganje, katero kuha država, a isto je bilo zelo močno — imelo je menda 40° alkohola —

zato sem ga vrgel stran. Pil sem raje v židovski prodajalnici selterskajo vodo (limonado s sifonom) ter se podal naprej. Cesta od tu naprej je bila še slabša nego poprej, namreč občinska ter zelo hribovita. Čez jedno uro sem prišel v drugo vas, kjer bi bil rad kaj jedel, toda ponujali so mi samo postne jedi, kajti od 1. avgusta se prične pri pravoslavnih 14 dnevni post. Pil sem sveže mleko ter si ogledal maloruske hiše, katere hočem pozneje opisati.

Šolsko poslopje je bilo že staro, majhno ter pokrito s preperelo slamo. Od tu naprej je bil razgled na Dneper vedno zelo zanimiv, a cesta je bila zelo slaba, zato sem moral veliko peš hoditi in trpelo je še dolgo, da sem prišel do največje krnice do Nenasitca. Dneper se namreč od Kortice proti Jekaterinoslavu zelo spreminja. Od nemške kolonije Kičke do 7 km pred Jekaterinoslavom je devet slovečih krnic ali bolje slapov, kot Nenasitec, slapova ob Knežji in Strelčji skali, Kozonova krnica ter slapova Lohane in Konstantin v skupni dolžini 6 in pol verste. Več metrov visoke skale štrlijo iz vode poprek reke. Voda se zaganja z močjo v skale, bela pena odletava, in bliskoma šine tu voda skozi odprtino med dvema skalama. Krnice ob Dnepru so bile že v starem veku znane. Že Herodot jih omenja in Konstantin Porphyrogeneta imenuje celo njih slovanska imena ter opisuje, kako ladjajo Rusi skozi te nevarne krnice. Kdor ni videl čolnov v tej deroči reki, bi mislil, da je sploh nemogoče skozi voziti se, ne da bi se čoln razbil ob jedni od tisoč skal, ki štrlijo iz vode ali so skrite v njej. Najnevarnejša je vožnja poletu, ko štrli sto in

sto klečij iz vode, zato prevažajo najbolj blago tu spomladi, ko se skrijejo te kleči pod vodo, izvzemši one pri Nenasitcu, kjer visoke skale tudi takrat ovirajo ladjarstvo.

Nevarna je res vožnja tudi in marsikateri čoln se je že tu potopil s svojim brodarjem. Ljudje, ki tu brodarijo, to dobro vedo, a vsejedno vozijo hladnokrvno mimo nevarnih krajev. Pač se pa pobožno prekrižajo, ko stopijo v čoln in vsakokrat ko prebrodijo jedno najnevarnejših mest, padejo na kolena in se zahvalijo Bogu. Z zaupanjem v božjo pomoč ladjajo potem dalje proti drugi nevarnosti.

Ker je Dneper zvezan z Baltiškim morjem po kanalu Lepel, ki ga spaja z Dvino, z Ogelskim kanalom, ki ga veže z Njemenom in s kraljevim kanalom, ki omogoči vožnjo v Vislo, je potrosila ruska vlada že milijone, da bi odstranila nevarnosti ladjarstvu. Razstrelila je mnogo skal ter naredila kanal pri Nenasitcu. Vožnja je vendar navzgor še dandanes nemogoča, a navzdol prevažajo blago po «pletih». Kakšen je bil nekdaj Nenasitec, opisuje ga divno poljski pisatelj Sienkiewicz v romanu «Z ognjem in mečem». «Tišino je prekinjalo», piše on, «bučanje valov ob skale Nenasitca. Po vsej rečni širini se je vleklo poprek sedmero grebenov, štrlečih nad vodo, črnih in izjedenih od valov, ki so se pehali med njimi, kakor skozi vrata in prehode. Reka se je z vso silo zaganjala ob te jezove in bila ob nje; zato je zbesnela, stekla in napenjala se, da bi jezove preskočila, kakor plašen konj. Ali odbita še jedenkrat, predno se je mogla prelititi skozi odprtine, grizla je skale — rekel bi z zobom —,

se zvijala v onemoglem gnjevu v grozne vrtince, v visokih stebrih bruhala kvišku, kipela kakor krop, sopihala od utrujenosti kakor divja zver. In potem je začelo z nova pokanje, kakor bi grmelo sto topov ali tulila cela krdela volkov; na to hropenje, onemoglost, in to se je ponavljalo pri vsaki skali! Nad brezni vrešče ptiči, kakor bi jih ta pogled prestrašil, med jezovi leže temne sence skal in drhtečejo nalik zlim duhovom.

V bratstvo na Niži ni mogel biti nihče vsprejet kot tovariš, kdor ni sam s čolnom preplul slapov, za Nenasitca pa je veljala izjema, ker njegove skale niso bile nikdar zalite. Šla je namreč govorica, da je celo ta, ki je predolgo gledal na Nenasitca, naposled kaj takega zagledal, da mu je zmešalo pamet; trdilo se je tudi, da so se včasih iz teh vrtincev pomoljale črne dolge roke in grabile neoprezneže, ki so se bili preveč približali vodi, potem pa se je razlegel strašen krohot po globinah».

Nenasitec sedaj ni več nevaren ladjam, ker so izkopali kanal, vendar s tem ni izgubil mnogo svoje naravne lepote. Vsejedno ruski turisti ta zgodovinsko zanimiv in zelo romantičen kraj jako zanemarjajo. Pač je od Jekaterinoslava oddaljen 35 verst, a oni raje hodijo «za granico». Ker ni bilo nobene klopi, sem se vsedel na travo ter se okrepčal s konservami in kruhom ter pil sveže mleko v bližnji maloruski hiši.

Iz Nenasitca vodi cesta 35 verst do Jekaterinoslava naravnost skozi stepo. Cesta je bila ves čas slaba, razven tega je bilo več klancev. Vročina je bila huda, a nikjer nobene hiše, nobenega vodnjaka.

Žeja me je neznosno trpinčila in skoraj bi bil onemogel. Pri sebi nisem imel več nobene tekočine, zato sem vzel parkrat par kapljic kafernega cveta na sladkoru, s katerim sem se nekoliko oživil. Z velikim trudom sem se privlekel konečno do Jekaterinoslava, ki se je zelo povzdignil, odkar je dobil železnico.

Okrepčavši se zopet s kvasom, sem poiskal v hotelu prenočišče. Boljša prenočišča so v Rusiji večinoma draga, razven tega se mora plačevati belež posebej. V sobi v Jekaterinoslavu n. pr. je bila tabla s sledečo takso: soba za 1 dan 1 rubelj 75 kopejek, posteljni belež 40 kopejek, boljša postelja brez beleža 25 kopejek, brisača 10 kopejek, milo 25 kopejek, sveča 10 kopejek, čaj 10 kopejek, kava 25 kopejek i. t. d. Zato vzamejo Rusi svoj posteljni belež mnogokrat seboj.

Jekaterinoslav leži ob ovinku Dneprovem, ki teče tu po stisnjeni strugi ter ob ustju Samare. Blizu tega mesta je bila nekdanj močna trdnjava Kudak, katero so razven topov branili tudi Dneprovi slapovi in nedostopne skale, štrleče navpično iz vode. Tudi Jekaterinoslav je sezidal l. 1784. knez Potemkin, kar nam pripoveduje njegov spomenik. Mesto šteje sedaj čez 50.000 prebivalcev ter ima živahno trgovino. Novo mesto je prav moderno zidano, a od 1896. l. je tu vsako leto velik semenj, kateri obiskujejo tudi Čerkesi in Čečenci. Istega leta so postavili tu železno soho carici Katarini II., katera je 2·8 m visoka ter 2500 kg težka.

XV.

Iz Jekaterinoslava v Ĥarkov.

Drugi dan je neprenehoma deževalo in odpeljati sem se moral proti Ĥarkovu z vlakom. Potovanje po železnici je v Rusiji prav ugodno, ker se večinoma dobi prijetna družba. Radi boljšega komforta in ker so ruski vlaki urejeni za daljno potovanje, vožnja na istih ni tako utrudljiva, kakor pri nas. Kolodvori so, kakor že omenjeno, zelo lični, razven tega je buffet izboren in krepčila primeroma cena, po tarifu določena. V vseh kolodvorih je oprava prijazna in primerna, jedila in pijače izborne. Velikanski samovar je povsodi in dobi se dober čaj, na večjih postajah tudi kava, pivo in vino v steklenicah. Razven narodnih juh in pečenk se dobe vedno okusni pirožki (pastete) ali galuški, kavijar, slanina i. t. d. Zadnje jedi so razpostavljene na mizah s cenami. Istotako so razpostavljene razne pečenke.

Poštni vlaki ostajajo na večjih postajah 8-20 minut, kjer se lahko sprehaja po peronu, kdor ni potreben krepčila. Mnogi vstopijo še le potem, ko tretjič pozvoni in se vlak že začne premikati. Vlak se premika namreč začetkoma zelo počasi, razven tega je peron večinoma na vseh postajah tako visok, kakor ploščad pred vagonom, torej se kar na ploščad vagona prestopi iz perona. Ako se pa kdo malo zamudi in ne more dohiteti več svojega vagona, nič ne de, vstopi v jeden zadnjih vagonov, potem pa pride skozi druge v svoj vagon, kajti kakor v marsičem je svoboda po ruskih pojmihi tudi na železnicah dosti večja, nego pri nas. Iti na peron je skoraj povsod dovoljeno in v mnogih krajih se razvije na njem o prihodu vlaka prava promenada. Na neki postaji blizu Lozovaje je srečal naš vlak ruski dvorni vlak, s katerim se je peljal carjevič na Krim. Ljudij je bilo polno na peronu; ker je dvorni vlak stal za našim vlakom, so skočili ti v naš vlak, da so si zamogli natančneje ogledati dvorni vlak.

Postaje so vendar mnogokrat daleč narazen, a tudi na najmanjši postaji so »žandarmi«, ki so oboroženi tu z mečem in revolverjem. Pri kolodvorih so nasajeni lepi vrti, a na peronu se dobi vedno sveža voda ter je oddelek požarne brambе. Mučna je vendar mnogokratna kontrola, ker se tudi sedaj sem ter tja zgodi, da se vozijo potniki brez listkov. Kurijo večinoma z lesom, a v zadnjih letih tudi z ostanki nafte in premogom, kjer ni toliko lesa na razpolago, kakor na severu. Sprevodniki imajo večinoma narodno uniformo, namreč visoke škornje, kratek kaftan s pasom,

a na glavi ovčjo kapo. Povsod sta dva sprevodnika: prvi opozori potnike, da pripravijo listke, a drugi jih pregleduje ter jih pred izstopom pobira. Plača se za vožnjo manj ko v drugih evropskih državah, osobito je zelo znižana vožnja v daljne kraje. Na listkih je tudi zapisano, koliko se mora plačati za 10 funtov prtljage.

Ob pol dvanajstih je prišel vlak v Lozovajo, kjer je taka postaja, kakor n. pr. pri nas na Zidanem mostu. Kolodvor je vsled tega zelo velik, obednica I. in II. razreda je prekrasna in zelo velika. Njeno pročelje ima 9 čez 3 m širokih oken na vsaki strani, a široka je čez 40 m ter podprta z železnimi stebri. Istotako velika je dvorana III. razreda, samo da je bolj priprosto opravljena. Dvorana je vso noč odprta in ljudje ležijo lahko na klopeh, čakaje na vlak. V čakalnici III. razreda so kakor tudi na drugih postajah lepe pozlačene velike podobe z lučjo in nabiralnikom. V nabiralnike mečejo prav radi Rusi denar za razne cerkve, samostane ali dobrodelne zavode ter se klanjajo in prekrižujejo pred svetimi podobami, predno se odpeljejo, ali kadar se vrnejo s svojega potovanja.

Blizu Lozovaje je meja južne Rusije, katero nazivanje je le zgodovinskega pomena, kajti vsa evropska Rusija je razdeljena v 68 gubernij. Severno od južne Rusije je mala Rusija.

Iz Jekaterinoslava sem se vozil vso noč v Harkov ter spal v vlaku. Jako neprijetno se je voziti pri nas vso noč, kajti v naših mnogokrat prenapolnjenih vlakih se v večnem vpitju sprevodnikov in odpiranju vrat more le redkokedaj spati. Pač so tudi

pri nas spalni vagoni, a isti so združeni samo s I. razredom. V Rusiji so razdalja raznih krajev zelo velike, zaradi tega se vozi tu mnogo potnikov vso noč. Zato so tudi vagoni ruskih železnic večinoma pripravljeni za tako daljno vožnjo. V prvi vrsti preskrbijo več vagonov, da vlaki večinoma niso prenapolnjeni. Razven tega se pri novejših vagonih jedna deska naslonjala klopi lahko vzdigne ter z umetno pripravo pritrdi, da tako štirje potniki prav lahko spiyo, kjer je prostora za 10 ljudi. Pod glavo pa si denejo Rusi blazinico, katero vzamejo na dalnja potovanja vedno seboj. Zvečer od 10. do 11. prideta sprevodnika ter zabeležita vse one, ki morajo izstopiti po noči, a od tega časa vse počiva ter je tudi v III. razredu najlepši mir. Zjutraj se vsak v umivalnici umije ter si kupi lahko, kdor ima čaj seboj, na postajah krop, da si pripravi sam svoj zajutrek.

Zjutraj ob pol sedmih je prišel vlak v Harkov. Harkov leži ob isti severni širini, kakor mesto Praga. Podnebje proti jugu od te severne širine je po leti jako toplo. Zime so kratke ter imajo malo snega; pomlad prične kmalu ter je navadno prijetna, poletje je dolgo ter zelo vroče, povprečno 18-20° C., ter pri naša malo dežja, jesen prične pozno. Severno od Harkova do 57° severne širine je zima daljša in hujša, nego v drugih evropskih deželah iste lege, a poletje je suho in vroče. Ker pa je vreme stanovitno po leti, kakor po zimi, pridela se obilo žita.

Kakor se more Kijev zaradi preteklosti in zgodovinskih spomenikov primerjati z Moskvo, tako se sme tudi Harkov s Petrogradom zaradi svojih kras-

nih stavb ter širokih, ravnih in snažnih ulic. Že leta 1700 je bil tu sedež ukrajinske gubernije, a sedaj šteje mesto čez 200.000 prebivalcev. V predmestjih so sicer še vedno nekatere hiše iz ilovice, zato so pa tem lepša poslopja v mestu, osobito okoli zelo prostranega glavnega trga. Razven tega ima Harkov zelo slikovito lego ob reki Donec ter krasno stolico z mnogimi gozdi, kateri se proti jugu večinoma pogrešajo. V nobenem drugem mestu na deželi ni toliko živahne zabave in učilišč kot tu. Vseučilišče je na prav dobrem glasu, razven tega je še mnogo državnih, mestnih ter zasebnih šol. Ima tudi živahne semnje.

XVI.

Malorusi.

krog Harkova žive večinoma Malorusi. Znana je redka, navdušena ljubezen Malorusov, izobraženih, kakor tudi neizobraženih, do svoje ljube Ukrajine, kjer biva ta poetiški, dovtipni in gostoljubni narod. Zato se Malorus le nerad in le za malo časa loči od svojega domovja. Klubu flegmatiškega življa Malorusov ostalo je še v njih mnogo neodvisnosti Zaporožcev v siči. Zato si vsak Malorus prizadeva priboriti samostojnost, zato ne dobimo tu podjarmljene individualnosti pojedinega pod skupnim pojmom, ki znači Velikorusa. On ne potrebuje v vseh rečeh vodnika, ampak si ustanovi svoj dom prav rad, ko še živi njegov oče. Flegmatiški Malorus gre počasi na svoje delo, katero nikdar popred ne začne, ako ga ni dobro premislil. Zato je tih delavec, ki združuje vse svoje misli v delu.

Velikorus se rad norčuje iz Malorusa in zna pripovedovati o njegovi najivnosti mnogo šaljivih pri-

povedek. Nasprotno tudi dovtipni Malorus nima visokega mnenja o Velikorusih in njegovi dovtipi zadevajo radi Velikorusa ali Moskala, kakor ga imenujejo. V Malorusih je najbolj razširjen čut poštenosti, katerega pogrešamo pri Velikorusih. Tatvina je pri njih nekaj nezaslišanega, zato so nekdanj tu pokopavali tatove žive z ukradenim blagom. Ni še dolgo, da so bile hiše ob času, ko so ljudje delali na polju, na stežaj odprte.

Malorusi so srednje ali visoke rasti, počasni in nerodni v kretanju, imajo temno lice, temne oči in temne lase. Malorusi so po njihovi zunanosti brhki ljudje, vendar imajo moški večinoma resne poteze. Ženske so manjše nego moški ter bolj debele in dobro vzrasle. Somernost in gibčnost telesa so po deželnih nazorih glavni pogoji ženske lepote; temne oči in temne obrvi pri tem ne smejo manjkati.

Malorusi nimajo kopališč kot Velikorusi in le mladina se koplje v rekah; vsejedno je čut snažnosti pri Malorusih bolj izobražen, nego pri njihovih severnih bratih. Perilo se vsak teden menja.

Malorus govori navadno počasi in ni posebno zgovoren. Ženske vendar ne delijo te lastnosti, kajti one so zgovorne in govore hitro, a vendar prešinja njihov govor melanholičen glas, kakor se sploh razprostira neka otožnost nad vsem ljudstvom...

Malorus ne dela rad, čeravno je sposoben za najtežje delo. Ženske so pa pridne in na težko delo navajene.

Značilna je občutljivost Malorusa, radi katere se Velikorusi iz njih radi norčujejo. Prav lahko jim

tečejo — osobito pri ženskem spolu — solze. Žalostna povest, žalostna pesem obudi pri njih že globoke vzdihne in solze pomilovanja. Globoka občutljivost in živa domišljija so ustvarile svetovnoznane narodne pesmi maloruske, ki se odlikujejo po vsebini in melodiji.

Malorus je zelo bogaboječ, toda on se ne zanima za razpore v cerkvi, zato se razkol pri njih ni razširil. On stori le nerad nov sklep, zato se pa tudi le težko odvrne od sklenjene namere. Zaradi svoje trdovratnosti so si obdržali pod ptujimi vladarji svojo vero, narodnost in jezik. Ta lastnost prouzročuje v javnem življenju razpor, neslogo in pomanjkanje večje sodeložnosti. Tudi strast do tožarenja se Malorusom po pravici očita.

Malorus je največ kmet in pastir. Do obrta nima veselja, še manj pa do trgovine, kajti on nima smisla do kupčijskih podjetij. Njemu manjkajo za to potrebne lastnosti: urnost, gibčnost, hitro razumljenje in poraba okolščin, pred vsem pa dar govora. Ako prinese Malorus svoje pridelke na trg, ne privablja kupcev in, ako je vprašan, le nerad odgovarja. Žene so v tem spretnejše in urnejše, kajti maloruske prodajalke so urne, prebrisane in podjetne.

Ker se Malorusi svoje rodne zemlje tako zvesto držijo, zato sledi iz tega priprostost navad, omejitev potrebščin in zmernost, katera se dobi v Malorusih. Manjka mu vsaka podjetnost in on opravlja svoje polje še večinoma tako, kakor so to delali njegovi dedje. Izmed rokodelstev peča se le z onimi, ki so pri poljedelstvu neobhodno potrebna.

Zelo izobražen čut do neodvisnosti provzroča v rodbini stremljenje posameznih udov do ekonomiške samostojnosti. Zato si sezida sin svojo lastno hišo ter stopi mnogokrat raje v trgovske zveze s ptujci, nego s sorodniki. Zato je prijateljstvo in poznanstvo pri Malorusih zelo razširjeno.

Domače življenje je splošno нравno. Redko ali nikoli se ne sili hči k možitvi z neljubljenim možem, redko ali nikoli so moške v zakonu nezvesti, ali se dobijo deklice, katere so izgubile popred devištvo.

Visoki pojem o važnosti osebe je določil maloruski ženi boljši in čislanejši stan nego velikoruski. Ona je soprogu jednakopravna družica in prijateljica in upravlja hišo po svojem razsodku, med tem ko velikoruska žena ni veliko več kot sluga svojemu možu. Njeno stališče ji pač nalaga obilo trpljenja in dolžnosti — ona dela še enkrat toliko kot mož — a ona se ne pritožuje, zato je pa tudi ne sme nikdo žaliti, najmanj pa njena tašča.

Malorus je splošno ponosen in sebičen. Razžalitve ne prenaša lahko ter je osvetoželjnen, ako ga je kdo zelo razžalil. Najhujše za njega je žalitev kake ljubljene osebe, pred vsem njegove žene. To lepo svojstvo viteštva prešinja vse jednako.

V občevanju so Malorusi zelo uljudni in «vi» je med njimi že davno udomačen. Oženjenega moža kličejo «striček», moženo ženo «tетка», stare ljudi pa «ded» in «dedinja».

Malorus je postrežljiv, rad govori ter je zelo dovtipen. Milosrčnost kakor sploh sočutje za nesrečo

je pri Malorusih kakor tudi pri Velikorusih zeló razvita. «Vdovam in sirotam pomagati», pravi Malorus, «je dolžnost dobrega človeka».

Malorusi ljubijo široko obleko. Moški nosijo srajce iz grobega platna s prerezo sredi prs in malim bombaževim ovratnikom. Srajco spravljajo v široke hlače, a hlače v visoke škornje. Na glavi nosijo kožuhovo kapo, po letu tudi furažko. Vrhnja obleka obstoji po letu iz lahkega kaftana, a barvani pas z lahka obdaja život. Po zimi nosijo suknen polukaftan in kratek ovčji kožuh, čez kateri oblečejo širok suknen plašč. Ženske nosijo bele platnene srajce, v katere všivajo podobne z rudečim in modrim bombažem. Mesto sarafanov nosijo jopo in predpasnik, a prepasani so s širokim volnenim pasom. Po vrhu oblačijo po zimi kratke male suknje. Res lepa je ta noša, zato jo v zadnjih desetletjih rade nosijo tudi Rusinje boljših stanov, ako prebivajo po letu na deželi. Obleka je namreč v raznih pisanih, vendar primerno sestavljenih barvah sešita in okrašena z bogato ozaljšavo. Glavo krasijo cvetlice in trakovi, vrat koralje, a ušesa uhani.

Maloruska selišča so največ na holmih in bregih ali ob pobočju sotesk. Hiše so raztresene brez reda, kajti Malorus si sezida hišo tam, kjer mu je najbolj všeč. Največ so obdane z gozdom, a hiše, ki so pokrite z deskami ali s slamo, stoje prosto. Okrog hiš so vrtovi s cveticami, zelenjavo in bučelnjakom. Bezeg raste ob vrtovih, a v njih solnčnice in mak. Hiše so snežnobeke, a njih največji kras so umetne iz lesa izrezane ozaljšave nad okni. V nasprotju z Velikorusom ljubi Malorus snažnost ter pridno beli svoje

lesene z ilovico ometane hiše. Tudi v sobi, kjer ne manjkajo nikdar v kotih božje podobe, je zelo snažno. V Malorusiji ni črnih zakajenih sob, kot v Velikorusih. Tu so le »bjelaje izbe» ne pa tudi »črnaje izbe», v katerih zadnjih se kadi, ako zakurijo, skozi okno ali vrata. Vsaka hiša ima dimnik. Stene so lepo pobeljene in tla, ki so navadno iz ilovice, dobro osnažena. Vse v hiši; čedno odrgnjene mize, mnogokrat pokrite z belimi prti, bela pregrinjala, vezana z bogato ornamentiko, omara z ličnimi steklenicami, kozarci i. t. d. kaže na red in snažnost Malorusov. Velika peč s prostranim zapečkom in klopmi je posebno po zimi priljubljena.

Malorusi se najbolj pečajo s poljedelstvom. Zemljo orjejo s težkim oralom, v kateri je vpreženo po dva ali tri pare težkih volov. Sejejo najbolj pšenico, ki daje po dvajseteren sad, zato se imenujejo ti kraji »žitnica Rusije». Razven tega pridelujejo mnogo ru-deče pese za sladkor, ter se tudi zanimajo za bčelorejo in sadjerejo».

Ker rodovitno polje obilno prinaša sad, pohajkuje Malorus rad ter poje svoje melanholiške »dumy» (pesni) iz nekdanjih časov prostega kozaštva in bojev z neverniki in Poljaki. Najljubša jed Malorusov so »galuški» (zelo zabeljeno, kuhano testo) in po letu sočnati arbusi (ki rastejo kot buče, a prekašajo italijanske melone), ki v Ukrajini dobro rode.

Kakor velikoruski, ljubi tudi maloruski kmet petje, godbo in ples, vendar ima zadnji zato največ nadarjenosti. Rus poje med delom, da si ga olajša, ter v prostih urah. Pesni so večinoma melanholične. Svoje

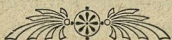
petje spremlja z balalajko t. j. s citrami, ki imajo po dve ali tri strune ter so podobne hrvaški tamburici. Zeló priljubljena je tudi harmonika in ob nedeljah se vidijo cela krdela fantov, katerim se pridružijo večinoma tudi dekleta, ki korakajo po vasi, sredi njih pa je fant, ki jih spremlja s harmoniko. Melanholične pesmi imajo največ zgodovinski zadržaj. Opevajo namreč največ boje Kozakov s Turki, Tatari ali Poljaki. Mimo teh epičnih pesnij imajo Malorusi tudi mične ljubovne pesni, ki slikajo čisto ljubezen z živimi barvami. Slepe starčke vodijo dečki od semnja do semnja, od vasi do vasi, ki spremljajo te pesmi z narodnimi instrumenti kobzo ali banduro, ki je neka vrsta mandoline. To so kobzari, banduristi ali lirnjiki. Za časa Zaporožcev so spremljevali banduristi Kozake v vojno, da so jih navduševali s pesmimi k junaškemu bojevanju.

Ni se rado videlo, da se je maloruski jezik, kateri govori 10 milj., razvil v pismeni jezik. Pač zaostajajo umetne maloruske pesni za narodnimi, vendar so postale že znamenite. Oče maloruske poezije je Ivan Petrovič Kotlarevski, rojen l. 1769. v Poltavi. Maloruske pripovedke pa je zbral Osnovjanjenko (1778—1843). Najboljši pesnik Malorusov je vendar Toras Grigorjevič Ševčenko. Sedež duševnega življenja Malorusov je Kijev.

Razven plesa Velikorusov «korovoda», ki je podoben jugoslovanskemu kolu, plešejo Malorusi radi «kazačok». V kolo se vstopi po jeden fant in jedna deklica, v krog jeden fant, ki spremlja ples z različnim mimičnim gibanjem. Pri tem plesu pojejo nalašč za ples pripravne pesni, a fant v sredini in vsi drugi

v krogu, sedajo v taktu na tla ter poskakujejo zopet kvišku. Ker se poje mnogokrat hitro, je ta ples zelo originalen. Vmes pa se sliši veselo vriskanje in žvižganje. Taki plesi se prirejajo skoraj vsako nedeljo, ako le vreme dopušča. Dekleta in fantje pridejo k njim v prazničnih oblekah.

Tudi domišlija Malorusov je mnogovrstnejša nego ona Velikorusov, zato znajo pripovedovati Malorusi polno pripovedek. V grmovju ob rekah bivajo z bičjem ovenčane rusalka (vodne vile), ki prežijo na dekleta, ko pridejo po vodo. Ako pride katera preblizu rusalka, zgečka jo ta do smrti in jo potegne v globino. V ruskih hišah prebivajo dobri in slabi duhovi, ki posnemajo človeško podobo. Dobri duh skrbi za blagostanje hiše in posebno za hčer, da ji pripelje bogatega in lepega ženina. Hudobni duh moti ljudi po noči z ropotanjem ter se mnogokrat vleže na nje »da jih mora tlačiti«. Še slabejši je vampir (upir), ki skuša storiti človeku vse najslabše. On je hudičev in čarovničen sin, ki po smrti nima miru ter prihaja po noči iz groba, da spečim kri izpije. Tudi na čarovnice zelo verjamejo. Pri Kijevu je neka gora, kjer se zbirajo v kresni noči. Vse te vidi oni, ki koplje zaklad. Opolunoči od 23. do 24. junija odpre se rdeča cvetlica, ki ima to moč, da potegne vse zaklade iz zemlje. Toda kopač se mora bojevati še z duhovi, in ako le malo prestopi predpis, mora umreti. Razven teh pripovedek znajo Malorusi pripovedovati polno drugih, v katerih igrajo duhovi prvo ulogo.

XVII.

Pijančevanje in nevoljništvo.

Senčna stran Rusov je strast pijančevanja, katera se v nižjih slojih, kakor poje pesnik, vlači kot večna bolezen od roda do roda. Ruski kmet ljubi pač večinoma vodko, vendar v tem oziru preveč kričijo nasprotniki ruskega naroda. Ogledajo naj si natančneje, koliko žganja spijejo Angleži, Nemci in drugi narodi, in sprevidijo kmalu, da se v marsikaterih krajih spije razmeroma več žganja, nego v Rusiji, kjer je vodka, ako se zmerno pije, vsled klimatičnih razmer ne samo neškodljiva, ampak celo potrebna. Že Lindheim je l. 1873. pisal, da je število gostilen in žganjaren v Rusiji v razmerju s številom ljudij manjše, nego drugod v Evropi.

Rusi ne pijejo mnogokrat, a takrat preveč. Po oslobojenju so se pač udali mnogi kmetje strastno žgani pijači, toda većinoma so se kmalu streznili. Tudi pred oslobojenjem so bili vdani kmetje žganje-

pitju kajti vtopili so ž njim svojo žalost, ako jih je zatiral graščak ali njegovi uradniki. To je sicer graščakom škodovalo, pač pa koristilo državi zaradi visokega davka na žganje. Časi od l. 1859., ko se je primerilo, da so redarji prisilili ruske kmete s palicami piti vodko — ker so bile cele vasi sklenile, da ne bo nikdo več pil vodke — so prešli.

Že več kot 20 let se v Rusiji uspešno deluje zoper žganjepitje. Nekatere občine so celo prepovedale prodajati žganje in druge opojne pijače ter naložile kazen do 50 rubljev istemu, ki ne bi spoštoval te naredbe. Ta kazen zadene tudi onega, kateremu je ta prepovedana kupčija znana, a je ne naznani takoj. Druge občine so odpravile beznice, kjer se je popivalo, a mesto njih so vpeljale čajeve družbe, v katerih se pogovarjajo kmetje o prostih urah osobito po zimi — pri čaju. V drugih gubernijah pa so skržili število gostilen v vsaki občini na jedno. V mnogih krajih pa je celo prepovedano v gostilni piti žganje. Samo kupiti se ga sme ter ga nesti domov. To je tem važneje, ker je tudi v Rusih navada, kakor tu pri nas na deželi, napivanja. Komaj pride kdo v gostilno, napivajo mu od vseh strani. Seveda jim mora jednako vrniti, in radi tega sledi temu največkrat popivanje.

V zmernosti se odlikujejo posebno mnoge sekte, kakor n. pr. 11 milijonov broječi razkolniki, ki ne pripoznajo državne cerkvene oblasti, kakor tudi Tatari — mohamedanci ter melonitje i. t. d.

Tudi ruski pisatelji se mnogo trudijo, da bi zatrli preveliko strast do žganjepitja. Tako je slavni

pesnik grof Tolstoj spisal l. 1894. opero, v kateri slika pogubni vpliv žganja. Opera se je mnogokrat predstavljala po Ruskem in upati je, da bo na ruske kmete, katerim je namenjena, dobro vplivala.

Najbolj jih pri tem ovira navada, da Rus gosti goste o praznikih do pijanosti. Zato bodo vse prizadeve deloma brezuspešne, dokler si ne bo mogel priprosti Rus misliti krsta, imendana, poroke in pogreba brez pijančevanja.

Dan za dnevom tičati zvečer v gostilni, kakor je navada v Nemcih, Angležih in Francozih, ni po okusu Rusa. On obišče kabak navadno le ob nedeljah in praznikih, a takrat pije preveč. To je že stara navada izza vlade Ivana Vasiljeviča III., ko so bile gostilne samo ob nedeljah in praznikih odprte.

Velika sreča je vendar, da Rus ne zataji, ako je še tako pijan, svoje dobrodušnosti. Ako sili žganje priprostemu možu v glavo, postane mnogokrat celo otožen. On je sedaj razposajeno vesel in se joka v slednjem trenutku, on objame vsakega, kateri se mu bliža, in ga poljubi. Iz kabaka vrnivši se pa drži po pet, šest mož okrog vrata, ki prepevaje in vriskaje tavajo domov. Nemški pesnik in poznalec Rusov Friderik Bodenstedt opisuje učinek pri Rusih tako le: »Tudi Italijani na deželi narede na potnika prav dober vtisek, a vendar je ta vtisek drugačen, nego oni ruskega kmeta. Italijan je trezen in zmeren v svojem življenju, on pomeša vino z vodo, a vendar ga zapelje njegova vročekrvna narava k nevarnim dejanjem, katerih se Rus isto tako izogiblje, kakor mu ne pride nikdar na misel, da bi močno pijačo pomešal z vodo.

Najmočnejše žganje mu ni dovolj močno. A učinek, ki pri njem naredi močna pijača, je posebne vrste, kajti ona mu vkroti vse drugi divje strasti. Kolikor bolj pije Rus, tolikor prijaznejši je, da, stopijo mu celo od ginjenosti solze v oči. V takih trenutkih ni nikdo varen, da bi ga ne objel. On objema vsakega, kdor je v njegovi bližini, ali kdor se mu približa, ko se vrača domu. Jaz nisem nikdar videl resnega tepeža med pijanimi Rusi, ne na deželi, ne v mestih. Poljubujejo se raje, ko mlada dekleta, nazivljejo drug drugega s prijaznimi besedami in tavajo z veselim obrazom okrog, dokler ne obležijo na cesti, kjer jih puste mimogredoči, kajti nevarno je buditi jih.

V severni Nemčiji je med ljudstvom o praznikih, ko se močno pije, ravno toliko udarcev in tepežev, kolikor v Rusiji poljubov, in kdo bi si mogel misliti bavorski praznik blagoslovenja cerkvenega, kjer se pije skoraj samo pivo, brez krvavih glav. Zato pa tudi v Rusiji pri narodnih praznikih ne vlada isto čisto glasno veselje, ko na Bavarskem, osobito v planinskih krajih».

Isto tako opisuje dr. Celestin rusko pijančevanje ter dostavlja različni učinek pijanosti, ki se opazuje tudi v Rusiji pri raznih narodih. Med tem ko se pijani ruski delavci objemajo in poljubujejo, pretepajo se mnogokrat pijani nemški delavci v ravno isti gostilni in pri isti pijači.

Razven tega je v ruskem narodu priljubljena pijača «kvas» ter se tudi pivo v prostem narodu vedno bolj — osobito v mestih — razširjuje. Po angleškem vzoru urejena Kalikova pivarna v Petrogradu ni samo

največja v Rusiji, ampak tudi največja vsega sveta. Da se ni pivo popred bolj razširjavalo med prostim narodom, vzrok je bil ta, da je bilo predrago. Vse jedno se je popilo piva že l. 1877. v Petrogradu 4,141.000 veder, med tem ko se je l. 1871. po vsej Rusiji popilo samo okoli 3 milj. veder. L. 1877. je prišlo poprečno na jedno osebo v Rusiji na leto 0·73 veder žganja, a l. 1863.-1867. l. 0·87 veder.

V zadnjih letih se je pivo zelo razširilo že zaradi tega, ker je v večjih mestih zelo ceno. Tako stane v Petrogradu čaša piva 3 kopejke, a buteljka samo 8 kopejek.

V Rusiji je tudi čaj zelo razširjena pijača. Rus vedno pije čaj in to fini čaj brez ruma. Pije ga doma, pije ga v gostilni, kakor mi pijemo vino ali pivo, pije ga na potovanju. Kedar potuje, vzame čaj seboj. Na vsakem kolodvoru dobi potnik «kupjatok» (krop), s katerim si vsak lahko v vagonu ali vozu čaj napravi in naliže. V mestih prodajajo čaj celo na ulicah. Skoraj ob vsakem oglu vidiš «sbibenščika», ki hodi s samovarom iz rudeče medi v roci in prodaja prav po ceni tople čaj.

Čaj se pije v boljših hišah s sladkorjem s citrono, ali brez nje, tudi s smetano, a nikdar z rumom. Prigrizuje se dvopecivo, fin kruh, redko navaden kruh ali kaj drugega. Kmetje pijejo čaj brez sladkorja ter le iz varčnosti prigrizujejo k čaju sladkor. Mnogi pijejo tudi «zbitenj», to je pijačo od vroče vode z medom in španskim poprom mesto čaja. Piti pri čaju ali pri kavi mrzlo vodo v Rusiji ni običajno.

Vino se prideluje le v južnih krajih. Jedno najboljših vrst je krimsko vino, ki se dobiva po hotelih v buteljkah. V južni Rusiji je v nekaterih krajih zeló ceno, v severnih je vendar drago, ker se dobiva večinoma samo v buteljkah.

V Rusiji je veljalo do 9. feb. 1861. l. robstvo. To robstvo vendar ni bilo tako hudo, kakor ga nekateri opisujejo. Strogi opazovalec in iskreni presojevalec ruskih razmer, ki je sam mnogo let bival v Rusiji, naš veleučeni prerano umrli dr. F. J. Celestin, piše v svoji knjigi «Russland seit der Aufhebung der Leibeigenschaft: «Odnosaji med posestniki, graščaki in nevoljniki so bili res bolj patrijarhalični in kot taki sta si jih mislili tudi obe stranki. Priprost, še nekako v otročjih letih živeč kmet je mislil, da je dober gospod dar božji, slab — kazen pregrešnemu kmetu. Gospod je menil nasprotno, da za svoje «očetovske» dolžnosti lahko uporablja vse svoje pravice. Nikoli pa ni bil prepad med tema dvema stanovoma tako velik, kakor se je odprl v večini evropskih držav v srednjem veku in je v nekaterih še danes bolj ali manj odprt».

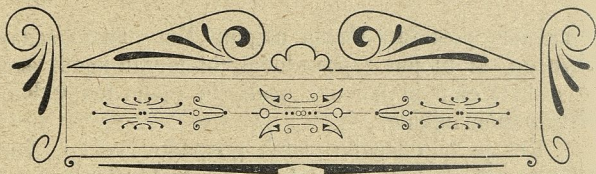
Marsikateri, ki so hvalili nevoljništvo, trdili so, da je skrbel graščak kot oče za svoje otroke ter jih ni pustil stradati v slabih letinah. Res je, da sedaj stoje občinske shrambe, v katerih bi moralo biti žito, velikokrat prazne, a prejšnji red za kmete ni bil korigen, ampak celo škodljiv, kajti ravno isti je bil vzrok, da so postali kmetje v svoji otročji brezskrbnosti slabi delavci, ker so se vedno zanašali na graščakovo dobrotljivost. In ravne te brezskrbnosti se ruski kmet še sedaj ni otresel popolnoma, osobito ker je

bil navajen poslušati vnANJI nagon. Ker nimajo sedaj nobenega, ki bi jim zapovedoval, bi morali imeti vsaj moža, kateremu bi lahko zaupali, in ravno teh v Rusiji zelo pomanjkuje.

Ker je bilo število slabih gospodov veliko, ker so kmete odirali tudi grajščakovi oskrbniki ali staroste, so se prizadevali mnogi odpraviti nevoljništvo. V pohvalo ruskemu dvorjanstvu moramo povedati, da je ono samo mnogo pripomoglo k osvobojenju kmetov.

Vsled osvobojenja kmetov so pridobili maloruski kmetje izmed vseh največ. Pri odkupitvi so se držali namreč šablone, izdelane od nepraktičnih uradnikov, ki je veljala za vso Rusijo. Dočim so v mnogih gubernijah morali kmetje sprejeti posestva po jako pretirani ceni — mnogokrat po 50 % več, kakor so bila vredna — so dobili Malorusi, ker je zemlja tu zelo rodovitna, zemljišča zdatno pod ceno. Zato so bili vsled osvobojenja kmetov prikrajšani tu grajščaki, a ne kmetje, kot v drugih gubernijah. Marsikateri grajščak ni rad izročil kmetom postavno število desjatin zemljišča za postavno določeno ceno ter je raje ponujal četrtino zastonj. Zato se je blagostanje kmetov po njihovem osvobojenju tu tako zelo povzdignilo, a blagostanje grajščakov je propadalo.

XVIII.

Iz Ĥarkova v Moskvo. Velikorusi.

Iz Ĥarkova sem se peljal deloma z vlakom deloma s kolesom proti severu proti drugi stolici Rusije, v Moskvo. V Bjelgorodu s 16.000 prebivalci, živahno trgovino in dobro obiskovanimi semnji nisem izstopil, pač pa v Kursku, gubernskem mestu z 31.000 prebivalcev. Kursk ima živahno kupčijo in vsako leto velik semenj, h kateremu dohaja 70-80.000 kupcev. V tem okraju je tudi samostan Korenaja-Pustinja z znamenito in čudodelno podobo Matere božje, h kateri potuje vsako leto veliko ljudij. Okolica Kurska ima mnogo lepega sadja.

Čez dve uri me je pripeljal vlak v mesto Orel, ki leži ob ustju Orlika v Oko. V tem mestu, ki ima čez 54.000 prebivalcev, je glavna zaloga žita osrednje

Rusije. Zaradi tega tu živahna kupčija z žitom. Tudi je tu mnogo tovaren. Ima 24 cerkev in 2 samostana.

Iz tega mesta se podam drugi dan v Tulo z blizo 66.000 prebivalci; zaradi mnogih kupol je jedno najlepših mest Rusije. Razven mnogih učnih zavodov je tu 116 tovaren. Osobito je sloveča od Petra Velikega l. 1712. ustanovljena in od Aleksandra I. razširjena puškarna, v kateri izdelava čez 7000 delavcev na leto le pušek nad 70.000.

Čez 90 km za Tulo vodi cesta po mostu čez Oke, ki teče tu proti vzhodu. Onstran Oke je Serpuhov, ki je znamenit zaradi velikega izdelovanja platna in usnja ter ima živahno kupčijo. O-tal sem še nekoliko časa v Podolsku, a 3 ure pozneje sem se pripeljal v Moskvo.

Okrog Moskve žive Velikorusi, ki so najštevilnejši narod v Rusiji. Velikorusi so srednje rasti in čokati ter imajo pravilno, dobrodušno lice, temne in modre oči ter goste lase. Med kmeti se dobijo istinito plemenito izobražene glave in dekleta s premično lepoto. Velikorus se nosi pokonci, ima naravno milino in lahkoto gibanja, trdno in hitro hojo, toda najbolj gibčni del njegovega telesa je — jezik. Z vsakim plemičem, dà, s svojim vladarjem govori brez zadrege in pleza čez prepade brez omotice.

Ako postane Velikorus premožen in dobro živi¹⁾, mnogokrat zelo odebeli. Tako se dobi takih v precejšnjem številu med višjimi častniki, veleposestniki, kupci in ženami bolj premožnih meščanov.

¹⁾ Po Mayerju v. Waldeck: Russland.

Ako se pripisuje Nizozemcem flegmatičen temperament, Angležem in Nemcem koleričen, Španjolcem melanholičen, ima Velikorus s Francozom gotovo sangviničen; zato se imenuje po pravici Velikorus »severni Francoz«. Najsrečnejšemu vseh temperamentov je dolžan Velikorus svojo vedno veselost, gibčnost, priljudnost, zgovornost, ukus za lahko zabavo in nedolžne igre, svojo nevstrašenost ali bolje lahko-miselnost. Kljubu svojim melanholičnim narodnim pesnim ima nepremagljiv nagon k veselosti in do neverjetnosti segajoče neskrbnosti za prihodnjost. Veselo živeti se mu zdi glavna naloga življenja. Veliko delati ni po njegovem ukusu, in ako dela, se izogiblje vsakemu večjemu naporu.

Z neprimerno hladnokrvnostjo vsprejme Velikorus srečo ali nesrečo, saj on živi le trenutku in za trenutek. Za poznejše dni hraniti in delati, zaloge si zbirati za slabejše čase leta ali življenja, to ni v značaju, v temperamentu Velikorusa. Vesela kri, ki drvi po njegovih žilah, čuti njegove moči in občutek, da se z lahkoto opravi vsakega kritičnega stališča, povzroča, da Velikorus nikjer ne vidi nevarnosti in malokdaj misli na prihodnjost. Njegova nepremišljenost v malih zadevah ga spravi mnogokrat v nepotrebne nevarnosti, iz katerih ga seveda reši le njegova hladnokrvnost.

Iz njegovega nagona do veselosti izvira njegovo nagnenje do dovtipov in šal v zabavi, kar podpira redka izurjenost v jeziku in prirojena zgovornost. Pri vsaki veseli zabavi se vrstijo petje, pesni, spretnosti in dovtipne povesti.

Velikorus ima izborne lastnosti, on je ljudomil, prikupen, postrežljiv, v visoki stopinji dobrosrčen in dobrotljiv. Z ubogimi in osobito z jetniki, katerih nikdar ne imenuje hudodelce ali pregrešnike, ampak »neščastnike« (nesrečnike), deli svojo zadnjo kopejko, svoj zadnji kos kruha. Njegova ljubezen do otrok je pripoznana tudi v drugih državah.

Z imenovanimi izbornimi lastnostmi Velikorusa je v tesni zvezi njegova gostoljubnost, katera se je udomačila tudi pri drugih narodih v Rusiji. Gostoljubnost je v Rusiji tako obična, da niti skopuhi ne sme kaliti nje zakonov. Skoraj vsaka rodbina v mestih ima določen dan v tednu, v katerem sprejema goste na čaj. Vsak znanec je brez povabila prijazno sprejet. Kako ljubeznivi so Rusi, nam opisuje dr. Celestin po Custinu: »Rusi imajo v svoji ljubeznivosti nekaj zapeljivega, ki nas premaga kljubu vsej previdnosti, začetkoma ne da bi opazili, pozneje pa ne da bi se mogli upirati. Prikupljivost je tu najvišja zahteva dobrega ukusa, sicer najrafinovanejša eleganca, vendar tako naravna, kot instinkt».

Vsakega Rusa diči tudi njegova hrabrost. Ona je z njegovo dobrovoljnostjo, brezskrbnostjo in lahko-mišljenostjo v tesni zvezi. Rus ne vidi — on ne pozna nobene nevarnosti, on stoji v boju kot skala, napada sovražnike kot parovoz, sledi svojemu poveljniku, kamor ga ta vodi, in prenaša nadloge in trpljenje kot morda noben drug narod na svetu.

Zraven teh blestečih solčnih strani velikoruskega značaja so pa tudi temne sence. Nagon k veselosti, k lahkemu življenju povzročuje pohlep po nasladnosti,

kateremu hoče na vsak način vstreči. Zadnji ga zapelje k lakomosti in k preziranju ptujega imetja. Tako je Velikorus prav zelo lakomen, in tatvina je narodna napaka, dasi ista pri povzdigi izobrazbe med prostim narodom zeló pojema. Kakor sta pa lakomnost in tatvina le otroka pohlepa po nasladnosti, tako se združuje z njima zapravljivost. Poželjivost brez mere pa povzročuje strast do pijančevanja. Ta je bila razširjena popred zaradi tega tako, ker priprostemu možu ni bila nobena druga pijača na razpolago kot žganje. Država je tudi velik del svojih dohodkov dobivala od prodaje žganja in razni zakupniki so zapeljivali ljudstvo na vse možne načine k pijančevanju, da so mogli sami obogateti. Odkar pa varijo v vseh večjih mestih ruske države dobro in zdravo pivo in razumna vlada prav pridno deluje zoper žganje, pojema prav zdatno ta razvada na Ruskem. Več o tem vendar pozneje.

Velikorus je izvanredno nadarjen, on razume vse z lahkoto ter premaga, ako se poprime vede, z lahka najtežje probleme. Njegov dar do jezika je izvanreden. Mali kupci na trgu v Vasiljevem ostrovu, v onem delu Petrograda, kamer najbolj zahajajo mornarji ptujih ladij, govorijo mnogo jezikov, akoravno se jih niso nalašč učili. Ako se približa kak ptujec, nagovore ga francosko, nemško, angleško i. t. d., dokler jim ptujec ne odgovori. Potem je pa tudi ta že večinoma zapadel zgovornosti ruskega kupca. Seveda mu bogastvo glasov, oblik in spregatev ruščine, ki povzroča tujcu veliko težav, pri tem veliko pomaga. Toda kljubu obilici raznih glasov je ruski jezik zeló blaglasen

in melodičen ter izborno sposoben za petje. A tudi v jeziku se razodeva dobrodušnost in ljubeznjivost Velikorusa, osobito pri njegovi posebni ljubezni do diminutivov in ljubkovalnih besed, izmed katerih so nekatere tako nežne, da se le težko prestavijo v tuje jezike. Z ljubkovalnimi besedami nagovarjajo tudi menj znane osebe, a tudi najgrše deklice ne bo Velikorus nikdar drugače nazival nego «krasavica» (krasotica).

Vsakega tujca posebno preseneti uljudnost in fini govor ruskega kmeta, kar se najbolj razvidi, kako vabi ruski kmet koga v goste: «prihodi v gosti!», «sdělaj mne odolzenie i prihodi v gosti!», «sdělaj milostj i prihodi v gosti!», «budj tak dobr i prihodi v gosti!», «obraduj, oščatljiv menja i prihodi v gosti!» Ta fini in uljudni govor pa je že zelo star, kajti najdemo ga v pravljičah, pregovorih in drugih spomenikih prejšnjih stoletij. Zato piše že slavni naš Kopitar: «Ako se primerja kmet — kmetu, ali ni Rus Francoz severa?»

Značilno je tudi, da se opuščajo vsi naslovi v konverzaciji. Da celo nagovor z gospodom in gospo je samo pri sodnji v rabi, kjer ogovarjajo tudi ne-omožene dame z gospo. Nagovor po stanu, kakor gospod svetnik i. t. d. bi bil celo razžaljiv, pač pa nagovarjajo najvišje uradnike z «ekselencijo».

Prijetno je tudi poslušati kočijaže, kako priganjajo konje k diru. Mesto grdih kletev in tepeža, ki se slišijo drugod, nagovarja tu jamščik konje z ljubeznjivimi besedami: čakaj moja lastovica, kmalu se odpočiješ ter dobiš ovsa in zelene detelje kolikor boš hotela! Ako jednaka prigovarjanja ne pomagajo,

potem pravi: pfuj, lisec, ali se ne sramuješ? Poglej, sosedov vranec je manjši nego ti in vendar hitreje teče. Ti me še razjeziš in potem te bom tepel. Vdarci pa bolijo, le poslušaj! S tem udari z bičem po vozu. Ako konj potem hitreje teče, hvali ga z najlepšimi besedami.

V razne ruske vozove, kakor v bričko, tarantas, telego ali pletenko vpregajo na Ruskem po jednega do tri konje. Vozovi so ponekod zeló primitivni, celo sem ter tje vsi leseni, drugod zopet prav lični. V nekaterih krajih vpregajo največ po jednega konja in sicer s karakteristično rusko dugo s poleleptičnim obodom. Dva voza imata največkrat le jednega voznika. Na mehkih ruskih cestah namreč ni mogoče mnogo nalagati, kajti v mnogih krajih daleč okrog ni kamena.

Karakteristična je ruska trojka, katero vendar rabijo najbolj le po zimi. Značilno je tudi, kako vodi jamščik (voznik) konje pri trojki. Malo večji srednji konj namreč dirja vedno, naj je še tako slaba cesta, a oba stranska dipljeta (galopirata). Jamščik jih nikdar ne tepe, ampak jih poganja s pokanjem svojega biča.

Vrv, ki mu služi za vajete, mu prav malo pomaga, kajti konje vodi z besedami na pravo, na levo, po katerih besedah se konji prav dobro ravnaajo.

«Oj trojka, brzokrila trojka!» piše Vas. Gogolj. «Kdo te je izmislil? Videti je na tebi, da si mogla vstati le v smelem narodu, samo v narodu, ki ne pozna šale in ki se po neizmernih ravninah razteza čez polovico sveta.

Nisi preveč ugoden, ruski kmetski voz, manjka ti železnih vijakov, na brzo te je s sekiro in dletom iztesal in sestavil okretni jaroslavski zemljak. Jamščik nima velikih nemških čevljev, le brado ima in roka-vice, in vrag zna, na čem sedi; ali ko se malo povzdigne, ko švigne bič in zapoje pesemco — leti voz, kakor viher, od koles vidiš samo obroče, zemlja se trese, oplašeni vsikrikne in se ustavi pešec. A trojka leti, leti, leti! V dalji pa je videti samo oblak lahkega praha in črta, ki gine in gine na obzoru.

Ali naj bi Rus ne ljubil brze vožnje? Kako bi je ne ljubil, ker v nji neprestano sliši nekaj slavobitnega, čudovitega?»

Isti pisatelj tudi izborno opisuje ruski jezik. «Vsak narod nosi v sebi zalogo svojih močij. Narod, poln stvarjajočih duševnih sposobnostij, očitih svojih vlastitostij in drugih božjih darov, vsak tak narod se odlikuje po svoje od drugih s svojimi besedami, katere izraža, kakor je kak predmet in z njimi izraža lastnega svojega značaja del. Britančeva beseda prodira v srce in izraža modro poznanje človeškega življenja; kakor kak gibičen gizdalin švigne nestalna Francozova beseda in izgine kot blisek; Nemec izumlja svojo bistrumno ne vsakemu pristopno suhoparno besedo; ali ni je besede, katera bi bila tako drzovita in krepka, katera bi iz srca samega izvirala, kipela in se v živo strinjala, kakor je ruska beseda».

Ruski pisatelji pa so tako izborni, da je v zadnjih letih prišla ruska literatura po Nemcih in še z večjim uspehom po Francozih do velike veljave in tako rekoč v modo. «Od takrat pač», piše dr. Murko,

«vsi občudujemo globoko in izvirno vsebino ruske beletristike, ki se loteva najganljivejših problemov človeštva in nam jih predočuje tako iskreno in istinito, kakor nobena druga na svetu. Lepote jezika in njegove popolne porabe pri mojstrih ruskega romana, si sicer nerusko občinstvo ne more predočevati; kdor pa se lahko zateče k izvirniku, rad pritrdi Turgenjevemu slavospevu «na veliki, mogočni, istiniti in slobodni ruski jezik», radi katerega pravi, da ne obupa nad svojim narodom, kajti ta jezik more biti le velikega naroda last.

Velik nagon ima Velikorus do filozofičnega razmišljanja, zato ruski visokošolci pridno obiskujejo filozofična predavanja v Nemčiji. Ker se posebno radi pečajo z dijalektiko, postanejo izborni juristi, kateri podprti s prirojenim darom zgovornosti pri očitnem sodnem postopanju druge presenelijo z ostroumjem, gibčnostjo in vzletom govora.

Najbolj produktivni so vendar ruski naravoslovci. Kemija, fizika, botanika, mineralogija ima ruske raziskovalce, kateri se imenujejo v zahodni Evropi s spoštovanjem. Še bolj pa jih vleče k matematičnim disciplinam, v katerih so imeli tako izborne uspehe, da so bila dela Ostrogradskega, Bunjakovskega, Saviča prevedena v nemščino in francoščino ter so zadobila evropsko priznanje.

Žalibog, Velikorusu manjka, četudi ne spretnost, vendar veselje in nagon ravno k temu poklicu, kateri bi mu najbolj koristil ter bil državnemu blagostanju najbolj hasniv, namreč k poljedelstvu. V njem tiči še preveč nomadske krvi, preveč živahnosti in tempera-

menta, premalo pa vztrajnosti do težkega in jednoličnega dela. Zato je pa rojen kupec, namreč rojen veletržec, še bolj pa rojen branjevec. Zadnji si vendar pridobi mnogokrat milijone ter ima prostrana posestva in gradove in palače v stolici. A to ni mnogokrat uspeh sigurne solidnosti, ampak spekulacije, večkrat tudi očitne goljufije. Tržiti za ceno je že navadna strast Velikorusa. Dvakratno, trikratno ceno povedati je že udomačeno, a kdor se spozna, seveda ne plača končno več, kakor je stvar vredna. K Petru Velikemu so prišli nekdanj holandski židje, ki so ga prosili, da bi se smeli naseliti v Rusiji. Modri car, ki je svoje ljudstvo prav dobro poznal, jim je odgovoril: «Zaradi vaše koristi vam ne morem tega dovoliti, kajti vi bi bili od mojih Rusov tako ogoljufani, da bi morali zapustiti Rusijo kot berači».

Z veseljem vsprejme Velikorus vsako priložnost, da se izogne poljedelstvu, katero mu je dolgočasno, prejednolično in naporno ter se rad poprime obrti, kjer se živi bolj veselo, kjer je več spremembe in manj dela, ako je zaslužek tudi manjši. Lahko prenaša najhujše pomanjkanje, ako se izogne s tem težkemu delu. Spreten, kakor je Velikorus, poprime se rad obrti, ako pri tem ni prisiljen težko delati. V severnem Ledenem morju, ob Črnem morju in ob velikih rekah postane izboren ribič, v gozdih na severu spreten drvar, v gozdih Siberije izvrsten lovec, v tovarnah rabljiv delavec, a v prestolnicah okreten delavec, sluga, natakari i. t. d. Tudi vsega rokodelstva se kmalu in lahko nauči pri svoji izborni nadarjenosti.

Velikorus je pripravljen za vse, kar mu obeta kaj dobička, manjkati mu vendar ne sme pri tem počitka in veselih presledkov. Svoje delo si olajša z veselim petjem, svoj obed si zabeli z veselimi šalami in povestimi. Posebno značilna pa je spretnost in zmožnost Velikorusa, da s slabimi in neznatnimi orodji neverjetne stvari izvrši. Inostranec se čudi priprostim sredstvom, s katerimi popravlja potrto kolo, polomljen voz, padla vrata i. t. d. Z navadno sekiro pa naredi v najkrajšem času najtežavnejša in najfinejša tesarska, kolarska in skrinjarska dela, zato je resničen pregovor: Rus jezdi s sekiro v gozd, a nazaj se pelje ž njo (t. j. na vozu, dovršenem v gozdu). Ko pride Velikorus k vojakom, postane v nekaj tednih, kakor je poveljniku ljubo, spreten vojak, čevljar, krojač i. t. d. «Tako so duševne i telesne zmožnosti Rusov eminentne», piše Mayer pl. Waldeck. «Kedar pa doseže ono stopinjo izobraženosti, da se bode zanimal za pridobitek in posest solidnega posestva, ko mu ne bode manjkalo moralične moči pošten, zmeren, priden in vztrajen biti in ostati — čaka ga velika prihodnjost».

Rusi stanujejo po mestih v hišah, poleg katerih so vrti. V malih mestih stanujejo skoraj vsi tako, a celo v Moskvi in v Petrogradu se dobijo v predmestjih pogostoma take hiše. Nove hiše so večinoma vse iz kamena ter pokrite z žestom. Ako Rus ne more živeti v svoji hiši, poišče si vsaj prostorno stanovanje. Malih stanovanj z vhodom skozi kuhinjo na Ruskem skoraj ni, in taka rabijo samo delavci. Postelje imajo gardine, kar v Avstriji ni v navadi. Tudi ne spi vsa obitelj skupaj v jedni sobi. Peči so prav dobre, že-

leznihi tu ni. Sobe so tapetovane, zaradi česar se mrčes lahko ugnjezdí. Vendar v tem oziru ni slabše kot v Italiji ali Nemčiji.

Kuhinja je domača in francoska. Posebno okusne so domače juhe (boršč, šči, botvinja), a tudi druge jedi so redilne. Navadno jedo gorke, mesnate jedi samo jedenkrat na dan, namreč obedujejo od 3—4 popoldne. Ta obed sestoji navadno iz juhe, v kateri je kuhano meso, ter dveh mesnih jedij, izmed katerih je jedna pečenka, a pred jedjo mnogokrat jedo »zakusko«, obstoječo iz kavijara, slanikov, vodke i. t. d. Pije se zraven zmerno, pivo ali vino. V boljših hišah imajo tudi ob 12. drugi zajutrek. Zjutraj in zvečer, večkrat tudi med dnevom, pije se čaj.

Rusko, na rodbino omejeno življenje, ni ugodno razvitju gostilnic ne v mestu, še manj pa na kmetih, zato življenje v gostilnicah ni posebno razvito, pač pa je bolj razvito družbinsko.

Delavniška obleka Velikorusa se razločuje od nedeljske. Platnena srajca ima prerezo na levi rami, a kot vrhna obleka mu služi »jarmjak«, ki je prevezan s pisanim pasom. Po zimi nosijo ovčje kožuške, v hudem mrazu pa še čez široke kožuhe. Na glavi imajo kape, klobuke in kučme. O praznikih imajo svetle srajce, največ iz rudečega bombaža ali iz pliša, hlače tlačijo v zapoge, na katere obuvajo tudi v suhem vremenu kaloše. Delavniška obleka žensk sestoji iz bele srajce s kratkimi in širokimi rokavi in pisanim katunastim sarafanom, a prepasane so s predpasniki. Vrh sarafana oblačijo jopice brez rokavov. Žal, da si mnoge privezujejo predpasnik še dandanes sredi

prs, kar je zelo neukusno. Praznična noša sestoji iz sarafana, iz svetlih sitcev, na glavi imajo svilen robec, a na vratu koralje.

Velikoruska vas leži navadno sredi obdelanega polja blizu kakega jarka, ali pa leži ob reki ali potoku, kjer se vrstijo hiše in hlevi. Lesena hiša se drži sosednje, a strehe so pokrite s preperelo slamo. Okviri pri oknih so mnogokrat lepo zrezljani ter pobarvani. V mnogih hišah se vidi ličen balkon podstrešne sobice. Gostilna, županova hiša in pošto poslopje, ako je v vasi, se odlikujejo s predstrešji vrh podbojev nad glavnimi vrati.

Mnogokrat pa neprijetno uplivajo ubožne lesene koče, ni pobeljene, niti ometane, nakopičene na jednem prostoru, kar je ravno v nasprotju z ruskimi mesti.

Zidanih hiš je tu še malo, večinoma so lesene. Premožnejši kmetje postavijo tudi prvo nadstropje, a vsi ljubijo okraske predstrešja. V hiši je proti ulici izba, ki je prostorna stanica in se navadno odlikuje s snažnostjo in prijazno opravo. Blizu vhoda, v kotu izbe, visijo one svete podobe, katere se komaj še razločujejo, a jih imajo zaradi starosti zeló v čislih. Pred njimi gori noč in dan lučica, tudi pri najrevnejših. Mogočna peč daje toploto, in okrog nje se zbirajo najraje domači. Stolov ruski kmet ne pozna. Ako po zimi pride domov, sezuje čevlje ter se vleže na klop pri peči, katera je vedno topla. V sobi ima namreč ruski kmet rad vedno toplo, akoravno prenaša hud mraz. V severnejših krajih spravljajo po zimi v sobo tudi živino, osobito mlado živino in ku-

retnino, da ne pogine vsled hudega mraza. Prevelik sopar izganja ter suši peč in dim. Ko zakurijo, morajo odpreti okna ali vrata, ker nimajo dimnikov, da odleti dim, in ko se jenja kaditi, zapró okna, je v sobi suh, razgret zrak. Po noči se vendar vsled hudega mraza soba zelo ohladi. Kmet si prizadeva zaradi tega obvarovati se mraza s toplim oblačilom, katerega tudi doma ne sleče. Kjer je izba, pokrije stene od strehe do tal s slamo, toda vse to ga v severnejših krajih premalo brani v boju s tem hudim sovražnikom. Prebivanje v taki sobi ni prijetno radi slabega zraku, vse jedno so «črnaje izbe» kmetu priljubljenejšje od «bjelajih izb», ker so z dimniki preskrbljene peči pač dobre, da se v njih kruh peče, a premalo segrejejo stene ter premalo posušijo zrak.

Po zimi je najbolj priljubljena velika peč, isto tako tudi ležišče na nji. Iz vrhovnega vogla peči skoraj do nasprotne stene, ne daleč od stropa, je šest do osem čevljev široka «palata», katera služi v ležišče mladini.

V nekaterih krajih kuhajo po letu v malih skednjih za hišami, katere porabljaljo navadno za tri družine.

Pri vsem tem gleda «posjajka» (gospodinja) kolikor je mogoče na snažnost. V severnih krajih se pač ne more pričakovati po zimi tolike snažnosti, kajti obvarovati se morajo v prvi vrsti pred hudim mrazom. Da pa po krivici dolžijo nekateri popotniki ruskega kmeta velike nesnažnosti, pričajo nam kopelji, katere so skoraj v vsaki vasi.

Kopelji so v Rusih postala prava potreba ruskega naroda, in že najstarejši kronisti, bizantinski in

arabski pisatelji, jih omenjajo. Rusi imajo največ le parne kopelji; v malem prostoru polivajo vodo na razbeljeno železo in kopajoči si množe potenje s tem, da se tepó z brezovimi palicami. Ko se že zeló potijo, tečejo v bližnjo reko, ali pa se valjajo po snegu, potem pa se vrnejo zopet v kopelj, da ponavljajo ta način kopanja. Kjer ni kopališč, zlezejo kmetje celo v razgreto peč, da se spotijo. Nikdar ne opusti kmet skopati se vsaj jedenkrat na teden, navadno pred nedeljo in praznikom, ter potem obleči snažno srajco. To je že prav stara navada in kmet je ne opusti nikdar, če že ne iz golega nagiba do snažnosti, vsaj ne iz navade. Tudi je že stara navada, da si umijejo roke po vsakem obedu.

Za hišo je klet s hlevi, v katerih so konji, govedo, ovce in prašiči. Ker so skoraj izključljivo leseni, je neizogibno, da na severu jemljejo mlado živino v sobo. Pred hlevom je gnojišče, ki napolnuje mnogokrat ves dvor. Skednji niso vedno ob dvorišču, ampak so večkrat v isti vrsti, kot hiše, ali pa tudi na drugi strani ceste.

Vrtov s cveticami nima velikoruski kmet, ampak on sadi samo to, kar mu prinaša dobiček. Zato ima v vrtu, akoravno ni isti vedno pri hiši, le zelenjavo, zelje, čebulo, redkev in kar je jednakega. Trnova ograja ga loči od sosedovega, a nobenega grmovja in drevesa ne vidiš tu — le sem ter tje so v kotu solnčnice, katera zrna uživajo kot sladčico.

Sadnih dreves je tu zeló malo, kajti s sadjarstvom se velikoruski kmet ne peča dosti. Drevesa so kmetu važna le kot kurivo, ker je pa v Rusiji več-

noma še lesa na izobiljo, ne čuti potrebe, da bi se pečal z nasadi. Saj je v Rusiji še mnogo pragozdov, v katerih sredini še ni pela sekira in kjer sta bivol in medved še neomejena gospodarja. Nikdo ne brani tu ruskemu kmetu, da si naseka drv za svojo potrebo. Ako so pa pri vasi drevesa, so stala že takrat, ko so vas zgradili.

V velikoruski vasi torej ni daleč okrog nobenega drevesa, ki bi dajalo po letu senco, po zimi pa branilo vetru. Ker je vas stisnjena na jednom kupu, je izgubljena največkrat vsa vas, ako začne goreti. Mnogokrat rešijo komaj živino. Po požaru potihne krik in vik in kmet gleda na požarišče z ono udanostjo, katera znači povsodi ruskega kmeta. In vendar se poprime novega dela z novimi močmi.

Marsikateri ruski kmetje hitijo, mesto da bi gasil, k popu in v cerkev po blagoslovljeno vodo in božje podobe ter gredo potem v procesiji k požarišču, da bi tam požar omejili, kar se jim največkrat posreči še le tedaj, ko pogori zadnja hiša. Zato je v mnogih gubernijah vsled sklepa deželnih zborov zavarovanje zoper ogenj obvezno ter se plačuje z drugimi davki vred zemskim upravam. Da se požar tako zeló v ruskih vaseh razširi, krivo je temu v prvi vrsti, da so lesene hiše preblizu skupaj ter da so pokrite s slamo. Zato je vlada sezidala v raznih vaseh izborne hiše, in tako so nove hiše že največ iz kamena ali opeke ter pokrite z žestom.

Pač v nobeni državi se ne slepari toliko pod krinko nesreče vsled požara, kot v Rusiji. V moskovski guberniji je več vasij, katere imenujejo Zahod.

Ko pride jesen, poda se čez 2000 ljudij v bližnje gubernije. Pač pozna Rus te ptiče, toda v svojo nesrečo je predober, zato se da prerad preslepiti. V zadnjih desetletjih pač preganja policija te berače, toda znajo se ji še vedno izogniti.

Beračev je tudi v drugih gubernijah mnogo, osobito kmetje prav radi beračijo. Ti berači mnogokrat niso revni, ampak imajo doma hišo, polje in živino, a beračijo le iz veselja do potepanja. Posebnost teh beračev je, da ne sprejemajo kruha, ampak le denar in reči, katere lahko zamenjajo v bližnjem «kaku» v vodko.

Kakor maloruski kmet ljubi tudi velikoruski petje, godbo in ples. Navadni ples Velikorusov je «korovod», ki je podoben jugoslovanskemu kolu. V kolo se vstopijo po jedna deklica in jeden fant ter si podado roke. V sredi pa sta dva fanta, katera spremljata petje z različnim gibanjem. Potem pokličejo v krog dve deklici, katera deneta fantoma robec okrog vrata ter jih vodita med petjem okrog. Takih plesnih slik je več.

Popred so stanovali ruski kmetje po več družin v eni hiši. Ako se je oženil sin, je ostal v hiši. Sedaj se prizadeva vsak sin, ako se oženi, priboriti si svoje ognjišče, zato si zida svojo hišo. Žalibože mora mnogokrat vzeti denar na posodo na visoke obresti. Zato se teh dolgov težko otrese in jedna slaba letina ga spravi lahko na beraško palico.

K sreči skrbi postava, da se vsled nesreče ne more nobeni občini, ako je še tako zadolžena, zaručiti občinskih pašnikov, tako tudi ne morejo prodati pojedincem konj ali poljskega orodja. Vsak si torej

lahko opomore. Te prednosti ima vsakdo, ki se je zaradi slabe letine ali druge nesreče zadolžil, celo lahko-mislenik, ali takega sme občinski odbor kaznovati. Občina pa ne kaznuje samo zanikerneža, ampak za-ukazuje tudi v vseh vkupnih opravilih. Mir, kakor se imenuje ruska občina, sklepa o razdelitvi posestev občine, o vsprejemu novih udov, o izgonu starih in o drugih opravilih. Natančno predpisuje, kdaj se mora začeti sejati, žeti, kositi, dovoljuje temu ali onemu prezidati hišo, ali si sezidati novo in razsoja celo pre-pire v družinah. Biti starosta (župan) si nikdo pre-več ne želi. Sploh se sprejemajo vsi nasveti brez preprirov pri posvetovanjih. Le ako se razdeli občinski svet na več mnenj, je seja zelo viharina, in teh posve-tovanj se morejo udeležiti tudi ženske.

Ves svet jedne občine je razdeljen namreč med občane na jednake dele. Ker se pa število prebivalcev spreminja, se ta razdelitev od časa do časa ponavlja. Na ta način pač nikdo ne more lakote umreti, a zato si tudi ne morejo občine opomoči. Velikorusi so že na sebi slabi poljedelci, razven tega ne obdelujejo dobro zemlje zaradi mnogokratne razdelitve občinskega sveta. Zato se podadó radi v zimskih mesecih kot izvoščiki ali delavci v mesto, kar seveda malo pripo-more k povzdigi poljedelstva.

Ker so v mnogih krajih dobili kmetje premalo sveta, da bi jih zamogel rediti, so prisiljeni, da si gledajo kje drugod pridobiti kak zaslužek. Zato po-tujejo poletu v južne kraje na delo, ali pa v razna mesta, kjer so izvoščiki, dvorniki, raznoščiki ali pa delavci. Nekateri se spomladi zopet vrnejo, drugi se

stalno naselijo v mestih. Ako tudi obogatijo, ostanejo udje svoje občine ter plačujejo tam davek, ne da bi imeli od tega kaj dobička.

Iz mnogih gubernij se vendar pridno selijo v Sibirijo in južno Rusijo. Z zmanjšanjem števila prebivalcev jedne občine zadobi vsak ostali ud pri novi razdelitvi večji del. Ker ima Rusija še veliko neobdelanega sveta ne samo v južni Rusiji, ampak še bolj v Sibiriji, bode se z izselitvijo blagostanje zelo povzdigalo.

V vsaki ruski vasi se vendar napredek lahko opazuje. Med starimi hišami, katere so skrbno popravljene, vidimo lične nove hiše. Polja so zavarovana s plotom, dvori se širijo. Redko se vidi še lesen voz, in mož in žena hodita bolje opravljena, skušata se izobraziti ter se zavedata, da sta pod varstvom postave.

Razmerje med graščakom in kmetom je prav dobro in v deželnih zborih se pustijo kmetje še večinoma od graščakov voditi.

Kakor je bilo že omenjeno, ljubi Velikorus petje. V petju izraža svoje veselje, svojo žalost. Pesem spremlja njegovo delo, njegov počitek, pred vsem pa njegove zabave. Petje mu je prišlo že tako v navado, da ne more nobenega dela opraviti, ne da bi pel kakošne narodne pesmi. Najtežje delo si olajša s petjem, da mu ni težavno ter ga ne utruji. Pesni so največ lirične vsebine, vendar pa imajo Velikorusi bogat zaklad epičnih pesni (bylin), katere pojejo posebno nadarjeni rapsodi (skazitelji).

Petje spremljajo mnogokrat na balalajki (podobni citram ali mandolini z dvema ali tremi strunami), na

gusli (vodoravno ležeča harfa) in na volynki, ki je podobna dudi.

Važno ulogo igra tudi petje pri vojaki. Tu ni nobene stotnije, ki bi ne imela pevskega zbora, ki zna zadostno število narodnih pesnij. Razven vojaške godbe so v ruski armadi tudi «pesenniki», (dano je namreč v nji precej mesta narodnemu elementu), v nji imate igralce na «svistuljko» in pevce, iz katerih jeden ali več naprej poje, drugi pa pripevajo in spremljajo z bobenčki in drugimi neskladnimi instrumenti. V vojskah v srednji Aziji je pesem delala večkrat čudeže: ko so vojaki na težavnih potovanjih po puščavah začeli pod pekočim solncem omagovati, zapovedali so voditelji pevcem zapeti, in vojska se je pregibala na novo oživljena po svojem utrudljivem potu.

Pravega stanu obrtnikov in delavcev, kot v zapadni Evropi, ni med Rusi. Glavni sedeži raznih obrtnij so vasi. Cele vasi se namreč pečajo z obrtnijo, ako jih poljedelstvo ne živi. Obrtniki jedne ali več vasij se združujejo v družbe, kojih udje imajo vsi iste pravice. Tu ni mojstrov, pomagačev in učencev v tem smislu kot pri nas. Isto tako se združujejo tudi delavci povsod v družbe, tako celo tuji ljudje, ako se snidejo z istim opraviлом. Lindheim piše o tem: «Zadružno življenje se je globoko ukoreninilo na Ruskem, kljub temu, da pravno ni posebno dobro urejeno, ter se razširilo na vse okolnosti, v vse stanove. Tendenca zadružnega delovanja je pač močnejša kot drugod po zapadni Evropi». Na Ruskem vidimo torej ljudsko institucijo, katera bo zahtevala v zapadni Evropi še temeljitih študij. Dr. Celestin namreč piše:

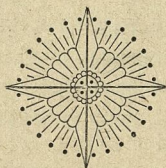
«V ruskem združnem življenju je v prvi vrsti središče vstrajnega delovanja proti kapitalu in to bolj nego drugod po Evropi, kajti to sredstvo daje delavcu sedaj najboljšo oporo proti ekonomični sužnosti. Ima pred enakimi družbami zapada pa to prednost, da si izvolijo voditelje sami med seboj, torej ni to delo proletarijcev.

Za Rusa je potovanje pravo veselje, zato obrtniki in delavci radi potujejo po deželi, kjer iščejo navadno združeni v artel dela. Ta lepa sloga pa je tudi vzrok, da so delavci in obrtniki kakor tudi posli v mnogih krajih prav dobro plačani. V celej «svetej Rusiji» pa dobi Rus brate, zato ljubi Rus svojo domovino s tako navdušenostjo. Drugod po Evropi vlada večinoma le lokalni patrijotizem, a na Ruskem ve že kmet veliko, veliko let, da spada v vsej Rusiji k jednemu narodu. Resnično je torej, kar piše Harthausen: «Rus nima globokega domovinskega čuta, ampak žareč patrijotizem».

Rusi so večinoma zdrav narod, vsejedno je zdravstveno stanje ponekod v Rusiji jako slabo. Osobito umre jako veliko otrok v prvem letu. Največji uzrok je pomanjkanje zdravnikov na deželi, kjer isti le malo zaslužijo. Kmetje se obračajo raje do mazačev in sleparjev, ki se poslužujejo raznih molitvic, zagovorov in želišč. Do zdravnika se obrnejo večinoma še le, ko je vsaka pomoč prepozna. Zato se naselijo zdravniki raje v mestih. Posebno se razširjajo epidemične bolezni, kar pospešuje osobito to, da ob nastopu epidemične bolezni potuje mlado in staro, zdravo in bolno v cerkve in k bližnjim božjim potom. Neka-

tere nalezljive bolezni pa so v posameznih gubernijah — posebno v južnih — tako razširjene, da je v nekaterih vaseh prav malo zdravih ljudi.

K slabemu zdravstvenemu stanju pa mnogo pripomore tudi slabo življenje ruskih kmetov in hud post. O različnih postih ne uživajo skoraj nič, po postu pa jedo in pijejo mnogokrat tako dolgo, da zbolijo.

XIX.

Plemstvo, vojaki in ruska cerkev.

Rusko plemstvo od Petra Velikega nima več samostojnosti in posebne moči. Fevdalizma vendar na Ruskem nikoli ni bilo. Zato niso stanovi tako ločeni, kot drugod v zapadni Evropi. Tudi dobivajo na Ruskem činovniki plemstvo vsled imenovanja in sicer višji dedno, a nižji osobno plemstvo, ter imajo prednost pred rojstvenim plemstvom. Plemstva torej ne deli na Ruskem car, ampak zasluge in postava. Zaradi tega je plemstvo na Ruskem demokratično ter naslovi grof ali knez niso nič posebnega, da, dobijo se knezi, ki živijo v prav ubornih razmerah.

Vojaki so od krimske vojne zgubili svojo močnost. Vojaške šole so sicer na Ruskem izborne, vendar se častniki ne vedejo tako oblastno, kot n. pr. v Nemčiji in deloma tudi pri nas. V okrožnih mestih vidiš le redkokrat častnike, kajti vojaki so večinoma v vaseh ali manjših mestih. «Knuta» je že davno od-

pravljena, pač pa nagovarjajo višji častniki vojake z «zdravstvijte rebjata (Bog Vas poživi otroci)» a častniki in podčastniki nagovarjajo navadno moštvo z bratci.

Vojaki se v Rusiji veliko menj vežbajo nego v zapadni Evropi (osobito v Nemčiji in Avstriji). Zato je tudi službovanje v Ruskem vojaštvu veliko bolj prijazno, ne da bi vsled tega trpela sposobnost storiti isto, kar skušajo doseči v zapadni Evropi z vednim vežbanjem. Častnik, ki razume dobro z ruskim vojakom ravnati, lahko doseže od njega vse kar hoče. Tudi odkar so vpeljali splošno vojaško dolžnost, rekrutuje se ruska armada največ iz kmetskega stanu, ki je že utrjen proti nezgodam podnebja ter je v stanju neverjetno mnogo zdržati v prenašanju težav in v stanovitnosti, da doseže svoj smoter. Ker ruskega vojaka menj vežbajo za njegov vojaški poklic, mu ostaja mnogo časa za šolo in priučitev kakega obrta. Prvo kakor drugo je prekornostno za ruskega kmeta.

Disciplina je izborna, ker se na njo zeló pazi. Pri tem občuje častnik z vojakom z veliko dobrohotnostjo in prijaznostjo, da mu je ta od vsega srca udan. — Kak razloček glede tega se nahaja v mnogih krajih zapadne Evrope! — Kazni niso mnogoštevilne in ne tako stroge, kot v zapadni Evropi. Celó v navzočnosti carja, katerega obožuje ruski vojak kot Boga, je njegovo vedenje brez prisiljenosti in njegovi odgovori prostodušni in brez zadrege.

Navajen na vsako vreme in nadlogo, na slabo in odmerjeno hrano, na trudapolna popotovanja in na najtežja dela; od narave surov pa dobro disciplinovan; vztrajno hraber pa občutljiv za navdušujoča čuvstva;

udan carju, domovini in poveljnikom; pobožen, potrpežljiv in ubogljiv, združuje v sebi ruski vojak energijo neizobraženih narodov s prednostmi civilizacije. Zahteva se lahko od njega neverjetna dela, v strašno mrzlih in zelo dolgih ruskih zimah more spati na prostem v snegu, zaviti v svoj kožuh, v najhujši bitki, kjer padajo okrog njega njegovi tovariši kot žito pod srpom, pelje se ga lahko k napadu, več dni zamore stradati ter živeti samo ob kruhu ter prenašati najhujše napore — vse to prenese s stojičnim ravnodušjem in še se bo smejal, pel in plesal, ako zna njegov častnik dobro ž njim ravnati. Pri njegovi čudoviti hrabrosti mu je bajonet najljubše orožje.

Rus je sicer miroljuben in nima prirojenega veselja do vojaštva. Zato bi bilo v mirovnem času dobiti težko stalno vojsko iz prostovoljcev, kakor n. pr. na Angleškem. Nasproti bi pa Rusi, napadeni od vnanjih sovražnikov, vstali vsi kot jeden mož in vsa Rusija bi se spremenila v nebroj bajonetov.

Rusko ljudstvo dičijo patrijarhalične čednosti, katere so v Evropi malo znane. K tem spada pobožnost ruskega naroda, njegovo popolno zaupanje do vlade ter njegova absolutna pokorščina. Ruski kmet je zelo pobožen, vendar mu je krščanski nauk navadno neznan. On ljubi bolj cerkvene ceremonije, katerih ne razume, ter kaže svojo pobožnost z neštevilnim prekriževanjem in s klici »Gospod pomiluj!«.

Popa ruski kmet ne čisla posebno, pač pa se obrača do njega pri vsaki priliki. Da, porabi ga celo pri svojih praznovernih kapricah. Tako so l. 1870.

prisilili popa, da je moral pokopati v polnem ornatu strašilo, katero je predstavljalo kolero.

Ruske vaške cerkve so večinoma lesene, majhne in revne. Tudi jih ni toliko na deželi, kot pri nas. Dobijo se vendar tudi zidane, katere je sezidal grajščak ali kak obogatel kmet. V nekaterih vaških cerkvah so celo ornati, ki veljajo 10-20 tisoč rubljev, med tem ko cerkve same razpadajo ter nimajo občine denarja, da bi vzdrževale jedno šolo.

Popi večinoma niso fanatični, da, nekateri jim celo očitajo, da so indiferentni. Zato ni nasprotstva tu med meščani in duhovni kakor v Nemčiji in Avstriji. Po mestih pa je neizmerno mnogo cerkva, samostanov s kupolami, z zvonci in križi stresenih po sveti blagoslovljeni Rusiji.

Ruski pop je jedna najzanimivejših oseb, katero srečamo na Ruskem. V ponižnem možu, na čegar obleki ni sledu blagostanja, si pač ne moremo misliti duhovnika, čegar blagoglasni zvok smo občudovali v cerkvi. V pravoslavni službi božji ima največjo važnost petje, a cerkveni napevi imajo za temelj prosto tvarino. Mimogrede bodi tudi omenjeno, da ruski narod zelo ljubi basiste ter da se slišijo v ruskih cerkvah izborni glasovi.

Ker se zapopijo le popovski sinovi, vidijo se med njimi karakteristični obrazi, ki se popolnoma ločijo od drugih. Vendar ne vživa ruski pop istega spoštovanja kakor pri nas duhovniki. Vera Rusov sloni namreč najbolj na cerkvenih obredih, zato se Rus le redko vtopi v znanje vere. Razven tega tu ni pop razlagatelj sv. pisma narodu, ampak le izvr-

ševalec predpisanih ceremonij. Kakor strogo se ruski kmet drži teh in jih nadzoruje, daje le nerad popu predpisano biro, akoravno je ta zelo majhna. Najčudnejše se mora vsakemu to zdeti, kdor ve, kako rad podpira Rus druge reveže. Pač je mnogo vasi, v katerih imajo popi dobre dohodke, toda v revnih so tudi popi zeló revni.

Le že oženjen pop dobi faro, kar gotovo ni ugodno za materijelne razmere popov. Noben meščan bi ne vzel v zakon popove hčere, kakor se to mnogokrat zgodi v protestantskih deželah, ona se omoži le s popom. Popred je bil popov sin prisiljen postati pop, a dandanes dobi lahko dovoljenje, stopiti v državno službo. Odkar so popovskim sinovom dovolili, da smejo stopiti v državne službe, ni več duhovnega proletarijata, kakor je bil nekaj.

Ako popu umrje žena, ne sme se več oženiti, ampak se mora podati celo v samostan. Po odpravljenju nevoljništva se popom veliko bolje godi, kajti popred so bili zeló odvisni od grajščaka.

Revni so bili popi vedno. Pop ni dobil nikdar gotovih dohodkov, ampak živel je od dohodkov svojega posestva ter dohodkov porok, krstov i. t. d. Največ zasluži, ko gre s sv. podobo po vasi, akoravno mu vsakdo le malo da. — Ruski kmet ne zahteva, da bi znal pop lepo pridigovati, on ne potrebuje popa, ki pozna natančno sv. pismo, ampak on zahteva, da pozna cerkvene obrede ter jih vestno izpolnuje.

O nasprotstvu med črnim (samostanskim) in belim (svetnim) duhovenstvom pozneje.

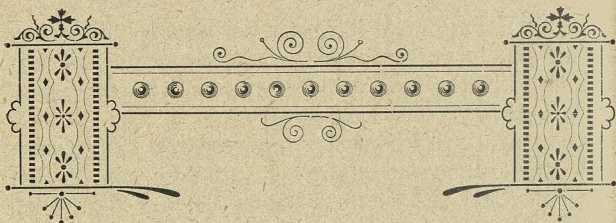
Pred Petrom Velikim so bili duhovni od ruskih carjev popolnoma svobojeni. Še Petrov sodobnik patrijarh Adrijan je imel osobito v verskih zadevah prav veliko, če ne večjo moč kot ruski car sam. Imenovali so ga «veliki gosudar». Ko je isti l. 1709. umrl, niso imenovali vsled Petrovega prizadevanja novega patrijarha, a l. 1721. je ustanovil Peter Veliki «sveti sinod» ter se razglasil glavarjem ruske cerkve.

Sinod je imel začetkoma sedež v Moskvi, a car mu je bil prokurator. Ta ima odločevati le o teoloških prašanjih, na imenovanje škofov ima toliko vpliva, da predloži carju dva, izmed katerih si ta jednega izvoli. Cerkveni zaklad oskrbuje car sam. Le tako je bilo mogoče, da je carinja Katarina II. l. 1764. samostansko premoženje in posestva spremenila v ustanove semenarij in šol, ter v povzdigo verske propagande v Sibiriji.

Združenje najvišje duhovniške in posvetne vlade v carjevih rokah ima za Rusijo najboljše posledice. Zoperstavljanje duhovnov zoper posvetno oblast je povsem nemogoče. Duhovniki so vendar s tem sami veliko pridobili.

Prazniki se praznujejo na Ruskem mnogokrat samo zjutraj. Ob velikih praznikih so namreč zaprte vse prodajalnice in gostilnice do 12. ure. Opoludne pa odprejo prodajalnice, ki so potem odprte pozno v noč. Isto tako celo mnogi delavci popoldne delajo. Sv. sinod je namreč dognal število praznikov z nedeljami vred in s carskimi in mnogimi cerkvenimi prazniki, ki sicer niso vsi jednaki, že do 176.

XX.

Moskva.

Kdor Moske ni videl, ta ne vé, kaj je lepo, pravi Rus, — in res ne daje nobeno drugo mesto v Evropi, izvzemši Carigrada in Rima, tako veličastne podobe, kakor druga stolica ruskega carstva. Kdor prvič pride v to morje hiš z rudečimi in zelenimi strehami, z zlatimi kupolami in pisano pobarvanimi strehami in zvoniki, ter prvič zaide v tuje životarjenje «Kitaj goroda», razumel bode, zakaj Rus s takim navdušenjem govori o svoji stari stolici. Na vsak korak presenetijo tujca tu druge podobe. Kar tu vidi, to ni orijent, a tudi ne Evropa, ampak zmes obeh, ob jednom vendar polno karakterističnih svojstev. Rus vidi v Moskvi mesto, s katerim so njegovi najsvetejši spomini v najožji zvezi, saj je Moskva zrno, iz katerega je vzraslo mogočno rusko carstvo.

Sedem stoletij je preteklo, horde barbarov so jo pustošile, grozoviti požari so jo mnogokrat popolnoma ali vsaj deloma vpepelili, a vedno je Moskva vstala jednako fenisu, kakoršna je bila popred: pravcato rusko mesto. Zato jo ljudstvo tako obožuje. «Matjuška Moskva» beremo že v starih pesmih, in tako jo imenuje ljudstvo še dandanes. V zadnjih desetletjih so nastale tu pač cele ulice s krasnimi poslopji in širokimi buljvari, toda neštevilna poslopja v zunanjih delih mesta so zidana nepravilno. Mnogo teh poslopij so skromna v protislovju s palačami, a nekatere hiše mole bolj naprej, a druge stoje bolj zadej. Veliki sadni vrtovi, da, cele njive, jezera in ribniki ležijo za hišami, in dvorišča so okrožena z obzidjem ali plotom. Po požaru l. 1812. je bila lepa prilžnost, sezidati mesto po jednostavnem načrtu, toda zamudili so to priliko, in morda vedoma. Vsak je zopet sezidal svojo hišo, kjer je stala popred.

Zaradi tega zavzema Moskva za Carigradom največ prostora izmed vseh evropskih mest, namreč 74 km², a njen obseg znaša 43 km. Reka Moskva, ki nosi že zgoraj mesta čolne in prinaša mnogo malih parobrodov in stotine ladij, deli mesto v dva dela, ki sta združena z 12 mostovi. Teče po mestu v velikih ovinkih ter prejema med mestnim zidovjem Janzo in Neglinajo. Radi povodenj pa so naredili kanal. Tik reke je 10 «nabereženj», a v pomeriju mesta je 151 jezer in ribnikov, 14 buljvarov, 81 trgov, 3 vrtovi, 218 glavnih ulic, 651 malih ulic, 65 prehodov, a zunaj mesta so 4 «polja» ter 15 pokopališč. L. 1874. je bilo tu še več lesenih hiš nego kamenitih, toda

število prvih se od leta do leta krči. Razven 7 soborov (katedral) in 18 samostanov je še čez 300 pravoslavnih ter 10 drugoverskih krščanskih cerkva. V 17. stoletju je bilo tu 1600 cerkva, in če vprašáš priprostega Rusa, koliko cerkev ima Moskva, odgovori še dandanes «sorok sorokov» t. j. 40 krat 40. Izmed drugoverskih krščanskih cerkva so 3 rimokatoliške, 3 protestantske in 4 armenske. Razven tega imajo še židje jedno molilnico in jedno sinagogo, a tudi mohamedanci jedno mečet.

Kdaj se je Moskva zgradila, nam kronike ne vedo povedati. Bere se ime Moskva prvič l. 1147., ko je piroval tu knez Jurij Dolgorukov s svojimi zavezniki. Takrat je bil ta svet bojara Kučke, a knezu Dolgorukovu se je ta kraj tako dopadal, da je sezidal več poslopij ter hodil sem na lov. Važna je postala Moskva še le l. 1328., ko se je preselil sem iz Vladimira Ivan Danilović Kalita (zlati žep) ter si jo olepšal z zgradbo Kremlja in drugih poslopij, kamer mu je sledil pozneje tudi metropolit Peter Sveti l. in Moskva je postala prvo mesto Rusije.

Malokatero mesto je prestalo toliko nadlog, namreč tolikrat popolnoma ali deloma pogorelo, ali bilo tolikrat napadeno od divjih narodov, kot Moskva. Že l. 1237. so jo požgali Mongoli pod Batuom. L. 1382. jih je Dmitrij Donski pač premagal, toda prišli so zopet pred Moskvu pod Tahtamišem. Isti je prisegel, da mu bodo Moskovci sveti, ako mu dajo nekaj daril v denarju in mu dovolijo si ogledati mesto. Moskovci so se dali preslepiti ter mu odprli mesto, na kar so ga Mongoli požgali. Moskva se je vendar zopet sezidala

in opomogla. L. 1395. je prišel divji poveljnik Tamerlan z veliko vojsko, in Moskva je bila v veliki nevarnosti, toda Bog je uslišal prošnjo Rusov. V spanju je namreč videl Tamerlan kronano žensko s sveto zarjo. Pri nji so bili vojščaki, ki so metali bliske. Žena je namignila, in vojščaki so namerili sulice na Tamerlana. Ta se je tako prestrašil, da se je še tisti dan vrnil domov. V isti uri so Moskovci pozdravili od sv. Luke slikano podobo Matere Božje, katero so jim poslali iz Vladimira. Veseli te rešitve, so ustanovili na istem mestu, kjer so častili podobo, Stretinjskij monastir (samostan). — Ko je vladal Ivan IV. (1533—1584), je mesto pogorelo petkrat, med tem je bilo trikrat zažgano po Tatarih. Najhujši je bil požar l. 1547., v katerem je zgorelo radi hudega vetra okoli 1700 ljudi. — Komaj se je mesto malo opomoglo, je prišel Devlet Girej, kan krimski, in akoravno se je vzdržal Kremlj, vpepeljeno je bilo mesto in več tisoč ljudij je poginilo v požaru, a število prebivalcev se je zmanjšalo od 200.000 na 30.000.

V vseh teh bojih je bila najvažnejša zaslomba Rusov trdnjava v mestu — Kremlj. Beseda Kremlj je tatarska ter pomeni rusko Višegrad ali grško Akropolis (višje mesto). Leži vendar samo 36 m nad reko Moskvo, a je obkrožen od l. 1492. z visokim obzidjem, 18 stolpi in 5 vrati. Od tega časa Kremlj ni več delil žalostnih dogodkov mesta. Le enkrat mu je pretila nevarnost, ko je bival tu Napoleon I. Ko je moral mesto zapustiti, je zaukazal namreč v svoji besnosti, razstreliti Kremlj. Moč zidovja se je vendar

protivilo temu nasilstvu in le mal del grada je bil razstreljen, kar so pa kmalu popravili.

Kremlj je mesto v mestu z blizu 2000 prebivalci. Nekdaj je bilo tu več hiš, ker ni bil Kremlj samo carjevo prebivališče, ampak tudi vseh dvornikov, višje duhovščine in najmogočnejših bojarov. Sredi 17. stoletja je bilo v Kremlju čez 20 ulic, a sedaj je samo jedna in trije trgi, vendar Kremlj ni izgubil s tem stare krasote. Razven carske palače, mogočnega sinodalnega poslopja, senatne palače, arsenala in vojašnic in mnogih drugih poslopij so v Kremlju 3 sobori (katedrale), 12 cerkva, 1 kapelica in dva samostana. Mogočno obzidje je še vedno v dobrem stanu, kajti vedno ga popravljajo, a pri tem tudi skrbno pazijo, da se ohrani prvotni značaj teh obramb, in tako se je Kremlj ohranil pred uplivom poznejših stoletij, kakor malokatero mesto. Jarek, ki je obkrožal obzidje, pa so napolnili in sedaj je ondi lep širok bulvar.

Prvo poslopje, katero zagledamo v Kremlju, je mogočni zvonik Ivana Velikega. Sezidali so ga pod Borisom Godunovom l. 1600., da so dali dela revnemu ljudstvu, ki se je zbralo v veliki množici v Moskvi zaradi hude lakote. Sezidan je na najvišjem mestu ter nadkriljuje v svoji velikosti vsa druga poslopja v Kremlju. Zvonik je visok 82 m, a njegova kupola je s pravim zlatom prevlečena, isto tako križ. Do petega nadstropja vodi čez 250 stopnjic; od tu je prekrasen razgled.

V velikem okrožju leži stara stolica pod našimi nogami. Ako gledamo od blizu, vidimo najpopred

Kremlj, v katerem središču stojimo, ki s «Kitaj-gorodom» dela staro mesto. Za obzidjem obkružuje vrt najsvetejše Moskve in ga loči od «bjel-goroda» (belega mesta) od pravega mesta, a v katerem so tri različne koncentrične skupine s senčnatimi buljvari. Okrog bjel-goroda so hiše Semjanovega-goroda, ki ima 8 predmestij, a v dalji slede mesto hiš zeleni vrtovi in gozdovi, med katerimi so dače. Čez strehe se pa dviguje nad 2000 kupol, rudečih, modrih in zelenih, srebrnih in zlatih, liki množici dragocenih biservov, katere je živahen otrok raztresel, ko se je naveličal igrache.

Vreme je bilo zelo slabo, ko sem se pripeljal v Moskvo, a drugo jutro, ko sem stal v Ivanu Velikem je pretrgalo solnce sem ter tje oblake in raznobarvane kupole so se skrivale za drevesa in sveže zelenje in nisem se mogel nagledati te bogate in živopisne podobe, tega lesketanja in blisketanja.

V velikonočni noči je zbranih na trgu, ki obsega vse tri katedrale, tisoče pobožnih z gorečimi svečami. Vsi pogledi se ozirajo s pričakovanjem k zvoniku, dokler se ne sliši vdar velikega zvona, ki je znamenje za vse druge cerkve, da se začne zvonjenje, ki naznanja praznik vstajenja. Z velikim zvonom zvonijo samo dvakrat v letu, v velikonočni noči in v božični noči. Zvon tehta 66.000 kg in ima v svoji tvarini manjšega, ki je bil od Francozov razstreljen. Ob praznikih pa zvonijo s 33.000 kg težkim zvonom, ob nedeljah s 17.000 kg, a ob delavnikih s 13.000 kg težkim zvonom. Kako velikanski so ti zvonovi, sprevidi se, ako se pomisli, da najtežji zvon

v Nemčiji v kolinski cerkvi tehta samo 9000 kg. Vse te pa presega «car Kolokol» (car zvonov), ki je 200.000 kg težak, 5·7 m visok a širok 18 m. Vlit je bil l. 1734., a pri požaru l. 1737. je pal na zemljo, pri čemer je počil in se mu je odbil velik kos. Skoraj sto let je ležal tako ter se vedno bolj pogrezal. L. 1836. ga je ukazal car Nikolaj I. izkopati. Sedaj leži na visoki skali, a odbiti kos je naslonjen na njega.

Blizu Ivana Velikega je «Bolšoj uspenskij sobor» (Vnebohodna katedrala), ki je jedna najznamenitejših katedral ne samo Moskve, ampak vse Rusije, kajti tu se kronajo že nad 300 let ruski vladarji. Prvi je bil tu kronan in maziljen car Ivan Grozni l. 1547. Katedrala je bila sezidana pod Ivanom III. Sezidal jo je Rodolfo Fioravanti iz Bologne. Hotel se je držati domačega sloga, kar se mu vendar ni posrečilo. Radi tega ima cerkev svojstva renaissance, romanskega, bizantinskega in tatarskega sloga, ki so pomešani. Znotraj pa podaja vse, kar zahteva Rus od svoje cerkve: blestečo krasoto, zlate in sreberne okraske, podobe iz biblijske zgodovine in podobe svetnikov na zlati podlagi napolnujejo ne samo vse stene, ampak tudi stebre do kapitelov, in v vsem prostoru vlada tihota, mistični mrak. Posebno velika vendar ni ta katedrala, kajti srednja kupola je visoka le 37 m, a široka 22 m. Ikonostas — s svetimi podobami pokrita stena, ki se vzdiguje v grških cerkvah pred najsvetejšim, — blesketá se zlata in biserov. Neštivilno biserov pokrivajo paladijum države ter prelepo sliko Matere Božje s krasnimi črnimi očmi, kateri pripisujejo zmago nad Timurlemom. Takih dragoce-

nostij ima cerkev še več, da celo bandera, katerih je 12, so iz čistega zlata in z biseri pokrita. Od raznih podob se vidijo samo glave, a vse drugo je z zlatom in biseri pokrito. Taka bogastva so seveda vzbujala ropoželnost tujih narodov. Ko so gospodarili l. 1610—1613. Poljaki v Moskvi, so jo oropali par krat, a še več je trpela l. 1812. Pri hitrem begu pred Francozi so rešili Rusi le mal del zakladov, le najdragocenejše stvari. Kar so pustili, to so oropali Francozi in cerkev je izgubila 5300 kg srebra in 300 kg zlata.

Vendar se vsled te velike izgube ni zmanjšal ugled, kateri ima katedrala, kajti ta se naslanja bolj ko na velike zaklade na to, da kronajo tu carje. Kdor ve, kako globoko in trdno je ukoreninjen monarhični čut v srcih ruskega ljudstva, ta zna ceniti visoko spoštovanje, katero si je pridobila ta katedrala pri ruskem narodu.

Nikdar ni rusko carstvo s takim bleščem obsuto, nikdar se ne vidi mogočnost samovladarja tako zelo, kot pri kronanju. Kremelj komaj spoznaš v teh dnevih. Grad in mesto sta v praznični obleki. Vest o kronanju je zašla v najoddaljenejše kroge in tisoče in tisoče je ta vest privlekla, da vidijo «batjuško», kakor imenuje prosti narod še dan danes v starem patrijarhaličnem načinu svojega vladarja. O slavnostnih dnevih se giblje car vedno med ljudstvom sedaj peš, sedaj na konju ali v vozu in na dan kronanja spustijo ljudi brez ozira na njihov stan v Kremlj. Nad 60.000 vstopnic razdelijo na ulicah in le zaradi tega, da ne nastane prevelika gnječa.

Arhangelški sobor — druga katedrala v Kremlju — je bil do konca 17. stoletja pokopališče ruskih vladarjev. Sezidal ga je veliki knez Ivan Danilovič Kalita, a v cerkvi je 52 krst, zato je le malo prostora. Zadnji je bil tu položen Peter II. l. 1730., a drugi vladarji počivajo v Peter Pavlovski trdnjavi pri Petrogradu. Fresko-slikarije na stenah nam kažejo podobe carjev in zlate table nam naznanjajo njih imena.

Tretja katedrala je »Blagovječenski sobor«, v kateri so razven svetih podob tudi slike starih modrijanov, Aristotela, Plutarha in raznih drugih. Zlata in biserov se tudi tu ne manjka, kajti katedrala je bila 200 let dvorna cerkev ruskih carjev. Koridor pelje iz katedrale v palačo. V to cerkev so pripeljali ob določenem dnevu bojadi svoje hčere v Moskvo, in car si je izvolil svojo soprogo s tem, da ji je podal robec. Tako je več ruskih bojarjev v sorodstvu s carsko rodbino, na pr. Dolgoruki, Nariškin, Apraškin, Soltikov, Lepuhin i. t. d.

Razven katedral so najznamenitejša poslopja v Kremlju carski dvorci. Granovitajo palačo je sezidal l. 1491. pod Ivanom III. Marko Fresini. Skozi »svatoje sjeni« (sveti dvor), ker ima veliko svetih podob, se pride v granovitajo palačo po rudečih stopnicah (krasnojem krilcu).

Belvederovo palačo je sezidal l. 1636. car Mihael Feodorovič. Zunaj ni posebno lepa, a znotraj je pravi biser za prijatelje starin, kajti vse je v njej tako ohranjeno, kakor je bilo nekdaj. Novi del palače je obrnjen proti Moskvi ter bil sezidan l. 1849. z dvema nadstropjema; pokriva jo zlata kupola. Palača je visoka

60 m, a dolga 121 m. Kremljeva palača ima nad 700 dvoran in sob, h katerim vodi 32 stopnic, a med tem je znamenitih pet velikih dvoran. Povsod se pa vidijo umetnosti in zakladi neizmerne vrednosti. Osobito je carska zakladnica jedna najbogatejših vsega sveta. Preveč bi bilo naštevati vse dragocenosti, ki so tu nakopičene.

Vojašnicam nasproti je «Čudov monastir». Ima ime od čudezne podobe arhangela Mihaela, h kojemu priroma vsako leto na tisoče in tisoče romarjev. V tem samostanu je živel menih Griška Otrepjef, ki se je izdajal za Dimitrija. Zraven tega samostana je palača senata in «orožnaja» palača, v kateri je dragocena zbirka orožja in vojaških priprav. Spredaj je 875 topov, katere so uplenili l. 1812.

Spominov bogati so trije trgi, pri katerih se pa ne moremo dalje muditi¹⁾. Zapustimo Kremlj ter podajmo se skozi «Spasikija vorota» (Odrešenikova vrata) v Kitaj-gorod. Pri vhodu nad vratmi je tu sveta podoba in carski ukaz je velel, da se mora vsak proti kazni odkriti. Še dandanes vsak Rus to stori in ni svetovati se tej navadi protiviti, kajti v takih rečeh ne pozna Rus šale.

«Krasnaja ploščad» (rudeč trg) je dolga 283 m, a široka 158 m. V 17. stoletju je bilo tu 15 lesenih cerkev s pokopališči pri Kremljevem obzidju, in tudi obsojence so tu morili. Tu je prosil Ivan Grozni svoj narod za oproščenje svojih grozodejstev, a tu je malo pozneje bilo usmrčenih na njegovo povelje strahovito število podložnikov.

¹⁾ V Moskvi se nahaja tudi lep trg Ljubljanka.

Sledovi prejšnjih stoletij so vendar izginili in sedaj okrožujejo trg lepa poslopja. Na severu je historični muzej, ki je monumentalna krasota tega mesta, na jugu zeló zanimivi «Pokrovski sobor», Kremlju nasproti so Rjedi, a na trgu sta spomenika Mininu in Požarskemu ter pesniku Puškinu.

Od Krasnaje ploščadi se razprostira proti vzhodu Kitaj-gorod (kitajsko mesto). Kako je nastalo to ime, ni znano. L. 1534. so obzidali na severovshodu mesto z obzidjem in od tega časa se imenuje to Kitaj-gorod. Nekdaj se je bilo naselilo tu več plemičev, sedaj pa ne stanuje tu razven mnihov in duhovnikov nihče, kajti prostor je določen le za prodajalnice, komptoire in magacine. Prostor Kitaj-goroda ni posebno velik. 2200 hiš na 5 trgih, 4 cestah, 11 ulicah je obdano s posebnim obzidjem v polukrogu, a polumer tega polukroga je Krasnaja ploščad. Osem vrat pelje skozi obzidje. Najbolj znana so Voskresenskijeva ali izbi-rična vrata, skozi katera se pride iz Kitaj-goroda na krasno ploščad. Tudi ta vrata Rusi častijo zaradi čudezne podobe Matere Božje, ki je kopija one na gori Atos.

Rjedi se delijo v tri dele, katere ločijo ulice Iljinka in Varvanka. V Iljinki je kupčija na debelo moskavska — «City». Zvečer je vendar tudi tu vse prazno, ker so tu samo komptoiri in magacini. Tudi so tu banke in borza ter velikanske zaloge Nikol-skija, kjer ležé v velikih poslopih nepregledne množice blaga. Tu se namreč zлага surovo blago iz vseh delov sije, predno se oddajo 900 tovarnam.

Središče kupčije je namreč v Moskvi. Velika bogastva so tu nakopičena, kajti kupčija je vedno živahnejša, ker so potrebe kmetov z zboljšanjem kmetskega stanu vedno večje in ker pridobiva Rusija v Aziji vedno več tal. Tam čaka Rusov še lepa bodočnost, veliko lepša kot Angležov. Med tem ko je Anglež nasproten tuji narodnosti ter je v Indiji v kratkem času uničil domačo obrtnost in cele rodovitne pokrajine spremenil v puščavo, je Rus zelo prijazen ter se takoj nauči tujega jezika, zna si sploh pridobiti zaupanje in čislanje vsakega naroda. Zato je Rus v Aziji izboren nositelj evropske civilizacije.

Že v 14. stoletju je bila Moskva znatno kupčijsko mesto, akoravno je kupčevala z vshodom izključno le po karavanah. Takrat so bile ceste prav slabe, poslovanje nevarno, a prenočišč skoro nič. Potovalo se je največ po zimi, ker so bile po leti v deževju ceste polne globokega blata. Najbolj je vendar napredovala kupčija v Moskvi pod Ivanom Groznim, ki je uničil bogato kupčijsko mesto Novgorod ter prisilil 18.000 bogatih kupcev, da so se naselili v Moskvi in v bližnjih krajih. Tako je nastala Moskva središče kupčije, ki sega globoko v Azijo, v Sibirijo, v Kino, Bohajevo in Kivo.

Moskva je bila že bogato mesto, ko je sezidal Peter Veliki Petrograd. Vsejedno je kmalu začel Petrograd Moskvo nadkriljevati in še le v zadnjih desetletjih je zopet nastal prevrat, tako da je Moskva danes zopet to, kar je bila, namreč središče kupčije v Rusiji. Zaradi tega tako raste Moskva (sedaj šteje 990.000 prebiv.) ter v njej število tovaren. Zato je

v Moskvi tako skladišče, katero prekaša po velikosti vse druge v Evropi.

Ko pridemo v Kitaj-gorod, dospemo v veliko gnječo. Povsod kupčija, a najživahnejša je v «gostin-nem dvoru», ki je neka posebnost ruskih mest. Skoraj vsako mesto ga ima in spominja na bližino Azije, kamor dela Rusija prehod. Moskovski gostinni dvor je zelo star. Množica in različnost blaga je vzbujala že v 16. stoletju začudenje. Gostinni dvor je Eri-jentski pazar v evropski podobi. Prodajajo vendar ne samo v zidanih poslopjih, ampak tudi na ulicah. Te prodajalnice so podobne našim «štantom». Zaradi nevarnosti požarov ne smejo v dvoru kuriti, tudi ka-diti se ne sme tu. Snažnost vendar v teh oddelkih ni posebna. Med množico se pa sučejo prodajalci čaja in piva. Tudi obnašanje kupcev spominja na orijent. Tako glasnega kričanja in priporočanja blaga ter usiljivosti kupcev se ne dobi v Evropi, k večjemu nas spominja na židovsko mesto v Pragi. Stalnih cen nimajo. Prva cena je navadno zelo visoka, a od te odjenjajo navadno polovico. To so se Rusi nava-dili pod tatarsko vlado, ne da bi hoteli koga ogolju-fati. Zato kupi priprost Rus najraje od njih, saj dobi tu dobro in ceno blago. Priprost Rus vendar dolgo časa trži za blago, kar je na deželi sploh priljubljeno.

Ne daleč od prodajalnic na ulicah, ki so po-dobne našim «štantom», pa se dviguje ogromno po-slopje, v katerem ima 200 kupcev svoje prodajalnice — namreč «novi rjedi». Na tem prostoru je bil od l. 1626. gostioni dvor, kateri so pa večkrat po-večali, zadnjič l. 1894. Velikansko poslopje zavzema

nič manj kot 9100 kv. sež. (4 ha 13 a). V pritličju ima 280 kupcev svoje prodajalnice, a v prvem in drugem nadstropju so pisarne ter restavranti. V tem poslopju je mnogo oddelkov, cele ulice, katere so pokrite zgoraj s stekleno streho.

V Moskvi, osobito v «Kitaj-gorodu», dobimo različne narode. Vedno novi tipi, vedno nove noše vidiš tu, in kdo prešteje ljudstva in njih imena? Tu so Tataři in Kalmiki z Volge, Kirgizi iz stepe, od Urala, iz Buhare in Kivajri iz srednje Azije, iz Kavkaza, Čerkesi in Georgijci; tu so Armenci, Perzi, Grki, cigani in slednjič neštevilni nomadi, kojih imena pri nas komaj poznamo. Vsi so v svojih narodnih nošah, tudi Rus v Moskvi še rad nosi narodno obleko, akoravno se je francoska obleka v Moskvi že zelo razširila.

Izmed drugih cerkev je najzanimivejša Pokroviskij sobor ali cerkev Vasilij Blaženoj zaradi svojega sloga, ki je zelo izviren. Kupole so po polževo zavite in vsaka ima druge oblike in barve. Jedna je pobarvana, druga ima rudeče podolgaste črte, tretja rumene in zelene. Vrejene so druga zraven druge, a ne okrog glavne kupole, kot pri drugih cerkvah. To cerkev je sezidal l. 1554. Ivan Grozni v spomin na zmago pri Kazanu.

Iz Kitaj-goroda napotimo se v «Bjeloj-gorod» (belo mesto), ki obkroža Kremelj in Kitaj-gorod v velikem polokrogu. To mesto je začel zidati l. 1585. Ivan Grozni. Mesto je bilo obzidano, ali zidovje so vendar podrli in mesto njega naredili buljvare, katerih je tu 18. Kakšna razlika med tem mestom ter

Kitaj-gorodom ali Kremljom! Tu ni preteklosti, tu je sedanost. Bjelij gorod je sedež uradov in aristokracije. Lepe široke ulice, ukusne hiše in mogočna javna poslopja nam skoraj otemniijo zavest, da smo blizu Kitaj-goroda. Tu se nam predočuje Moskva s pridobitvami moderne kulture, katere smo navajeni dobiti v velikih mestih zapadne Evrope. Tudi v belem mestu je živahnost doma, vendar v drugem pomenu kot v gostinnem dvoru in v rjedih. Med tem ko je v zadnjem zvečer vse tiho, prične se v prvem živahno življenje, kajti po trudapolnem delu si poišče marsikak zabave v gledališčih, koncertih, cirkusih, klubih in brezštevilih restavrantih in traktirih, ki so v tem delu mesta. Za vsak vkus je tu preskrbljeno. Zraven restavrantov s francoskim ukusom urejenih, so ruske gostilnice z orgljami, ki nadomestujejo cel orkester, pivopivnice s kegljišči itd. Kavaren je le malo, saj tu, kjer je udomačen čaj, ni tal za kavo. Piva se se vendar od leta do leta več popije.

Najživahnejši del je Tverskój buljvar, ki je zbirališče elegantnega sveta in vojaštva. Tudi je središče marsikatero trgovine, zato je gnječa tu tem hujša. Zraven buljvara so lepa poslopja, med temi palača guvernerja. Najlepše ulice so bile sezidane v zadnjih desetletjih in sicer pravilno in moderno ter imajo električno razsvetlavo. Seveda se te novomodne točke ne prilegajo dobro vsi Moskvi. Ako se oddaljimo od njih, vlečejo se hiše po hribu doli in gori ter se ognejo na levo in desno. Sem ter tje preveč molijo iz vrste in gotovo ni njihovega prostora določil geometer. In pri vsem kakošna razlika!

Tu stoji ponosno novo poslopje v nežni obleki, zra-ven njega pa čepi starinsko poslopje z zeleno po-barvano streho. Tako se vrstijo hiše: jedna je krvavo rudeča, druga modra; ta zopet z zeleno, modro ali rumeno ornamentiko, ona je zopet rumena z rudeče-modro-zelenimi okraski na oknih itd. Tudi v slogu je ista izprememba, vrste se ruski, grški, gotski, pa-riški slog itd.

Za turista je ta velika razlika prav prijetna, ker se oko ne utru-di tako hitro, kot po drugih jedna-komerno zidanih mestih. Moskva pa je pisana zaradi tega, ker morajo les in kovine pobarvati, ker dru-gače vse segnije in zrjovi. V barvanju pa se vsak ravna po svojem ukusu, le strehe so večinoma vse zelene ali pa rudeče.

Da je v Moskvi živahna kupčija, priča nam že prav amerikska reklama. Menda ni v nobenem mestu v Evropi toliko napisov kot v Moskvi. Ko sem hotel menjati avstrijski denar, naštel sem na vratih iste hiše, kjer so menjali tudi papirnati denar nič manj nego 56 napisov, a ko sem prišel na dvo-rišče, jih je bilo tudi tam mnogo. Zato se orijentuje vsak v Moskvi zelo težko, ker se ulični napisi izgu-bijo mnogokrat med raznimi drugimi napisi.

Letošnjega leta je Moskva vsled kronanja carja zelo pridobila, pa vsejedno se je pō nekaterih ulicah kanalizacija še le izvrševala, a tudi razsvetljava je v mnogih krajih kaj skromna.

Moskva je zelo razprostrano mesto, zato je treba večinoma voziti se v oddaljene kraje. Iz «bje-lega» mesta vodijo v predmestje in letovišča konjiki,

a tudi izvozčikov je čez 10.000. Iz raznih krajev pridejo kmetje z neznatnimi a trpežnimi konji in lahкими vozovi. Oblečeni so v dolg temen kaftan s pasom, dolge čevlje in na glavi imajo navadno širokokrajen cilinder. Začetskoma se mnogi v mestu prav malo spoznajo, zato potegne na križpotih gost izvozčika za desni rokav, ako hoče na desno, za levi rokav, ako hoče na levo. — Izvozčik ima svojo takso, a se je ne drži. Zato je najbolje, ako se vsak že naprej ž njim pogodi. Ako se zakliče iz hotela, ali kjer stojijo vozovi, «izvozčik», pridirja jih takoj cel trop, ki med seboj potem barantajo ter vedno nižjo ceno zahtevajo. Rad vzame izvozčik «na čaj», a si ga ne pribori kot dunajski fijaker ali italijanski vetturino. Tudi je humorist. Ako si prihrani večjo svoto denarja ter se stalno naseli v Moskvi, omisli si boljšega konja in kočijo, zato pa tudi zahteva večjo plačo. V Moskvi, Nižjem Novgorodu in Petrogradu je videti le malo dvovpreženih kočij, a vendar je tu velika razlika med navadnimi in boljšimi izvozčiki. Zadnji se takoj spoznajo na boljši obleki, navadno so tudi lepo rejeni ter imajo praviloma krasne črne konje, ki zelo hitro dirjajo.

Med raznimi narodi dobimo zlasti mnogo Tatarov, ki zastopajo tu nemškega žida, ki prodaja in kupuje v zahodnih velikih mestih staro obleko. Njegova dolga suknja ima poseben kroj, a pokrit je z visoko ovčjo kapo. S polnim žakljem na rami hodi od hiše do hiše ter kupuje razno staro obleko. Živi jako trezno, zato so natakarij v nekaterih gostilnicah Tatar — ker ne pije nobene alkoholične pijače. V malo

letih si prištedi večjo svoto, katera mu omogoči, da si kupi v svoji domačiji malo posestvo.

V Moskvi se povsod lahko opazuje, kako pobožen ja ruski narod. Moskva nima samo 400 cerkva in kapelic z mnogimi čudovitimi ikonami, nego tudi na raznih stolpih in vratih so svete podobe, kjer se nikdar ne pozabi priprost Rus pobožno odkriti ter trikrat prekrižati se. Celó na raznih hišah in prodajalnicah so svete podobe, isto tako v vsakem traktiru.

Rus zelo skrbi za svoje cerkve, še bolj pa za samostane, kajti spoštovanje Rusov do menihov je že od zdavnaj ukoreninjeno. Ko so Tatari neprenehoma napadali Ruse, so bili namreč samostani v času nevarnosti pribežališče vsemu ljudstvu, ker so bili ti z zidovjem obdani. Mnogokrat so podpirali v nevarnosti tudi kneze časih z denarjem, zato so se priljubili tudi tem. Razven tega imamo iskati prve pričetke literature na Ruskem v samostanih. Sčasoma so si pridobili samostani veliko bogastvo, in postali so celo posestniki velikih pokrajin.

Med posvetnim (bjelim) in samostanskim (črnim) duhovenstvom je bilo že od nekdaj veliko nasprotstvo. To se že vidi na prvi pogled v Moskvi, kjer posvetna duhovščina dežele pohaja cerkve kot tujci. Zmagalo je namreč zadnje in najnadarjenejši dijaki gredo v samostane upajoči, da dospejo do kakega višjega častnega mesta, ki so le menihom dostopna. Dandanes so namreč vsi škofi in višji cerkveni dostojanstveniki in tudi vsi direktorji in večinoma vsi profesorji seminarov menihi.

Koliko daje pobožen Rus za cerkve in samostane, razvidno je, da donašajo nabiralniki na ruskih kolodvorih Nikolajevske železnice vsako leto čez $\frac{1}{4}$ milijona rubljev. Še več pa donašajo romarji v razne samostane, v katerih je kakošna čudezna podoba. Zadnje mnogokrat za nekoliko časa posodijo raznim rodbinam, kar jim donaša ogromne svote.

Kakor je bilo že omenjeno, je na ruskih kolodvorih in drugih krajih mnogo nabiralnikov za razne samostane, cerkve ali druge dobrodelne zavode. Razven tega mrgoli osobito v Moskvi polno nabiralcev in nabiralk za razne samostane i. t. d. Zadnje so večinoma oblečene kot nune, akoravno niso nune, ampak se bavijo s tem kakor s kakim obrtom. Od raznih samostanov i. t. d. dobe namreč pooblastila za pobiranje doneskov proti temu, da donašajo vsak mesec določeno svoto. To nabiranje postane mnogokrat nadležno, kajti čestokrat kar mrgoli nabiralcev v navadnih gostilnah, da celo v vagonih in na parobrodih. Nekateri vendar to pooblastilo porabijo, da ložje berčijo ter malokaterikrat oddado določeni prispevek.

Najlepša cerkev v Moskvi je »hram Krista Spasitelja« (Odrešenikova katedrala), katero so zgradili v spomin na rusko-francosko vojno l. 1812. Hoteli so sezidati cerkev, ki bi bila podobna Petrovi katedrali v Rimu, kar se jim je posrečilo vsaj od znotraj, kajti znotranji del cerkve je prekrasen. Blesketa se v čisti belini in nad njo se vzdiga petero kupol. Katedralo so začeli zidati l. 1839., a so jo otvorili l. 1883. Vnanje stene cerkve diči 48 mramornatih podob, ki so stalo 773.000 r. V pozlatilo petih kupol pa so

porabili 25 pudov (čez 400 kg.) zlata, kar je stalo okoli pol milijona rubljev. Nad 68 m dolgo in 72 m visoko cerkveno ladjo se vzdiguje na štirih stebrih velikanska glavna kupola. Blesteča krasota nas iznenadi, ko stopimo v cerkev, in kolikor dalje gremo, toliko bolj se čudimo krasoti te cerkve. Pred vsem pa se odlikujejo krasne podobe, ki so naslikane od prvih ruskih slikarjev. Vse slike so stale čez 1 milijon rubljev in le velikanska slika ustvarjenja sveta in slika svete Trojice sta stali čez 300.000 r. Tudi ikonostas iz belega mramorja diči več prekrasnih podob. V razsvitljenje cerkve služi do 3200 sveč v mnogih svečnikih. Kako krasno mora biti tu božične noči! Katedrala je stala čez 20 milijonov goldinarjev. Njej nasproti se vzdiga Kremelj s carskimi palačami in z najstarejšimi ruskimi katedralami.

Katoliki imajo dve cerkvi, namreč Francozi jedno in Poljaki jedno, katerima se pridružujeta asila za revne in obolele. Francoska cerkev ni tako krasna in bogata kakor druge ruske, a je blesteče čista in zelo ukusno ozaljšana. Cerkev je ob nedeljah zaradi pridige in lepega petja, pri katerem sodelujejo prvi umetniki, zelo obiskana. — Nemška kolonija ima protestansko cerkev in pastor, D. Dieckhoff, je zaslul z ustanovitvijo izborne nemške šole in društva za vzgojiteljice, ki ima čez 3000 največ ruskih članov. Pri tej koloniji je največ ruskih Nemcev.

Za izobrazbo naroda se je v zadnjih desetletjih neizrečeno veliko storilo, akoravno na drug način kot pri nas. Učilnice, zbirke učil in umetnostij rastejo tu kot gobe, o čemer se prepičamo na kratkem

sprehodu po «bjelem gorodu» in bližnjih krajih. Razven vseučilišča, liceja, tehniškega vseučilišča, poljedelskega višjega učilišča, kupčijske akademije in instituta za vzhodne jezike je 5 moških gimnazij, 1 progimnazija, 3 realna učilišča, penzijon dvorjanstva, 5 vojnih učilišč, duhovna akademija ter 3 duhovna učilišča. Za višjo žensko izobrazbo skrbi 10 institutov ter 11 ženskih gimnazij. Razven tega je še 44 raznih kupčijskih, obrtnih, strokovnih, risalnih, godbenih itd. šol. Šole so pravoslavne, a tudi drugoverci imajo svoje šole. Tako imajo katoliki Francozje ter Poljaki po jedno moško ter jedno žensko šolo, a Nemci-protestantje šest šol, med temi dve realni učilišči ter jedno žensko gimnazijo; a tudi mesto vzdržuje jedno šolo za revne otroke protestanske vere.

Ljudskih šol je 189, med temi razven državnih in mestnih šol tudi «cerkovno-prihodskih» (t. j. pri raznih cerkvah in samostanih) 22, 16 jih vzdržuje «blagotvornitelnoje» društvo, a 22 je častnih. Državnih ali uzornih šol ter meščanskih ni veliko, zaradi tega ni mnogo ljudskih šol več kot štirirazrednih. pač pa se dobi še nekaj dvorazrednih.

Razven omenjenih šol jih je še nekaj v raznih dobrodelnih zavodih. Predaleč bi zašel, da bi hotel opisati le znamenitejše dobrodelne zavode, katere ima Moskva. Milosrčnost ruskega prebivalstva si izmisli vsako leto novih ustanov, zato je v Moskvi polno dobrodelnih zavodov, osobito mnogo bolnic, ki so izborno urejene. Tudi vlada daje drugim dober vzgled. Tako je v Moskvi najdenišnica, ki imponuje vsakemu zaradi svoje ogromnosti in katera je jedna prvih

sličuih zavodov vsega sveta. Vzdržujejo jo pa iz dohodkov monopola igralnih kart. V moskovski najdenišnici se vzgojuje vsako leto čez 14.000 otrok. Vsprejme se vsak otrok, tudi če se položi pred palačo. Ako hočejo pa stariši pozneje otroka nazaj, plačajo samo 35 rubljev. Zato je detomor v moskovski guberniji redka stvar. Otroci pa dobijo v tem zavodu tako izborno vzgojo, da mnogi revni stariši že zaradi tega pošiljajo svoje otroke v ta zavod, v katerem ostanejo, dokler jim ne preskrbijo služeb pri raznih obrtnikih.

Izborne, ogromne in mnogoštevilne zbirke in knjižnice — katerih zadnjih ni nič manj kot 43 — pospešujejo izobrazbo meščanov. Mnogo istih razpolaga s takimi zakladi, kakor jih imajo le ameriške zbirke Astona, Vanderbilda in drugih. Vse te zbirke so pristopne vsakomur.

Zraven Kremlja je zelo priljubljen Suharjev stolp. Osemoglati stolp v višini 65 m je sezidan v lombardsko-gotskem slogu. V tem stolpu je sedaj reservoir mestnega vodovoda. Mitišči vodovod mu privaža vodo iz 43 studencev in daje vsak dan 350.000 veder vode. Z vodo je Moskva vendar premalo preskrbljena, akoravno daje še kodinski vodovod vsak dan 150.000 veder vode. Ker pride samo 1 vedro vode na človeka, čuti se to pomanjkanje osobito pri požarih. Mitiščni vodovod je dolg 18 km, a zadnjih 11 km goni para vodo. Z vrha tega stolpa je prelep razgled.

Gledališč ima mesto več, med temi presega »imperatorski teater» tudi »boljšoj teater» po veli-

kosti samo gledališče San Carlo v Napolju. Prostora je za 4000 gledalcev, a oder je največji vsega sveta, ker je »scena« dolga 21 m. Prirejajo se vendar tu samo opere in baleti.

Mnoga javna poslopja nas iznenajajo z velikan-skimi dimenzijami: tako ima Pokrovskova vojašnica prostora za 2500 mož, vojaška bolnica za 2000 mož. Znamenita poslopja so: Moskovska tiskarna v Poštni ulici, veliko temno rujavo poslopje z amfiteatralnim počeljem in zelo širokimi stopnicami; akademija za umetnost v Aleksandrovem vrtu, ki je podobna italijanskemu grodu; temni »Strastnoj monastir« na jednakoimenovanem trgu, in več palač plemičev, vsaka v svojem slogu.

Spomenikov ima mesto malo. Med Kremljem in Kitaj-gorodom sta na Krasnaji ploščadi že omenjena kipa Minina in Požarskega. Požarski sedi zamišljeno gledajoč kot knez s ščitom in mečem. Minin stoji pokonci levico prožeč, kot bi hotel reči: Blago in kri, žene in otroke za očetnjavo. Njegova desnica vleče meč iz nožnice.

Razven spomenika Puškinu so tudi tu »triumfalnija vorota« v spomin vojni proti Napoleonu ter »krasnija voroti« v spomin kronanja Elizabete. A ne samo v središču mesta, kjer se v drugih mestih koncentrujejo vse zanimivosti, ampak tudi v raznih predmestjih vidimo vedno kaj zanimivega. Tako je v severnem delu »njemeckaja ulica« in »njemecki rynog« (trg), a ne daleč od tu sta vasi Preobrasovskoje in Semenovskoje, kjer je vzgajal Peter Veliki svojo

dvorno gardo, ki mu je pozneje v boju s streljici tako izborna služila.

Zgodovinsko je pač najbolj zanimiv požar l. 1812.

Proti poludne 14. septembra 1812. l. so se približevali prvi francoski vojaki, ko so zapuščali na nasprotni strani zadnji ruski mesto, skozi Dorogomilova vrata. Napoleon je čakal več ur, upajoč, da se prikaže deputacija, ki mu prinese mestne ključe. Ko so pa vohuni naznanili, da je mesto zapuščeno, je dal slednjič nevoljen povelje korakati v mesto. Vhod se je vršil med trdim molčanjem ter ni bil prav nič podoben vhodu zmagoslavne vojske. Prebivalci, ki niso zapustili mesta, so se skrili v hiše, kate-
tere so bile vse zaprte. Na ulicah ni bilo človeka, razven nekoliko postopačev. Proti večeru je začelo mesto goreti na treh krajih ob enem. Požar se je hitro razširil, ker ni bilo gasilnic, a mnogo netiva nastavljenega. Drugi dan so nastali zopet požari, a zažigalcev niso mogli zaslediti. Ko pa je tretji dan nastal hud veter, se je razširil požar iz ulice v ulico tako hitro, da je bilo celo mesto jedno samo pogorišče. Prestrašeni Moskovčani so zbežali v cerkve ali v kleti. Vojaki, ki so pričakovali bogatega plena in prijetnih stanovanj, so se skušali za to odškodovati ter so začeli ropati. Med požarom so se vršile grozne reči. Oropali so celo cerkve. Napoleon je zgubil v požaru 40.000 mož, a Rusi čez 400 milijonov vrednosti. 6502 hiš, 7155 prodajalnic z nezmerno zalogo blaga je bilo uničenih. Napoleon je moral mesto zapustiti ter se je naselil v gradu Petrovem. Hotel je

Ruse z ostrostjo vkrotiti ter je dal 20 kmetov, ki niso hoteli preskrbljevati Francozov z živežem, ustreliti. To pa je le provzročilo, da so se Rusi Francozom še bolj oddaljevali.

Ko je bil Napoleon prisiljen zapustiti Moskvo ter se vrniti, je zaukazal razstreliti Kremelj, kar se pa v naglici ni moglo dovršiti zaradi masivnega zidovja. Cesarsko palačo, arsenal, jedno cerkev in dva zvonika so Francozje razrušili. Zvonik Ivan Veliki se je dobro držal, le jeden zvon je padel na tla ter se razbil.

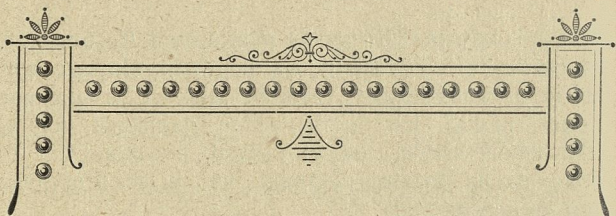
Francozje in tudi drugi zgodovinarji dolžijo tedanjega poglavarja Moskve, kneza Rostopšina, da je ta zaukazal v svojem barbarskem patrijotizmu Moskvo zažgati, da bi zabranil Napoleonu v Moskvi prezimiti ter ga prisilil k vrnitvi. Isti je baje celo sam dal dober vzgled s tem, da je vrgel gorečo bakljo v svoje lepo letovišče v Voronovi. Rusi zopet dolžijo francoske vojake, da so to storili v svoji surovosti. Slavni ruski pisatelj grof Tolstoj pa meni v svojem slovečem romanu «Vojna in mir» tako: «Da bi za požar Moskve klicali posamezne osebe na odgovor, ni vzroka. Moskva je pogorela, ker je prišla v tak položaj, da bi pogorelo vsako drugo tako mesto kakor je bila Moskva, ko bi imelo tudi več sto slabih gasilnic. Moskva je namreč pogorela, ker so jo zapustili njeni prebivalci. To je bilo ravno tako neizogibno, kakor mora pogoreti kup tresek, ako nanj padajo več dnij zaporedoma iskre in ogenj. Leseno mesto, v katerem, ako je obljudeno, skoraj vsak dan gori, mora pogoreti, ako nima več prebivalcev in ako se vanj naselijo vojaki, ki neprevidno ravnaajo z ognjem.

Zato ni kriv ne barbarski patrijotizem Rostopšinov, ne francoska surovost, da je pogorela Moskva, ampak le lahkomišljenost vojakov. Ako so pa tudi nekateri zažigali, kar je še vedno dvomljivo, ker ni imel nikdo vzroka, da bi zažigal, ne more biti to krivo, da je Moskva pogorela, ker bi se brez tega isto moralo zgoditi».

V okolici je najbolj znamenit Troickov samostan. Noben drug na svetu ni tako bogat kot ta. Njegova zakladnica znaša vrednost 2000 milj, vsaj zadnjih 400 let ni pozabil noben car ali drug velikaš sem potovati in kaj podariti. Slike, obleke in posode, cerkvene dragocenosti, katere ima zakladnica, obsegajo izvanreden muzej ruske umetnosti. Troickov samostan je tako velik, kot malo mesto. Ima palačo, arhimandritovo hišo, 12 cerkva in kapel, ženski hospis in dve veliki gostilni ter knjižnico z 9000 zvezki. V jedilnicah pogoste brezplačno vsako leto 12.000 romarjev, v šolah se uči 300 otrok. Vsako leto pride sem več sto tisoč romarjev.

Iz Moskve sem se peljal v Nižnji Novgorod, da si ogledam «vserossiskajo vystavko», slovečo «jarmarko» (semenj) ter mesto, ki ima lepo lego. Predno opišem Nižnji Novgorod, oglejmo si ljudsko šolstvo na Ruskem ter izgon v Sibirijo.

XXI.

Ljudsko šolstvo.

Ljudsko šolstvo ogromnega ruskega carstva se ne sme tako soditi, kot ono drugih zapadnih držav, kajti poleg ogromne razprostranosti ter redkega prebivalstva ima ruska država veliko množico raznih narodov, izmed katerih so nekateri še vsaki izobrazbi nasprotni. Zato ljudske šole še niso tako razširjene, kot v nekaterih drugih državah srednje Evrope, kjer je pa tudi povprečno število prebivalstva do 6 in še večkrat večje nego na Ruskem. Razven tega se je ruska vlada premalo zanimala za ljudsko izobrazbo ter ljudske šole prepuščala občinam, cerkvam, društvom in ljudstvu samemu.

Ko je bilo odpravljeno nevoljništvo l. 1861., ter so bila upeljana samoupravna zemstva, je nastala ljudskemu šolstvu nova doba. Zemstva so se zanimala po možnosti za ljudsko šolstvo, ustanavljala učil-

nice, podpirala jih ter skrbela za izobrazbo učiteljev in za njih boljše gmotno stanje. Nekoliko časa jih je tudi vlada podpirala, a ne dolgo, zato se je zanimanje zemstev do ljudskega šolstva ohladilo. Po osemdesetih letih pa se je začelo gibati tudi pravoslavno duhovenstvo, ustanavlja je župne (cerkovno-prihodske) šole, v katerih je glavni smoter vzgajanje v duhu pravoslavne cerkve. Vlada je te šole raje podpirala, nego popred zemske, zato so nekatera zemstva spremenila svoje šole v cerkovno-prihodske.

Najbolj napreduje ljudsko šolstvo v zadnjih desetih letih. Tako piše V. J. Bahterov v svoji izborni knjigi «Vnješkolnoje obrazovanije naroda», da je izstopilo po poročilu ministerstva «Narodnoga prosvješčenija» iz ljudskih šol njemu podrejenih l. 1884. več kot 400.000, a l. 1895. več kot 600.000 dečkov. Ako prištejemo k temu še učence drugih šol, zviša se to število na 800.000, a število narodnih šol je naraslo na 60.000.

Ljudske šole na Ruskem so 1). državne (od vlade ustanovljene in vzdrževane), 2). zemske (od gubernskih ali ujezdnih [okrajnih] zemstev ustanovljene in vzdrževane), 3). župne ali cerkovno prihodske ter 4). proste (školy gramotnosti).

Proste ali «školy gramotnosti» vzdržujejo seljaki sami, ako ni blizu okrog nobene šole. Ruski narod je že davno pripoznal, da ni dobro, ako kdo ne zna čitati ali pisati (brezgramotnomu žit' plocho), zato ustanavlja rad proste šole, v katerih se učijo učenci samo čitati in pisati. Največkrat je taka šola v vaški hiši, a seljaki se pogovore s starim vojakom,

bivšim dijakom itd., da isti uči njihove otroke čitati in pisati. Tak učitelj sicer nima pojma o pedagogiki, toda največ učencev se vendar nauči čitati in pisati. Te šole vendar niso bile vedno priljubljene vladi, da, ista jih je celo od l. 1874—1882. zatirala, ker je domnevala, da razširjujejo razkol. Razkolniki namreč najraje pošiljajo svoje otroke v take šole. L. 1882. je dal prostim šolam naučni minister popolno svobodo, da se smejo širiti po vseh deželah. Teh šol je vendar od leta do leta vedno manj, ker nastaja vedno več zemskih in župnih šol. Tako so nekatera zemstva vpeljala že po vseh selih zemske ali cerkovno-prihodske šole ter zaukazala, da smejo le izprašani in od šolskih nadzornikov potrjeni učitelji poučevati.

«Cerkovno-prihodske» šole so se začele najbolj širiti od l. 1894. sem. Uredilo jih je pravoslavno duhovenstvo, a tudi vlada jim je naklonjena. Glavni predmet na teh šolah je Božji zakon. Ker župne šole podpirajo razna verska in druga društva, so se v Rusiji zelo razširile. Večinoma poučujejo v župnih šolah pravoslavni duhovni in učiteljice.

Zemske šole so najbolj podobne našim šolam. Največ so v lastnih šolskih poslopih, od katerih so mnoga sezidana po vseh pravilih zdravstva ter imajo učne pripomočke in učitelje, ki so se vežbali na učiliščih. Zemske šole so ali jednorazredne, v katerih se učijo učenci samo čitati, pisati in računati, ali pa dvorazredne, v katerih se poučujejo tudi realije. V prve hodijo otroci tri, v zadnje pa pet let.

V mestih so tudi meščanske šole, namreč ljudske šole nadopolnjujeta še dva letnika.

Razven omenjenih šol so v mnogih večjih krajih tudi še državne ali uzorne šole, katere vzdržuje učno ministerstvo.

Najbolj pa raste v zadnjih letih v ruskih mestih in na deželi število od raznih društev ali posameznih dobrotnikov vzdrževanih šol; izmed zadnjih poučujejo mnogi osebno. Tako je sloveča šola slavnega ruskega pisatelja grofa Tolstova v Jasnih Poljanah ter ona Alčevska v Harkovu. Dr. Murko opisuje jedno takih šol sledeče: «Ne daleč od grada stoji dvorazredna šola, katero popolnoma vzdržuje grofica. Tako bogata učil za nazorni nauk bode pač malokatera šola, kakor ta; videl sem v nji celo zemljevide svete dežele in slovanskih narodnostij. Otroci dobivajo knjige po potrebnosti zastonj. Poučujeta dve učiteljici. Učencev je v nji nad 80, med njimi deklic le okoli 15. Podobna razmerja se nahajajo povsod, tako namreč sodi ruski narod o ženski omiki. Za oddaljene učence je pri šoli «penzija», kjer biva po 15 otrok. Na vrtu imajo svoje gredice in navajajo jih k temu, da bi si nekdam svojo hrano sami pridelovali.

Da bi ruski narod osobito dečke bolj pridno v šolo pošiljal, uredila je ruska vlada pred malo leti čas službovanja pri vojaki po letih šolanja. Analfabeti morajo službovati namreč 6 let, ljudsko šolo dovršivši 4 leta, a oni, ki so obiskovali srednje šole, 2 leti. Pač dobro bi bilo, da bi imel tudi pri nas Rakošno prednost oni, ki je dovršil ljudsko šolo, oziroma dobil odpustnico, pred onim, ki je ni prav nič ali neredno obiskoval.

Posamezne vasi so v Rusiji mnogokrat zelo oddaljene in otroci imajo več ur hoda v šolo. Zato ostajajo v mnogih šolah učenci po ves teden v šoli ter tam spijo in jedo. V mnogih šolah so v ta namen »nočležnaje«, kjer otroci spijo, in jedilnice, kjer spravljajo in povživajo seboj prineseno hrano. Šolski pouk se prične na teh šolah o ponedeljkih popoldne ter trpi do sobote opoldne, da morejo učenci priti v šolo ter se vrniti domov. V nekaterih šolah se za učence prav dobro skrbi. V vsaki šoli je vsaj samovar, da si pripravijo otroci toplo pijačo, v nekaterih šolah pa so narejene posebne kuhinje, kjer kuhajo otroci pod nadzorstvom učiteljeve soproge ali učiteljice.

Število »gramotnih« rekrutov je znašalo že l. 1887. v nekaterih gubernijah čez 40 %, a vsejedno je splošna »gramotnost« selskega prebivalstva še vedno zelo nizka, kajti ona znaša med moškimi samo 21 %, a med ženskami celo samo 3·3 %. Ljudskih šol je bilo namreč v prejšnjih desetletjih na Ruskem tako malo, da je ogromna večina ruskega naroda vzrasla brez šolske obrazbe. Da se pa tudi odrasli lahko naučijo čitati in pisati, so otvorili v mnogih mestih in selih nedeljske in večerne šole. Prva nedeljska šola se je otvorila v Kijevu pa že l. 1858., a najbolj se širijo iste v zadnjem desetletju, in med njimi je mnogo ženskih šol. Za nadaljno izobrazbo onih, ki so izstopili iz ljudske šole, so otvorili nadaljevalne šole. Število vseh teh šol je vendar za ogromno rusko državo še vedno prenizko, ker je takih šol samo okoli 15000, pač pa obiskuje neka-

tere teh šol zdatno število, tako šlisenburško šolo nad 700.

Kakor je različno ljudsko šolstvo pri nas v raznih kronovinah, tako je tudi na Ruskem v raznih gubernijah. Saj so razne gubernije glede blagostanja, glede povprečnega števila prebivalstva ter rodovitnosti tal še bolj različne, kot pri nas razne kronovine. Ker je pa skrb za obrazovanje naroda prepuščeno na Ruskem gubernskim in okrajnim zemstvom, je ljudsko šolstvo v nekaterih gubernijah že na visoki stopinji, drugod zopet, kjer se zemstvo za izobrazbo naroda dovolj ne zanima ali kjer še drugi odnošaji tega ne pripuščajo, pa na nizki stopinji. Zato so tudi učiteljske plače v raznih krajih ter raznih gubernijah zeló različne.

Rusija je stopila pozno na pot obrazovanja, razven tega so pričeli z istim od zgoraj doli, t. j. skrbelo se je največ za dobre višje in srednje šole. Rusija je privabila sem najboljše učenjake, in sčasoma so postale višje šole tako izborne, da dandanes ne potrebuje več pomoči inostrancev, ampak da v zadnjih letih celó eksportuje v inozemstvo učenjake, tehnike, preiskovalce, literate, umetnike itd. Tako je Kovalevskij vseučiliščni profesor v Montpellieru, Kovalevskaia vseučiliščni profesor v Štokholmu, Mičnikov profesor na zavodu Pasteurjevem v Parizu, ravno tam Gamazij Jabločkov, izdajatelj in prireditelj električne razstave v Parizu, Vyrobov urednik svetovnoznane «Revue des deux mondes», Ivanov prvi učitelj risanja na slikarski akademiji v Parizu itd. Nekatera vseučilišča imajo namreč toliko obiskovalcev, da je

že nastal učenjaški proletarijat. Tako mi je pravil urednik «Odesser Zeitung», s katerim sem se vozil po Donavi, da v Odesi zdatno število mladih ljudi, ki so vseučilišče dovršili, brez službe postopa okrog.

A ne samo za višje moško izobrazovanje, ampak tudi za višje žensko se tako skrbi, da je žensko srednje in višje šolstvo na Ruskem na visoki stopinji. K temu je gotovo pripomoglo vladanje petih caric preteklega stoletja. Izobraženost ženstva je vendar ostala le bolj v višjih slojih. Prosti narod le nerad pošilja deklice v ljudske šole, kaj še le v višje. V višjih slojih se je pa pri tej izobrazbi med ženskami razširilo stremljenje k vlasti ter sploh k moškemu delokrogu. Tako dobite žensko že v raznih učenih društvih ter pisarnah. Veselo znamenje pa je, da raste od leta do leta število mladih, mnogokrat plemiških dam, ki se posvetijo učiteljskemu stanu, tako da pride skoraj ljudsko šolstvo popolnoma v ženske roke. Učiteljice imajo namreč na Ruskem isto plačo, kot učitelji, ter jih je v mnogih mestih več kot učiteljev. Tako so v mnogih narodnih šolah učiteljice v ogromni večini nad učitelji n. pr. v Petrogradu in v Moskvi, a v Petrogradu so celo na 220 šolah (izmed 250) same učiteljice. «Najbolj so se obnesle učiteljice», piše dr. Murko, «one se dosti bolje z narodom razumevajo, popolnoma ž njim živijo in zavoljo tega so tudi zelo priljubljene narodu».

Oglejmo si še nekoliko zunaj šolsko obrazovanje ruskega naroda. Da bi imele narodne šole šolske knjižnice, smatralo se je ponekod na Ruskem še pred 10—15 leti kot potrata. Sto tisoč dečkov

je zapustilo vsako leto ljudsko šolo, a vprašanje, kaj bodo ti čitali, je zanimalo le nekatere, in še ti so mislili, da so storili dovolj, ako so priredili nekatere izdaje za narod. — Ti nazori so se vendar popolnoma spremenili. Rusi so namreč prišli do spoznanja, kakor piše Bahterov v omenjeni knjigi, da najboljša opera, katere prireditev stane več desetisoč rubljev, nima za občinstvo takega zanimanja in toliko dobrih posledic med selskim narodom, kot trikopežna knjiga, ki je pisana s talentom.

Zato raste število društev in njih članov, ki skrbе za razširjanje dobrih knjig med narodom, od leta do leta. Na čelu sta petrograško društvo »gramotnosti«, ki je razdelilo v zadnjih desetih letih čez 400.000 knjig, ter moskovsko, ki je podarilo v zadnjih petih letih knjig za 13.000 rubljev. V teh kakor tudi v drugih mestih so otvorili narodne čitalne, kjer lahko bere prosti narod knjige, ter jih tudi na dom izposojujejo. V teh čitalnah pomaga mnogo dobrovoljcev, tako v karkovski narodni čitalni do 50, a v knjižnici pri moskovski nedeljski šoli 30—40 oseb.

A ne samo razna društva, ampak tudi razna zemstva se resno bavijo z vnanješolskim obrazovanjem naroda. Ker so mesta v Rusiji mnogokrat zelo oddaljena, odvarjajo namreč v mnogih gubernijah ali ujezdih (okrajih) selske knjižnice. Te knjižnice so ali v zvezi s knjižnico selske šole — da namreč pomnožijo šolsko knjižnico z knjigami, ki so sposobne za odrasle, ali pa so samostojne. Nekatera zemstva so že davno pripoznala potrebnost selskih knjižnic ter jih upeljala pri šolah ujezda (okraja),

druga zemstva jih sedaj upeljujejo, a so pa tudi taka, ki se s tem vprašanjem na bavijo. Tako je določilo črnogorsko gubernsko zemstvo 60.000 rubljev za ureditev 600 knjižnic v svoji guberniji, kursko 15.000 rubljev, vjatsko, ki je sklenilo otvoriti 3000 knjižnic, 20.000 itd. Z ustanovitvijo selskih knjižnic je postala zveza med narodom in šolo ožja in prosti narod se je začel zanimati za šolo. V nekaterih vaseh se šolsko poslopje v nedeljah in praznikih spremeni v čitalno; kmetje radi zahajajo v njo ter berejo tam časopise in knjige. — Tudi družbe treznosti podpirajo zelo selske knjižnice, kajti s tem je omogočeno, da ob nedeljah posedajo kmetje mesto v gostilnicah pri knjigah. Družbe treznosti so na Ruskem veliko bolj razširjene nego pri nas. Tako se odlikujejo ne samo razne verske sekte v tem, ampak so se že cele občine izrekle zoper alkohol, odpravile gostilnice ter ustanovile čajne družbe, v katerih berejo časopise in knjige.

Srednje število selskih knjižnic je zelo različno. Tako znaša v moskovski guberniji od 60—360, a dobe se že selske knjižnice, ki imajo zelo veliko knjig, tako ima vnemesenska 3000, a moskovska 2200.

Žal, da niso še vsa zemstva za upeljavo selskih knjižnic. Pač je sklenilo še 8 gubernskih zemstev vpeljati selske knjižnice po vseh selih, razven tega so to storila tudi mnogokatera druga okrajna zemstva, še druga jih hočejo vpeljati le po večjih selih, a nekatera so še vedno proti vpeljavi, ker se boje stroškov. Črnsko zemstvo pa se celo protivi tej no-

votariji, češ: «Kje bomo pa potem dobivali delavcev, ako bodo vsi ljudje znali čitati?»

Kako se je pa prosti narod začel zanimati za knjižnice, razvidimo iz tega, da število obiskovalcev knjižnic povsod zeló raste ter da nekateri obiskujejo knjižnice po več kot 10, da celo po več kot 20 vrst daleč. Razven tega so si kmetje začeli sami nabirati občinske knjižnice, katerih bo kmalu do 200.

Ker je bilo v Rusiji le malo knjižnih prodajalnic in ker so nekateri prodajavci iskali pri knjigah zelo visok dobiček, so se začeli Rusi v zadnjih letih zanimati tudi za to vprašanje. Razna društva skrbе za izdavanje dobrih in cenih knjig, da bi pa prodajavci ne zvišali cen, so otvorila razna zemstva na svoje stroške mnogo knjižnih prodajalnic (skladov), katerih vseh skupaj je čez 1500. Razna zemstva in društva so si priborila pri tem sijajen uspeh. Tako je moskovsko društvo «gramotnost» l. 1892. razpečalo čez 4 milj. knjig, a «slavjanskoje blagotvoritelnoje občestvo v Odesi», ki je prodalo v prvem letu samo 1100 knjig, razpeča jih sedaj vsako leto nad 100.000. Pri tem razpečajo največ knjižic in zemljevidov, ki stanejo 1—5 kopejk. Tako v Rusiji povsod lahko opazujemo, kako prosti narod pridno sega po knjigah.

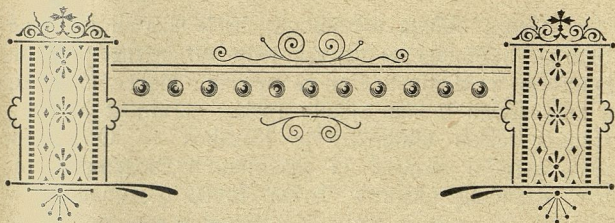
To velja o zunajšolskem obrazovanju naroda. O zunajšolski izobrazbi višjih stanov hočem samo omeniti, da se v mestih, kjer so razne mestne in druge knjižnice in razna društva v povzdigo izobrazbe, — razširja vedno bolj veselje do samoizobrazbe z branjem znanstvenih del. Da pa srednji

stanovi tudi doma berejo, so se ustanovila društva v povzdigo domačega branja. Tudi v drugih krogih ruske družbe, osobito v onih visokošolcev, se opaža v zadnjih letih zanimivo duševno gibanje — stremljenje po samoizobrazbi, t. j. popolnjenje svoje izobrazbe. Tako se je razvilo med ruskimi dijaki in dijakinjami prizadevanje do splošne izobrazbe. Znanstvena dela se radi tega prav lahko razpečajo, a vse to gibanje pospešujejo društva, katerim na čelu sta petrograško in moskovsko društvo «V povzdigo domačega branja», kateri imata smoter angleških in ameriških «University extension». S tem se bo dajala prilika vsem onim, ki nimajo visokošolske izobraženosti, do višje izobrazbe ter se s tem razširjala in povzdigovala ljudska izobraženost na veliko višjo stopinjo, kakor je bilo do sedaj mogoče.

O tem tudi za nas brezdvomno zelo zanimivem gibanju na Ruskem je prinesla «Neue fr. Presse» na Dunaju zelo zanimiv članek od prof. Karanjeva iz Petrograda.

Kako zelo je razširjeno veselje do branja na Ruskem v vseh stanovih, prepričajo vsakega potnika ne samo krasne stavbe mestnih knjižnic, ampak tudi, da razprodajajo na Ruskem in na vseh večjih železniških in parobrodskih postajah knjige in časopise, in in sicer mnogokrat v takem številu, da se naše prodajalnice knjig na raznih postajah z ruskimi niti primerjati ne dajo.

XXII.

Izgon v Sibirijo.

V neki ulici v Moskvi sem srečal večjo množico ljudij in voz. Naprej so stopali pregnani moški s težkimi in rožljajočimi «kandali» (verigami), za njimi drugi brez takih, zadej pa so se peljale «telege» (vozovi), na katerih so sedele ženske in otroci. Narod jih je opazoval s sočutjem ter jim dajal razne darove, katere so nabirali vojaki, ki so spremljali «neščastnike» (nesrečnike), kakor zovejo povsod Rusi izgnance, v Sibirijo. Isto tako sem opazoval na nekaterih postajah spredaj v vlaku več vagonov z mrežo, v katerih so se peljali prestopniki «soslany» v Sibirijo. Gledali so skozi okna s tistim fatalističnim ravnodušjem, katero je značilno Rusom. Iz tega je razvidno, da izgnanci v Sibirijo ne pričnejo svojega potovanja tako slabo.

Groza obhaja marsikoga, če le sliši ali čita ime Sibirija. Spominja se na vse tiste strahovite povesti, katere je v mladosti čital iz nemških knjižic in ki so s tako živimi bojami slikale rusko okrutnost in trdosrčnost ruskih uradnikov in Kozakov. — O nobeni ruski naredbi namreč ni razširjeno v inozemstvu toliko napačnih nazorov, kakor ravno o izgnanstvu v Sibirijo. V prvo je razširjeno napačno mnenje, da je večina izgnancev poslana v Sibirijo radi njihovega politiškega mnenja. Res so pomilovanja vredne žrtve, katere so morale v prejšnjih stoletjih mnogokrat po nedolžnem le zaradi izprememb na prestolu potovati v Sibirijo, v zadnjih desetletjih vsako leto večje število izgnancev «v administrativnem porjadjé», t. j. osebam, ki so družbenemu redu škodljive, se administrativnim potem določijo kraji v Sibiriji. Pač se je ruska vlada tega pomočka pri mnogih prilikah — kakor po raznih uporih ali skrivnih zarotah, napadih na carja in druge dostojanstvenike — pridno posluževala, a število teh, katere izženejo v zadnjih letih po ministru notranjih opravil na predlog policajmejstrov ali gubernatorov, je veliko manjše kakor mnogi domnevajo. Pač se je na ta način zgodila marsikatera krivica, toda s tem so zatrli nihilizem v Rusiji. Že omenjeni amerikanec Kennan trdi, da je bilo 1885. l. politiških izgnancev komaj 150, torej niti 1 % vseh izgnancev, katero število je pa zadnja leta veliko previsoko. A tudi občine imajo pravico, da lahko po svoji razsodbi izbacnejo «škodljive» člene. Kmeta, ki ne plačuje davkov, svoje posestvo zanemarja ter s svojim zanikernim življenjem, osobito s pijanče-

vanjem daje pohujšanje drugim, zamore občina po sklepu «mira» izbacniti iz svoje srede ter ga poslati v Sibirijo. Vsak tak sklep preišče višje oblastvo, in ako nima nič proti sklepu občine, pošlje se kmet v Sibirijo, a ne v kako ječo ali rudokop, ampak le kot kolonist, kateremu se odkaže v to kos zemlje. Isto tako se mnogokrat brani občina sprejeti v svojo sredo izgnance, kateri so prestali svojo kazen, zato morajo isti mnogokrat ostati v Sibiriji. Popred so pač tudi razkolnike pošiljali v večjih množicah v Sibirijo, da so jih tam naselili, a v zadnjih letih se ravna le z onimi, katerih nauki so nezdružljivi s temeljnimi načrti moderne države.

Nič manj napačni nazori so razširjeni o tem, kako se ravna z izgnanci. Dotična «odkritja» dobivamo največ od ljudij, katerim se je posrečilo, zbežati iz Sibirije, ali pa celó onim, kateri so se izdali za ubežnike, akoravno Sibirije nikdar niso videli. O ruskih izgnancih, o sibirskih rudokopih se lahko spiše najlepši roman brez bojazni, da bi kdo te trditve ovrigel v inozemstvu. Zato so spisi o izgnancih v Sibiriji priljubljen predmet za pisatelje, ki ljubijo senzacijsko gradivo. Tako je v zadnjem desetletju veliko pozornost dosegel spis že omenjenega Amerikanca Kennana o Sibiriji, v katerem je zagovarjal in idealizoval politiške izgnance ter obsojal izgon v Sibirijo. Od urednika «Odesser Zeitung» — rojenega Berolinca — pa sem na svojem potovanju izvedel, da je neki nemški učenjak iz Rige potoval po istem potu po Sibiriji, katero je Kennan opisal, ter z viri dokazal, da so trditve Kennana neresnične ter da

celo Kennan v nekaterih pokrajinah, katere je opisal, niti ni bil. — In vendar se berejo spisi Kennana v inozemstvu še vedno kot pristna resnica.

Ako pa govorimo o ravnanju z izgnanci, znati se mora, da jih razdelijo v štiri razrede. V I. razred se prištevajo «katoržniki», ki so obsojeni na delo v rudokopih ter v trdnjavah; v II. «poselenci» (kolonisti), a v III. navadni izgnanci. Konečno se zamorejo v IV. razred prištevati «dobrovoljni» — žene, otroci, kateri prostovoljno spremljajo svojce v Sibirijo.

Hudodelci prvih dveh razredov izgubijo vse svoje državljanske pravice in morajo ves čas svojega življenja ostati v Sibiriji, oni tretjega razreda pa obdržijo svoje pravice ter se vrnejo zopet domov, ko prestanejo svojo kazen. V tretji razred spadajo namreč klateži in postopači, osebe, katere so bile izgnane vsled sodnijske sodbe ali vsled sklepa občine, ter oni, ki so poslani v Sibirijo iz administrativnih ozirov.

Razmerje med temi razredi razvidimo iz sledečih števil: 1885. 1. je bilo izgnanih v Sibirijo 15.766 ljudi, med temi je bilo 1). katoržnikov 1551 (10 %), 2). kolonistov 2659 (17 %), 3). navadnih izgnancev a) klatežev 1719 (11 %), b) izgnanih po sodnijski razsodbi 182 (1 %), c) po sklepu občine 3751 (23 %), d) administrativnih izgnancev 368 (2 %), 4). dobrovoljnih 5536 (36 %). Iz teh števil je razvidno, da jih gre v pregnanstvo največ prostovoljno t. j. dobra tretjina. Po ruskih postavah se žena izgnanca prvih dveh razredov lahko zopet omoži, ker se ta smatra kot mrtev, a to se vendar le redko

zgodi, kar nam je lep dokaz ženske zvestobe. Iz velikega števila dobrovoljcev (od 1882—1885. l. jih je bilo 23.190) se pa tudi razvidi, da se izgnancem v Sibiriji ne godi tako slabo, kakor nekateri pišejo.

Kako se je godilo katoržnikom še v tem stoletju, najbolj razvidimo iz Dostojevskega «Zapiski mrtvega doma». V tem oziru se vendar vedno več stori, da, po mnenju mnogih ruskih državljanov še preveč. Tako so mi tožili nekateri kolonisti v južni Rusiji, da premalo strogo ravnajo s tatovi. Še le ko so v tretjič obsojeni, jih pošljejo v Sibirijo, a pri raznih dogodbah, kot pri kronanju carja, slavnosti 100-letnice Krima itd., jih pomilosti car na tisoče in tisoče. Slabo ravnanje z izgnanci je le v redkih slučajih povod k begu. Največkrat zapelje kaznjence k temu junaškemu činu koprnenje po domu.

Da kaznjenci zbežijo, to ni nič redkega (število njih znaša vendar samo nekoliko stotin vsako leto), ali kolikim se posreči pod varno streho priti in koliko jih pogine na begu, tega se ne vé. Ako kaznjenec doseže prvi gozd, je pač pred preganjajem varen, toda tu ga čakajo nove nevarnosti na potu skozi pustinjo. Ako je tudi zbežal precej spomladi, ima vendar ubežnik malo upanja, da pride do zime v varnost, kajti med njim in mej Evropo leži razdalja 5000 in še več kilometrov. Medvedje in druge divje zveri mu pretijo v gozdih in stepah, skozi ktere potuje, a najbolj so mu nevarni pustinski prebivavci. Burjeti in Giljaki vstrelijo namreč vsakega kot psa, da dobijo premijo 3 rublje, katera je razpisana na vsakega ubežnika. Zato se mora ta ogibati

vseh selišč. Kmalu mu poide hrana, katero je vzel seboj, in živeti se mora od korenin in jagod. Lakota ga sili k najhujšemu, zato se ne plaši, da se le nasiti pred smrtjo. Da, pripetilo se je že, da so kaznjenci, ki so skupaj zbežali v najhujši sili, srečkali, kateri izmed njih naj se zakolje, da se drugi rešijo smrti.

Ako ubežnika zasačijo pri novem hudodelstvu, zaradi tega še ni izgubljen in ni se mu treba bati, da bi ga spoznali ter tirali v ječo, iz katere je ušel, kjer ga čaka težka kazen. Znati se mora namreč potajiti. Navadno se delajo taki kaznjenci slaboumne, nočejo znati svojega imena in rojstvenega kraja in akoravno je sodnik prepričan, da ima opraviti z ubeglim kaznjencem, ga obsodi kot »nevesekoga».

Tretja, zelo razširjena zmota je dalje mnenje o strašnem trpinčenju izgnancev na njihovem transportu v Sibirijo. Večina teh opisov je bila nekdaj resnična, toda sedaj so za več kot pol stoletja zastareli. Človekoljubno mišljenje carja Aleksandra II., kateri je zboljšal usodo mnogih revnih in zatiranih, ni ostalo brez upliva na način odpravljanja kaznjencev v Sibirijo. Časi so minuli, ko so gnali kruti Kozaki izgnance kot čredo ovac, da jih je vsako leto med potjo mnogo onemoglo vsled težavnega potovanja. Popred so morali potovati kaznjenci vso pot peš, v zadnjih desetletjih se pa že večinoma vozijo z vlakom, parobrodi in vozovi. Le zadnji del svojega potovanja, namreč v vzhodno Sibirijo, morajo potovati peš. Začetkom 20. stoletja t. j. l. 1901. pa se nadejajo Rusi, da odpro sibirsko železnico, ki

bode najdaljša na vsem svetu (Moskva-Vladivostok 9425 km). Tako velikansko podjetje zamore izvesti le ogromna Rusija s tisto železno vstrajnostjo in strogo organizacijo, po kateri se odlikuje ta država.

Kaznjence bodo prevažali potem največ z železnico, kar bode tudi veliko ceneje. Pred otvoritvijo sibirske železnice je stal namreč transport vsake osebe po 300 rubljev, in iz tega vzroka so bili mnogi Rusi proti izgonu v Sibirijo.

Število prebivalstva Sibirije se od leta do leta zelo pomnožuje. Pač tudi narašča število izgnancev v Sibirijo, a ne v tej meri, kakor število prebivalstva v Rusiji, še manj pa kakor ono v Sibiriji. Zato je sedaj vseh izgnancev le nekaj več kot 1 % skupnega prebivalstva Sibirije, med tem ko jih je bilo še 1873. l. 6 %.

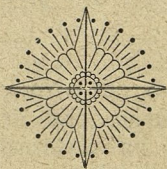
S slastjo opisujejo mnogi pisatelji temne strani ruskih ječ, ne da bi omenjali, da ruska vlada od l. 1860. ječe zelo izboljšuje. V evropski Rusiji so ječe že zdavnaj v dobrem stanu, tako so ječe v Petrogradu tako izborne, kakor se malokje vidijo. A tudi v Sibiriji se dobijo spodobne ječe. Tako piše Lansdell že pred desetletjem: «Ječe v Tobolsku so me spominjale na one, katere sem videl na Dunaju in v Krakovu, samo da so te v Sibiriji veliko boljše». Kaznjenci so tu samo po noči zaprti, po dnevi pa delajo v delavnicah kot kovači, mizarji i. t. d. Vsakemu kaznjencu je določeno delo, ako to opravi, lahko počiva.

Konečno Sibirija v svoji celoti ni mrzla nerodovitna dežela, kakor pri nas mnogi domnevajo, ampak južnovzhodni nje del ima zdravo podnebje ter mnogo

rodovitne še deviške zemlje. Tam so neizmerni pragozdi z najlepšimi orjaškimi drevesi in vrhu tega krije tam zemeljsko krilo še neprecenljive zaklade dragih kovin. Zato ni čuda, da je Sibirija še dandanes Rusom zaželjena, da, celo obljubljena dežela. Zato se selijo v Sibirijo cele družine Rusov — že sedaj cenijo do 50.000 izseljencev vsako leto — ki si iščejo nove domačije v vznožju Altaja ali ob bregovih Bajkala ali pa v rajskem Pvamurju. Saj je v srednjem in južnem predelu še tako deviška, tako rodovitna zemlja, da bi lahko rodila brez gnojitve šest do sedem let zaporedoma. Pod rodovitno zemljo pa so neizmerni zakladi in po gozdih je vse polno živalij z drago kožuhovino. Vso to produktivnost odpre pa še le sibirski železnica.

A tudi v vzhodni Sibiriji se dobijo lepe rodovitne pokrajine. Tako opisuje Lansdell kolonijo kaznjencev pri Vladivostoku, da ona nudi prav prijazen pogled. Tam naseljeni kaznjenci, zraven katerih so se z dovoljenjem oblasti tudi nekateri Kitajci nastanili, stanujejo v trdnih lesenih hišah z ograjo in smejo toliko sveta obdelovati, kolikor ga zamorejo. Pridelujejo največ krompirja, zelja, kumar, redijo prašiče in kuretnino, a mnogi imajo že tudi krave in konje. S pomočjo svojih žen si priborijo dober obstanek, tako da mnogi po preteku svoje kazni ostanejo tu prostovoljno. Ako se pomisli, da kaznjenci izvirajo največ iz najnižjih in najrevnejših slojev, pritrditi moramo Lansdellu, da se je tem ljudem s pregnanstvom njihovo gmotno stališče le izboljšalo. «Tako se lahko vsak prepriča, »piše Roskošny», kdor izgon v Sibirijo

natančneje razmotruje, da isti ni tako strašna reč, kakor ga pri nas slikajo na podlagi starih in napačnih poročil. Celo delo v rudokopih je izgubilo mnogo svojih težav».

XXIII.

Nižnji Novgorod.

Nižnij Novgorod» ali «Nižnij», kakor mu Rusi navadno pravijo, piše dr. Murko, «slavi po svoji prekrasni legi in svetoznani «jarmarki». Ima 67.000 prebivalcev, položen pa je na ogromnem prostoru res prekrasno. Predočite si večje mesto po hribih na otoku parobrodne reke Oke pred izlivom v Volgo, ki je že tukaj pravi velikan. Če zajdete «na Otkos», buljvar na visokem desnem bregu Volge, ali pa na kraj najlepšega razgleda, «na Grebešček», na desnem bregu Oke, tedaj vidite pred sabo dve mogočni reki z neizmerno oživiljenimi pristanišči, napolnjenimi z ladjami od največjih parobrodov do najmanjših čolnov, dalje pa imate pravo rusko prirodo z njeno jednoličnostjo ali pa celo s posebno poezijo, poezijo ogromnosti, ki ne pozna nikakih mej, nikakih malenkostij, kakor Volga nobenih ovir. Ta razgled mora na vsakega vplivati, in tudi jaz sem rastle ž njim,

čutil in razumel, kakor potem še večkrat po Volgi, da je narod, ki si je pribojeval Volgo v gornjem toku, moral iti dalje za njo naprej in podvreči sebi vsa finska in turkska plemena ob nji; on je moral postati velik narod.

Zgodovina Nižnega je karakteristična za rusko zgodovino sploh. Stanovali in vladali so tukaj sprva finski Mordvini in dalje na vzhodu je bila cvetoča Bolgarija. Vladalci «zemlje Nizovske», katere stolica je bila sprva Rostov (dandanes «ujezdno» mesto v jaroslavski guberniji) potem Suzdalj, so vojevali vedno s temi plemeni. Ti napadi so ustvarili tudi Nižnij; po zmagi nad Bolgari ga je osnoval sv. Jurij (po pripovedovanju letopisca l. 1221), gotovo zaradi tega prav na tem mestu, ker ni mogoče najti primernejšega prostora za novo postajo na zmagonosnem prodiranju, kakor pri izlivu Oke v Volgo. Blizu takó se tudi pojasnuje jedna legenda o začetku Nižnega; Sv. Jurij je po dokončanju vojne ogledaval novo pribojevano zemljo in «Djatlovy gory», ki se pri izlivu Oke v Volgo vzdigajo (400 angleških črevljev visoko, kar je v takem kraju seveda že mnogo), so se zdele njemu takó podobne kijevskim visočinam, zibeli krščanstva na Ruskem, da je potoček, ki iz njih priteka, nazval «Počajnaja» (kijevska rečica) in odločil se je, osnovati mesto ter blizu njega po kijevskem primeru «Pečerskij monastyr» (sedanji je zidan l. 1681.!) — Zanimivo je vedeti, koliko je še danes «inorodcev» v nižegorodski guberniji, ki šteje blizu poldrugi milijon duš: prvih gospodarjev Mordvinov nekaj čez 50.000 (o Bolgarih ni več sledu), Tatarov okoli

38.000, Čeremisov okoli 7000, vsi drugi prebivalci so danes Velikorusi, le 3000 je beloruskih priseljencev. Take študije morete delati dalje ob vsi Volgi in nje pritokih, s tem razločkom, da se povečuje število raznih inorodcev proti vzhodu in jugu. Zgodovina, ki se je začela v 12. stoletju na Volgi, se ponavlja zatorej stopinjo za stopinjo in to še dandanes dalje v Aziji. Razna, ne mnogoštevilna plemena, brez zveze med sabo, padajo v žrtev silnejšemu, bolj organizovanemu, po krščenju in večji ali manjši dotiki z zapadom razmerno bolj kulturnemu narodu, kateri si išče zmerom novih krajev, kjer bo lažje živeti. To je tajnost vsega razprostranjenja kulture, ali da rabim zato tudi na Ruskem jako navadno besedo «kulturregentstva», ki ima povsod jednake vzroke ali jednake nasledke, bodisi v katerem koli delu sveta. Kdor n. pr. hoče razumeti nesrečno zgodovino zapadnih slovanskih plemen, najde kjerkoli analogij zadosti, tudi v našem veku, in s stališča slovanske vzajemnosti se lahko uda veselemu čustvu, da je slovanstvo na vzhodu mnogo več pridobilo nego na zapadu izgubilo. Še važnejše nego to sladko čustvo pa je resni nauk: Kdor se ne zna s primernimi pomočki braniti, n. pr. proti kulturi s tem, da si jo sam osvoji, postane podložnik ali pa celo izgine s površja zemlje.

Nižnij se je iztical tudi v poznejših časih nekolikokrat v ruski zgodovini. Tukaj je «zemskij starosta», mesar Kuzma Minin, zbral vojsko, katero je on s knezom Požarskim védel l. 1612. na odrešenje Moskve od Poljakov in Kozakov v dobo brezcarstvija, kar je imelo za nasledek izvolitev Romanovih na ruski pre-

stol (dne 21. feb. l. 1613.), kateri še dan danes posedujejo (vendarle v ženski liniji). Ravno 200 let pozneje so vzeli Moskvo Francozje in «z njimi dvanajst jezikov» in takrat so bili vsi glavni zakladi in arhivi iz Moskve semkaj pripeljani. Nekaj časa so imeli celo namen, iz Nižnjega napraviti drugo Moskvo. Tudi takrat «v otečestvennoj vojne» so se Nižegorodci skazali s tem, da so postavili znatno opolčenje. O vsem tem vam pripoveduje v kremeljskem parku spomenik Mininu in Požarskemu, kateri je l. 1826. postavilo «blagodarnoje potomstvo»; v soboru pa njih grobnica in prapor opolčenja l. 1812.

Cerkve in «monastyri» ne predočuje ničesar posebnega; kakor povsod jih je takisto tukaj po naših pojmihi preveč, in stare tudi niso, čemur se ne smemo čuditi; ruske cerkve v takih krajih navadno niso starejše od 17. stoletja, prej so namreč bile le lesene, in take so se redko ohranile. Še l. 1843. je bilo v nižegorodski guberniji zidanih pravoslavnih cerkva 603, in lesenih 434; zidanih samostanov 15 in lesenih 2; «časovenj» (kapelic) zidanih 25 in lesenih 42, «edinoverskih» cerkva (edinoverci so k pravoslavju pristopli razkolniki, to kar so v katoliški cerkvi unižati) zidanih 12, lesenih 6; zidanih samostanov 2 in lesen 1; mahomedani imajo v tej guberniji le jedno zidano «mečet» in 42 lesenih. Posebe hočem omeniti le sobor, t. j. glavno cerkev v Kremlju; takega ima namreč tudi Nižnij, kakor večina starih mest (Kremlj je tatarska beseda in pomeni to, kar naš «grad»). V soboru nahajamo podzemeljsko cerkev, v kateri so blizu vhodu že omenjeni zgodovinski spo-

meniki in po straneh grobnice nekaterih «udelnih» knezov, t. j. iz dobe pred moskovsko centralizacijo, in nekaterih nižegorodskih «arhierejev» (škofov). Ta cerkev je neizmerno nizka in prav temna, da se v nji spomnite prvih kristijanov v skrivnih katakombah. Vsako nedeljo se služi v nji ena liturgija: kakošno more biti v nji obzorje, more si misliti le tisti, kdor vé, da se kaže tukaj pobožnost najbolj v postavljanju svečic raznim ikonam (podobam). V nadzemeljski cerkvi je precej bogastva v zlatih in srebrnih okvirih ikon, izmed katerih se nahajajo tukaj mnoge čudotvorne ikone v kopijah. Na «ikonostasu» (ikonostas, jedna iz glavnih posebnosti pravoslavnih cerkev, je pregrada z mnogimi ikonami pred oltarjem, ki se pri pravoslavni božji službi navadno ne vidi) našel sem na desnem krilu stara in umetna od lesa izrezljana vrata.

Kakor vsa večja mesta na Volgi, Kazan, Samara, Saratov, tako ima tudi Nižnij katoliško in protestansko cerkev, ali kakor Rusi pravijo «poljskij kostel» in «německaja kirha»,

Tudi židje, ali kakor jih na Ruskem oficijalno imenujejo, «jevreji», imajo svojo molilnico.

Med drugimi stavbami se najbolj predstavlja zelo impozanten «Arakčejevskij kadetskij korpus» v Kremlju; to je že tako na Ruskem, da najpopolnejše kar ima ta ogromna država, je nje vojaštvo in vse, kar je ž njim v zvezi, tudi vojaške šole so zmerom najboljše. Kako nedostatnost najdete pa v Nižnem tudi še; tako sem videl leseno kavarno še potem v Kazanu, kjer sem še zapazil leseno učiteljsko seme-

narijo; a kaj govorim o tem, saj se še v Moskvi nahajajo prav ubožne lesene narodne šole, n. pr. «Arbatskoe učilišče», v tako bogatem delu, kakor je Arbatskaja čast.

Nižnij ima gimnazijo, ki je imela v dobi, ko jo je moj še ne star znanec pohajal, 50 učencev, dandanes pa že čez 500, tako da je veliko poslopje že davno pretesno. Prekrasna in velikanska je realka, sezidana po vseh pravilih sodobne higijene in pedagogike; «aktovaja zala» realke je po svoji arhitekturi najlepša dvorana v Nižnem in ne služi samo za šolske akte (t. j. slavnostne slučaje), ampak tudi za koncerte. Nehoté nam prihaja misel, da je tu dobrega celó preveč, kar potem plaši pred drugimi potrebnimi stavbami.

Jedno prednost takim stavbam mora zavidati vsako zapadno evropsko učilišče, to je obilnost prostora; tako stoji ta realka v ograjenem vrtu, in na levi strani ima senčen park z visokim in košatim drevjem, kjer se učenci v čas odmora lahko izprehajajo, in tedaj res uživajo sveži zrak.

Med privatnimi stavbami me je kar iznenadil dom Rukavišnikova «na Athosê», odkoder je prekrasen razgled na Volgo, s svojo arhitekturo — tudi med okni so kariatide — in z vso zunanjostjo, tako da sem si začel misliti, odkod pa si ti zašel semkaj? Hotel sem si tudi ogledati, kakšen je pri njem dvor s pristavami, najdem li tam tisto čistost in red; šel sem gledat s prigrutovljenimi besedami opravičevanja za svojo neskromnost, če na koga naletim, tako me je poslednje vprašanje zanimalo. In res, nadeje moje so

se opravičile in nehoté mi je prihajala potem misel, zakaj ni povsod ali vsaj na mnogih mestih tako.

V obče Nižnij gotovo napreduje; če bi prastarci iz dobe svoje mladosti vstali, bi pač Nižnega ne spoznali, tako se je v vsem izpremenil. Posebno mnogo se je za njega storilo od uvedanja «gorodovoe položenje» (l. 1870.), ki daje precej samouprave «dumam» (mestnim zastopom), ali daleč ne vsega, kar jim je n. pr. pri nas dopuščeno.

Opisoval sem dozdam samo desni breg Oke in Volge. Ta del pa ne daje Nižnemu svetovne svoje slave. To dela njegova «jarmarka», ki ima svoje mesto na levem bregu Oke. Na neizmernem prostoru so zidane tu prodajalnice in magacini, katere je treba pripravljati in čistiti, ker Volga, ki spomladi narašča do $17\frac{1}{2}$ aršinov (lehtij) nad normalno višino, poplavi vse tržišče, kar je v sanitarnem oziru jako dobro, priroda skrbi tako sama za potrebno snago in to se navaja celo kakor prednost Nižnega.

Začetkom meseca julija je Nižnij res podoben velikemu mravljišču. «Markavskaja jarmarka» (razven te sta še dve manjši) traja oficijalno od dne 15. julija do dne 15. avgusta, ali prav oživi se še le od 5. do dne 20. avgusta.

Izdelkov nahajate tukaj vseh, kakoršne koli proizvaja evropska Rusija, Sibirija, Kavkaz, Perzija, srednja Azija in Kitaj. Iz vseh teh krajev se takrat zbirajo trgovci iz ogromne ruske države, posebno iz južno-vzhodne Evrope in Azije; seveda ne pogrešate tudi zapadnih trgovcev, posebno kupovalcev ruskih surovih «tovarov». V Nižnij pride v tem času vsako leto

okoli 400.000 tujcev, samih židov okoli 40.000, če tudi jim je pristop kolikor možno omejen. Tukaj vidite vse mogoče narodnosti in slišite njih jezike. Tu imate Tatare, s Kavkaza Armence, Gruzince in druga gorska plemena, Sarte, Buharce, Perzijane, Turke i. t. d., pravo narodopisno razstavo, ker večina nosi svojo domačo obleko, vsaj po nekoliko. Na različnost ver na tem mestu spominjajo vas razven manjših cerkev dva pravoslavna «sobora» in glavna svetinja na jarmarki, časovnja (kapela) «Makarija Želtovadskago in Urženskago čudotvorca», za katere ruski kupci žrtvujejo velike svote, tako da najdete povsod v njih neizmerno bogastvo srebra in zlata na «ikonah», posebno v «starem jarmaročnem soboru», potem armensko grigorijansko cerkev in celo kitajsko «kumirno». Katoliki, protestantje, židje, seveda tudi lahko pomirijo svoje trgovske duše po prejšnjem barantanju in pogajanju.

Moje pero ne more primerno opisati raznovrstnih izdelkov, katere tukaj vidite. Večino jih najdete sicer kjerkoli v prodajalnicah velikih ruskih mest, ali vendar se vam tukaj zdijo nekaj posebnega, n. pr. ako vam prodaja pravi Sart iz Taškenta, visoke postave, lepega in inteligentnega obraza, s črnimi lasmi in brado in z bistrim pogledom, razne srednjeazijske fine svilnate izdelke, velike ženske naplečne robce, katere lahko celo v naprstnik zavijete; na drugem mestu vas vabi k sebi po zunanosti in krasoti ne manj zanimiv Kavkazec, da kupite pri njem razne srebrne ali zlate filigran-izdelke, nože, vrčke, tase i. t. d. Kar vas spominja na razne predmete južnoslovanske domače obrti, tudi prihaja od vzhoda; marsikaj je po

bosenski okupaciji in večjem zanimanju za balkanski poluotok tudi pri nas prišlo v modo. Vaše oko se nehoté dolgo pase na lepih in velikih kovrih (preprogah), za katere trguje bogata gospa s Perzijanci, katerih jeden umeje nje francoski govor. Vse, kar vam podaja vzhod, je pisano, žive barve so prav umno sestavljene, zlato in srebro se blišči povsod, posebno na oblekah ga je mnogo, vse vas prenaša v svet vzhodnih bajk. Ravno tako se radi ustavljate pred mnogimi prodajalnicami umetnin in raznih dragih kamenov, katerih je Ural tako bogat.

Še več vidite suhe proze in čudite se semtertja le ogromnemu številu izdelkov na raznih skladiščih in na ulicah pred magacini, kakor bombaž iz srednje Azije, ribe, železo i. t. d. Za duševne potrebe nahajate tukaj jako malo predmetov; še celo nazadnjaški ruski časniki opazujejo, kako malo je na jarmarki knjig, muzikalij, umetnih podob; le «bogomazci», (kramarji nekaterih vasij, tudi otroci), so postavili mnogo «tovara» t. j. bezukusnih «ikon»¹⁾.

Da dobite v obče pojem o vsem bogastvu, ki se semkaj steka, moram vam podati nekaj suhih številk o ceni pripeljanega blaga. V okroglem se pri-važa na jarmarko za blizu 200 milijonov. rubljev. Po gubernatorskem poročilu so pripeljali l. 1887. izdelkov za 193,078.057 rubljev. (L. 1888. za 167,860.355 rubljev t. j. za 1,288.384 rubljev več kot l. 1893).

¹⁾ V tem se kaže vendar v zadnjih letih napredek. L. 1894. so pripeljali sem knjig za 150.000 rubljev, a jih prodali za 114.000 rubljev.

Večina izdelkov je «rossijskih», namreč za 160,080.717 rubljev. Največ firm je moskovskih in cene raznim izdelkom se v oficijalnih telegramih niženovgorodskih navadno primerjajo z moskovskimi, od katerih se ne razločujejo mnogo.

Zanimivo je znati domačijo neruskih izdelkov: evropskih in kolonijalnih za 7,975.300 rubljev, raznih azijskih za 28,370.240 rubljev. Iz Avstrije imata kakor na mnogih drugih krajih v Rusiji brata Kohna svoje sklade «vênskoj gnutoj mebelji»; «vênskaja mebelj», ki se tudi tu jako razširja in že tudi posnema. To pohištvo iz upognjenega lesa izdelujejo navadno češke roke na — Moravskem.

Da je na tako velikem semnju živahno, da življenje kar kipi, mislite si lahko sami. Jaz sicer nisem tega prav videl, ker sem bil na deževni dan tam, ali pravijo, da od šuma, krika in praha nikdo ne more dolgo tam vzdržati, ako nima na jarmarki svojega posla. Po dnevnem trudu iščejo kupci po večerih od-diha pri raznih zabavah, v gledališču, cirku, na vrtilih, v gostilnicah, kjer jim pojejo francoske in druge šansonetke, še bolj pa jih vnemajo ruske «arfenistke», ki že znajo, katera pesem ruskega kupca gane do živega. Priznava se pa v obče, da se ukus in potrebe Merkurjevih sinov zmerom zboljšujejo. Nekdaj se je tu strašno pijančevalo in razsajalo, ali stroge mere gosposk so že mnogo izpremenile, tako da bode o «deboširstvu» starih časov skoro samó žalosten spomin. Prej je razsajanje večkrat trajalo do ranega jutra, zdaj pa morajo biti ob dveh po polunoči vse gostilnice zaprte. Kupci milijonarji so morali v zadnjih

letih mahoma zapustiti Nižnij, če so motili mir in red. Šaliti se tukaj ne sme.

Gubernator se preseli v to dobo iz svojega dvorca v Kremlju v poseben dom na jarmarki sami in ima skoro neomenjeno moč, administrativno in celó sodstveno, ker pravde do 500 rubljev on tukaj rešuje brez apelacije. Ako zažgete cigareto na prepovedanem mestu, lahko vas stoji to globe do 300 rubljev. Moskva in Petrograd pošiljata v to dobo svoje najboljše policiste semkaj. Pri takih različnih, bolj ali manj divjih elementih, kakor se tukaj shajajo iz vzhodnih krajev, je seveda stroga in močna oblast po vzhodni šegi potrebna. Seveda je pa tudi treba pravičnega inumnega moža na čelu uprave, in kakor tak slavi zdanji gubernator Baranov, junak iz poslednje turške vojne. On je mnogo storil, da je dobila jarmarka tudi lepšo zunanost z novimi stavbami; povsod je dopuščeno le električno osvetljenje.

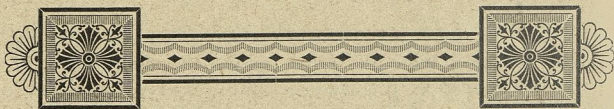
Zanimiva je tudi zgodovina te jarmarke. Bila je sprva v mesteci Makarjevu, ki šteje danes 1600 duš, ne daleč pod Nižnim. Okoli njegovega samostana se je začel po l. 1620. semenj, ki je l. 1667. trajal že dva tedna. V začetku našega stoletja (l. 1809.) je bil postavljen «jarmaročnyj dvor» iz treh kamenenih korpusov in pojavilo se je 24 kamenih in 2400 lesenih prodajalnic. L. 1816. je silni požar vse to uničil in jarmarka se je l. 1817. preselila v Nižnij, kjer danes sestavlja posebni veliki del mesta.

Jarmarka se drži že dolgo na razmerno visoki stopinji in bržkone tudi še precej časa ostane. Gotovo pa tudi nje čaka taka usoda kakor naših semnjev.

Zapadno-evropski trgovec vam razlaga, da se na jarmarki dajani kredit ne opira na zdrava načela, železnice in parobrodi prevažajo danes vse ruske izdelke že tudi daleč v Azijo, kamor že ruski kupci pošiljajo svoje popotne komije, večkrat Azijce same; ravno tako pa je tudi lahko semkaj dobivati azijske izdelke. Gostilničarji se že pritožujejo, da zdaj bogati kupci le redko in ne dolgo bivajo na jarmarki. Moskovski bogataš, ki ima tukaj svoje velike sklade in je prej tudi velike novce tukaj puščal, pripelje se hipoma po železnici pogledat, kaj delajo njegovi «prikažčiki», in skoro zopet odpotuje.

Vendar so mnoge razmere Nižnemu tako ugodne, da še ne izgubi skoro slave svoje; imenitno tržišče ostane vedno zaradi ugodne leže. Od tukaj se začenja parobrodstvo po Volgi v velikem; vodni velikani se dan za dnevom premikajo od Nižnega naravnost do Astrahana in odtod po Kaspijskem morju».

XXIV.

„Vserossijskaja vystavka v Nižnjem Novgorodu“.

Ker torej Nižnij zeló ugodno leži, da lahko sem dovažajo razne izdelke iz severnih tunder brezmejne Sibirije, kakor tudi iz južnih gora in step srednje Azije, Kavkaza in bližnjih držav, Kitaja, Buhare in Perzije ter sploh iz vse evropske Rusije, so določili Nižnij, da se priredi l. 1896. v njem «vserossijskaja vystavka». Zadnja vseruska razstava je bila l. 1882. v Moskvi in od tu so pripeljali v Nižnij centralno poslopje od zadnje razstave, katero je iz železa. Isto je veliko blizu 3 ha in 50 a ter se sestoji iz osem paviljonov, ki so radijalno razporejeni.

Ta razstava je bila jedna največjih vsega sveta. Ona je zavzemala prostor 77 desjatin ($83\frac{1}{2}$ ha) ter bila celo večja ko svetovna razstava v Parizu l. 1889. Francoski korespondente so bili oduševljeni od te grandiozne in zeló zanimive razstave, ki je predstavljala gromadno ekonomično razvitje Rusije zadnjih let. Jeden

teh je videl razstavo v Moskvi l. 1882., a bil prese-
nečen o napredku od te dobe. Sedaj začenja Rusija
izvajati vse obrtne izdelke brez pomoči inostrancev.
Najzanimivejši so bili izdelki centralne Azije, Sibirijske
in Kavkaza, ker so kazali gromadno bogastvo, sestav-
ljajoče nekaj za Rusijo kot rezervo v njeni bodoč-
nosti. Razstava je bila zanimiva tudi v etnografičnem
smislu, kajti tu si lahko študiral mnogobrojne narode
ruskega carstva. Prepričal si se pa tudi lahko o vse-
stranski sposobnosti ruskega kmeta.

Razstava je imela povsem narodni značaj, kajti
vsi razstavljeni predmeti so morali biti izgotovljeni
v Rusiji, le ruski umetniki, ki živijo v inostranskih
državah, so bili te omejitve prosti.

Vseh državnih poslopij — razstava je bila otvor-
jena na stroške finančnega ministerstva — je bilo 55,
razven teh so razni razstavljalci postavili 117 pavi-
ljonov. Razna poslopja so bila zidana v raznih arhi-
tekturnih slogih. Glavni oddelki so bili v takih, kakor
so navadni v večjih razstavah, srednje-azijski v mavri-
tanskem, kineški v kineškem, a tudi mnoga druga
poslopja so bila zeló originalna. Zato je bila vsa raz-
stava prav živopisna, in kdor se je sprehajal samo po
parku, ki je bil okrog teh poslopij ter je zavzemal
60.000 kv. sežnjev (blizu 27 ha), ali kdor se je vozil
z električno železnico, ki je vodila obiskovalce okrog
glavnih oddelkov v daljavi $3\frac{1}{2}$ verste, je imel že iz-
vanreden užitek. Naredili so tudi mnogo ribnikov, iz-
med katerih je imel največji 700.000 veder (86.000 hl)
vode ter bil okrašen z efektnimi fontanami. Razstavo
je razsvetljavała zvečer električna luč, a krepčal si se

lahko v restavrantih, kjer so bile cene take, kakor drugod v Rusiji v enakih gostilnicah. Obedoval si celo lahko ceno, akoravno je Nižnij zeló drag kraj, kadar cvete tam »jarmarka«. Ker je hotela ruska vlada omogočiti vstop tudi nepremožnim, določila se je vstopnina za vso razstavo — le pri dveh privatnih paviljonih se je morala plačati posebna vstopnina — le 30 kopejk, a ob nedeljah celo samo 20 kopejk. Vlada je skrbela razven tega tudi za cene gostilnice ter pripravila za obiskovalce razstave 7000 postelj po 1 rubelj in 3000 po 2 rublja. Razven tega je ruska vlada podelila zeló veliko prostih biletov za obiskovalce razstave na vseh železnicah, namreč raznim učiteljem, obrtnikom, poljedelcem, delavcem, vojakom i. t. d. Tako se je marsikateri dan peljalo iz Moskve nad 5000 potnikov s prostimi biletmi. Le tako je bilo možno, da se je marsikateri priprost obrtnik, poljedelec, delavec ali vojak, živeč v južni Rusiji ali na Poljskem, obiskal omenjeno razstavo, ter potem, vrnivši se domov, ponosno korakal s kolanjo, katero si je kupil na razstavi.

V razstavi so se pač prodajale tudi razne stvari, a vpitja ni bilo nobenega in nikjer nisem bil nadlegovan od sitnih prodajalcev, kakor na drugih razstavah.

Najbolj zanimivi so bili pač sibirski, srednjeazijski in severni oddelki, srednje Azije in severa, a kot učitelj sem si natančneje ogledal le šolstvo, — ker mi je časa primanjkovalo. — Vsa razstava je bila razdeljena v 20 oddelkov, izmed katerih so zavzemali predmeti narodnega obrazovanja 19. oddelek. Ta oddelek je bil razdeljen v nič menj kot 31 skupin

ter 62 razredov. — Dočim so bile odločene šolstvu v istočasni berolinski razstavi samo 3 male sobe ter nekatere galerije, videl si v Nižnem razen glavnega «naučno-učebnega» paviljona in več drugih malih paviljonov celo 3 uzorne šole. Razen tega so bili šolski izdelki raztreseni po mnogih drugih oddelkih.

Glavni «naučno-učebni» paviljon je obsegal 610 kv. sežnjev (28 a). Na desno pri vhodu so bile razstavljene statistične tabele, dijagrami, zemljevidi in razni sistemi ročnih del i. t. d. Nekoliko dalje so bili izdelki srednjih učilišč, moških in ženskih gimnazij, realnih učilišč in učiteljišč. Najbolj se je pri tem oziralo na pismene izdelke. Razen teh so bili razstavljeni krasni izdelki ženskih višjih šol ter ženskih ročnih del, a tudi moških ročnih del. Na drugi strani so bili oddelki ljudskih šol, namreč mestnih in zemskih «cerkovno-prihodskih» ter «škol gramotnosti». Poleg mnogih fotografij je bilo tukaj nekaj izdelkov učiteljev, a najzanimivejši so bili zelo veliki zemljevidi vseh gubernij, ki so kazali, koliko je ljudskih šol v vsaki guberniji.

Razen tega so bili v tem paviljonu izdelki kupčijskih in obrtnih šol, pri katerih pa se ne bomo mudili; ampak podajmo se v drugo, zelo zanimivo poslopje.

Zraven glavnega paviljona sta bili sezidani dve uzorni šoli, namreč šola ministersva «Narodnago prosvješččenja» in na levo «cerkov-škola». Prvo šolsko poslopje je bilo ravno tako, kakor sem ga videl prvič v vasi Bajdar na Krimu, katero sem že opisal. V tem uzornem šolskem poslopiju je bila tudi «noč-

ležnaja» ter «masterskaja» v kateri je kazal ruski učitelj, kako se poučujejo učenci v deških ročnih delih. V šolski sobi je bila razpostavljena tudi šolska oprava, uzorna knjižnica ter razni statistični izdelki gubernskih in okrajnih zemskih uprav ter mestnih svetovalstev. Na galerijah pa so bili izdelki učiteljev in učiteljic iz ročnih del in šolskega vrtnarstva. Pri šoli je bil tudi uzoren šolski vrt z lično ograjo.

«Cerkov-škola» je bila zeló krasna in originalna. Bila je v dveh etažah. V spodnji so bile spalnice za učence, jedilna soba ter stanovanja za učitelje, a zgoraj je bila cerkev. Šolske sobe so bile štiri, in v jedni je bila knjižnica. V teh prostorih so bili razstavljeni razni predmeti, kakor slike raznih cerkovno-prihodskih šolskih poslopij, razne fotografije učencev in učiteljev, pismeni izdelki, šolska pravila in tabela, iz katere se je razvidelo, kako napredujejo te šole od 1884. leta. Razen tega so bili izloženi tudi izdelki deških ročnih del, med temi nekatere ikone.

Mnogo šolskih izdelkov je bilo razstavljenih tudi v odelku uzornih poslopij proti razširjenju požara, kjer je jedno poslopje predstavljalo uzorno šolo za 40 učencev.

Iz raznih načrtov v inženerskem oddelku se je tudi razvidelo, kako krasna šolska poslopja so v mnogih krajih v Rusiji, a najbolj originalna je bila gotovo «aulnaja škola», ki je bila zraven sibirskega oddelka, v obliki pokritega koša ter 3—4 m visoka. Vhod je imela spredaj, a pred solncem in dežjem so jo varovale razne preproge, katere se lahko z vrvmi odgrnejo in zopet zgrnejo. V šoli, kjer je bilo prostora

za kakih 15 otrok, so bile zelo nizke klopi, na katerih učenci pišejo na tleh čepé. Spredaj je omara za knjige, stojalo in tabla, računski stroj ter podoba carjeva.

Na vseh razstavljenih izdelkih se je videlo, da ruski učitelji težijo najbolj za tem, da se učenci izurijo v jeziku. Zato je bilo povsod polno pismenih izdelkov. V tem dosežejo velikanske vspehe, ker imajo izborne čitanke, od katerih so najbolj razširjene Tolstojeve; dalje pa tudi, ker imajo ruske šole večinoma velike knjižnice. V raznih poslopih niso bile razstavljene samo uzorne šolske knjižnice, ampak tudi tabele, iz katerih se je razvidelo, kako se zanimajo učenci za šolske knjižnice, ter da razpolagaja razne šole zelo bogatimi zakladi, katere so podarili razni dobrotniki, ali pa dobivajo velike doneske raznih zemskih, okrajnih ali mestnih uprav. Raznih učil, izdelanih od učiteljev, je bilo razstavljenih le malo, mnogo pa izdelkov od ročnih del in šolskega vrtnarstva, sadjerejstva in bučelarstva. Tudi izdelkov ženskih ročnih del je bilo mnogo. Pri tem sem se prepričal, da ruske učiteljice jako praktično poučujejo ženska ročna dela. Pri razstavi kirgirskih ženskih šol sem videl namreč ne samo prav fina dela, ampak tudi prte, srajce, halje, hlače, suknje in dr. Zadnja dela so bila prav priprosta, a vmes se je videlo tudi, da vadijo učiteljice učenke krpati nogovice, srajce, hlače i. t. d.

Omeniti moram še, da so bile razne obrtne, poljedelske in kupčijske šole zastopane v drugih paviljonih in sicer v mnogo večjem obsegu, vsaj je bila razstava v prvi vrsti obrtniška.

XXV.

Iz Nižnega Novgoroda v Rybinsk.

Kdor ni videl Volge, ne ve, kaj je Rusija», pravi dr. Murko. Ta gorostas, ki teče v velikanskem oboku skozi polovico države, je vsem Rusom svet veletok, posvečen jim radi tisoč spominov in neštevilu junaštev njihovih pradedov. Stoletja je bila združena usoda Rusov z njo, saj so se ob tem veletoku dogajali navali barbarskih hord, a pozneje je njih porazi in še dolgo, do sezidanja pristanišč ob baltijskem morju, je bila Volga središče države. Na njenih bregovih so nastopili Rusi prvič kot kolonizatorji in ravno v tem zabeležiti imajo Rusi take uspehe kot malokater narod. Že v 13. stoletju so sezidali Nižnij Novgorod. Pač je prestalo preseljevanje Rusov v rodovitne dežele Volge vsled tatarskih navalov, a ko je Ivan III. podjarmil Kazan, ter si je Ivan IV. pridobil vse dežele do Astrahana, se je začelo zopet

v novič. Kjer so bile popred stepe, so sedaj velika mesta, ki imajo kot kupčijska tržišča svetovno slavo, ter na mestu pragozdov in step so tu rodovitne naselbine, v katerih živijo s poljedelstvom in živinorejo obogateli ruski in nemški kolonisti, železnice prevažajo blago po suhem, a po Volgi parniki, kakoršni se ne vidijo na nobenem drugem veletoku v Evropi, in vsako leto prinaša nov napredek, nove uredbe. Do 16. stoletja je bila Volga azijatska reka, in še le z ruskimi kolonisti se je meja Evrope razširila čez Volgo, komaj 100 let pred Petrom Velikim, pod katerim je plovilo prvo evropsko brodovje in prva evropska armada v Kaspijsko morje. In vsi ti uspehi so se dosegli brez zatiranja starih ljudstev: še danes se dobijo ob bregovih Volge naselbine Modvinov, Čeremisov, Čuvašev in Votjekov. Tatar tu krošnjari okrog ne da bi vedel, da so tu gospodovali nekdanje njegovi predniki. Nekateri narodi so se že porusili, drugi pa (kot Mordvini) niso sami obdržali svojih navad, ampak oni celo še malikujejo. Povsod se meša tu kultura z nekulturo, azijske podobe menjavajo z evropskimi, od severa do juga, od vzhoda do zahoda se shajajo tu karakteristični tipi velikanske države.

Kljubu železnic je še vedno Volga središče kupčije na Ruskem. Dva pota peljeta v Belo morje, a trije v Baltijsko morje, dva k jugu — v Črno morje, a Volga sama zdržuje evropsko Rusijo s Kaspijskim morjem, v katero se izliva.

Ljudstvo je že davno spoznalo visok pomen Volge kot veletoka in kot sredinico živahne kupčije, katero je vzbudila, ter zaradi rodovitnih obrežij, s

katerimi preživi tisoče ljudij. Zato jo nazivlja s častnimi imeni «matjuška Volga i kormilica».

Kako velikanska je Volga, se še le sprevidi, ako jo primerjamo z drugimi evropskimi veletoki. Volga je namreč dolga 3504 km, Donava 2837, a Ren 1306 km. Porečje Volge pa je tako veliko kot približno Avstrija, Nemčija in Francosko skupaj. Radi te ogromnosti je pa Volga tudi zelo široka. Že pod Nižnjim je široka 1 km, a pod Dubovko, kjer se približuje Donu že 7—8 km. Spomladi pa se spremeni v nepregledno morje. Tako je široka pomladi pri Kazanu večkrat do 20 km, a pri Astrahanu do 200 km.

Dandanes vlada ob njej povsod lep red in povsod se lahko varno potuje. Povsod je živahna kupčija. Že nekoliko km po njenem izviru nosi male ladje, a pri Tveru more nositi že večje parnike, ki so podobni parnikom na Misisipu, kajti od leta do leta se na Volgi bolj širi parobrodstvo. Več sto parobrodov prevaža blago od Svera do Astrahana in med njimi so kolosi, kakoršne srečujemo le na rekah severne Amerike. Imenujejo jih amerikanske parobrode, ker so stesani po amerikanskem sistemu. Te plavajoče trinadstropne hiše so zgrajene v prvi vrsti za prevažanje blaga, vendar jemljejo tudi potnike seboj ter so opravljene z vsem komfortom. V kajibah drugega razreda je vse ukusno opravljeno. Zvečer stopimo v prijazno razsvetljeno dvorano s svetilnicami, lustri in zrcali na stenah, bogato preskrbljen bufet je tu in za zabavo celo prijazno. Tudi je tu knjižnica ter bralna soba z najnovejšimi časopisi. Z velike sobane peljejo

steklena vrata na balkon, ki je okrog ladje. Tu so mize, stoli in klopi, tudi se lahko tu obeduje, pri čemur ne sme manjkati »sterletova juha«, jedna glavnih delikates Volginih dežel. Dobra kuhinja, izborna postrežba in snažnost se ceni tu, akoravno je tem redkeja, čim dalje se pride proti vzhodu. Popotniki se kmalu med seboj seznanijo in ne manjka se zabav.

Ako je deževno, je plovenje združeno z ovirami. Volga prinaša namreč mnogo peska, kateri ostaja na mnogih krajih. Taki »perekaty« so tem nevarnejši, ker se pogostoma ponavljajo. Ako se približuje težka ladja takim krajem, morajo vedno meriti globino; in vendar večkrat ta ali ona ladja obtiči ter se ji posreči rešiti se iz te zadrege še le čez več ur. Takih prodovin je največ med Tverom in Rybinskim. Nastanejo najbolj zaradi tega, ker ima Volga do zaliva le 24 m padca ter nosi seboj mnogo peska. Tudi je v Volgi mnogo otokov; tako jih štejejo od Tvera do Nižnjega do 40.

V guberniji Tverski pri vasi Kotošihinu, je reservoir, ki drži 4 milijone kub. čevljev vode. Tu se namreč voda Volge lahko tako zapre, da je pri normalnih razmerah dosti vode do Maloge, torej na 500 vrst dolgi progi. Ako je huda suša, se odpre reservoir, in 400 vrst od tega se vzdigne voda v Volgi, da zadostuje za plavenje ter se more vzdržati normalna globina 63 dnij.

Volga vendar ni samo važna zaradi ladjarstva, ampak tudi zaradi svojega bogatstva rib. V Volgi ni samo veliko rib, ampak ribe se odlikujejo po velikosti in okusnosti. Tu vlovijo mnogokrat beljuge, ki so 40

pudov težke in tako velike, da na njih sedeči mož ne doseže z nogami tal. Več tisoč ljudij se živi le od ribarstva, in od Simbirska dalje se dobi mnogo vasij, čijih prebivalci so vsled tega obogateli, akoravno so davki precej visoki. Dobre ribe se tudi dobro plačujejo ter niso več tako cene. Za racijonarno ribarstvo skrbi ribarsko društvo, ki goji umetno ribarstvo.

Ni take reke na svetu, kot Volga, ob koji bi bivali tako različni ljudje po pokoljenju in životarenju. In vendar se kupčija tu ni mogla razviti zaradi vojsk.

Iz Nižnjega v Rybinsk se scenerija na Volgi mnogokrat spremeni, tudi ima Volga tu mnogo lepih okolic. Desni breg Volge je holmast, semtertje sama visoka stena, a na levem jo obdajajo prijazne vasi in mesta, obdana z velikimi vrtovi, ki menjajo s polji in obraslimi holmci, s katerih se blisketajo pozlačene kupole. Hišice so položene po bregu ter so pokrite večinoma z lesom ali pločevino.

Mračilo se je že, ko je parobrod obstal drugi dan v Kostromi, ki ima mnogo spomenikov iz 13. in 14. stoletja, 45 cerkva in mnogo samostanov. Že od daleč se je videl znameniti Ipatevski samostan, iz katerega so na carski prestol pozvali zadnjega potomca Rurikov, Mihaela Feodoroviča Romanova. V tem samostanu pa je bil tudi umorjen meščan Ivan Susanin. V istem žalostnem času, ko so gospodovali Poljaki pod krivim Dimitrijem v Moskvi, so zasledovali isti zadnjega potomca Rurikov, Mihaela Feodoroviča. Ta se je rešil le na ta način pred zasledovanjem Poljakov, da se je žrtvoval zanj meščan Ivan Susanin, katerega so biriči umorili, meneč, da je Mihael Feodo-

rovič Romanov. Spomenik, dovršen 1881, nas spominja na ta čin herojične zvestobe. Na granitnem podstavcu se vzdiguje na bronastem stebru Mihael Romanov, a spodaj kleči Ivan Susanin ter gleda v nebo. Dolgo časa smo potrebovali, predno smo dobili v slabo tlakanem in slabo razsvetljenem mestu spomenik, katerega smo si mogli le površno ogledati, kajti okrog spomenika ni brlela niti jedna luč.

Pač pa je že pred leti Kostroma zeló skrbela za vzgojo mladine. Razen mnogih dobrih šol so tu tudi dobra gledališča, velike knjižnice, bralne sobe, bolnice i. t. d. Tudi industrija je zeló živahna. Največja tovarna je pač ona, ki izdeluje parobrode. Mesto je položeno na levem bregu. V pristanišču prodajajo ženske platno, brisače in druge take izdelke.

Ti kraji namreč slovijo zaradi svojega izbornega platna.

Drugo jutro ob 5. zjutraj je obstal parobrod za tri ure v Jaroslavlju. Mesto se krasno razprostira nad pet verst ob desnem bregu Volge na raznih holmih. Zraven katedrale se vzdiguje prekrasno poslopje: Demidov juridični licej. Jaroslavl je jedno najstarejših mest na Ruskem, kajti sezidano je bilo med l. 1025-1036. Velikega kneza Jaroslava je namreč napadla tu medvedica, katero je ubil s sekiro. V spomin na ta čin je sezidal mesto, katero je imenoval Jaroslavl. Kakor vsa druga mesta, je mnogo trpelo pred požarom, napadi in obleganji. Od 77 cerkva jih je 42 iz 18. stoletja, toda stara poslopja se izgubljajo, kajti Jaroslavl je postalo moderno in prijazno mesto. Jaroslavl ima mnogo dobrih šol, osobito je krasna ženska gimnazija,

razven tega je jedno najvažnejših tržišč za železnino, katero pospešuje bližina Nižnjega. Tudi mnogo drugih tovarov je tu, v katerih se izdeluje v mestu in v bližnji vasi Velikoje mnogo izbornega platna.

40 verst dalje od Jaroslavlja leži na levem bregu amfiteatralno in živopisno staro mesto Romanov, a temu nasproti na desnem bregu Borisoglebka. Na mnogih krajih se vidijo na bregih samostani.

Potovanje po Volgi se je bližalo h koncu, kajti že od daleč se je videla velika množica raznovrstnih ladij pred mestom Rybinskim tolika množica ladij, da zavzemajo skoraj vso širino veletoka.

Potovanje po Volgi ni bilo samo zelo prijetno, ker je bila družba prav izborna ter okolica prav zanimiva, ampak tudi prav ceno. Saj stane vožnja iz Nižnjega v Rybinsk, ki trpi skoraj dva dni, v II. razredu z ležiščem vred samo 3 rublje 30 kopejk.

V Rybinskem smo izstopili. Rybinsk leži na vtoku Šeksne in Čeresne v Volgo in v pričetku Marijnega kanala. Že l. 1137. je bila tu vaša, a še le l. 1777. je postala mesto. Povzdignilo se je vendar še le sredi tega stoletja, ko so dovršili kanal. Iz velikih ladij prekladajo blago na tihvinke, katere prevažajo blago naprej. Na tisoče ljudij se peča s tem, a drugi delajo ladje. Rybinsk je tudi ob železnici ter kupčuje najbolj z žitom, oljem, ribami, čajem, sladkorjem, soljo, tobakom i. t. d. Žito se tu zmelje ter kot moka odpelje, zato je Rybinsk glavno пристanišče za žito na Volgi.

Bogastvo kupcev je še le v zadnjih letih začelo vplivati na mesto. Popred so namreč milijonarji živeli

v priprostih lesenih hišah, a v zadnjih letih nastaja vedno več kamenitih hiš. Tik brega je nasip iz granita, tudi buljvar in gledališče. Med 11 cerkvami je posebno velika katedrala. Za vzgojo so popred le slabo skrbeli, kajti imeti so samo ljudske šole. Milijonarji, ki so pričeli z nič, so se premalo pečali z vzgojo. Kakor drugod, začeli so se pa tudi na Volgi zelo zanimati za vzgojo, kajti razen ljudskih šol sta tu že 2 gimnaziji, in sedaj se zida tudi obrtna šola, za katero je žrtvoval bogat kupec 500.000 rubljev.

XXVI.

Iz Rybinska v Petrograd.

Iz Rybinska vodi proga do prve ruske železnice «Nikolajevskaje železnaje doroge», ki je bila na-rejena od l. 1851-53. Za njo so predlagali carju Ni-kolaju mnogo načrtov in gospoda se ni mogla zjedi-niti. Carjeva potrpežljivost je vendar prekipela, dal si je prinesiti načrte, pokazati si na njih Petrograd in Moskvo, vzel ravnilo, zvezal obe stolici z ravno črto in «byt po semu!». Tako se je seveda tudi zgodilo, in železnica vodi sedaj res po ravni črti, a posledica temu je bila, da je več mest ostalo na strani, kakor tako staroslavni in važni Novgorod; zato pa so na-stala ob progi nova mesta.

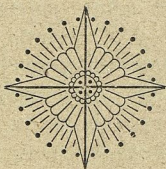
Jednolična, malo zanimiva okolica se spremeni, ko nas dopelje vlak proti nizkemu hribovju, ki dela razvodje baltijskega in kaspijskega pomorja. V Val-dajskih hribovih izvira Volga, in tu ima svoj izvir naj-več rek, ki se stekajo v Ilmensko in Ladoško jezero.

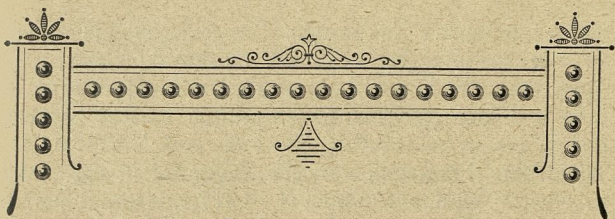
Tu so veliki pragozdi, v katerih domujejo medvedje in volkovi in v katerih se redko sliši sekira. Le mal del tega gozda je porabljenega in v njem leži še nezmerno bogastvo lesa. Več ur hoda se lahko tu potuje po gozdu, ne da bi kdo srečal človeka, in v sredino zaide redko kater drvar ali lovec. No blizu železnice pa se vidijo največ le nizki gozdovi, vsaj železnica porabi tu veliko lesa, ker tu kurijo večinoma še z lesom, a v zadnjih letih tudi z nafto in premogom,

Potujoč skozi Valdaj z blizu 4000 prebivalci, ki izdelujejo baranke (zvonce), in Krestzy s 3500 prebivalci, dospemo v staro mesto Novgorod ali Veliki Novgorod, katero je jedno najstarejših mest Rusije. Novgorod je stal že v 5. stoletju, a v 12. stoletju je postal pristo mesto ter bil pozneje jedno najvažnejših skladišč »Hanse«. Ob času njegovega procvita je imel okoli 400.000 prebivalcev ter bil najvažnejše trgovišče med Azijo in severno Evropo. V 16. stoletju pa ga je razdejal Ivan Grozni. Važen je vendar še dandanes zaradi svoje trgovine in industrije.

Na potu iz Novgoroda v Peterburg je pač najzanimivejše Carskoje Selo, ki ima dve carski letovišči, od katerih jedno služi carju kot poletna rezidenca. V velikem parku je umetno jezero s pristaniščem in ladjostajo, v kateri so različne ladje vseh narodov sveta, a ob bregu je poslopje, v katerem so pozlačene ladje prejšnjih stoletij za časa Katarine II. in razno navpično orožje. Spredaj pa je spomenik Petra Velikega, stvaritelja ruskega brodovja. Tudi je tu spomenik zmage Rusov pri Čezmi. Mesto Carskoje Selo s 15.000 prebivalci je bilo že l. 1838 združeno s

Petrogradom po železnici. Ne daleč od tu je zvezdarna Pulkova, katera je zadobila pod vodstvom astronoma Struveja svetovno slavo. Tudi v Pavlovsku, ki je ob potu v Petrograd, je cesarski grad z izborna knjižnico ter znamenito zbirko slik.

XXVII.

Petrograd.

Pred dvesto leti se je razprostirala Velika Rusija do severomorskih obal samo z jednim pristaniščem Arhangelskim, ki je le par mesecev v celem letu ladjam pristopno, ves drug čas pa ga krije ledena odeja. Na jugu in zapadu sta zapirala Rusu pot v tuji svet mogočna soseda; ob Črnem morju čili Tatar pod vlado silnega Turka, k Baltiškemu zalivu pa severni velemožnik Šved. Veleumni car Peter Veliki je premostril z bistrim duhom svojim to neugodnost ter težil z vso močjo za pripravo morsko potjo v svojo prostrano deželo. Na jugu si je pridobil Azov, v severo-zapadu po dolгих vojskah obale finskega zaliva. Blizu ustja široke Neve, ki se izteka v rečeni zaliv, si je izbral car mali otok ter ga utrdil.

Tla, kjer je ustanovil Peter Veliki novo mesto, so bila staro rusko posestvo. Nevska brega sta bila

namreč podložna Novgorodu. Po podjarmljenju istega so bile te pokrajine podložne moskovski vladi, a le malo časa. Med nemiri po smrti Borisa Godunova in med boji krivega Dimitrija so prihruli namreč Švedi v deželo ter so nadaljevali boj tudi pod Mihajlom Romanovom. Premagali so celo Novgorod in car je bil prisiljen v miru v Stolbovi l. 1617. odstopiti jim te pokrajine. Še le pod Petrom Velikim se je po 21 letnem vojskovanju s Švedi v miru v Nystadtu 30. avg. 1721. dežela ob Nevi zopet združila z ruskim carstvom. — V tretjem letu te dolgotrajne vojne se je posrečilo Petru Velikemu blizu sedanjega Katarinenhofa uničiti švedsko brodovje. S tem je postala Neva ruska reka. Zdaj se je pa moralo dobljeno obvarovati, zato je položil Peter Veliki 15. maja 1703. lastnoročno na jednom mnogih otokov Neve, temelj prve trdnjavske bastije, katera je dobila na čast Petra in Pavla ime Petro-Pavlova trdnjava. Zraven te trdnjave naj bi nastala prestolnica, ki naj bi stala na straži proti sovražnikom na severu, zraven pa tudi bila središče vse reformacije, za katero ni imela stara, vsem novotarijam nasprotna prestolnica, Moskva, tal. Zato je Petrograd genijalna stvaritev Petrovega velikanskega uma in njegove energije, ter je takorekoč okno, katero je Peter pretolkel Rusom v zapadno Evropo.

Velikanski so bili napor, na teh močvirnatih tleh pozidati varno selo, ker je mogočna reka vspomladi redoma poplavljala nizki obrežji. Iz silnih daljav notranje Rusije so dovažali prst in kamenje. Kdor si zamore predstavljati smelost tega podjetja, more si predočiti, kakšna je bila okolica Nevskega ustja. Ali

je bil pragozd, kjer so domovali volkovi in medvedje, ali pa se je razprostiralo močvirje. Za novo mesto se je moralo dobiti trdnih tal, iztrebiti gozdove ter delati kanale, vse to pod vplivom preteče mrzlice. Med l. 1712-1716 je delalo tu 50.000 švedskih jetnikov in vrhu tega tudi čez 20.000 nevoljnikov iz vseh delov države, katere so vsake dve leti menjavali. Kakor se je pozneje rekrutovalo vojaštvo, izbirali so vsake dve leti delavce, katere so pošiljali v Petrograd. Da so dobili dovolj zidarjev, se je strogo prepovedalo vsakoršno zidanje po vsej državi. Ker pa je tisoče in tisoče ljudi umrlo vsled nezdravega podnebja, opustili so nasilno pošiljanje delavcev ter vse delo prepustili najemnikom. Peter Veliki je nadzoroval vsa ta dela in bival v priprosti hišici, katera se še dandanes lahko vidi. — Ščasoma se je vse spremenilo, toda prebivalstvo je le malo naraščalo. Zato je zaukazal Peter Veliki l. 1712. nasilno selitev, kar je povzročilo mnogo hrupa, toda končno je Peter Veliki zmagal. Množica kupcev in obrtnikov je prišla sem in slednjič tudi plemiči, ko je Peter zaukazal, da mora vsak plemič, ki ima 30 kmetskih hiš, v Petrogradu sezidati svojo palačo. Novo mesto je dobilo ime po imenu ustanovitelja, toda v holandskem jeziku Piterburg, v spomin na ime, pod katerem je Peter kot priprost delavec delal v Laardamu. Priprost narod še sedaj imenuje mesto Piter.

V kratki dobi se je povzdignila najmlajša prestolnica evropska, za kar jo je že Peter Veliki sam v 25. letu svejega vladanja 1713. leta odbral — v blizu najponosnejše mesto evropsko, polno velikanskih

palač, kakor jih v tako ogromnih razmerah nima nobeno drugo mesto na svetu. Imenitni popotnik I. G. Kohl trdi, da palača marsikaterega peterburškega zasebnika ni manj obsežna in veličastna, kakor staroslavni cesarski prestolni grad na Dunaju.

Petrograd je mesto palač, a po množici prebivalcev je peto mesto v Evropi. Mesto šteje sedaj 1,267.020 prebivalcev, s krasnimi vrtovi in parki. Skoraj vsi narodi so tu zastopani. Razven Rusov je največ Nemcev. Zadnji so ne samo iz vzhodnomorskih provincij, ampak tudi iz Nemčije, Avstrije in Švice. Vseh skupaj jih je nekako 75.000. Razven drugih narodov je tudi mnogo Tatarov, ki zastopajo tu židovske barantače zapadne Evrope, ali pa so sluga v hotelih in restavrantih.

Razven Benetk, Amsterdama in Stokholma nima nobeno mesto v Evropi toliko vode, ko Petrograd. Skoraj četrтина mesta se razprostira ob Tinskem zalivu in ne manj kot 14 rek in delov rek ter 8 kanalov teče po mestu, delajoč mnoge otoke. Reka Neva je veličastnemu Petrogradu ne le vse, kar so drugim mestom njihove reke, nego še veliko več. Nevina voda je čista, temno zelena, kakor so le gorske vode, ker se v velikem Ladoskem jezeru do dobrega očisti. Po Petrogradu se raztaka v množici strug in stružic, kojih največje: Velika in Mala Neva, Velika in Mala Nevka, so dovolj globoke za silne parobrode. Največji otoki so: Vasilejski in Petrogradska stran, Kameni, Petrovski in Krestovski ostrov itd. — Po njih se razširja mesto, a levo obrežje, zvano Velika stran, je osredje celega mesta z admiraliteto in »zimnim dvor-

cem». Njo pretakajo umetni vodotoki, kakor Mojka Fontanka, Krgovka in drugi. Petrograd nima nobenega studenca, ker vlažna tla dajejo le grdo skvarjeno vodo; nima pa tudi vode po hramih napeljane, kakor je navadno po velikih mestih. Za vodo jim služijo posebni vozovi, ki v jednomer dovažajo čisto rečnico v poslopja. Ker je Nevina voda tako čista in zdrava, veseli se je vsak Petrogradžan prišedši s pota domov, ako ne ceni više narodnega «kvasa» — umetnemu pivu podobne domače pijače. Za carom Aleksandrom I. so jo morali dovažati na vseh potovanjih, kakor za našo cesarico v grad Gödöllö na Ogerskem bistro studenčnico Schönbrunsko.

Zgodovinsko zanimiv je najbolj Petrogradški otrov, kjer je l. 1703. položil Peter Veliki svojeročno prvi kamen nove prestolnice Rusije. V to trdnjavo vodijo tri vrata, namreč Nevska, Petrova in Nikolaeva. Notranjost trdnjave spominja s svojo tišino na kak samostan. Znotraj se vidijo skoraj samo vojaki. Začetkoma je bila trdnjava utrjena le z nasipi, a carinja Katarina II. jo je obdala z močnim obzidjem. Kot trdnjava nima dandanes več pomena, vsejedno vzbuja poslopje zanimanje obiskovalcev. Razen trdnjave so na otoku tudi državne ječe, arsenal, peneznica, kjer kujejo denar in Petro-Pavlova katedrala. V trdnjavi streljajo s topovi vsako leto, kedar se znebi Neva svoje ledene odeje; dalje vsak opoludan ter kadar pozdravljajo tuje ladje. V Petro-Pavlovi katedrali počivajo vsi carji od Petra Velikega, razen Petra II., ki je pokopan v Moskvi. Vstanovni kamen je položil Peter Veliki l. 1703., a posvečena je bila l. 1714.

Katedrala služi najbolj za carsko obitelj in hrani razne trofeje večjih vojen, n. pr. ključ Pariza in Varšave in nekaterih drugih trdnjav. V cerkvi je posebno znamenit zelo pozlačen ikonostas. Katedrala ima sicer kupolo, toda na zahodni strani je zelo ošpičen zvonik, ki je 128 m visok. Na vrhu drži angelj 7 m visok križ, v katerega pozlačenje so porabili 32 funtov zlata. V tridesetih letih tega stoletja sta bila križ in angelj tako poškodovana, da je bila poprava potrebna, toda bali so se velikih stroškov, ki so bili združeni z delom v taki visočini. Priprost kmet Tjeluškin je dovršil to delo v treh dneh brez odra in sicer delo, katerega so se vstrašili najizurjenejši stavbinski mojstri. S tem je pokazal, kako resnično spretni in sposobni so ruski kmetje. V zvoniku je bila znamenita priprava za potrkavanje z zvončki, katere je zamenila, ker se je prejšnja pokvarila, Elizabeta Petrovna z drugo.

Nasproti tega otoka je sedanje zimsko bivališče carjevo ali »zimnij dvorec«. Palača je 135 m dolga in 105 m široka tik Neve, kjer se razdeli v Malo in Veliko Nevo ter ima največjo širino namreč čez 300 sežnjev (čez 640 m), a srednja njena globočina znaša 7 sežnjev. Sedanjo carsko palačo je sezidal car Nikolaj I. Med drugimi dvoranami so najznamenitejše: Aleksandrova, bela, zlata, Pompejska, Petrova in Jurjeva. V dvorani Petra Velikega so stene oblečene z rdečim žametom, v katerega so vpleteni razni ruski grbi, a vse v palači se odlikuje z mnogimi dragocenostmi ter je opravljeno z vsem razkošjem. V osmih sobah Aleksandrove dvorane so razpoložene slikarije raznih ruskih in inostranskih mojstrov. Bela dvorana

je okrašena s prekrasnimi mramornimi stenami; Zlata dvorana je izdelana v bizantinskem slogu ter je okrašena s prekrasnimi mozaiki. V pompejski galeriji je ogromna Nikolajeva dvorana z 16 okni na Nevo ter 11 svečniki s 5000 lučmi, v kateri prirejajo dvorne plesе. V galerijah so na stenah podobe najznamenitejših ruskih vojskovodij (Paskevič Ervanski, Rumjancev Zadunajski, Potemkin, Tavričeski, Kotusov, Smolenski, Diebič, Zabalkanski i. t. d.) ter slike bojev, med drugim kapitulacija armade Görgeja 13/8. 1849. pri Vilagošu. Neštevilne dragocenosti se vidijo povsod, a najkrasnejše so zbrane v carski zakladnici s kronskimi insignijami. Carska krona, ki je cenjena na 1,100.000 r, je bila izdelana za Katarino II. Še več je vredno žezlo, katero ima 185 karatov težak dijamant «Orlov». poprej največji v Evropi. Ceni se na 8 milijonov frankov. Nekdaj je služil baje z Kohimorom, ki je v angleški zakladnici, za oči zlatega leva v Delhiju pred tronom velikega mogula. Odveč bi bilo opisavati vse dragocenosti in umetnosti v tej palači.

Zahodno od zimnega dvorca sta erimitaži, namreč ona Katarine II. in nova, ki imata carski zbirki umetnostij. Stara erimitaža, ki združuje novo z zimnim dvorcem, je prav za prav carska zakladnica. V raznih galerijah so združene vse dragocenosti, kar je v 200 letih zlatih, srebrnih posod, draguljev in dragocenosti prišlo v posest ruske carske obitelji. Bližnja druga, tudi velika erimitaža imenovana, ima v 14 sobah in dvoranh slikarije ruskih in inostranskih mojstrov. Vsa palača je krasno opravljena ter služi sedaj v stanovanje visokih gostov. Tako so tu sta-

novali cesar Frančišek Jožef, nemški cesar Friderik (takrat še cesarjevič), princ Velški ter cesar Viljem II.

Na južni strani palače stoji sredi trga Aleksandrov steber, kateri je postavil Nikolaj I. v spomin svojemu očetu l. 1834. Steber je 25 m visok, 4 m širok ter je iz jednega kosa rudečega finlandskega granita na 8 m visokem granitnem podstavcu. Na vrhu stebra visi na krogli 4 m visok angelj, pod njegovo nogo se plazi kača, med tem ko njegova desna moli 3 m visok križ proti nebu. Spomenik nosi ime: Aleksandru I. hvaležna Rusija.

Jugovzhodno stran Dvornega trga zavzema kolosalno poslopje glavnega štaba z 768 okni v jedni fronti in 3 nadstropji.

Ako se podamo od zimnega dvorca ob Nevi, pridemo mimo palače admiralitete, ki je 420 m dolga a 480 m široka, a je vsejedno lepó zidana z lepim vrtom in velikim vodnjakom. Od tu pridemo na Petrov trg s spomenikom Petra Velikega. Peter Veliki ima v Petrogradu dva spomenika, jeden je od carinje Elizabete pred Mihajlovo palačo, a drugi je bil od Katarine II., odkrit na Petrovem trgu dne 7. avg. 1782. Z lavorjevim vencem okinčeni car dirja po skali, in vzdignjena desnica kaže na Nevo. Pod nogami konja se vije pohojena kača. Vsa soba je 8 m visoka, a podoba carjeva 3 m. Vsa teža leži na zadnjih dveh nogah konja, zato so vlili v noge in rep 5000 kg železa. Granitna skala je 14 m dolga, 5 m visoka in 6 m široka. Prevažanje tega velikanskega kolosa, ki je težak čez 16.000 q, je stalo 160.000 r.

Onostran trga se vidi na bregu Neve senatna palača, zraven nje pa palača svete sinode.

Iz Petrovega trga se podajmo s parobrodom — velika množica se vozi na oboke s parobrodi, ker so mostovi zelo široki, a vožnja stane samo 3 kopejke — na Vasiljev ostrov. Tu biva jeden del kupcev, namreč Rusi, Nemci, Angleži i. t. d. Kupčija se koncentruje na nasipe v obližju carinske hiše in borze. Tudi ni noben del mesta tako pravilno zidan, ko Vasiljev ostrov. Trije veliki prospekti ga režejo in te križajo 3 vsporedne ulice (linije), ki so zaznamovane s 1., 2. in 3. linija. Razen kupčijskega je postal Vasiljev ostrov središče duševnega življenja.

Ako se gre mimo borze ob nasipu Velike Neve, pride se do akademije znanosti, vseučilišča in akademije umetnosti ter s tem združenimi muzeji in knjižnicami. Akademija znanosti se je gradila že pod Petrom Velikim, a še le pod Katarino II. je začela izborno delovati. Akademija ima 300.000 r. letnih dohodkov, lepe zbirke ter knjižnico s 300.000 zvezki in mnogimi rokopisi, geologični muzej, med tem lobanjo megaterijuma in okostje mamuta, katero so našli l. 1799. ob Leni. Botanična zbirka ima čez 50.000 rastlin, med temi je dobro zastopana Flora Sibirije.

Vseučilišče je zgrajeno še le l. 1819, a vsejedno zavzema med evropskimi častno mesto. Ako potujemo ob nasipu naprej in ob podolgovati Pavlovi vojaški šoli, dospemo k prekrasni palači akademije znanosti, ki je jedno prvih monumentalnih stavb v Petrogradu. Sezidali so jo l. 1765-68. Stebri glavne fasade so obrnjeni k Nevi in iz srednjega portika se vzdigujeta

sohi Herkula in Flore. Široke stopnice vodijo k Nevi, a na straneh sta dve sfingi, kateri so pripeljali l. 1832. iz Teb. Akademija ima razven zbirke tudi stanovanjska za profesorje, gojence in umetnike.

Na Vasiljevem otrovu je veliki mineralogični muzej, jeden najznamenitejših te vrste. V njem je največ ruskih rudnin in med temi nekatere v zdatni velikosti in velike vrednosti. Tako so tu kosi malahita (cenjeni na 125.000 r), kosi zlata v vrednosti do 100.000 r i. t. d. Na dvorišču je pa pod zemljo narejen rudnik, v katerem so predloženi razni načini rudarstva. Muzej je učilo rudarske akademije, katero je ustanovila l. 1733. Katarina II. in je sedaj jedna najvažnejših učilnic prestolnice.

Oglejmo si tudi nekatera cerkvena poslopja. Med istimi ne dela nobeno toliko imponujočega vtisa, ko Aleksandra Nevskega samostan. Z vsemi cerkvami, katerih ni nič manj ko 7, in stranskimi poslopji, ki so obdana z močnim obzidjem, podoben je trdnjavi, kar je tudi bil popred, kajti v času, ko so ga gradili, bali so se švedskih napadov, zato so ga morali utrditi, da so branili samostance in okoličane. Samostan je začel zidati Peter Veliki l. 1710, a bil je še le dovršen l. 1790. pod Katarino II. L. 1724. so prinesli sem iz Vladimira kosti sv. Aleksandra Nevskega, ki ležijo sedaj v dragoceni shrampi v katedrali v skrinji na masivnem podstavcu, z raznimi okraski iz masivnega srebra. Za to je dala samo carinja Elizabeta 1800 kg srebra. A tudi zakladnica ima veliko bogastva biserov, orodij, oblek i. t. d.

Izmed sedem samostanskih cerkva, je znamenita tudi ona «Blagovješčenija», ker v nji počivajo nekatere člani carske obitelji ter mnogo odličnih Rusov, kakor: Suvorov, Galici, Razumovskij, Panin, Bezborodko, Beckoj, Šuvalov i. t. d.

Ta samostan je sedež metropolita in ima duhovni seminar. Taki samostani so v Rusiji samo trije, namreč Troicko - Sergievskaja lavra pri Moskvi, samostan v Kijevu in ta samostan. Tudi pokopališče je znamenito, kajti v njem dobimo grobove slavnih ruskih pesnikov in umetnikov, kakor: Lomonosova, Fonvizina, Krylova, Kuramzina, Dostojevskega, Serova, Čajkovskega in Rubinšteina.

Najlepša in največja izmed vseh cerkva v Petrogradu je «Izakijevski sobor» (Izakova katedrala), ki je med Aleksandrovim vrtom in palačo vojnega ministerstva na Izakovem trgu. Ta katedrala ali katedrala Izaka Dalmatinca je glavna cerkev petrogradska. Že Peter Veliki je sezidal tu l. 1710. leseno cerkev, a ista je l. 1735. pogorela. Sedanjo katedralo so začeli zidati l. 1818, a jo dovršili še l. 1858. pod Aleksandrom II. V okrašenje iste so sodelovali vsi najboljši ruski umetniki teh pet desetletij, zato je pa tudi katedrala biser prestolnice.

Katedralo v podobi grškega križa nadkriljuje velikanska kupola, ki meri v polumeru 26.6 m. a sloni na 24 granitnih, 9 m visokih stebrih. Glavna kupola je znotraj visoka 85 m, zato je pa tudi jedna največjih vsega sveta. Le ona Petrove cerkve v Rimu, ki je visoka 125, je še višja. Do vrhunca križa je visoka 102 m. Do kupole, ki je bogato pozlačena,

vodijo stopnice in od tu je prekrasen razgled. Krasni peristil na južni in severni strani je narejen iz 16 monolitnih stebrov iz rdečega finlandskega granita ter je narejen po vzgledu panteonovega portika v Rimu.

Notranjost je ozaljšana s potratno bliščobo. Okraski sten so bliščeči; pokrite so z najlepšim marmorjem ter ozaljšane z 200 slikami najboljših ruskih slikarjev. Ikonostas iz mramorja ima v 3 vrstah podobe 33 svetnikov. Katedrala je stala nad 23 milijonov rubljev.

Druga zelo zanimiva cerkev je impozantni «Kazanski sobor» (Kazanska katedrala ali katedrala kazanske Matere Božje), ki je pokrita s (do vrhu križa) 66 m visoko kupolo. Katedralo so začeli zidati l. 1801., a posvečena je bila l. 1811. Kolonada 132 korintskih stebrov obkrožuje v velikem polukrogu trg in zadej je katedrala, katere vnanje stene krasijo kolosalne sohe štirih največjih ruskih svetnikov, namreč: Vladimira, Aleksandra Nevskega, Janeza in Andreja. Glavna svetinja katedrale je sveta ikona kazanske Matere Božje, ki ima važno ulogo v ruski zgodovini. Isto je pripeljal iz Kazane l. 1579. Ivan Grozni v Moskvo, a l. 1710. so jo pripeljali v Petrograd. Biseri, ki obdajajo podobo, pri kateri je vedno mnogo pobožnih, so neprecenljive vrednosti. In povsod, kamor se pogleda, blestijo nam biseri, zlato in srebro nasproti.

Donski Kozaki so prinesli po napoleonskih vojnah v dar blizu 800 kg srebra, iz katerega so vlili prekrasni ikonostas. Na stebrih v katedrali in na steni pa so zastave (107) in trofeje iz vojn proti Napoleonu,

Turčiji in Perziji. V katedrali je pokopan jeden najboljših ruskih generalov, knez Kutuzov-Smolenski, kateremu v spomin so l. 1837. odkrili pred katedralo spomenik.

Preobširen bi bil, ako bi hotel opisati tudi druge mnogoštevilne cerkve v Petrogradu. Omeniti hočem samo to, da je poleg že imenovanih cerkvâ sloviti še «smolnij monastir», ki je na severno-vshodni strani mesta, tam kjer se obrne Neva proti zahodu. Sezidala ga je carinja Elizabeta ter tam naredila asil za deklice — sirote.

Razen pravoslovnih cerkvâ je v Petrogradu tudi rimsko-katoliška cerkev sv. Katarine od l. 1763. v kateri ležita poljski kralj Stanislav Ponjatovski ter francoski maršal Morreau. Protestantje imajo tu dve cerkvi, a židje jedno sinagogo.

Najelegantnejša, najlepša, najobljudnejša in zraven tudi najdaljša cesta, ker je dolga blizu 5 km, je «Nevskij prospekt». Nevskij prospekt je ravno tako star, kot Petrograd. Malo let po ustanovitvi mesta je dal Peter Veliki narediti skozi gozd široko cesto, katera naj bi združevala mesto z Aleksander Nevskijevim samostanom. Pozneje so začeli ob nji zidati hiše in dandanes je najelegantnejša cesta petrogradska, ob kateri je polno palač in drugih znamenitih poslopij. Kdor pride v ta prospekt, je vsak prvi hip, omamljen od obilice ljudstva, ki gre tu peš ali pa se vozi. Tu je neštevilna množica kol od najelegantnejše kočije do najrevnejšega voza, tudi omnibusov in tramvajev kar mrgoli. Razen tega vsi kočijaži zelo hitro vozijo, tako da se mora vsak prvi hip čuditi, da nastane le redko-

krat kakošna nesreča. Čeravno je Nevskij prospekt zelo širok, vendar je tudi strogo določeno, kje sme voziti kak voz. Desna polovica je namreč določena za vozove, ki vozijo v mesto, a leva za one, ki vozijo iz mesta. Razen tega je sreda določena za jezdece. Na desni strani od teh vozijo po s hrastovimi kockami tlakovani cesti lahki vozovi in sicer je določena za hitre konje notranja stran, a za manj hitre vnanja stran; dalje sledi prostor za težke vozove in slednjič za pešce. Le po takem redu je mogoče, da se zgodi redkokedaj kakošna nesreča, akoravno vsi hitro vozijo in le v tem redu je mogoče, da gorodovoj (policaj) celo pazi, da izvozčiki hitro vozijo in mnogokrat se vidi, da zapove isti počasi vozečemu, da naj hitreje vozi. Nobeno mesto na svetu nima toliko javnih vozov, kot Petrograd. Število izvozčikov presega 25.000, a po zimi jih pride še na tisoče, osobito iz Finlandskega in iz drugih krajev. Tako število je pa tudi potrebno, ker hodi zaradi velikih daljav malokdo peš. Kuharica, ki gre zjutraj na trg, se ravno tako vozi, kakor kupec, ki gre v prodajalnico, ali profesor, ki gre v šolo. V vseh ulicah so kočije, v večjih mnogokrat na stotine. Ako se izstopi iz hiše in se zavpije: izvozčik! takoj jih pridirja več skupaj. Mnoge drožke so primitivne, druge zelo elegantne z izbornimi konji. Le s kolodvorov v mesto so cene nabite, toda se le redko rabijo, zato se vsak popred pogodi za ceno. Trojka se po letu le redko vidi, pač pa so se v zadnjih letih razven omnibusov razširili tudi zelo jahači.

Kljubu temu ogromnemu številu vozov zavzema Nevskij prospekt, kar se tiče čistobe, jedno prvih mest

vseh večjih javnih cest vsega sveta. Vsaj se tu snažijo ceste ne samo zjutraj kot drugod, ampak ves dan zaporedoma.

Vse jedno je na Nevskem prospektu mnogo pešcev, kajti lepa cesta je promenada odličnega sveta. Stotine vozov dajejo pešču zabavno sliko in vrhu tega jih ne moti njih ropotanje, ker je cesta pokrita z lesenimi kockami, ki zmanjšujejo ropot. Pešci zanimajo šetajočega ne manj ko vozovi, vsaj je tu pisana mešanica uniform in narodnih noš. Ker velik del ljudstva še vedno nosi narodni kaftan z visokimi škornji in kožuhasto kapo ali poleti furažko, ter je desetina moških prebivalcev uniformovana — ker tu razven vojakov nosijo uniformo tudi uradniki in dijaki — zadoštovali bi že ti brez mnogih narodnih noš, ki zastopajo tu raznovrstna ljudstva te države, da naredo mešano, slikovito podobo. Tudi ženstvo prinaša k tej slikovitosti, ker je vidimo mnogo v raznih narodnih nošah. Med šetalce se pa mešajo razvozčiki, ki prodajajo čaj, kvas, piroge, kolače. i. t. d. Vsi ti ponujajo blago s preglasnim krikom. Šetalcem tudi dobro služi, da je na mnogih krajih trottoir pokrit s streho. Začetkoma je bila namenjena ta streha, da je branila pred dežjem iz vozov izstopivše, a sedaj ima polno napisov. Moskvo izvzemši, dela namreč malokatero mesto toliko reklame, kot Petrograd. Velikanske table z napisi so na hišah do strehe.

Petrograd je jako čisto mesto in snažnost vlada ne samo v glavnih ulicah, kakor v drugih velikih mestih, ampak tudi v najoddalnejših predmestjih. In tudi v hišah je zelo čisto, da ne dobiš v nobenem

dvorišču nesnage, kajti policija strogo čuva, da se kdo ne pregreši. Tudi stanovanja so v zdravstvenem obziru boljša, kakor v drugih mestih, kar se ne more preceniti pri nezdravi legi mesta. Tudi priprosto ljudstvo tu bolje stanuje, kakor v drugih velikih mestih.

Ako potujemo skozi vrata generalnega štaba palače po Nevskem prospektu do Fontanke, vidimo med mnogimi drugimi palačami, štirimi cerkvami in že opisani Kazanovi katedrali, mestno hišo, gostinni dvor, poslopje cesarske knjižnice in Aničkovo palačo.

Gostinni dvor ima obliko trapeca ter obstoji iz množice dvorov in oddelkov, v katerih so prodajalnice zraven prodajalnic. Isti se ne more z moskovskim gostinim dvorom meriti. Razen tega se moskovski gostinni dvor harmonično strinja z Rjadi in z Iljinko in Varvanko. Petrogradski je med obdajajočo eleganco podoben rastlini, katero so premestili na nepraví kraj.

Nasproti «Bolšaja sodovaja» je impozantna «palača javne knjižnice. Ta je sicer najmlajša večjih evropskih knjižnic, toda pridobila si je jedno prvih mest. Palača je bila dovršena l. 1830, a že l. 1867. je bilo v njej 1,044.045 zvezkov, 34.178 rokopisov in 85.691 zemljevidov i. t. d. Glavna vrednost knjižnice so dragoceni manuskripti in mnoge biblijografične raritete. Razen največjih praznikov je knjižnica vsak dan občinstvu pristopna, med tednom od 10. zjutraj do 9. zvečer, a ob nedeljah od 12 do 3. ure popoldne. V gornjem nadstropju pa je velika dvorana, v kateri bere vsako leto do 120.000 ljudi.

Spodaj v vrtu pa je spomenik Katarine II. od Aleksandra II. V podstavcu so velike podobe sovremenikov Katarine II. namreč: Potemkina, Rumjazova, Suvarova, Orlova, Čičagova in knjeginje Daškov, Beckega in Besborodka.

Od tu naprej pridemo kmalu do Fontanke, čez katero pelje Ančikov most. Štiri velikanske skupine krotiteljev konj dičijo most. Jednake skupine vidimo tudi kot dar ruskega carja pred cesarsko palačo v Berlinu.

Na Fontanki s pročeljem proti Nevskemu prospektu je tudi Aničkova palača, katera je bila podarjena Potemkinu, a je bila od krone nazaj kupljena. Od l. 1817. biva v njej cesarjevič, le Aleksander II. se ni mogel od nje ločiti ter je prebival tu tudi kot car.

Od Aničkove palače je prospekt dolg še 1 km do Aleksander Nevskega samostana.

V njegovi okolici je več kot 500 tovaren, zato je Petrograd jedno najvažnejših obrtnih mest Rusije. Glavno težišče v Petrogradu vendar ni kupčija, v kateri ga je Moskva v zadnjih letih prekosila, akoravno se shaja vsako leto na tisoče inostrancev in ruskih državljanov, ampak v tem, da je središče učene, literaturne, pedagogične delavnosti orjaške Rusije. Vsaj so tu najboljši učni zavodi cele države, — in v tem se morda preveč centralizuje — in na tisoče mladine prihaja radi tega sem iz raznih ruskih pokrajin.

Petrograd ima mnogo lepih parkov, ki so zelo čisti in prostorni. Tako je razen že imenovanih še

«Marsovo polje» — kjer so ljudske veselice v masljenici — blizu carske zimske palače. Popred je bil tu vrt carinje «caricyn lug» in tudi palača, v kateri je stanovala carinja Elizabeta kot princesinja. Od l. 1818. pa so tu velike parade petrogradske garnizije. Vrt je pristopen ljudstvu, ter je v njem osobito veliko otrok, kateri imajo lepa igrališča.

Dočim ima Moskva le malo spomenikov, nahajamo jih tukaj nič manj ko 21. Razen že imenovanih, je še znamenit spomenik Nikolaju I., ki ima spodaj relief na spomin upora za časa kolere l. 1831., katerega je udušil junaški nastop carja Nikolaja I. Takrat je namreč kolera tako razsajala, da je vsak dan čez 1500 večinoma revežev umrlo. Najedenkrat nastane govorica, da so Nemci in Poljaki zastrupili vodnjake, ter da je to uzrok umiranja. Fanatizovano ljudstvo se je zbiralo oboroženo s sekirami in nevarnost je bila velika. Kar se poda car sam med razburjeno množico ter kratko ogovori ljudstvo, katero pozivlje prositi Boga, da bi odvrnil to nesrečo. Car je dobro poznal svoje ljudstvo, kajti ko je pokleknil pred cerkvena vrata, pokleknilo je vse ljudstvo in upor je bil udušen.

Narodnih gostilen, kakor jih ima Moskva v traktirih, je v Petrogradu le malo. Pač so tu nekateri traktiri z običajnimi velikimi orgljami, a največ je restavrantov in pivopivnic, ki so večinoma v rokah Nemcev in Francozov. V elegantnih restavrantih se sliši mimo ruskega največ francosko, akoravno francoska kolonija ni več tako močna, ko v prejšnjih stoletjih. V primeri k velikosti ima Petrograd le malo restav-

rantov in očitnih zabavišč. Rusi boljših stanov namreč — kakor je bilo že omenjeno — ne zahajajo radi v gostilne ter obiskujejo raje klube, zato je klubno življenje tu zelo razvito. Dijaki in manjši uradniki obejujejo v prostorih, kjer se dobivajo razne jedi, a nobena pijača. Priprost Rus pa se čuti domačega le v kabaku, kjer se dobi čaj, kvas in vodka.

Vnanji deli mesta nē razpolagajo s toliko množico znamenitostij ko notranji, pač pa pravilnost ulic in cest lahko tekmuje z Vasiljevim otrovom. Tudi so tu največji trgi, vežbališča vojakov i. t. d. Razen tega je tu mnogo dobrodelnih zavodov, šol in zbirk, med temi impozantna Marijina bolnica, določena za domače in tuje bolnike, Katarinin institut, klinika za očesne bolezni, vseučilišča i. t. d. Tudi palač in spomenikov imajo precej vnānji deli mesta.

Lesenih hiš ni več v notranjem delu, ampak le v najoddaljenejših predmestih. Nekdaj je bilo vendar tu največ lesenih hiš, zato je v mestu mnogokrat gorelo. Požarna bramba je bila že zdavno prav dobro organizovana ter vzdrževana od države. Jeden največjih požarov je bil l. 1837., ko je zgorel «zimnij dvorec». Car ni popred zapustil palače, dokler se ni prepričal, da so bili vsi rešeni. Ko pa je izvedel, da gori tudi na Vasiljevem otoku, hitel je na lice mesta tega požara. Cesarjeviču, ki mu je hotel to ubraniti, je odgovoril: «Ako meni hiša pogori, jo lahko zopet sezidam, ne vem pa, ako bodo mogli isto storiti tudi posestniki drugih hiš». Na to se poda k požaru na Vasiljev otok, kjer so ogenj ugasili med tem, ko je njegova palača pogorela.

Sedaj je nevarno samo v dačah, malih lesenih hišah, v katerih stanujejo Petrogradjani poleti. Že prejšnjega stoletja je bilo mnogo dač v okolici Petrograda. Katarina II. je mnogo takih vil podarila ruskim zaslužnim možem. Na Petrovskem, Krestovskem, Kamenemem in Jagelovem ostrovu jih je vse polno. Poletu je zeló živahno tu, kajti k njim se vozijo izletniki v drožkah, omnibusih, konjskih in parobrodih.

Zima v Petrogradu je silna ter traja celih 6 mesecev. Nekako v sredi novembra se zavije Neva v ledeni plašč ter se ga oprosti še le nekako do prve polovice aprila. Že meseca novembra se spreminja toplina med $+ 6.4^{\circ}$ R in $- 13.2^{\circ}$ R, a januarja v najmrzlejšem mesecu pade do $- 25^{\circ}$. Še maja je 22.4° do $- 1.40$, a meseca junija do septembra ne pade do ničle. Led na Nevi je tako močan radi hude zime, da vozijo čez reko z najtežjimi vozovi. Takrat odstranijo lesene mostove, ki so radi široke struge na ladjah. Samo železni Nikolajev most in nekoliko večjih mostov zvežejo stalno, da ostane zveza tudi takrat, ko se začne led tajati.

Kdor je bil po zimi tu, ta ve, kaj je zima v Petrogradu. Ko se Neva zavije v ledeni oklep, ne poneha življenje v Petrogradu. Nasprotno, veselo drčijo sanke po ulicah in trgih, drugi se zopet kratkočasijo z drsanjem na Nevi. Rus tudi očuti mraz manj, ko inozemec, on ga ljubi celo in ima svoje veselje nad mrazom. «Danes je prijeten mraz», pravi priprost Rus, ko kaže toplomer 16° — 18° ter si z nekim veseljem mane roke. V takem mrazu, ko drugod tiči vse pri peči, je tu še stotine šetalcev na Nevskem

prospektu. Ko pa toplomer kaže 20° R, postanejo ljudje oprezni. Za one, ki so prisiljeni v tem mrazu zunaj biti, je dobro preskrbljeno. Najboljša obleka bi ne branila izvoščika, da bi ne zmrznil; zato zakurijo, ako je zelo mrzlo na trgih velike grmade, ki stanejo pač mnogo, a dosežejo svoj smoter. V vseh delih mesta pa so tople stanice, kjer se reveži lahko ogrejejo. Kadar pa pade toplomer na 25° ali nižje, prenehajo gledališča in druge zabave, ker se ne more več zadostno za kočijaže skrbeti. V tem času je le malo ljudi na cestah in še ti hitijo, kolikor jim je le mogoče. Zaviti so vsi v toplo kožuhovino, da se jim komaj nos vidi. Bojijo se vsi, da bi ne izgubili vsled ozeblina ta ali oni del telesa. Ako opazi kdo, da je nos mimogredočega bel ko kreda, kar isti sam ne čuti, ker mu ozeba ne povzroči posebnih bolečin, začne ga s snegom drgniti, govoreč «očka tvoj nos». Mnogokrat se tudi pripeti temu ali onemu, da mu trepalnice skupaj zmrznejo. Tavati mora potem v bližnjo hišo ter se tam pri peči ogreti. Čudno je to, da se 20° R mraza tu težje prenaša, ko v drugih deželah. V tem mrazu zapelje tega ali onega, da se hoče z žganjem ogreti. Ako popije par kozarcev preveč, potem mu lahko zmrzne nos, roke ali noge; če pa na mrazu zaspi, se več ne zbudi. Gorodovoji (policaji) pazijo zato strogo ter ne pustijo, da bi kdo v kočiji zaspal. Zima vendar ni vedno tako ostra. Tako l. 1882. ni bilo skoraj vso zimo snega in je celo po zimi deževalo. To vendar ni ostalo brez slabih nasledkov, kajti pojavile so se epidemične bolezni.

Ko je Neva trdo zmrznjena, začnejo tudi led sekati na njej. Tega porabijo tu veliko, ker ima vsaka hiša svojo ledenico. Akoravno je led zelo cen, zaslužijo delavci, s tem čez 1 milj. rubljev. Ledu se tudi veliko izvozi v južne pokrajine ruske, osobito v Krim, kjer je led tako redek, da ga pridelujejo na umeten način. Ob bregovih stojijo močje s pripravnimi sankastimi stoli, s katerimi pripeljejo ljudi na drugo stran za 3 kopeke.

Še bolj živahno pa je od jutra do večera na Nevi, akoravno se že večkrat ob polu treh mračiti začne, na velikih drsališčih. O praznikih, posebno v masljenici, pridejo iz severa čez Ladoško jezero Samojedi s svojimi rodbinami in s severnimi jeleni vpreženimi sankami v Petrograd in tedaj postanejo vožnje do Kronstadta in še dalje jako priljubljene. Te vožnje so zelo zanimive, toda sem ter tja tudi nevarne, kajti v gosti megli ali v zametih je že marsikdo zgrešil pot ter zašel v nezamrznjeno jezero.

Toda te zabave se ne morejo primerjati z onimi veselicami, katere prirejajo vsako leto na Nevi. Take slavnosti so se vršile na Nevi že v prejšnjem stoletju. Najznamenitejše maskerade so se prirejale pod carinjo Ano leta 1739 - 1741. Posebni pripravljalni odbor je zaukazal guvernerjem jednega moža in jedno ženo dotične gubernije poslati v Petrograd, kar se je točno izvršilo. Vsi taki odposlanci so se udeležili v svojih narodnih nošah deloma peš, deloma v sankah, pred katere so bili konji, severni jeleni ali psi vpreženi, slavnostnega sprevoda, ki se je pomikal po mestu do ledene palače na Nevi, katera je v krasoti in veli-

kosti prekosila celo slovečo kanadsko ledeno palačo v Montréalu. Isto so zgradili na sledeči način. Velike ledene plošče so prinesli iz Neve ter jih obtesali, da so bile štirikrat tako velike, ko navadne opeke. Iz teh so zgradili zidarji velikansko ledeno palačo z mnogimi večjimi in manjšimi stolpi. Ledene plošče so polagali drugo na drugo ter jih škropili z mrzlo vodo, da so zmrznile v čvrsto zidovje. Strehe in stolpi so bili iz navadnih desk, katere so kropili z vodo iz brizgalnic tako dolgo, da se je naredila dosti debela lepó ozaljšana streha, s katere je viselo nebrojno število prekrasno se blestečih ledenih sveč. V solnčnem svitu je bila krasota, gledati to ledeno palačo. Mislil je človek, da ni družega, nego sami kristali, tako se je vse na njej blestilo in žarelo v svitlih solnčnih žarkih. Mnogo lepša pa je bila po noči, ko je bila od vseh strani razsvetljena.

Ljudska maškerada pa je bila le vvod sijajni slavnosti poroke dvorskega norca kneza Galicina s kalmiško deklico Rušeninovo, ki se je vršila 6. feb. na Nevi. Te slavnosti čitajo se kot bajke iz 1001 noči ter so bile le tedaj mogoče, ko so bili nekateri graščaki neizmerno bogati ter so podpirali veselje do raskošja svojih carinj Ane, Elizabete in Katarine, katere so začele tekmovati glede dvorske krasote s prvimi dvori zapadne Evrope.

Ker pa je zima v Petrogradu tako dolga, pričakuje spomladi vse željno, kdaj bo led odplaval. Dan za dnevom se stavijo visoke svote, kdaj bode led odplaval, tako se vse zanima za to. Dokler ni bilo železnic, je čakal še željneje vsakdo rešenja,

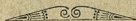
vsakdo novosti iz zapadnega sveta; vendar je še zdaj odhajanje ledu, ki žuga mestu s poplavo, dovolj zanimljivo. Če vod nenavadno in preteče narašča, naznanjajo topovi na Vasiljskem ostrovu nevarnost prebivalstvu. Kakor hitro pa se je Neva ledene skorje znebila, zagrmijo topovi v trdnjavi, poveljnik stopi v ladjo in se pripelje vkljub posameznim ledenim ploščam na nasprotno stran k zimnemu dvorcu, to je prestolni palači carski. Z roko zajame kristalno čašo čiste vode ter jo nese carju poročat veseli dogodek, kazaje mu svojo labudjo ladjo, ki je prva preplula oproščeno reko. Car vzame kupo in jo izpije na zdravje Petrogradu ter jo vrne običajno s suhim zlatom napolnjeno poveljniku, ki je od leta do leta vedno z večjo kupo dohajal, dokler ni vladar daru določil na 200 zlatov, kar je vsekako še carski dar in gotovo najdražja kupica vode na svetu!

Petrogradski letni čas je zelo kratek, ker silna zima traje tam debelih 6 mesecev. V vročem poletju, posebno meseca julija in avgusta, se zibljejo noč in dan nebrojni čolni in ladje po Nevi pod najsijajnejšim modrim nebom. «Vešči popotniki», piše dr. Simončič, «nam zatrjujejo, da krasota takih petrogradskih večerov presega one slavnoznanih beneških nočij in da kaj jednacega zastonj iščeš križem sveta. V ugodnem milem zraku uživaš tam dražestva prirode in umetelnosti. Vsi na morju mogočni narodi so v izbranih čolniških tu zastopani. Veseli ruski brodar rahlo peva svojo miloglasno pesem, z bogatejših ladjic pa se glase umetno zbrani pevski zbori, najslajša godba, čarobni rog prosvira divne zvoke v prekrasno noč».

Vsebina:

	Stran
1. Iz Belgrada v Turn-Severin	7
2. Iz Turn-Severina v Reni	26
3. Iz Reni v Lajpcijskajo	41
4. Iz Lajpcijskaje v Odeso	54
5. Odesa	67
6. Sevastopol	77
7. Iz Sevastopola v Jalto	91
8. Iz Jalte v Simferopol	104
9. Iz Jalte v Alušte	108
10. Iz Alušte v Simferopol	113
11. Simferopol	115
12. Iz Simferopola v Melitopol	123
13. Kozaki	129
14. Iz Melitopola v Jekaterinoslav	148
15. Iz Jakaterinoslava v Harkov	158
16. Malorusi	163
17. Pijančevanje in nevoljništvo	171
18. Iz Harkova v Moskvo. Velikorusi.	178
19. Plemstvo, vojaki in ruska cerkev	200
20. Moskva	206
21. Ljudsko šolstvo	232
22. Izgon v Sibirijo	243
23. Nižnji Novgorod	252
24. «Vserossijskaja vystavka v Nižnjem Novgorodu»	264
25. Iz Nižnega Novgoroda v Rybinsk	270
26. Iz Rybinska v Petrograd	278
27. Petrograd	281 304.

„Slevanska knjižnica“

izhaja redno vsakega 15. dne v mesecu in stane vse-
letno 1 gld. 80 kr.

Snopiči po 12 kr.;

- *1. — „Ratmir“, češki spisal Jan Vávra, poslovenil Petrovič. Dodan je zgodovinski spis o dobi, ko se je vršila ta povest.
2. — I. „Pojdimo za Njim“. — II. „Angelj“. Poljski spisal Henrik Sienkiewicz; prvo poslovenil Petrovič, drugo † Fran Gestrin. — „Stanku Vrazu“, hrvaški speval August Šenoa.
- *3. — „Slučajno“, ruski spisal P. N. Polevoj, poslovenil J. Kogej. — II. „Amerikanci“, spisal I. I. Jasinski, poslovenil J. Kogej. — Dodan je pisek o pisatelju Polevem.
4. „Protivja“, slovaški spisala Ljudmila Podjavorinská, poslovenil Anoným. — Dodatek o Slovaki in pisateljici. — Azbuka za Slovence, Srbe in Ruse. — Gregorčičevi pesmi „Domovini“ in „Pri mrtvaškem odru“ v azbuki.
5. I. „Cesarja je bil šel gledat“ — II. „Pravda“. — III. „Prevžitar“. Iz lužiškega poslovenil Simon Gregorčič ml. — IV. Članek: „O baltških Slovanih in Lužičanih“. Spisal Simon Gregorčič ml.
6. in 7. — I. „Stara Romanka“. poljski spisala E. Orzeszkova, poslovenil Vekoslav Benkovič.
8. — I. „Mali Zlatko“, češki spisal Jos. D. Konrad, poslovenil Vekoslav Benkovič. — II. „Pogumnim Bog pomaga“, ruski spisal P. N. Polevoj, poslovenil J. J. Kogej. — III. a) „Matrne solze“. b) „Pesem obsojencev“, pesmi, ruski zložil Nekrasov; poslovenil Iv. Vesel-Vesnin; c) „Slovan jsem“, češka pesem.
9. — I. „Žalostna svatba“, poljski spisala Valerija Morzkowska, poslov. Pohorski — II. „Kako sem izpovedoval Turke“, češki spisal Jos Holeček, poslovenil † Fran Gestrin.
10. — I. „Osveta“. Češki spisal Dragotin Sabina, poslovenil Radoslav Knaflič. — II. „Stric Martinek“, češki spisala Gabrijela Preissová, poslovenil † Fran Gestrin.

Z zvezdico (*) zaznamovani snopiči so posli.

- *11. 12. 13. in 14.** — Odiseja, povest slovenski mladini, prosto po Homerju spisal Andrej Kragelj.
- 15.** — I. „Kjer je ljubezen, tam je Bog“, ruski spisal grof Leo Tolstoj, poslovenil Ad. Pahor. — II. „Rakvar“ Grobovščik, ruski spisal A. S. Puškin, poslovenil J. K-j. — III. „Božena“, poslovenil iz češčine Rňý.
- 16.** — I. „Turopoljski top“, hrvaški spisal August Šenoa, poslovenil Peter Medvešček. — II. „Dvoboj“, češki spisal Svatopluk Čech, poslovenil J. M. Frankovski.
- 17.** — Izbrani spisi Vaclava Kosmáka. I. — Poslovenil I. M. Frnkovski in Rňý.
- 18.** — Izbrani spisi Vaclava Kosmaká II. —
- 19.** — „Pošasti“. Česki spisal V. Beneš - Třehizský, poslovenil Z. Ž. Trbojski.
- 20. 21. 22 in 23.** — „Zaobljuba“. Hrvaški spisal Ferd. Becić, poslovenil Pet. Medvešček. — „Štiri dni“, ruski spisal V. M. Garšin
- 24.** — I. „Čarovnica“, srbski spisal Velja M. Miljković, poslovenil Ivan Sivec. II. „Tri smrti“, pripovedka grofa L. N. Tolstega, poslovenil Podravski.
- 25.** — Narodne pripovedke v Soških planinah, zbral in napisal A. G. I.
- 26.** — I. „Lotarijka“, hrvaški spisal Večeslav Novak. — II. „Izgubljeni sin“. Iz srbskega „Putnika“ l. 1862. — III. „Mrtvaška srajca“. Iz srbščine po F. Oberkneževiću v „Putniku“ l. 1862. — Vse tri poslovenil Simon Gregorčič ml.
- 27.** — „Freskušnja in rešitev“ ali „Domá najbolje“, češki spisal X. Čekal, poslovenil Simon Gregorčič ml.
- 28.** — Petdesetletnica Simona Gregorčiča. Drugo izdanje. 30 kr.
- 29.** — Narodne pripovedke v Soških planinah, zbral in napisal A. G. II.
- 30.** — Iz spisov Pavline Pajkove.
- 31.** — Slike iz Prage, — češki spisal E. Herold, poslovenil Jos. Faganelj.
- 32.** — I. „Ne bodimo lipov les!“. Češki spisal Fr. Pravda (Vojteh Hlinka), poslovenil Šimon Pomolov. — II. „Blazni goslar“, češki spisal Josip Kajetan Tyl, poslovenil A. Petrič.
- 33.** — „Gardist“, češki spisal Alojzij Jirásek, posl. A. Benkovič.
- *34.** — I. „Abla“. — II. „O nepravem času“, spisala Milena Mrazović, poslovenila Minka V-ć. — III. „Iz sela“, spisal Ksaver-Sándor Gjalski, poslovenil Kosec.

- 35.** — „Gorjupa naša kupa“, poljski spisal Lucijan Tatomir („Lubawa“), poslovenil S. Tugomil. — „Kazančiči“. Povest iz življenja Bošnjakov. Hrvatski spisal Ivan Lepušić, poslovenil Ivan Čestimir.
- 36.** — „V gradu in pod gradom“. Češki spisala Božena Nemčeva. Poslovenil Petrovič.
- 37.** — „Godčevska Lizika“. Pripovedka. Češki spisal Vitězslav Hálek. Posl. Anonym. — „Olga Žilinska“. Slika iz borbe Slovakov za svoj narodni obstanek. Spisal Jan Janča. Poslovenil Pohorski.
- 38. in 39.** — „Izbrane pesmi“. Zložil Anton Funtek. 50 kr.
- 40.** — „Materin blagoslov“. Igra v treh dejanjih. Spisal Anton Klodič - Sabladoski.
- 41.** — „Posavček“. Slika iz življenja v polpretekli dobi. Spisal Anton Sušnik.
- 42-43.** — I. „Smodin“. Povest. Spisal Dobrávec. — II. „Za negotovimi težnjami“. Vaška povest. Slovaški spisala Ljudmila Podjavorinská, poslovenil Anonym.
- 44-45.** — Poezije. Zložil Josip Pagliaruzzi-Krilan. II. 50 kr.
- 46.** — „Ikonija“, vezirjeva mati. Srbski spisa Čeda Mijatović. — Poslovenil Podravski.
- 47.** — „Narodne pripovedke v Soških planinah“. III. — Iz zbirke Jos. Kende in A. G.
- 48-49.** — Poezije. Zložil Josip Pagliaruzzi-Krilan. I. 50 kr.
- 50-51.** — „Preko morja“. Hrvatski spisal Evgenij Kumičić. Poslovenil A. Z. Lovanski.
- 52-51-54.** — „Zbrani spisi“. III. knjiga. Spisal Josip Pagliaruzzi-Krilan. 60 kr.
- 55-56.** — „Kapitanova hči“. Ruski spisal A. S. Puškin. Poslovenil Semen Semenovič.
- 57-58-59.** — Povesi s potovanja. Spisala Ana Řehaková. Poslovenila A. Dermôta in J. Kunšič. — Korotanske povesi. Spisala Gabrijela Preissová. Poslovenil Dermôta 60 kr.
- 60-61.** — Poezije. Zložil Zamejski.
- 62-63.** — „Márica“. Spisal Ljuba Babić (Gjalski). Poslovenil Vinko Vinič.
- 64.** — „Punčika“. Mestni obraz. Poljski spisal Stanislaw Grudziński. Poslovenil S. P—ov.
- 65-68.** „Slučaji usode“. Roman. Spisala Pavlina Pajkova. (S sliko).
- 69-72.** „V Petrograd“. Potopisne črtice. Sestavil Ljudevit Stiasny.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIZNICA

001155 0

00000076101

